Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

VI. évfolyam, 1. szám **Volume VI., Issue 1.**

2006. január – március / January – March 2006

ISSN 1570-0070

Kiadó
'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.
Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240
Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés
A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím
A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:
Email: mikes_int@federatio.org
Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Minden cikkért szerzője felel.

Publisher
Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.
Account: Postbank rek.nr. 7528240
Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution
The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address
The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:
Email: mikes_int@federatio.org
Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

Individual authors are responsible for facts included and views expressed in their articles.

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2006, All Rights Reserved

TARTALOM CONTENTS

Kedves Olvasó! 5

Dear Reader, ... 6

Szerzőink / Our authors 7

Szerkesztőség / Editors 10

BALLENDUX-BOGYAY, Mária : Én nem tudtam akkor ... — Ünnepi beszéd 1956. 11

MIKES TANULMÁNYI NAPOK — 2006 14

HERCZEGH, Géza : Kádár és kora 15
Kádár and His Era 24

SULYOK, Vince : Egy ősz örök emléke — 1956 25
An Autumn's Eternal Memory — 1956 31

ARDAY, Géza : „Angol az útlevelem, de magyar a büszkeségem" 32
"My Passport Is English, But My Pride Is Hungarian" — Homage To László Cs. Szabó 40

RATZKY, Rita : Petőfi és Jókai, a magyar irodalom XIX. századi nagykövetei 41
Petőfi and Jókai — Ambassadors of the 19th Century Hungarian Literature 44

FERDINANDY, György : Gondolatok a hűségről 45
Hungarian Literary Observer — Laudation 2005 46

MÁLNÁSI BARTÓK, György : Teendőink a magyar filozófia történelmének ügyében 47
Our Round of the Duties in the Case of the History of Hungarian Philosophy 51

MARISKA, Zoltán : In memoriam Apáthy István 52
In Memoriam István Apáthy 65

BEMUTATKOZÓ EST 66

ALBERT, Sándor : A komáromi Selye János Egyetem 66

KÖLLŐ, Gábor : 15 éves az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság 68
Debut Evening — Mikes Study Week 2005 70

KULTURÁLIS KALEIDOSZKÓP 71

ARDAY, Géza : Cs. Szabó László születésnapi megemlékezései után 71
CULTURAL KALEIDOSCOPE 73

SCIENTIA ET RATIO 74

FRAUNHOLCZ, Norbert : Hidrogénautó 74
Hydrogen Cars 78

KÖNYVAJÁNLÓ 79

ARDAY, Géza : Cs. Szabó László, Czigány Lóránt és a Mikes 79
BOOK REVIEW 80

ÍGY ÍRTUNK MI 81

TÜSKI, István : A holland-magyar kapcsolatok jelképe 82

ÁPRILY, Lajos : Tavasz a házsongárdi temetőben 83

REMÉNYIK, Sándor : Benéz a havas 84

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ifj. KIBÉDI VARGA, Sándor : Modern holland költészet 84
***HOLLAND KÖLTŐK* 87**
ERDÉLYI, István : Hogyan segítették a magyarok a holland hadifoglyokat a II. világháború alatt? 90
KÖVY, Attila : Bethlen Gábor és Hollandia 91
***A HOLLAND TÁRSADALOM ARCA* 95**
TÓTH, Miklós : Általános öregségi biztosítás Hollandiában 99
KISJÓKAI, Erzsébet : Beneluxi kaleidoszkóp 101
TÜSKI, István : Hollandiai gyermeküdültetés az I. világháború után 104
NÉMETH, Sándor : Hét holland város 109
HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST 111

© Copyright Mikes International 2001-2006

Kedves Olvasó!

A nemrég elkezdődött 2006-os esztendőre minden Kedves Olvasónknak sikerekben gazdag, nagyon Boldog Új Évet kívánunk!

A hagyományokhoz híven 2005. október 23-án a Hollandiai Magyar Szövetség a Hollandiai Mikes Kelemen Körrel karöltve megemlékezett az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról. Az emlékbeszédet Ballendux-Bogyay Mária tartotta, amelynek szövegét itt közöljük.

Az idei, 47. Mikes Tanulmányi Napok szeptember 21. és 24. között kerülnek megrendezésre a hollandiai Elspeet-ben (Mennorode Konferenciaközpont) **MAGYAR KULTÚRA I. — MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE.** *Három pólus: Magyarország, Utódállamok, Nyugat* címmel.

Az elmúlt negyedévben a *Bibliotheca Mikes International* keretében a következő könyveket jelentettük meg:

- **Czigány Lóránt**: „Angol a büszkeségem, de magyar a büszkeségem”
- **Kibédi Varga Sándor**: Rickert Henrik filozófiája ~ A modern értékfilozófia alapvetése ~
- **Victor Segesvary**: Essays, Articles and Lectures : 1957-2005
- **Vatai László**: Az Isten szörnyetege ~ Ady lírája ~
- **Sulyok Vince**: Fényörvény életünk ~ Szubjektív válogatás 44 év verseiből ~

Könyveink a következő címről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

50 évvel ezelőtt tört ki az 1956-os Magyar Forradalom és Szabadságharc, minden kétséget kizáróan a 20. század egyik legkiemelkedőbb és hatását tekintve — úgy a magyarságra, mint az egész világra — legmélyenszántóbb eseménye. A félévszázados évforduló kapcsán különös figyelmet kívánunk szentelni 1956-nak. Folyóiratunkban és könyvkiadásunk keretében olyan írásokat, illetve műveket kezdünk megjelentetni, amelyeket elsősorban a nyugati magyar emigráció hozott létre sajtóorgánumaiban, illetve könyvkiadása keretében. Mivel az ellenforradalmi kádári diktatúra szinte hermetikusan lezárta az országhatárokat a szellemi termékek szabad áramlása előtt, ezért e művek döntő része alig, vagy egyáltalán nem ismeretes a kárpátmedencei magyarság körében. Meggyőződésünk szerint e művek alapvetően járulnak hozzá 56 eseményeinek megismeréséhez, hatásának felméréséhez és méltatásához.

A Szerkesztőség

Hága, 2006. január 6.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Dear Reader,

We wish to all our Readers a very Happy New Year!

During the past quarter we published the following volumes:

- **CZIGÁNY, Lóránt**: "MY PASSPORT IS ENGLISH, BUT MY PRIDE IS HUNGARIAN" (in Hungarian)
- **KIBÉDI VARGA, Sándor**: HEINRICH RICKERT'S PHILOSOPHY ~ Foundation of the Modern Value Philosophy ~ (in Hungarian)
- **SEGESVARY, Victor**: ESSAYS, ARTICLES AND LECTURES : 1957-2005 (in English, French, and Italian)
- **VATAI, László**: GOD'S BEAST – Ady's Lyre (in Hungarian)
- **SULYOK, Vince**: LIGHT SWIRL LIFE — Subjective Selection from 44 Years' Poems (in Hungarian)

The publications of Bibliotheca Mikes International can be downloaded from: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

The 47th annual Mikes Study Week conference will be held in Elspeet, the Netherlands between 21 and 24 September 2006. Its title is **HUNGARIAN CULTURE I. — HUNGARIAN LITERATURE WORLD-WIDE**. *Three Poles: Hungary, New Territories, West*.

50 years ago — on 23 October 1956 — broke out the Hungarian Revolution and Independence War against Communism and Soviet occupation. One of the most tyrannical ideologies and regimes in the history of mankind suffered a total moral and for a few days a physical defeat by a small but brave nation. The end of the Communism and the Soviet empire began in those days of October 1956 in Budapest. On this anniversary we are commencing to publish articles and books that cover the history of 1956 and that era. We are focusing on articles and books that were published by the Hungarian community in the West. During the decades of the counter-revolutionary Kádár regime, the Hungarian nation in the Carpathian basin was isolated from the free flow of information and ideas, including these works. We are convinced that these articles, essays and books are essential in understanding the events and the significance of 1956.

The Editors

The Hague, January 6, 2006

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Szerzőink / Our authors

ALBERT, Sándor

Mérnök, pedagógus, rektor. A kassai műegyetemen gépészmérnöki oklevelet szerzett 1966-ban. 1990-ben szerezte meg a pedagógiai tudományok kandidátusi fokozatát, 1997-ben habilitált a pozsonyi Szlovák Műszaki Egyetemen ugyancsak pedagógiából. Nevéhez 17 monográfia, 10 egyetemi tankönyv, 12 középiskolai tankönyv és példatár fűződik. Comenius-, ill. Apáczai Csere János-díjas. 2002 októberétől a szlovák parlament tagja. 2004. január 1-jétől a Selye János Egyetem rektora.

Engineer, educator, president. Received an engineering degree from the Technical University of Košice (Kassa) in 1966. Gained a Ph.D. degree in pedagogy in 1990; in 1997 he was qualified as a lecture at the university at the Slovak University of Technology. Wrote 17 monographs, 10 books for university students, 12 books for high-school students. Mr. Albert was given the Comenius Prize and the Apáczai Csere János Prize. He is member of the Slovak Parliament since October 2002 and President of the János Selye University since 1 January 2004.

ARDAY, Géza

1973-ban született Budapesten. Tanár, irodalomtörténész, minisztériumi tanácsos. A Károli Gáspár Református Egyetemen szerezte meg tanári diplomáját. Az Osztrák-Magyar Európaiskola tanára volt két évig, majd a Környezetvédelmi Minisztérium tanácsosaként szemléletformálással foglakozott. Jelenleg az Európa 2000 Középiskola tanára. Számos irodalomtörténeti tanulmány szerzője, eddig két kötete látott napvilágot.

Born in 1973 in Budapest. Teacher, literary historian, ministerial counselor. Received his degree at the Károli Gáspár Reformed University. First he was with the Austro-Hungarian European School for two years then he worked as a counselor at the Ministry of Environment. At present he is with the Europe 2000 High School. Mr. Arday published numerous papers and two books in the field of literary history.

BALLENDUX-BOGYAY, Mária

Az ELTE-n Budapesten szerzett jogi diplomát. Ezt követően a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Jogi Tanszékének lett munkatársa. 1976 óta él Hollandiában. Több mint 20 év óta ad magyar nyelvtréningeket (Volksuniversiteit Amsterdam, Elsevir/Elisio Nyelvintézet, Interlingua) és mintegy 12 év óta (üzleti) kultúra tréningeket (Koninklijk Instituut voor de Tropen) olyan holland menedzsereknek, akik Magyarországra mennek dolgozni.

Studied law in Budapest. Then she was with the Department of Law of the Agrarian University of Gödöllő. Ms Ballandux-Bogyay lives in the Netherlands since 1976. She provides Hungarian language trainings (Volksuniversiteit Amsterdam, Elsevir/Elisio Language Institute, Interlingua) for more than 20 years and (business) culture trainings for 12 years (Koninklijk Instituut voor de Tropen) to Dutch managers who are going to work in Hungary.

FERDINANDY, György

Író, kritikus. Budapesten az ELTE-n kezdte tanulmányait, a strasbourgi egyetemen irodalomtörténetből doktorátust szerzett 1969-ben. Magyarországot 1956-ban hagyta el. 1964 óta a Puerto Rico-i Állami Egyetemen a humán tudományok rendes tanára. Elbeszélései, irodalmi cikkei és kritikái rangos nyugati folyóiratokban jelentek meg. Több kötet szerzője. Magyaron kívül franciául és spanyolul is ír. Két francia irodalmi díj kitüntetettje.

Writer, critic. Started his academic studies in Budapest, gained a Ph.D. degree in the field of literary history at the University of Strasbourg in 1969. Left Hungary in 1956. He is with the State University of Puerto Rico. His essays, literary articles and critics were published by the most prestigious Hungarian periodicals in the West. Author of several volumes. He publishes in Hungarian, French and Spanish. Received two French literary prizes.

FRAUNHOLCZ, Norbert

Középiskoláit Pécsett a Nagy Lajos Gimnáziumban végezte, majd Németországban a Freibergi Bányászati Akadémián szerzett diplomát 1992-ben. Hollandiában a Delfti Műszaki Egyetemen szerzett kandidátusi címet 1997-ben hulladékanyag újrahasznosítási témában. 2003-ig a Delfti Műszaki Egyetemen dolgozott adjunktusként a nyersanyagellátási tanszéken. Azóta magánvállalkozó.

© Copyright Mikes International 2001-2006

After completing his secondary school education in Pécs, Hungary, he continued his studies at the Mining Academy of Freiberg, Germany where he graduated in 1992. At the Technical University of Delft he obtained a Ph.D. degree in recycling in 1997. Until 2003 he was with the Technical University of Delft as assistant professor, since then he is entrepreneur.

HERCZEGH, Géza

Jogi tanulmányait a Szegedi Egyetemen végezte 1951-ben, majd Párizsban és Salzburgban tanult. 1951-től 1967-ig a budapesti Politikai Kutatóintézetben nemzetközi jogkutató. 1976 és 1990 között a pécsi Janus Pannonius Tudomány Egyetem nemzetközi jogi karának tanszékvezetője. 1990-tól 1993-ig a Magyar Tudományos Akadémia jogi és gazdasági osztályának alelnöke, valamint az Alkotmánybíróság alelnöke. 1993-tól a hágai Nemzetközi Bíróság bírája. Főbb művei: *´A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái´*, *´Magyarország külpolitikája 896-1919´*, *´A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig´*.

Studied law at the University of Szeged, then in Paris and Salzburg. Between 1951 and 1967 Mr. Herczegh was with the Institute of Political Sciences (Budapest) as researcher in the field of international law. He is emeritus professor at the 'Janus Pannonius Tudományegyetem' in Pécs, Hungary, former member of the Constitutional Court of the Hungarian Republic, and member of the International Court of Justice in The Hague, Holland. Mr. Herczegh is author of numerous books in the field of law and history.

KÖLLŐ, Gábor

A Kolozsvári Műszaki Egyetem, Vasút, Híd és Útépítési Tanszékén egyetemi tanár. A Műszaki Tudományok Doktora (Ph.D. 1995). Szakterülete: hídszerkezetek, vasútépítéstan, alagutak és metrók. Az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja, továbbá számos más műszaki társaság vezetőségi tagja. Több szakmai díj birtokosa. 12 könyv szerzője (ebből 7 egyetemi tankönyv), további 75 tanulmánya jelent meg belföldi és külföldi szakfolyóiratokban, konferenciák köteteiben.

University professor at the Technical University of Cluj (Kolozsvár). Holds a Ph.D. degree since 1995 in the field of technical sciences. He specializes in bridge construction, railroad construction, tunnels and subways. Mr. Köllő is Chairman of the Hungarian Technical Scientific Society of Transylvania, member of the Hungarian Academy of Sciences. He received several professional awards. Author of 12 books (of which 7 university books) and 75 articles.

MARISKA, Zoltán

1979-ben magyar-orosz szakos középiskolai tanári diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd 1985-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem filozófiai szakán — summa cum laude — oklevelet szerzett. 1986 óta a Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense; kandidátus, PhD-fokozattal rendelkezik. Kutatási területei: a magyar filozófia története, illetve a filozófiai antropológia.

Holds a Hungarian-Russian master degree from the József Attila University of Szeged (1979) and also a master degree — with summa cum laude — in philosophy from the Eötvös Lóránd University of Budapest (1985). Since 1986 he is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy); holds a Ph.D.-degree. Areas of interest: history of Hungarian philosophy and philosophical anthropology.

MÁLNÁSI BARTÓK, György (1882 – 1970)

Filozófus, filozófiatörténész, egyetemi tanár. Nagyenyeden született. Kolozsvárott, Lipcsében és Heidelbergben járt egyetemre. 1909-ben a kolozsvári református theológia tanára lett. 1912-ben habilitált és 1917-ben kinevezték a kolozsvári egyetem nyilvános rendes tanárává, honnét Trianon után Szegedre került át, majd 1940-ben vissza Kolozsvárra, onnét 1944-ben Budapestre, hol a műegyetem közgazdasági tanszékén és a református theológián adott elő. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, Baumgarten-, illetve Gorove-díjas.

Philosopher, philosophy historian, university professor. Born in Nagyenyed (Aiud), completed his academic studies in Kolozsvár (Cluj/Klausenburg), Leipzig and Heidelberg. In 1912, he was qualified as a lecture at the university at the Kolozsvár. After the Trianon peace treaty he was forces to leave Transylvania, and he moved to Szeged, then back to Kolozsvár, which was followed, in 1944, by a move to Budapest. In the Hungarian capital he taught at the Technical University and at the Reformed Academy of Theology. Mr. Bartók was member of the Hungarian Academy of Sciences and he received the Baumgarten Prize and the Gorove Prize.

© Copyright Mikes International 2001-2006

RATZKY, Rita

Petőfi-szakértő, múzeumi főigazgató. 1975-ben végzett az ELTE Bölcsészettudományi Karának magyar-orosz szakán. 1989-ben filozófia szakon végzett ugyancsak az ELTE-n. 1982-ben megszerezte az egyetemi doktori fokozatot. 1999-ben Doktori Oklevelet szerzett, majd 2000-ben Ph.D. fokozatot. 1989 és 1995 között a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattárában dolgozott, amely munka mellett több konferenciát szervezett és kiállításokat rendezett bel-, ill. külföldön. 1995 és 1998 között főállású tanár volt a Károli Gáspár Református Egyetemen. 2000 és 2004 között a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója.

Petőfi specialist, museum director. Completed her studies in Budapest; she studied Hungarian and Russian. At the same university Ms Ratzky completed her studies in philosophy in 1989. Between 1982 and 2000 she received several doctoral degrees, and finally a Ph.D.-degree. She was with the Petőfi Literary Museum's manuscripts department between 1989 and 1995. Next to her daily job she organized several conferences and exhibitions in Hungary and abroad. Between 1995 and 1998 Ms Ratzky was professor at the Károli Gáspár Reformed University. Between 2000 and 2004 she was the director of the Petőfi Literary Museum.

SULYOK, Vince

1932-ben a Győr melletti Ménfőn született, s egri főiskolai hallgatóként vett részt a 1956-os forradalomban, amiért utóbb el kellett hagynia Magyarországot. Norvégiában talált második otthonára, ahol újabb diplomát szerzett, majd az Osloi Egyetemi Könyvtárban évtizedeken át volt a közép- és kelet-európai részleg (s benne a bőséges hungarica-gyűjtemény) szakértője és vezetője. 1958-ban Rómában jelent meg verseskönyve (*Rámdöntött világ*), 1961-ben Brüsszelben (*Céltalan ég alatt*). A norvég, a német, az orosz és a magyar irodalom jeles műfordítója. Sulyok Vince sok éves munkájának eredményeképp 1995-ben megjelent az *Ungarns Historie og Kultur* (*Magyarország története és művelődése*) című, 700 oldalas, enciklopédikus mű, mely hiteles és bőséges ismeretet közvetít a magyar kultúráról a skandináv világ számára.

Born in 1932 in Ménfő, near Győr (Hungary). Took part in the 1956 Revolution as a college student in Eger and therefore he ought to leave his country. He found refuge in Norway, where he gained an additional degree and was for decades with the Oslo University Library as the expert and leader of the Central and Eastern-European section. In 1958 his volume of poems entitled '*A world knocked over on me*' was published in Rome and in 1961 another one, '*Under aimless sky*' in Brussels. Mr. Sulyok has an extensive literary translation record; he translates the Norwegian, German, Russian and Hungarian literature. In 1995 his 700 pages large encyclopaedic work written in Norwegian entitled *Ungarns Historie og Kultur* (*Hungary's History and Culture*) was published, which has already proved to be an invaluable source to the whole Scandinavian world interested in Hungarian history and culture.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

BALLENDUX-BOGYAY, Mária : Én nem tudtam akkor ...

A Hollandiai Magyar Szövetség és a Hollandiai Mikes Kelemen Kör

2005. október 23-i ünnepélyén elhangzott beszéd[1]

I.

1956. október 26-a lehetett. Estefelé járt az idő. Vacsorázni készültünk. Hirtelen megszólalt a kerti kapu csöngője. Apám kiment a kapuhoz, hogy megnézze, ki lehet az. Sietősen és riadt tekintettel tért vissza a szobába. Apám ijedtségét látva, anyám, nagymamám és mi gyerekek, húgom és én, meglehetősen megszeppenve álltunk a szoba közepén. Éreztem, hogy valami komoly dologról van szó, de NEM TUDTAM AKKOR, hogy miről. NEM TUDTAM, hogy ki csöngetett, és miért okozott a csöngető személye oly nagy ijedtséget apámnál.

Kíváncsian, de izgalommal tele vártam a fejleményeket. Úgy tűnt, hogy testvéremet és engem felnevelő apai nagymamám (anyám mindig dolgozott) vette kezébe a dolgok menetének irányítását. Nagyanyámnak *nagy kanállal mért az élet*: világháborúból kettőt, forradalomból hármat élt meg. Az igen halk, de láthatóan ideges szülői beszélgetésből csupán annyit hallottam, hogy apám nagyon csöndes és reszkető hangon azt mondta:

— „Nem küldhetem el, nem visz rá a lelkiismeret, három gyereke van. Emberi módon kell viselkednem". Mire nagyanyám csendesen, de határozottan válaszolta:

— „Csak **egy** feltétellel teheted fiam. Ha kizárólag ÉN egyedül leszek vele kapcsolatban".

Aztán nagymamám felvette kabátját, vitte magával a kapukulcsot s óvatosan kiment a kertbe.

Akkor már erősen sötétedett és az utcai lámpák nem működtek. Csak hallani lehetett a kicsit csikorgó kerti kapu nyílását és az óvatos lépteket, amelyek a kert hátsó felében lévő padlásfeljáró felé haladtak. A padlást nem szoktuk használni, jómagam belülről soha nem is láttam, mindig féltem felmenni, mivel rettegtem az egerektől és a pókoktól.

Vajon mit kereshet most ott nagyanyám és kivel? — ez járt akkor az eszemben.

Örökkévalóságnak tűnt az a néhány perc, amíg nagymama visszatért. Izgatott volt, de határozott. Azt mondta:

— „Mindannyian bent maradtok a szobában, **én** viszek neki valamit enni és inni".

II.

Budapest zuglói kertövezetében laktunk. Ott nőttem fel. Szüleim aggódva hallgatták el előlünk, gyerekek elől, azokat a szörnyűségeket, amelyek azokban a napokban a főváros számos részén lejátszódtak. A mi környékünk nyugodt maradt. Egy kis incidens kivételével, amikor is egy szovjet tank két utcával odébb többször is egy lakóházra lőtt, amelyből fiatal gyerekek molotov koktélt dobtak a tankra.

Így, a védett zuglói környezetben, NEM TUDTAM AKKOR, hogy október 23-án, a szabadságért és a demokráciáért békésen tüntető tömeg először a Petőfi szoborhoz ment, majd Bem József lengyel tábornok szobrához. AZT SEM TUDTAM, hogy később, egy nagy csoport a Városligetben tüntetett a Sztálin szobor előtt, amely szobor a kommunisták által felrobbantott Regnum Marianum katolikus templom helyén állt. PERSZE AZT SEM TUDTAM AKKOR, hogy tulajdonképpen a budapesti Sztálin szobor ledöntésével, nem messze zuglói házunktól, kezdődött igazán az 56-os forradalom.

Október 23-át követő pár nap után azt észleltem, hogy szüleim felszabadultabban beszélgettek egymással, sőt egy szép napon nagy öröm töltötte be otthonunkat, amikor a rádió azt mondta, hogy az oroszok kivonultak az országból és a politikai foglyokat kiengedte Nagy Imre kormánya a börtönökből.

„Ez nem lehet igaz, függetlenek lettünk; Félek, ez nem lehet igaz" — mondta apám.

Aztán november beköszöntésével csupa aggodalmas tekintetet láttam magam körül. Tudtam, hogy valami drámai dolog fog bekövetkezni, de hogy pontosan mi, AKKOR MÉG NEM TUDTAM. AKKOR MÉG NEM TUDTAM, hogy miközben Nagy Imre bejelentette Magyarország semlegességét, a szovjet csapatok már a budapesti repülőtér környékén gyülekeztek.

Talán október 31-e vagy november elseje lehetett, valamikor délelőtt. Csöngetett valaki a kerti kapun. Apám kinézett az ablakon, s látta, hogy Béla, egyik jó barátja állt a kapuban. Kiszaladt hozzá. Egy rövid beszélgetés után, apám ragyogó arccal futott be hozzánk a szobába:

— „Az amerikaiak jönnek és segítenek nekünk" — kiáltotta mindannyiunk felé. „Béla hallotta ezt egy megbízható forrásból" — lelkesedett apám.

[1] Elhangzott 2005. október 23-án a Vianeni Magyar Otthonban.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Majd letette a telefont, átszaladt a bíztató hírrel az egyik szomszédunkhoz, de visszajötte után csak a *remény és a kétségbeesés közötti, visszafogott örömet* észleltem az arcán. Mintha érezte volna, hogy túl szép ez a bíztató ígéret ahhoz, hogy igaz legyen! Szinte érezte, hogy ez a néhány nap csupán álom, egy szép álom, de a vég elkerülhetetlen.

Akkor **még** APÁM SE TUDTA, hogyan is tudhatta volna, hogy a szovjet vezetők a néhány napig tartó magyar függetlenség után haboztak: elfogadják–e Magyarország új, független státuszát, vagy sem. Magyarország **finnlandosításáról** volt szó. Arról, hogy az ország független lenne belügyeit illetően, de a külpolitikában együttműködne a baráti Szovjetunióval.

Talán tudta apám, ÉN PERSZE AKKOR MÉG NEM TUDTAM, hogy az akkori nemzetközi helyzet kedvezett a Szovjetuniónak. Egy harmadik világháború fenyegetett, mivel Nasser, az egyiptomi elnök államosította a Szuezi Csatornát és a Szovjetunió támogatta Egyiptomot Izraellel, Franciaországgal és Angliával szemben. De egyik fél sem akart egy közvetlen katonai összeütközést. A Szovjetunió nem tett további lépéseket Egyiptom támogatására, cserébe a nyugati országok nem avatkoztak be a kommunista világ belügyeibe; így szabad volt az út a magyar forradalom erőszakkal való leverésére.

Mivel otthon nálunk a családban, 1956 — valószínűleg félelemből — sokáig szinte tabu volt, csak KÉSŐBB TUDTAM MEG, hogy az 56-os forradalom viharos napjaiban a forradalmi tömeg egy része kommunista ÁVOS-okat is megölt, néhányukat felakasztva a budapesti pártbizottság előtti Köztársaság tér fáira.

Ez a sors várt volna talán október 28-i hívatlan látogatónkra is, akit az esti szürkületben nagymamám látott el padlásunkon néhány napig élelemmel. KÉSŐBB TUDTAM MEG, hogy ez a hívatlan látogató ISTVÁN volt, anyám akkori munkahelyének személyzeti osztályvezetője. Mindig rettegve beszéltek róla otthon szüleim. Október 28-án könyörgött ez az ember apámnak, hogy mentse meg az életét, eressze be, nálunk biztosan senki nem fogja őt keresni. Nem is kereste.

III.

MOST TUDOM, hogy bár október 23-a jó néhány éve nemzeti ünnep, mégis az egyes politikai pártok álláspontja nem sokkal került közelebb egymáshoz. **A mai napig nincs konszenzus 1956-ról.** *Pedig 1956 egyik üzenete éppen az, hogy a különböző politikai nézetű és szociális hátterű erők képesek a nemzet egészét átfogó ügyekben közösen cselekedni.*

Úgy tűnik, hogy a magyar társadalom különböző rétegei közötti egység és szolidaritás csak az alatt a pár szép 56-beli nap alatt létezett. *Csak a nagy ellenség lett volna képes a magyar nép, Nagy Imrétől Mindszentyig való összekovácsolására*?

1956 után ismét **kettészakadt a nemzet**: azokra, akik nem engedtek 56-ból és azokra, akik kényszer hatására vagy jólétük miatt vagy csupán élni akarásból beletörődtek a helyzetbe.

1956 ***még mindig*** *a POLITIKÁÉ.*

Ezzel magyarázható például az, hogy az Orbán kormány 1998-ban nem eléggé kívánta anyagilag segíteni a Forradalom Történetének Intézetét, amelyet túl baloldalinak tartott. Aztán 2002-ben megnyílt az Andrássy út 60. szám alatt a Terror Háza, amelyben a magyarokat, többek között arról világosították fel, hogy miként működött a kommunista terror. Ezt viszont, a 2002-es választásokon győző baloldali kormány nem részesítette anyagi támogatásban.

IV.

Igen, most már TUDOM, hogy az 56-os forradalom is elveszett. VISZONT AZT IS TUDOM, HOGY:

- 1956 hatása felmérhetetlen,
- 1956 feltette ismét Magyarországot a térképre,
- 1956 megreccsentette a kommunizmus szerkezetét; a palackból kibújt szellemet senki nem tudta visszatuszkolni.

DE VAJON MIT TUD A MAI MAGYAR KÖZEMLÉKEZET 1956–RÓL? VAJON TUDJÁK–E A MAI MAGYAR FIATALOK, HOGY MI TÖRTÉNT 1956-BAN?

A *Magyar Nemzet* egyik, *2002.* októberében megjelent száma közölt egy nem tudományos igényű felmérést a **közép- és felsőfokú intézményekben** tanuló fővárosi és vidéki fiatalok **történelmi ismereteiről.** Több száz kérdőívet osztottak szét.

Íme, összegezve a kapott válaszok egy része:

- A diákok 90%-a tudta, hogy október 23-a az 56-os forradalom kitörésének ünnepe.
- A megkérdezettek 64%-a azt vallotta, hogy ismereteit az iskolában szerezte, 22%-a családi történetekből, míg 9%-a saját olvasmányaiból.

© Copyright Mikes International 2001-2006

*Más kérdés, hogy **milyen mélyek** ezek az ismeretek!*

- Arra a kérdésre, hogy ki volt az 1956-os forradalmi napok miniszterelnöke, a megkérdezett középiskolások 37%-a nem tudott nevet mondani, míg 1-1%-ban megtalálhatók a következők nevek: Szent István, Antall József, Horthy Miklós, Németh Miklós. 8% Rákosi Mátyásra tippelt, míg 5% Kádár Jánosra. A felsőoktatásbeliek 81%-a tudta Nagy Imre nevét, de itt is születtek olyan válaszok, mint Horn Gyula, Kádár János, sőt Lenin!
- A megkérdezett közép– és felsőoktatásbeli diákok 48%-a nemzeti ünnepeink közül a legfontosabbnak augusztus 20-át tartotta, 15%-a március 15-ét jelölte meg, csupán 10% tartotta október 23-át a legjelentősebbnek. 3% május 1-jét helyezte az első helyre. **Elgondolkoztató viszont az a válasz,** hogy az augusztus 20-át első helyre helyezett diákok 24%-a a tűzijáték miatt tartja ezen ünnepünket a legjelentősebb magyar nemzeti ünnepnek!
- Arra a hipotetikus kérdésre, hogy a válaszadó adott esetben feláldozná–e életét a hazáért, megkérdezett fiatalok meglepően nagy számban adtak határozott „igen”-t: 9%, 37% azt válaszolta, hogy jelenleg nem tud ilyen helyzetet elképzelni. 45 % úgy vélte, hogy az életet odaadni a hazáért idejét múlt eszme, de családjáért vagy barátjáért kész lenne erre az áldozatra.

V.

Külföldön ma nagyobb 1956 megbecsülése, mint Magyarországon. Az 1989-es fellángolás után a téma egyre **érdektelenebbé** vált otthon. Mintha egy fátyol homályosítaná el emlékét. Pedig az 1989-ben kivívott szabadság és függetlenség méltán tekinthető **1956 örökségének.** Az emberek zöme közömbös lett a mai Magyarországon. Nagyobb gondjuk a megélhetés. Még ha nem is szegények, attól félnek, hogy hamarosan azok lesznek.

Valóban, **1990 után** rászabadult a magyarokra is a fogyasztói értékrend, a pénz egyeduralma, az egyre taszítóbb politizálási stílus. NEM TUDOM, de REMÉLEM és HISZEM, hogy mindezek a negatív dolgok csak átmenetileg fedik be, takarják el a magyar népben rejlő sok jót. REMÉLEM és HISZEM ezt azért, mert **tudom**, hogy a német és szláv tengerbe ágyazott kis magyar sziget átélte 1000 év tragikus megpróbáltatásait, köszönthetően a magyarokban rejlő belső erőknek, mint: *túlélési képesség, szellemi kreativitás és alkalmazkodó képesség*.

Zeeland címerében olvasható: **Luctor et emergo = ik worstel en ik kom boven = küzdök és felülkerekedem**, mint a tántoríthatatlan élniakarás jele. Ez érvényes a magyarokra is.

Valahol azt írja Márai Sándor: „Van valamilyen **láthatatlan rendezés** az életben, ha valamit véghez kell vinni! Akkor még az életkörülmények is **cinkosok** lesznek! Sőt, a közelben élő emberek is **cinkosai lesznek a helyzetnek**”.

Talán valami ilyesmiben bízhatott apám is, amikor azon a bizonyos októberi napon 1956-ban, a nem lebecsülendő kockázat ellenére elbújtatta és így valószínűleg megmentette a háromgyerekes pufajkás ÁVOS kommunista István életét.

NEM TUDOM, de HISZEM és REMÉLEM, hogy ez a „**láthatatlan rendezés**” segíti majd most is a magyarokat abban, hogy **amit véghez kell vinniük, azt véghez is tudják majd vinni.**

© Copyright Mikes International 2001-2006

MIKES TANULMÁNYI NAPOK — 2006

A 2006. évi Mikes Tanulmányi Napok témáját előzetesként itt közöljük. A szokásnak megfelelően a részletes műsorfüzetet 2006 első negyedévében tervezzük kiadni. [Mikes International Szerk.]

MAGYAR KULTÚRA I.
—
MAGYAR IRODALOM WORLD-WIDE

Három pólus:
Magyarország, Utódállamok, Nyugat

Mennorode Konferenciaközpont, Elspeet, Hollandia
2006. szeptember 21 — 24.

Napjainkban tanúi lehetünk a magyar irodalom és kultúra nemzetközi reneszánszának, szerte az egész világon. A magyar irodalom a magyar lélek tükre. Klasszikusaink és kortárs íróink a jelek szerint tartósan betörtek az eddig szinte elzártnak minősíthető piacokra. A hagyományosan magyar nyelvű és témájú irodalom mellett létrejött és növekvőben van egy olyan irodalom, amely nem szükségszerűen magyar nyelvű és gyakran egy elképzelt magyar világ témáira épül. Ezek a jelenségek jelzik a mai magyar irodalom új jellegzetességét: a sokszínűséget és nemegyszer a más kultúrákra gyakorolt megtermékenyítő hatását is. Ugyanakkor tudatában vagyunk annak, hogy az utódállamokban a magyar irodalom létszükséglet. Az utódállamok irodalma külön kultúr-egészet jelent. Értékeket termel ki, amelyek az egyetemes magyar kultúra részét képezik s melyek egyben gyakran túlmutatnak a magyar kultúrvilág határain.

E tények tükrében felmerül a magyar irodalom és általában a magyar kultúrvilág határai újrafogalmazásának igénye. Mindezt a 20. század magyar történelme is szükségszerűvé teszi. A 20. század elejéig többé-kevésbé egységes magyar irodalom — ismert történelmi események következtében szociológiai szükségszerűségként — hárompólusúvá vált. A trianoni Magyarország írótársadalmára alapvetően két tényező hatott, illetve hat: az évezredes többkultúrájú közeg eltűnése és az irodalmi élet 1946-ban kezdődő és véghezvitt államosítása. Az utódállamok magyarságának irodalma a kényszerű emigráció jegyeit viseli magán: mint minden emigráció visszavettetve önmagára, szükségszerűen keresi a saját egzisztenciális központi jelentéseit és értékeit nemzetközi viszonyulásokban. Hasonló helyzetben van a nyugati magyar emigráció, amely – minden kényszerűsége ellenére – önkéntes emigráció. E kettőt együtt nevezzük mi *Nagy Magyar Emigráció*nak.

A Nagy Magyar Emigráció szerepe a magyar szellemi életben stratégiai jelentőségű, mert kulcsszerepet játszott és játszik az eredeti magyar kultúrértékek átmentésében és ezt felhasználva létünk és szerepünk újragondolásában. Garancia egyben az egyetemes magyar szellemvilág vitalitásának megőrzésében. A jövő magyarsága ennek a három pólusnak az összjátékából áll össze. A magyarságnak három középpontja van és ez megváltoztathatatlan.

Hogyan fejlődik e hárompólusú magyar irodalmi - és általában kulturális - élet a 21. században? Milyen hatások érik kívülről és milyen megtermékenyítő hatással lesz más világokra? Milyen összjáték alakul(hat) ki a különböző pólusok között? Milyen irányú fejlődésnek van 'piaca' a nemzetközi porondon? Kik jelennek meg, kik alkotnak ebben a kiterjedő magyar irodalomban? Mennyiben egyedi struktúrája révén a magyar nyelv, mint ennek az irodalomnak és szellemvilágnak a hordozója? Többek között ezekre a kérdésekre kívánnak válaszokat adni és útmutatást nyújtani felkért szakértő előadóink.

Körünk irodalmi díját, a *Magyar Irodalmi Figyelő*-t ezévben is odaítéljük egy magyar írónak, éljen bárhol a világon. 2005-ben a Kör Ferdinandy György (San Juan de Puerto Rico) laudatioja alapján a díjat Sándor Andrásnak (jelenleg Magyarország) ítélte oda.

Tanulmányi Napjainkra minden tagunkat és barátunkat szeretettel hívjuk és várjuk. A Vezetőség

© Copyright Mikes International 2001-2006

HERCZEGH, Géza : Kádár és kora

[Ezt az írást a szerző PERES ÖRÖKSÉGÜNK című kötetéből vettük át, amely a *Magyar Szemle Könyvek* gondozásában, 2005-ben jelent meg. Terveink között szerepel a teljes kötet elektronikus kiadása. — Mikes International Szerk.]

„Kádár János a huszadik század legjelentősebb magyar államférfija" - jelentette ki magabiztosan az annak idején „udvari történetíróvá" előléptetett Gyurkó László a Rubicon századik számában. A nyomaték kedvéért hozzátette: „Véleményemet az ország közvéleménye is osztja." Nem olyan kérdésről van azonban szó, amit a szavazatok többségével lehet eldönteni. Mit tudnak az emberek Kádárról és viselt dolgairól? Ha a kérdések a tényekre is kiterjednének, a megkérdezettek túlnyomó többségét tájékozatlanság miatt ki kellene zárni az adatszolgáltatók köréből, a közvéleménykutatás eredménye pedig egészen más lenne.

Az viszont igaz, hogy Kádár mindenki másnál erősebben nyomta rá bélyegét arra a korszakra, amelynek során az ország élén állt, de a korszak is meghatározta Kádárt, mindazt, amit tett és azt is, ahogyan tette. A korszak egészének megítélése ezért Kádár felett is ítéletet mond. Szembe kell néznünk vele, mert hiszen sokan munkálkodnak politikai okokból egy előnyös, de - mint látni fogjuk - hamis Kádár-kép kimunkálásán. Nem kevesen vannak azonban azok is, akik ismerni és érteni akarják ellentmondásos személyiségének titkait. Én is megkísérlem.

Egy politikus ügyessége, rátermettsége bizonyára mérhető azzal az idővel, amit a kormány élén (vagy az állampárt főtitkári székében) eltöltött, de az államférfi nagyságát azok a döntések adják meg, amelyek nem rövid távon, hanem történelmi távlatban, nem átmeneti sikereket, hanem tartós eredményeket biztosítottak az ország népe számára.

Hogy állunk Kádár politikai tevékenységének legfontosabb, sorsunkat meghatározó döntéseivel? A történészek is zavarban vannak, ha a hajdani első titkár tevékenységének igazi kérdéseire kell válaszolniok. „Amikor a kommunista párt egyes vezetői úgy gondolták, hogy célszerű lenne, ha könyv jelenne meg róla, Kádár a leghatározottabban elzárkózott ettől - állította Gyurkó. - Önéletrajzot nem ír és abba sem egyezik bele, hogy életrajzot írjanak róla... Kategorikusan megtagadta azt is, hogy portréfilmet készítsenek róla."[1] Egy könyv mégis elkészült, *Arcképvázlat történelmi háttérrel,* de ez hézagos és sematikus. Szerzője azzal hivalkodik, hogy az „alapvető tényeket ismeri", de sajnos az alapvető tények mind az arcképvázlatból, mind a történelmi háttérből egyaránt hiányzanak. Azóta újabb könyvek jelentek meg róla, a cikkek száma is egyre bővül, de a kérdőjelek Kádár körül tovább sokasodtak.

Kádár rejtőzködő ember volt, és ő tudta, miért. A vele baráti viszonyban álló Aczél György szerint a következő öt kérdésről soha nem volt hajlandó beszélni: az 1943-as pártfeloszlatásról, a Rajk-ügyről, 1951-es letartóztatásáról és hároméves fogságáról, 1956. november elejének moszkvai napjairól, valamint a Nagy Imre-ügyről.[2] A rövid felsorolás mindazokat a kérdéseket felöleli, amelyek Kádár Jánossal kapcsolatban érdekesek voltak és - a pártfeloszlatás ügyét kivéve - ma is azok. Amelyekről viszont Kádár szívesen nyilatkozott, teljességgel érdektelenek, és felesleges vizsgálni őket.

Az 1943-as pártfeloszlatás ügye legfeljebb a kommunista párttörténet kutatóinak figyelmét keltheti fel. Ki kezdeményezte, milyen meggondolások alapján? A Kommunisták Magyarországi Pártja tagjainak száma szerint kicsiny, jelentéktelen alakulat volt, Békepárt néven több szimpatizánsra, szélesebb körű támogatásra számíthatott. Kádár a pártfeloszlatás miatt szigorú (?) megrovásban részesült, ami nem egészen érthető. Karrierje ugyanis a megrovás dacára 1945-ben egy rakéta sebességével ívelt felfelé: a budapesti rendőrfőkapitány helyettese, a párt káderosztályának vezetője, a budapesti pártbizottság titkára, a politikai bizottság tagja, a KV titkára, főtitkárhelyettes, nemzetgyűlési képviselő. Mi lett volna még belőle, ha nem kap szigorú megrovást? Rákosiéknak szükségük volt arra, hogy a kommunista párt vezetésében legalább egy igazi proletárfiú legyen, akinek tapasztalatlanságból eredő hibái felett (első lebukásakor két társára is vallott!) gyorsan napirendre tértek. Az 1943-as pártfeloszlatás ügyét akkor kezdték firtatni, amikor Rákosi már a párt tagjaira alkalmazta sokat emlegetett szalámitaktikáját.

Másként áll a dolog Kádárnak a Rajk-perben vitt szerepével, mely bepillantást enged egyéniségébe és amely több vonatkozásban is meghatározta későbbi útját. „Ne higgyük el az 1956 után kitalált mesét - írta Gyurkó -, amit nem egy műben

* A kézirat már a *Magyar Szemle* szerkesztőségében volt, amikor Kopátsy Sándor azonos című könyve az üzletek polcaira került. Szövegét nem ismertem, megállapításaira nem reflektálhattam. A Kádár János személyével foglalkozó írások sora minden bizonnyal folytatódni fog, ami további helyreigazításokra, kiegészítésekre adhat okot - és alkalmat. A közelmúltban jelent meg két vaskos kötet: Huszár T.: *Kádár János politikai életrajza 1912-1956,* valamint Varga L. (szerk.): *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent. 1949-1956.* Ezeket a műveket felhasználom, de nem célom beható ismertetésük vagy bírálatuk, mint ahogyan az ezeket megelőző Kádár-irodalomról sem adhatok áttekintést - terjedelmi okokból sem. Kádárról azonban nem lehet hallgatni, mert nemcsak múltunk, de jelenünk megértéséhez is szükséges alkatának és gondolkozásmódjának megismerése.

[1] Gyurkó László: *Arcképvázlat történelmi háttérrel.* Bp., Magvető. 1982. 8. old.

[2] Rubicon, 100. sz. 43. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

tényként közöltek, hogy ő vette rá Rajkot a vallomásra."[3] Ez azonban nem mese, hanem valóság. Tény akkor is, ha a kétes dicsőség nem kizárólag az övé. Amióta közölték annak a magnófelvételnek a szövegét, mely Kádárnak és Farkas Mihálynak a letartóztatott és meggyötört Rajkkal folytatott szópárbaját rögzítette, pontosan tudjuk, ki mire próbálta a másikat rábeszélni és azt is, miért nem akart Kádár szólni róla. A felvétel őt a lehető legrosszabb színben mutatja be. Élvezte, hogy egy szellemileg magasan felette álló valakivel tetszése szerint gorombáskodhatott. „Idefigyelj, te nem vagy egy buta ember"[4] - förmedt rá. - „Hát mondd csak, Rajk, miért nézel bennünket hülyének?" Egy más alkalommal beismerte „...én ugyan primitív ember vagyok, én csak négy akkori elemit jártam és négy akkori polgárit".[5] Az Anti-Dühring lapjaival képtelen volt megbirkózni, és az elméleti kérdésektől akkor is idegenkedett, amikor már a hatalom csúcsára került. Gyűlölte a nálánál okosabb, tanultabb, jobb fellépésű Rajkot. Még 1954-ben is azt írta róla: „Rossz, hatalomvágyó, büszke, sértődékeny, fölényes természete és modora volt."[6] Készségesen asszisztált tehát tönkretételéhez. Az emlékezetes találkozó során már a Rajkra váró halálos ítéletet is közölte vele, még mielőtt a vád, illetve a per jogi formát öltött volna: „Mi azért jöttünk ide, hogy módot adjunk neked, életedben utoljára a párttal beszélhess. Kevés időm van a te részedre..."[7] Életedben utoljára! Vagyis: az ítéletet már meghozták. Bűnösségének elismerésével Rajk megkönnyíti a pártvezetés dolgát, saját maga számára pedig eléri, hogy a kínvallatás befejeződjön.

Tény, hogy Kádár súlyosan kompromittálódott a Rajk-ügyben. Saját maga dicsekedett el azzal, miként kötötte le néhány sakkpartival Rajk figyelmét, hogy ne foghasson gyanút: „Mikor már úgy láttam, hogy közeledik Rajk László megbeszélt hazamenetelének ideje - mondotta a visszaemlékezések szerint Kádár saját szerepéről az MDP központi pártiskolája hallgatóinak -, akkor döntésre vittem az éppen soros sakkpartinkat. Ránéztem az órámra, és azt mondtam Rajknak: most pedig matt."[8]

A sakkpartinál jóval szigorúbb megítélés alá esik az a tény, hogy Rajk megtörésével egyik kulcsfigurája lett a koncepciós pernek, társtettese egy súlyos bűncselekménynek.[9] Ha hitt Rajk bűnösségében, politikai analfabétaként kell elmarasztalni. Ha nem, gyűlölködésből vagy gyávaságból lihegte túl szerepét. Miután egyik változatot sem ismerhette el, a Rajk-ügyről haláláig hallgatnia kellett. A bennfentesek persze tudtak róla. „Rajknénak a követelései közül az egyik úgy hangzott, hogy sem Gerő, sem Kádár e.-ak, 'Rajk gyilkosai' azon (vagyis a temetésen) nem vehetnek részt".[10] A Farkas Mihály és Vladimír elleni per előkészítésével kapcsolatban Kovács István 1957. január 10-i levelében nem késett a szovjet elvtársakat figyelmeztetni: „Ezzel a perrel Kádár elvtárs önmaga alatt is vágja a fát, hiszen az ügy könnyen fordulhat nemcsak Rákosi elvtárs ellen, hanem Kádár elvtárs ellen is."[11]

Miért került sor ezekre az érthetetlen koncepciós perekre? Az orosz nihilista hagyományban gyökerezik - és személy szerint Necsajevhez kapcsolható - az az elgondolás, hogy egy forradalmár-csoport tagjait a közösen elkövetett bűn minden más köteléknél szorosabban fűzi össze, „...van még sokkal egyszerűbb mód őket összetartani: - mondja Dosztojevszkij híres regényében, a *Megmételyezettekben* Sztavrogin. - Vegye rá a kör négy tagját, hogy öljék meg az ötödik tagot azon ürügy alatt, hogy denunciáns és az általuk kiontott vérrel rögtön a legerősebben egymáshoz kötözi őket. Rabjaivá lesznek önnek, soha még pisszenni sem mernek."[12] Necsajevék tényleg megölték egyik besúgással gyanúsított társukat. „Sohasem fogjuk megtudni, vajon Necsajev valóban hitte-e a történetet, vagy csupán kitalálta azért, hogy a többieket eltéphetetlenül összeláncolja az együtt elkövetett bűn kötelékével. A megbűvölt tanítványok azonban nem kételkedhettek a vezér szavában, és parancsát késedelem nélkül teljesíteniök kellett."[13]

Sztálin valami hasonló teóriát követett, és azt sajátos módon alkalmazta. A pártvezetés bármely tagját bármikor felelősségre vonhatta azért, amit tett vagy amiben részt vett. A felelősségre vonás lehetősége kitűnő eszköznek bizonyult engedelmességük kikényszerítésére.

A Rajk-pert végső formába öntő Bjelkin tábornok Szűcs Ernővel levelet küldetett Moszkvába - Péter Gábor is odakanyarintotta a maga aláírását -, miszerint a Rajk-perrel nincs minden rendben. Ez Rákosi ellen irányult, akire szükség esetén rá lehetett volna bizonyítani a jogsértést, de bárki másra is, aki részt vett az ügyben. Persze Rákosi sem maradt tétlen. Farkas Vladimír szól arról, hogy 1949 nyarán „Farkas Mihály és Kádár János aláírásával távirat ment Moszkvába, amelyben

[3] Gyurkó i.m.: 189. old.
[4] Társadalmi Szemle, 1992/4. 84. old.
[5] Az 1989. ápr. 12-i (utolsó) beszéd. In: *Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei.* Bp., 1993. 758. old.
[6] Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza.* I.m: Bp., Szabad Tér — Kossuth, 2001. 406., 412. l., valamint Varga László.: *Kádár János bírái előtt. Egyszer fent, egyszer lent. 1949-1956.* Bp., Osiris, 2001. 728. old.
[7] Társadalmi Szemle 1992/4. 76. old.
[8] Farkas Vladimír: *Nincs mentség.* Bp., Interart. 1990. 196. old.
[9] Huszár i.m.: 145. és köv. old.
[10] Rákosi Mátyás: *Visszaemlékezések. 1940-1956.* Bp., Napvilág, 1997. 1030. old.
[11] A „Jelcin-dosszié" Szovjet dokumentumok 1956-ról. Bp., Századvég-56-os Intézet. 1993. 160. old.
[12] Dosztojevszkij, Fj.: *Megmételyezettek.* Bp., Révai. é.n. III. köt. 46. old.
[13] Szamuely Tibor: *The Russian Tradition.* London, Fontana, 1988. 349. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Bjelkinre panaszkodtak, hogy lassan halad a Rajk-ügy vizsgálata". Amennyiben a távirat ötlete Rákosi fejében született meg - írja -, „akkor ennek célja talán az lehetett, hogy dokumentálja Farkas Mihály és Kádár János szerepét a Rajk-ügyben".[14] Nemsokára Bjelkin, Szűcs és valamivel később Péter Gábor is lebukott, de azt a levelet és azt a táviratot bizonyára gondosan őrizték Moszkvában, hogy alkalmas időpontban elő lehessen venni.

Kádár viszont némi gondolkozás után rájött arra, hogy belőle ugyanúgy lehet árulót és összeesküvőt csinálni, mint Rajkból. Vetélytársának bukása az ő helyzetének ingatag voltát is jelezte. „Hát miért nem a Gerő vagy a Révai, vagy a Farkas vagy én ülök a te helyeden?! Miért nem velünk szemben téved tragikusan a Párt? Mondd, miért?" - kérdezte tőle.[15] Rajk erre a kérdésre nem felelhetett, de Kádár sem tudott megnyugtató választ adni rá. Péter Gábor 1956-ban azt írta, miszerint Kádár János 1949. augusztus elején a következőket mondta neki: „Tudod, Péter, sehogy sem mentek a fejembe ezek a jegyzőkönyvek. Nem tudom, hogy készülnek. Nem tudtam hinni bennük. Tele voltam kétkedéssel. Nem értettem, hogy lehet ez? Bementem az Öreghez, és az Öreg másfél órán át meggyőzött engem, hogy minden így igaz. Ezért most már hiszem."[16] Ha Péter Gábor igazat írt, Kádár nyugtalankodott amiatt, hogy - ha akarják - belőle is bármikor ellenséget csinálhatnak, de elég óvatos volt ahhoz, hogy hagyja magát meggyőzni. Rákosi célzásaiból gyaníthatta, hogy szorul körülötte a hurok.

Nem telt el két esztendő, már ő ült Rajk helyén, és őt vallatták hasonló hangnemben. A kihallgatásáról készített jegyzőkönyv egyes mondatai kísértetiesen emlékeztetnek a Rajk kihallgatásakor elhangzottakra. „Maga nem egy hülye ember - förmedt rá Farkas Vladimír -... magának csak rövid idő áll rendelkezésére és használja fel azt a nem hosszú időt, amíg a Pártban hajlamosak a maga gyenge jellemeként értékelni ezt a magatartást. Mert ha oda eljutnak az elvtársak, hogy azt mondják, hogy ez a Kádár most is egy aljas gazember, maga teljesen el van veszve..."[17]

Aczél György szerint Kádár azonnal megtört, és mindent bevallott, amit akartak tőle. Akkor már úgy látta, hogy az 1943-as pártfeloszlatás súlyos hiba volt, amiért ő a felelős, de azt nem rendőri utasításra, spicliként tette. Később sem lett kém vagy összeesküvő. Rajk sorsából azonban tudhatta, mi vár rá, tehát jobb, ha azt is bevallja. Ügyéből mégsem lett nagyszabású kirakatper, halálos ítéletet sem mondtak ki rá. „A Kádár-ügy - Rákosi jellemzése szerint - olyan nyálas, széttaposott felöntése a Rajk-ügynek, hogy nyilvánosság elé hozni és belőle egy második Rajk-ügyet csinálni nem lehet. Megvan az ilyen pereknek is a maguk természetrajza."[18]

Vagyis propagandacélokra nem volt használható.

Kádár viszont utólag úgy érezte, beismerését magyarázni kell, és levélben kérte a politikai bizottságtól: „Kérem, tegyék lehetővé számomra, hogy személyesen adhassam elő a Központi Vezetőségnek: miért tettem fiktív vallomásokat 1951-ben durva fizikai kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül".[19] „Fizikailag nem bántalmaztak" - mondotta 1954. július 22-én már szabadon, per-újrafelvételi tárgyalásán. Tehát nem igaz a szörnyűséges megkínzásáról szóló legenda, amit barátai, pártbeli szövetségesei széltében-hosszában terjesztettek azzal a kiegészítéssel, hogy magától Kádártól hallották. Aczél Tamás és Méray Tibor hajmeresztő részletekkel is szolgált.[20] Így a kínzás sokak előtt bizonyított tényként szerepelt.

Az igazság az, hogy beismerő vallomását Kádár nem kínzás hatására tette, és bizonyára szégyellte, hogy nem úgy viselkedett, mint ahogyan a hivatalos történetírás szerint a munkásmozgalmi vezetők tették a rendőrség karmai között. Farkas Vladimírnak sem bocsáthatta meg, hogy tanúja volt gyengeségének, gyávaságának. Nem szólhatott róla, mert az igazság elmondásához nem volt ereje, a színészkedéshez nem volt tehetsége. Végül pedig nem beszélt, nehogy megcáfolja a mártíromságáról szőtt legendát, mert tudta, hogy szükséges népszerűségének megalapozásához.

Nem vitás, az ellene folytatott vizsgálat módja, az ítélet és a magánzárkában töltött hosszú hónapok súlyos megpróbáltatást jelentettek számára. 1945-ben Kádár a társadalom szélein mozgó, bizonytalan egzisztenciájú emberből komoly hatalommal bíró „valaki" lett, majd 1951-ben hirtelen „senki", akit egy huszonhat éves ávós tisztecske útszéli hangon gyalázhatott. 1954-es rehabilitációja során viszont azt is megtanulhatta, hogy a tények felderítése éppúgy nem érdekelte az eljáró bíróságot, mint azt, mely életfogytiglani börtönt szabott ki rá. Az egyébként teljesen formális tárgyalás mindössze másfél óráig tartott,[21] s az ítélet már kész volt, mielőtt az elnöklő bíró a tárgyalást megnyitotta volna. Kádár alighanem azt szűrte le tanulságként, hogy a jog az osztályharc eszköze, és a mindenkori politika dönti el, hogy milyen irányban és kire sújt le.

Sejthetjük azt is, miért nem beszélt 1956. november elejének napjairól. Hirtelen frontváltását aligha tudta volna úgy megindokolni - kimagyarázni -, hogy száz ember közül kilencvenkilenc ne tekintse árulásnak, amit tett, és a hazugságok szövevényének ennek során elhangzott nyilatkozatait. Személyes indítékairól épp ezért célszerű volt hallgatnia.

[14] Farkas i.m. 216. old.
[15] Társadalmi Szemle, 1992/4. 86. old.
[16] El nem égetett dokumentumok, h.n. Szabad Tér, 1990. 27. old.
[17] Kiszely Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története.* Bp., Korona. 2000. 267-268. old.
[18] Huszár i.m. 190. old.
[19] Berki Mihály: *Az államvédelmi hatóság.* Bp. 1994. 161. old.
[20] Aczél Tamás-Méray Tibor: *Tisztító vihar.* Idézi: Farkas V. i.m. 350. old.
[21] Huszár i.m. 190. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ki kérte az első szovjet intervenciót? Kénytelen vagyok Kádár utolsó beszédének zűrzavaros megfogalmazását idézni: „Én ismerem Hegedűs elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki ugye történetileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta azt a levelet, amit két napig, ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember megtagadott... Énnekem is valahol, az isten tudja hol, alá kellett írni".[22] Nagy Imréről van szó, aki a szovjet csapatok beavatkozását kérő levelet nem volt hajlandó aláírni, és akinek a nevét - majd meglátjuk, miért - Kádár harminc évvel később nem tudta kimondani. Tény, hogy Kádár napokig ingadozott, taktikázott - mintha csak igazolni akarná Egri Gyulának 1956 júniusában róla adott jellemzését, aki „Kádárt elvtelen, sőt gyáva embernek tartotta".[23] Végül elfogadta a forradalom legfőbb követelését. Október 30-án döntés született a többpártrendszer visszaállításáról és koalíciós kormány alakításáról. Kádár is nyilatkozott a rádióban és - többek között - a következőket mondta: „Pártunkra az elmúlt évek rossz vezetése következtében nagy, súlyos terhek árnyéka vetődött. Ezektől teljes mértékben, tiszta lelkiismerettel, bátor, egyenes elhatározással meg kell szabadulni. Elhagynak majd bennünket azok, akik önző egyéni érdekből, karrierből vagy más szándékból csatlakoztak hozzánk, de ettől a tehertől és vezetésünk egyes személyeinek múltbeli bűnei terheitől megszabadulva, ha bizonyos tekintetben elölről is, de kedvezőbb és tisztább feltételek között fogunk küzdeni eszméink, népeink, honfitársaink, hazánk javára."

„A beszéd Kádár János politikai pályájának egyik legemelkedettebb, fájdalmasan tiszta megnyilvánulása" - írja Huszár Tibor ugyancsak meglepő módon.[24] Valójában a leghazugabbak egyike! Lehet, hogy Kádár hitte, amíg a szöveget felolvasta, de hogy őszintén és igazán nem tette magáévá, azt rövidesen bebizonyította.

Igaz, november l-jén még tovább ment. Az MSZMP Intéző Bizottsága nevében felolvasott rádióbeszédében - amelyet egyébként Haraszti Sándor és Horváth Márton szövegeztek meg - a következőket mondta: „Népünk vérével bizonyította, hogy rendületlenül támogatja a kormánynak a szovjet erők teljes kivonására irányuló követelését. Nem akarunk további függőséget... Fogjunk össze a magyar függetlenség, a magyar szabadság diadaláért!"

Andropov november l-jén azt jelentette, miszerint: „Kádár hozzászólásában támogatta Nagyot", de a semlegesség kérdésére „kényszeredetten reagált".[25] Nyilvánosan viszont azt mondta, puszta kézzel is harcolna a szovjet tankok ellen, ha újra megindulnak.[26] Erről azonban, ha valaha is komolyan gondolta, pillanatok alatt megfeledkezett.

Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy nem a Köztársaság téri pártszékház ostroma, vagy a Varsói Szerződés felmondása váltotta ki a második szovjet intervenciót, hanem a felmondás, illetve a semlegesség kimondása válasz volt arra, hogy új szovjet egységek özönlöttek az országba. A moszkvai döntést a szuezi háború hírére, az amerikaiak érdektelenségének bejelentésére, a kínai és más kommunista vezetők fellépésének hatására hozták meg. Hogy a magyar kormány válaszlépése az adott helyzetben célszerű volt-e vagy sem, azt felesleges vitatni. Az események menetén mit sem változtatott.

Kádár pálfordulását sem a Köztársaság téri események váltották ki. Azokra október 30-án került sor, Kádár viszont még két nappal később elmondott beszédében is a szovjet erők teljes kivonását követelte. Hallhattuk, olvashattuk azt a magyarázatot, hogy a szovjetek „tőrbe csalták", vagy egyenesen „elrabolták", de egyik változat sem hihető. Annyit lehet tudni, hogy Kádár még november 1-jén a Parlamentből Münnichhez ment a belügyminisztériumba, majd onnan autóval a szovjet nagykövetségre hajtattak, ahol egy másik gépkocsiba szálltak át, amelyben két orosz ült. Erőszak alkalmazásáról senki sem hallott, ilyesmit senki sem látott.

Kádár ekkor - hiába nevezte Hruscsov „mologyec-nek" - már nem volt a politikában kezdő, nem volt újonc, hanem bőséges tapasztalatokkal rendelkezett. Ha ő akkor beült két orosz tiszt mellé egy szovjet gépkocsiba, tudhatta, és nyilván tudta is, hogy ennek messzeható és megmásíthatatlan következményei lesznek. Döntött. Értesülhetett arról, hogy a szovjet tankok rövidesen újra megindulnak, és miután tudni lehetett, hogy senki sem fogja megállítani őket, fel kellett rájuk kapaszkodnia annak, aki szerephez akart jutni, éspedig annál gyorsabban, minél csábítóbb a kilátásba helyezett pozíció. Tudjuk, hogy Moszkva jelöltje eredetileg Münnich volt, Tito azonban a november 2-áról 3-ára virradó éjjel Brioniban Kádár mellett érvelt, és javaslatát Hruscsov végül is elfogadta. Bizonyára tudta, hogy „flekkes" ember. Vér szárad ujjain, tehát könnyen kézben tartható, és ez az adott pillanatban elegendő volt.

A hosszú repülőút magányában - Münnichet és Batát egy másik gépen szállították, tehát nem beszélhetett velük - Kádárnak volt ideje arra, hogy végiggondolja a történteket és főleg azt, hogy előző lépéseit hogyan és mivel lehet „kimagyarázni". Az eddig közzétett feljegyzésekből nehéz világos képet alkotni arról, hogy valójában mit ígért és mit nem - a jegyzőkönyvek nem mindig pontosak és igen gyakran megtévesztőek. Tény, hogy nemcsak vele tárgyaltak. Rákosi azt írja, hogy „... egyik este, valószínűleg október 29-én vagy 30-án újra behívtak a KPSZSZ prezidiumába... (ahol) megállapodtunk az új kormány felhívásának főbb vonalaiban és ennek alapján Gerő és Hegedűs e. ak kaptak megbízást, hogy végső formába öntsék..."[27] Hegedűs erről nem tesz említést. Úgy tűnik, az úgynevezett forradalmi munkás-paraszt kormány úgynevezett „szolnoki" (?!?)

[22] Utolsó beszéd. 761. old.
[23] Huszár i.m. 264. old.
[24] Huszár i.m. 320. old.
[25] A „Jelcin-dosszié". 74. old.
[26] Marton Endre: *Tiltott égbolt.* Bp., Kairosz, 2000. 154. old.
[27] Rákosi i.m. 1037. 1.

© Copyright Mikes International 2001-2006

felhívását oroszból fordították magyarra, és annak szövegén Kádár – eltekintve Marosánnak állammiszterré való átsorolásáról - csupán néhány stiláris változtatást eszközölt, miután a Kreml végül mellette döntött. A többpártrendszer, a koalíciós kormányzat, a nemzeti függetlenség ügye mind füstté vált, úgy elfelejtődött, mintha sohasem lett volna szó róluk. Igaz, a kormányprogram első pontja „Nemzeti függetlenségünk és országunk szuverenitásának biztosítását"-t ígérte. Mi sem volt jellemzőbb a helyzetre - és benne Kádár szerepére -, hogy ennek is orosz volt az eredetije.[28] Mit mondhatott volna minderről Kádár azon túl, hogy elfogadta a „muszkavezető" felajánlott szerepét, mert nem tudott ellenállni a hatalom igézetének, bármilyen alávaló módon és megszégyenítő feltételek mellett jutott hozzá? Szovjet harckocsik védelme alatt tért vissza Budapestre, amelyek ellen néhány napja még „puszta kézzel is felvette volna a harcot!" Annyi bizonyos, hogy amikor november 7-én valamivel 4 óra után a Kossuth téren kibújt a szovjet páncélosból, egy más Kádár érkezett vissza Budapestre, mint az, aki egy héttel előbb onnan eltávozott: maga a helytartó, és nem valamelyik beosztottja. 1951-es letartóztatásáig tanítványként csodálta Rákosit. Szabadulása után sem fordult vele szembe - Rákosi akkor még nem volt bukott ember -, hanem az ő árnyékában, de már nem hű csatlósaként képzelte politikai karrierjének folytatását. Körültekintő volt és reálisan mérlegelt. A magánzárkában töltött hosszú hónapok során volt ideje végiggondolni a nagy játszma, vagyis: az adott politikai rendszer működési szabályait. Elfogadta Gerőt a párt első titkárának, tartózkodóan viselkedett az októberi napokban, de azzal, hogy Moszkva őt tette meg itteni helytartójának, elérte célját. Kételyek, fenntartások - és persze erkölcsi aggályok - nélkül ragaszkodott a neki juttatott hatalomhoz. Tudta, hogy ebben a térségben Moszkva akarata dönt, és őt senki és semmi nem veszélyeztetheti, amíg a szovjet vezetés bizalmát bírja. Ez az alapvető kérdés, amihez képest minden más mellékes! Kinek-kinek a maga módján értésére adta, hogy a neki juttatott hatalommal maradéktalanul élni fog, és ami eszközeit illeti, nem lesz válogatós. Adott szavát bármikor megszegi, ha célszerűnek látja.

Ha belátjuk, hogy a „hátrányos helyzetű", többszörösen megszégyenített Kádárt elsősorban és kizárólag a hatalom érdekelte, cselekedetei egyszerre érthetővé válnak és egymáshoz kapcsolódó logikus sort alkotnak. Jó sakkozóhoz illően lépésről lépésre haladt. Ahogyan erősödött a mögötte álló állam- és pártszervezet, egyre kíméletlenebbül. Ezt bizonyítja a munkástanácsok irányában követett politikája, a forradalomban részt vevők elleni megtorlás és végül a Nagy Imre-per.

Nagy Imrét és társait a Hruscsov és Tito között november 2-3-ának éjjelén Brioniban létrejött megállapodás értelmében „gyűjtötték be" a budapesti jugoszláv nagykövetség épületébe. Micsunovics moszkvai jugoszláv nagykövet emlékezései nem hagynak ez iránt kétséget. A nagykövetségen Nagy Imre és társai tétlenségre lesznek kárhoztatva, és - megfelelő lélektani-politikai nyomásnak kitéve - rá lehet venni őket a lemondásra.

Az események azonban nem követték a Brioniban kidolgozott forgatókönyvet. A jugoszlávok nem közölték előre, hogy mi a menedékjog „ára", de - túlbecsülve érveik hatékonyságát - azt hitték, könnyűszerrel rávehetik Nagy Imrét a lemondásra. Rosszul számítottak. „Titót kezdettől bosszantotta, hogy többszöri kísérletezéssel sem tudta létrehozni a Kádár-Nagy Imre megegyezést! - vallotta Vas Zoltánné. - Végül megüzente Nagy Imrének, nevetségesnek tartja, hogy jogfolytonossági alapon követeli politikája érvényesítését, további miniszterelnökségét. És amikor Nagy Imre azt mégsem adta fel, Tito teljesen elfordult tőle."[29]

A folytatást ismerjük. A csoport tagjainak távozniuk kellett, aminek keretéül egy látszatmegegyezés szolgált: Kádárnak az az ígérete, hogy Nagy Imréék bántatlanul hazatérhetnek. A követségről történt távozásuk után azonban szovjet páncélosok körülvették és egy általuk megszállt laktanyába vitték őket. Ott jelent meg Münnich, hogy kompromisszumos ajánlatát megismételje.

Amikor Kádár bántatlanságot ígért Nagy Imrének, minden bizonnyal rosszhiszeműen járt el, még ha utóbb képmutató módon úgy viselkedett, mintha nem tehetne arról, hogy a szovjet kormány másként döntött. Zavaros utolsó beszédében is mentegetni, illetve magyarázni próbálta tettét: „Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért, akik - tényleg kötelezettséget vállaltam én - akiknek a nagykövetségén akkor tartózkodott" - mondotta. Vagyis kötelezettséget vállalt azok biztonságáért, akik akkor a (jugoszláv) nagykövetségen tartózkodtak. „De én ilyen naiv ember, mint én... azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy az én kérésem, hogy két ember annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag ne hivatkozhassanak a rangjuk szerinti emberek".[30] Azaz: ha a két (?) ember, Nagy Imre és társa vagy társai, lemondanak tisztségükről és elismerik Kádár kormányát. Ilyen feltétel azonban nem hangzott el. „Sajnos egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton" - mondotta, amit úgy kell helyesbíteni, hogy a nyilatkozatban elhangzott tőmondat semmiféle feltételt sem tartalmazott. Kádár, a meggyőződés nélküli ember,[31] nem értette, hogy valaki miért ragaszkodik a meggyőződéséhez, ha abból az adott helyzetben semmiféle előny sem adódik számára? Neki ez nem jelentett volna problémát, ő nem ragaszkodott elvekhez, meggyőződéshez, hanem egyedül és kizárólag a hatalomhoz. Saját hatalmának biztosítása végett tőrbe csalta ellenfelét, ami bűn volt, és az egyik bűn szüli a másikat: Nagy Imréék elrablása az ellenük folytatott büntetőpert és kivégzésüket, dacára annak, hogy Kádár többször is biztosította őket, nem lesz bántódásuk.

[28] A „Jelcin-dosszié". 90. old.
[29] Tóbiás Áron: *In memoriam Nagy Imre.* Bp., Szabad Tér 1989. 407. old.
[30] Utolsó beszéd. 761. old.
[31] Ld. Varga László zárótanulmányát a *Kádár János bírái előtt* kötetben.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Ma már tudjuk, hogy Nagy Imre kivégzését nem Moszkva, nem Hruscsov sürgette, hanem az MSZMP vezetése. „Mi vetettük fel" - mondotta Kádár. Ő, Münnich, Marosán, Biszku és társai nem tudták megbocsátani, hogy Nagy Imre kormányának forradalmi legitimitása volt. A kommunista propaganda egyik fő vonalát a proletárforradalom mítosza alkotta. Ilyesmi vagy ehhez hasonló az ország történetében csak egyszer akadt: 1956. október 23-án, amikor ledöntötték Sztálin szobrát és amikor a munkások - igen, a munkások! - felvették a harcot a fegyveres erőkkel. Ezen a napon Nagy Imre miniszterelnökségét százezrek követelték Budapesten. Minden szavazás nélkül egyértelműen a magyar nép választott vezére lett. Az volt, amikor november 4-én hajnalban megindult a szovjet támadás.

Ezzel szemben állt az általános elutasítás, ami az úgynevezett „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány" megjelenését fogadta. „Önök nagyon jól tudják, hogy ez mit jelent azok számára, akiknek a kormány legalitása fontos... mert hogyha nem ellenforradalom, hát akkor erre nem tudom, hogy ki hivatkozhat. Nem tudom, ki hivatkozhat."[32] Kádárnak nem volt kire, nem volt mire hivatkoznia szovjet tankokon kívül. Mitől volt kormánya forradalmi, mennyiben képviselte a magyar munkásokat és parasztokat? Ahány szó, annyi hazugság! „Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet." - írta Bibó István. „Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságokra politikai konstrukciókat, politikai programokat felépíteni."[33] Ilyen hazug konstrukció volt Kádár rendszere, és a hazugság előbb-utóbb - néha csak harminc év múlva -, de megbosszulja magát.

November derekán, amikor a harcok már elültek, és a Nagykörút egyes szakaszait ellepték az alkalmi árusok, saját fülemmel hallottam, amint a következő módon kínálták portékájukat: „Itt a finom forró lángos, le van szarva Kádár János." Újabb sortüzek, razziák, botozások kellettek ahhoz, hogy elhallgassanak. „... A hatalom a saját megszilárdításáért folytatott harcában" - írta a Berend T. Iván által vezetett kommunista munkabizottság 1989-ben, de legyünk pontosak: Kádár János hatalmának megszilárdításáért folytatott harcában, és most már folytathatjuk az idézetet: „különleges népszerűtlenségében kénytelen volt igénybe venni mindazon erőket, amelyekre csak támaszkodhatott". (Vagyis az ávót és a rákosista vezetés támogatóit.)[34] Nagy Imre puszta létezése Snagovban vagy a Gyorskocsi utcai börtönben állandóan emlékeztette Kádárt és társait arra, hogy a hatalom bitorlói.

Amikor Napóleon császárrá koronázása előtt elraboltatta és kivégeztette Enghien hercegét, külügyminisztere, Talleyrand azt mondotta: „Ez több, mint bűn, hiba!" Nagy Imre elítélése és kivégzése bűn és hiba volt egyszerre. Bűn, mert gyilkosság volt, és hiba, mert Kádár saját szavahihetőségét semmisítette meg anélkül, hogy erre kényszerítették volna. Rákosi visszatérésétől Hruscsovnak a régi gárda felett aratott 1957. júniusi győzelme után már nem kellett tartani. Rákosi - szovjet pártfogóit elvesztve - legfeljebb nyugdíjasként somfordálhatott volna haza. Többen gondolták - a suttogó propaganda is terjesztette -, hogy Nagy Imre a Hruscsov és Tito közötti viszony újabb megromlásának lett az áldozata. Ez azonban így nem igaz. Kádár nyilván nem végeztethette ki Nagy Imrét Moszkva jóváhagyása nélkül, de ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy a kivégzést Moszkva kezdeményezte volna. A Biszku 1957. augusztusi látogatásáról készített szovjet feljegyzés szerint Kádárék szeptember végén akarták „zárt tárgyaláson" az eljárást lefolytatni, és Nagy Imrére, Losonczyra, Donáthra, Gimesre, Maléterre, Szilágyira és Király Bélára a legsúlyosabb büntetést kiszabni. A szovjet kormány volt az, mely külpolitikai okokból a pernek három-négy hónappal történő elhalasztását javasolta, majd nyilván ugyanilyen okból újabb halasztás történt 1958 júniusáig.[35]

Nagy Imre kivégzése a Kádár-rendszer erejének demonstrálása volt, elsősorban befelé. (Most már ezt is megtehetjük, elég erősek vagyunk hozzá, végleg megtörtük a magyar forradalom gerincét stb.) Az ország megfélemlítésén túl azonban nagyobb cselekvési lehetőséget biztosított a maga számára a táboron belül. Nagy Imre kivégzésével ugyanis felégette háta mögött a hidat. Moszkva most már tudhatta, hogy Kádár nemcsak ügyesebb helytartó Rákosinál, hanem hívebb is, mert ezek után nincs és nem lehet más választása, mint a Szovjetunió. Még azt is megengedhette magának Kádár, hogy elismerő szavakat mondjon Hruscsovról, annak bukása után, de azt nem, hogy 1968 nyarán megtagadja a Csehszlovákia elleni akcióban való részvételt. Valójában nem is akarta. Nem rokonszenvezett Dubčekkel és a prágai tavasz szellemével. Amit helytelenül annak véltek, nem volt más, mint igazodás Brezsnyevhez, aki saját héjáihoz képest mérsékeltebb álláspontot foglalt el.[36]

Kádár János házasságon kívül született, és - ahogyan manapság mondani szokták - nehéz gyermekkora volt. Hiába rendelkezett műszerészi képesítéssel, szakmáját sohasem gyakorolta. Írógépet nem javított, esernyőt nem készített. Pártmunkás volt, nem több, de nem is kevesebb. Abba viszont beletanult, hogy miként kell egy sztálinista szervezetet működtetni. Többször is börtönbe került, de újra meg újra talpra állt, és 1945-ben már a kommunista vezetők első vonalához tartozott. 1951-es bebörtönzése irtózatos zuhanást jelentett számára, de a magánzárkában töltött évek során volt ideje végiggondolni, mi a siker titka a pártdiktatúrában. A politikához azért tért vissza, mert máshoz nem értett, és mert a politika kínálta a leggyorsabb felfutási lehetőséget. Egyébként nemcsak ő, de sorstársai közül legtöbben szintén ezt az utat választották, mint pl. Marosán

[32] Utolsó beszéd. 761. old.
[33] Bibó István: *Válogatott tanulmányok.* Bp., Magvető, 1986. II. köt. 590. old.
[34] Történelmi utunk. Társadalmi Szemle. XLIV. évf. különszám. 36. old.
[35] A „Jelcin-dosszié". 200. old.
[36] Ld. Kun Miklós: *Prágai tavasz - prágai ősz. 1968 fehér foltjai.* Bp., Akadémiai, 1998. 224. old., valamint Huszár Tibor: *Prága-Budapest-Moszkva 1968.* Bp., Szabad Tér 1998.

© Copyright Mikes International 2001-2006

György, akit pedig alaposan „meggyalultak" az ÁVO börtönében. A megaláztatás csak erősítette Kádár elszántságát, hogy újból felküzdje magát a csúcsra. Rákosi mondta neki a visszavonulás lehetőségéről: „... ez képtelenség: aki egyszer megkóstolta a hatalmat, nem mondhat le róla!"[37] Kádár sem, bármit suttogtak vele kapcsolatban. A hatalom megszerzése és megtartása volt életének célja, értelme, és ebben érzelmek, ígéretek, erkölcsi meggondolások a legkevésbé sem befolyásolták.

Harminckét éven át tartotta kezében egy ország sorsát, ami önmagában is bizonyítja, hogy kitűnően eligazodott a politikai intrikák és a személyes ellentétek sűrűjében. Diktátor volt. Ha ő már beszélt, másnak nem illett szólásra jelentkeznie. Értett ahhoz, hogy idejében félreállítsa azokat, akik vetélytársaivá válhatnak, hogy kordában tartsa alvezéreit, akiknek túlnyomó többségét a szerény képességűek közül választotta ki. Ügyes taktikus volt, és kitűnően értett ahhoz, amit divatossá vált szóval „imázsépítésnek" szoktak nevezni. Nyilvánosan sohasem mondta, hogy megkínozták volna, de 1954 utáni politikai visszatéréséhez nagyon is hozzátartozott a megkínzott mártír aurája, amit a suttogó propaganda a legváltozatosabb elemekkel színezett ki. Azt is suttogták, hogy a szovjetek 1956-ban elrabolták Kádárt és úgy kényszerítették a miniszterelnöki poszt elvállalására, hogy Nagy Imrét Moszkva nyomására kellett kivégezni, hogy Kádár az utolsó percig ellenezte a prágai bevonulást stb. Egyik sem volt igaz, mégis sokan hitték. Miért volt ez a suttogó propaganda olyan eredményes? Talán azért, mert az átlag magyar nem a rádiónak vagy az újságoknak hisz, hanem annak, amit a kapualjban vagy a villamoson nagy titokban a fülébe súgnak. Ellenőrizni az ilyen híreket úgysem lehet, tehát bátran állíthatunk bármit, ami érdekeinket szolgálja. Amellett olyan híreket suttogtak, amelyeket az emberek szerettek volna elhinni.

Még nagyobb hatása volt annak, hogy Kádár a hatalom csúcsán is proletár maradt. Diktátori hatalmának külső jeleivel nem hivalkodott. Nem parádézott díszes egyenruhákban, mint Tito, nem építtetett versailles-i méretű palotát, mint Ceauşescu. Ritkán látták vidáman, mosolyogva, de annál többször gondterhelten, mintha jelezni akarta volna, a hatalom számára gyötrelem, gyakorlása honfitársai érdekében vállalt áldozat. A nyilvánosság előtt feszélyezetten rángatta a vállát, nehézkesen, döcögve formálta mondatait, amelyek tele voltak lapos közhelyekkel, de az embereknek épp ezért nem kellett „felnézniök" rá. Az émelyítő „személyi kultusz" után ez a hétköznapi, darabos egyszerűség kedvezően hatott, amit Kádár valóban jól alakított. Neki elég volt a hatalom, arra már nem tartott igényt, hogy annak külső jeleit fitogtassa.

A történelem sok furcsaságot produkált. Az Escorial talán a világ legimpozánsabb uralkodói rezidenciája, de az óriási palotában II. Fülöp szobái szűkek és kényelmetlenek voltak. Ágyából ugyan a templom oltárát láthatta, de hajdani lakosztálya búvóhely benyomását kelti, ahol a korlátlan hatalmú uralkodó elrejtőzött a világ elől. Fülöp királynak számos elődje és követője volt.

Az a kor, amelyben Kádár János tevékenykedett, a Szovjetunió rövid életű szuperhatalmi státusának időszaka volt, és a térség, ahol működött, a Szovjetunió érdekszférájába tartozott. Államainak vezetőit - akár tagjai voltak az ENSZ-nek, akár nem -, a miniszterelnököket éppúgy, mint az állampártok első titkárait, Moszkvában jelölték ki, és mindegyikük a szovjet kormány csatlósa volt. Az adott nemzetközi erőviszonyok mellett más lehetőség nem adódott. A csatlósok mozgástere Sztálin halála után kibővült, anélkül azonban, hogy bármikor elérte volna azt a határt, ahol egy ország szabadsága, függetlensége kezdődik. Kádár ezt a helyzetet elfogadta, akárcsak a sakkjátéknak azt a szabályát, hogy a vezér minden irányban üt, anélkül, hogy bármilyen érzelmi hatást váltott volna ki belőle. Tisztában volt azzal, hogy helytartó, és ennél több nem akart lenni. Hajbókolt Hruscsov, majd Brezsnyev előtt, elfogadta tőlük a hatalmat, biztosította őket hűségéről, és valóban hűséges volt hozzájuk. Amikor felmerült - talán csak kísérleti léggömbként -, hogy a szovjet csapatok esetleg elhagyják az országot, nem ragadta meg az alkalmat.

Kádár érdeméül szokták betudni, hogy Magyarország Nyugaton a szocialista tábor „legvidámabb barakkja" minősítést kapta. Igaz, de ne felejtsük el, hogy ebbe a táborba a különböző népeket akaratuk ellenére zárták. Kádár az internálótábor fenntartásában fontos szerepet vállalt. A legvidámabb barakknak nem mókamestere, hanem börtönőre volt, akkor is, ha időnként úgy tett, mintha nem hallaná azokat a vicceket, amelyeket az internáltak egymásnak mesélnek. „A népbe vetett bizalomra építjük politikánkat" - mondotta. Valószínűleg eszébe sem jutott, hogy ezzel a mondással a demokrácia lényegét tagadja. Ott ugyanis a nép bízik - vagy nem bízik - a vezetőkben, és nem a vezetők a népben. Kádár bízott abban, hogy a nép nem rohan fejjel a falnak, tehát felesleges a börtön falát vaslemezekkel erősíteni. Az elmélet nem érdekelte, a maga pragmatizmusában a marxista tanokból legfeljebb néhány mindennapi fogyasztásra alkalmas frázist használt. A tábor parancsnoka - a szovjet kormány - persze találhatott volna durvább börtönőrt - jelentkezőkben nem volt hiány! -, de Kádár fő feladata mégis a rend, a fegyelem fenntartása volt, és nem a szórakoztatás.

Ebben is talált egykorú és utólagos védelmezőkre. Azzal mentegették, hogy mint „muszkavezető" elvégezte azt a piszkos munkát - az 56-os forradalom utáni rendcsinálást -, amelytől más, erkölcsi szempontból igényesebb ember undorodott, de amely az adott helyzetben elkerülhetetlen volt. A megtorlások mértékében és módozataiban azonban messze túlment azon a határon, amit szovjet urai feltétlenül szükségesnek tartottak. Haynau kevesebb embert végeztetett ki, és áldozatai nem saját honfitársainak köréből kerültek ki. A kommunista párt 1989-es „Történelmi utunk" című összegezéséből idézek: „Kemény, súlyos megtorlások jelezték a reálpolitika kialakításának útját. 1957-58 folyamán a létért küzdő hatalom (Milyen elvont, tudálékos megfogalmazás! Nem a hatalom küzdött a létért, hanem Kádár és társai a hatalom gyakorlásáért) a megtorlások során

[37] Gyurkó László i.m. 189. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

a törvénysértésektől sem volt teljesen mentes. (A „teljesen" szó az adott összefüggésben felesleges!) Különösen vidéken sok szubjektív elem és személyes leszámolási indulat is érvényesült. A mintegy 300 halálos ítélet jelzi a különleges keménységet" stb.[38] Az áldozatok száma ennél jóval magasabb volt!

Bethlen Gábor születésének négyszázadik évfordulója alkalmával Kádár népszerűsítése érdekében többen sugalmazták, hogy vonjanak párhuzamot Bethlen Gábor és Kádár János között azon az alapon, hogy Bethlen Gábor is a szultán vazallusa volt, mégis Erdély legnagyobb fejedelmének tekinti őt a magyar történetírás. A párhuzam azonban nem állja meg a helyét. Az erdélyi fejedelmek közül Kádár személye kapcsán inkább Apafy Mihály juthatna eszünkbe, már csak azért is, mert az ő uralma közel harminc évig tartott. Harmincévnyi tengődés a Porta árnyékában, amelynek során a fejedelemség jóval hátrébb került az európai ranglistán, mint ahol a 17. század első felében állott! Akárcsak Magyarország Kádár harmincéves kormányzása következtében.

Ezzel elérkeztünk Kádár és a Kádár-korszak megítélésének döntő kérdéséhez. Kádár kormányzásának három évtizede az ország egésze szempontjából a stagnálás, több tekintetben pedig a hanyatlás, a romlás időszaka volt. Ez a megállapítás persze magyarázatra szorul azok előtt, akik ezekben az években jobb lakásba költöztek, vagy temérdek munkával családi házat építettek, gyerekeiket taníttatták, kevés lakbért fizettek, és a kenyér - minőségéről most nem szólva - valóban olcsó volt. A rendszer teljesítményeit nem saját múltjával, a háborús pusztításokkal kell összehasonlítanunk, hanem más országok és más rendszerek egykorú eredményeivel. Azok, akik a hetvenes és a nyolcvanas években többször jártak Nyugaton, keserűen állapíthatták meg, hogy lemaradásunk ismét növekedett, a minket a nyugati országoktól elválasztó szakadék tovább mélyült és szélesedett. Hiába szaporodtak útjainkon a Trabantok, azok nem mérkőzhettek a Volkswagenekkel, a panellakások a nyugati munkásházakkal, és ha a téeszek termelési átlagai növekedtek is, elmaradtak a fejlett „kapitalista" országok átlagaitól. Az egyetemet, illetve főiskolát végzetteknek a lakosság egészéhez viszonyított arányát tekintve az utolsó előtti helyek egyikére szorultunk vissza Európában, ami pedig a közegészségügyet illeti, a férfiak halandósága - eltérően a legtöbb országtól - nálunk nem csökkent, hanem emelkedett. A „kizsákmányolt" munkások sokkal jobban éltek, mint azok, akiket ilyesmi már nem fenyegetett. „Ott sincs kolbászból a kerítés" - mondogatta Kádár, de a kerítésnek nem az a rendeltetése, hogy megegyék. Az állítólag „szocialista" tervgazdálkodás nem számolta fel, hanem növelte lemaradásunkat. Nem túlzás és nem is valamiféle politikai elfogultság mondatja velem, hogy a Kádár-korszak három évtizede, annak minden erőfeszítése óriási vargabetű megtételét jelentette. Az elfogultságnak még a látszatát is kerülendő, megint a kommunista párt 1989-as összegezéséből idézek:

„1974-től... az olajárrobbanás következtében a magyar külkereskedelem cserearányai már látványosan romlottak, hamarosan 20 százalék, majd ennél is nagyobb veszteséget okozva... A magyar nemzeti gazdaságot ebben az évtizedben végül is egyévnyi nemzeti jövedelmének elvesztése sújtotta... 1973 és 1978 között 8 milliárd dollár tartozás halmozódott fel."

„Tartós válsággócok jöttek létre, s nem fejlődtek ki korszerű, versenyképes új gyártási ágak. A 'restrikciós spirál' - bár kétszer is sikerült elkerülni az összeomlást - nemcsak újrakeletkező egyensúlyvesztést idézett elő, hanem tartós stagnációt, hanyatlást váltott ki a magyar gazdaságban."[39] Eddig nem szóltam a hátrányos, gazdaságilag káros energia-nagyberuházásokról, mint amilyen az 1976-os eocén-program vagy a dunai vízlépcső 1977. évi terve. Hibás döntések soráról volt szó, és az összegezés arra is válaszolni próbál, hogy miért és miként került ezekre sor: „A korszak jellegzetes és tipikus karrierpályáját nem a szakmai kiválóság és hozzáértés, hanem a politikai megbízhatóság (részben a származás) és az apparátus hierarchiájába való alkalmazkodó beilleszkedés határozta meg... a középszerűség középszerűséget vonzott. Kialakult a mindenre 'alkalmas' vezető típusa, aki ha valamely poszton akár látványos alkalmatlanságot is bizonyított, hosszú ideig helyén maradhatott, vagy más hasonló vezető beosztást kapott. E zárt, egymást jól ismerő és segítő vezetőgarnitúra a demokratikus választás és kontroll hiánya következtében nemegyszer törvényen felül állónak is érezhette magát. Néhány kirívó esetben az átlag állampolgárnak börtönbüntetéssel járó vétséget is 'elnéztek' nekik, a törvényesség önkényes kezelésével."[40]

Ne felejtsük, Kádár János káderpolitikájáról van szó! Ma, a harmadik évezred küszöbén bízvást elmondható, hogy az a hatalmi konstelláció, amelyre Kádár rendszerét építette - ti. a Szovjetunió világhatalmi állása - végleg a múlté, és nem abban kell a helyünket megkeresnünk. Rövid epizód maradt az, amit - tévesen - a történelem tartós alakzatának hitt. Az a gazdasági és társadalmi rendszer pedig, amelyet erőszakkal, megtévesztéssel az országra kényszerített, működésképtelenné vált, zsákutcának bizonyult. Összeomlott anélkül, hogy bárki megdöntötte volna. Ennél súlyosabb ítéletet a történelem nem hozhatott, az már jogerős, nem fellebbezhető meg. Ez az ítélet Kádár János történelmi szerepére, tevékenységének egészére is vonatkozik. Amit létrehozott, megbukott, amit hátrahagyott, azt pusztulásra ítélte az idő!

A siker a politika legfőbb, elsőrendű igazolója. Kádár hosszú uralmát hitszegésekkel, árulásokkal teli politikája igazolásának tekintette. A bekövetkezett kudarc, a nyilvánvaló csőd ettől az igazolástól fosztotta meg.

Hogy nem az úgynevezett szocializmus bukott meg, hanem csupán egyik, „létező" alakja? Nincs értelme vitatkozni azon, vajon Lenin híven interpretálta-e Marxot, hogy Sztálin hű volt-e Leninhez, vagy a többiek, akik rá hivatkoztak Kubától

[38] Történelmi utunk. Társadalmi Szemle. XLIV. évf. különszám. 36. old.
[39] Történelmi utunk 64-69. old.
[40] Történelmi utunk 42. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Kambodzsáig. Az, hogy az ifjú Marx vagy az öreg Lukács mit látott másként, mint a középkorú Lenin, éppoly érdektelen ma már, mint a homouzion vagy a homoiuzion kérdése. Mi, magyarok és velünk együtt Kelet-Közép-Európa népei nem azt folytatjuk (másként és jobban), amit a volt kommunista pártok nagyjai - köztük Kádár - előírtak és erőltettek, hanem az ellenkezőjét. Fáradságos munkával lebontjuk, amit emeltek. Az emlékművek messze a várostól szoborparkba kerülnek, privatizáljuk az annyi kínnal-keservvel államosított javakat, működő piacgazdaság kerül az úgynevezett tervgazdaság helyére, és visszatérünk ahhoz az Európához, amelytől Kádár és a többiek annak idején műszaki zárral választottak el. A történelem fintora, hogy neveltjei, az őt nemrég körülvevő aprószentek az utódpárt, az MSZP tagjaiként, a polgári oldal politikusaival versenyezve hirdetik a magántulajdon szentségét, esküsznek a szabad versenyre, sürgetik mielőbbi integrálódásunkat Európába, és Nagy Imre sírjához zarándokolva, néma főhajtással áldoznak emlékének. Más kérdés, hogy őszintén teszik-e vagy képmutatóan, de a főhajtás - tény.

Kádárnak nemcsak az általa kivégeztetett Nagy Imre és társainak ünnepélyes temetését kellett megérnie. Látnia kellett azt is, miként dől össze és hull darabokra mindaz, amit harminckét éven át összerakott. Öregen és betegen megértette-e kudarcának okait? Gyors leépüléséből arra lehet következtetni, hogy legalábbis sejtette. „... Mert a Lenin nevét nem mondották ki" - szólt utolsó beszédében. -„Megrémültem, elkeseredtem, hogy nem szabad többé Lenin nevét kimondani? Itt szabad még használni, hogy elvtársak? Mert a parlamentben már nem..." Félt? „... Mert engem nyugodtan agyonlőhet bárki... Te úristen, gondoltam magamban, ezt kinyírják, hogyha interjút készít velem... én azzal már nem törődök, hogyha agyonlő akárki engemet... Bocsánatot kérek... Bocsássanak meg" - ismételte többször.

Kezelőorvosa, Rétsági György nem gondolta, „hogy igazak az olyan nagyon egyszerű magyarázatok, amelyek szerint őt a Rajk-per vagy a Nagy Imre-per visszahulló felelőssége sújtotta le. Elfogadom: ezek biztosan szerepet játszhattak végső szétesésében, de ennek fő oka nem a bűntudat volt. Azt nem tudta ő felfogni, hogy saját emberei hagyták el."[41] Saját emberei viszont azért hagyták el, mert látták, hogy a hajó süllyed, a rendszer utolsó óráit éli. Az a rendszer, amelynek fenntartásával Kádár a Rajk- és a Nagy Imre-perben vitt szerepét, 1956. november 1. utáni tényked ését igazolni próbálta. *Kádár nem erkölcsi fogalmakban gondolkozott, és feltehetően nem azon rágódott, hogy mikor követett el bűnt, hanem azon, hol, mikor és mennyiben hibázott.* Valóban nem a bűntudat gyötörte, de ha egyszer egész politikája hibásnak bizonyult, egyes lépéseire - Rajk elveszejtésére, az 1956-os forradalom elárulására, Nagy Imre kivégzésére - sem találhatott mentséget.

Shakespeare III. Richárdja a bosworthi csata előestéjén áldozatainak szellemével viaskodik. Azok gyötrik, hogy ne pihenhessen és ne gyűjthessen erőt a másnapi küzdelemre. „Holnap súlyosan ülök lelkeden" - mondja VI. Henrik fiának szelleme. „Emlékezz, hogy szúrtál le... Hát ess kétségbe! Pusztulj!" „Ess kétségbe! Pusztulj!" - ismétlik refrénszerűen a szellemek. „Hogy kínzol gyáva lelkiismeret!" – nyögi Richárd. Kádár emlékezetére - bármit is mondjon erről az orvos - Rajk, Nagy Imre és mások árnyai nehezedtek.

Idézhetném Arany János csodálatos balladájából a fakó lován léptető Edward királyt is, akinek fülébe zúgta átkait a walesi lakoma. Harminc év távlatából Kádár nem a bosworthi mezőt látta maga előtt, nem is Montgomery várát, hanem a létező szocializmus nyilvánvaló csődjét, életművének összeomlását. Hiába volt jó sakkozó, a nagy játszmának nem láthatta nyerő folytatását, hanem csupán az elkerülhetetlen mattot. A kivégzéseket már nem lehetett a szocializmus építésének ürügyével igazolni. Az áldozatok átkait vélte hallani, és az értük viselt felelősség nyomasztotta. Ez tért vissza zavarosan, de annál sűrűbben utolsó beszédében, amelynek épp a „felelősség" az egyik legtöbbet szereplő szava:

„... Nekem az a bajom, hogy az agyam örökké forog és az is energiát kíván... Mi az én felelősségem?... Ez az én felelősségem... mert én most már annak a felelősségnek a tudatában voltam... Az orvos azt mondja, az a bajom, hogy örökké az én felelősségemre gondolok... én azon forgatom éjjel-nappal a fejemet... Nem tudok bizonyos embert, akinek én felelős vagyok... én azt gondoltam, hogy én olyan felelősen nyilatkozom... mert a bibliai értelemben bűnbak vagyok... Senki sem felelhet azért, mert én elkövettem egy hibát... Nekem éjjel-nappal pörög az agyam - és az is energiát kíván -, hogy milyen felelősségem van... Amikor, talán azt mindenki tudja, hogy mit jelent ez a felelősség. .. nem bírom ki azt, hogy passzív vagyok és nem tudok válaszolni dolgokra. Nem bírom ki, na! És ennek betege vagyok... - azt teljes mértékben vállalom... És sorrendben, ahogy én az én életemet éltem át... válaszolni fogok... ami most engem gyötör, hogy miért nem szólalok meg..."[42]

Többször azonban már nem szólalt fel. A bűnnel szembenézni nem mert, beszélni róla nem tudott. Az, hogy gyötörte a felelősségérzet, mindenesetre emberi vonás, még rokonszenves is. Talán az egyetlen, mely egyéniségéből kiemelhető.

Éppen ezt tagadják azok, akik Kádár rendszerét és benne az ő szerepét igazolni akarják. „Jó lenne, ha ezt a leépülést nem politikai okokból vezetnénk le" - írta Popper Péter az utolsó Kádár-beszéd nyilvánvaló bizonysága dacára, amelynek közzétételét „ocsmányságnak" minősítette. Az utolsó beszéd azonban nem egyszerű kórkép, amit véd az orvosi titoktartás, nem magánügy, hiszen a Központi Vezetőség ülésén hangzott el, és egy korszakot zárt le. A szólásra feliratkozottak mind visszaléptek, mert a Kádár-beszéd után már nem volt mit mondaniok. Popper azonban ennél tovább megy: „... Kádár primitívebb és kegyetlenebb ember volt annál, mint hogy szentimentális okokból bántotta volna Nagy Imre halála... A politika

[41] 168 óra, 1996. július 16. 14-15. old.

[42] Az 1989. április 12-i (utolsó) beszéd. In: *Az MSZMP KB 1989. évi jegyzőkönyvei.* Bp., 1993. 757-767. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

a cselekvésben mindig erkölcstelen és mocskos, az erkölcsi megfontolások csak a dilettáns politikust gyötrik."[43] Ezzel persze a demokráciát és a demokratikus politika lehetőségét is tagadja, mert az következik belőle, hogy a tisztességes ember, aki valamit ad a becsületére, nagy ívben elkerüli a politikát, és örül annak, ha ezt a „mocskos" munkát másvalaki elvégzi helyette. Ezt sugallta - emlékezhetünk rá! - a Kádár-korszak suttogó progagandája a pártonkívüliek millióinak és az egyszerű párttagok százezreinek, nehogy politikai tekintetben aktivizálódjanak! E gondolatmenet szerint Kádár nem bánhatta, amit tett. Inkább Kádárt süllyesztik mélyebbre, csak hogy a kádárizmust - vagy ha úgy tetszik: a Kádár-korszakot - és benne saját kártékony és bűnös szerepüket mentegessék!

A történelem nagy hódítói vagy zsarnokai, akik egyáltalán nem dilettáns módon űzték mesterségüket, mindmind szükségét érezték annak, hogy tetteiket igazolják. Ezért mint isten ostorai, az igaz hit védelmezői, egy állítólag magasabbrendű faj képviselői vagy igazságosabb társadalom építői jártak el, amiben így vagy úgy, de maguk is hittek. Ha hazudtak maguknak és másoknak - márpedig a politikában, ahogyan Bibó István mondotta, hazudni nem lehet -, akkor előbb vagy utóbb ledöntik szobraikat, eltávolítják mumifikált tetemeiket a mauzóleumokból, utcanévtábláikat másokra cserélik. Amennyiben pedig még életben vannak, gyötri őket hazugságaik láncolata, az elkövetett hibák és bűnök, amelyek - bármit is mondott annak idején Talleyrand - az esetek többségében bizony egybeesnek.

Életének utolsó esztendejében minden jel szerint már Kádár is így látta.

(Magyar Szemle, 2001. 7-8., 9-10. sz.)

Kádár and His Era

This article — published in two issues of the *Magyar Szemle* periodical in 2001 — provides a personality sketch of János Kádár, the communist ruler of Hungary for 33 years. The paper — based on facts documented in most cases by communist media — provides a fundamental blow to the image making practices and myths surrounding Kádár and his regime. It is shown based on documents how Kádár — a person with very little education and living at the periphery of the Hungarian society till the end of WW II — managed to raise to the highest ranks of the Communist Party and the Bolshevik regime within a couple of years after the war. This was due to his total lack of moral values and his absolute focus on power. His personality served him well during the turbulent days of the 1956 Revolution and Independence War, when he realized that the only superpower in the region was the Soviet Union and he had to only secure the confidence of the rulers in Moscow. After initial hesitation he betrayed the Revolution and became the Soviet's local governor in Hungary. He smashed the Revolution and the popular resistance with brutal force, let execute Imre Nagy and other leaders of the Revolution in 1958 and several hundreds of people during the years. More than 22,000 people were condemned and jailed, many more lost their jobs. Due to the total lack of legitimacy, he tried to cover this gap by installing a barrage of counter-revolutionary propaganda and a costly and irresponsible socio-economic system. During the last years of his life he had to witness the full collapse of his regime and he had to experience that every comrade of him left him alone. It might be possible that his conscience woke for the very first time in his life. Nevertheless, he could not speak out the name of Imre Nagy even in those years.

Undoubtedly the discussions and the analysis of Kádár's political life and his era will continue for some time. His reign is a relatively long period in Hungary's history, spent under Soviet occupation, during which despite some limited bourgeoning the country became less and less affluent compared to the rest of Europe and in some respects even compared with other countries of the Soviet block. Practically every pillar of Kádár's regime had to be dismantled and the country began a new, painful building period in 1989.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[43] 168 óra, 1994. március 15. 10-11. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

SULYOK, Vince : Egy ősz örök emléke — 1956

Ez az írás eredetileg a *KORTÁRS* című irodalmi és kritikai folyóirat 2005. évi 10. számában jelent meg, s részlet a szerző azonos című, eddig kiadatlan kötetéből. A kötetet tervezzük könyvkiadásunk keretében elektronikusan megjelentetni. Az itt közölt versek a költő első két verseskötetében jelentek meg (*Rámdöntött világ* [1958, Róma], illetve *Céltalan ég alatt* [1961, Brüsszel]). A költeményeket ugyancsak tartalmazza a *Fényörvény életünk* című válogatás [1998, Budapest]. Mindhárom kötetet megjelentettük elektronikusan 2005-ben, s a Bibliotheca Mikes International címéről tölthetők le: http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. A *Gloria Victis* című antológiát terveink szerint az idén elektronikusan megjelentetjük.

— Mikes International Szerk.

Az egymás nyomába megállíthatatlan könyörtelenséggel sorjázó évtizedek hangtompító ködfalán át is még mindegyre tisztán vélem hallani azt a fegyverzajt, ami a Kossuth-rádióból, a betervezett műsor betervezett szövegének adásán áttörve hozzánk, távoli hallgatókhoz kiszűrődött. Ez a „háttérzene" nem volt előre beiktatva az adásba, nem volt előre „jóváhagyva". Miként az a forradalmi megmozdulás se, amelynek fejleményeként a Rádió Bródy Sándor utcai épületénél este nyolc óra körül ezek a fegyverek irregulárisan, azaz nem vártan és nem engedélyezetten, de annál fölfoghatóbban és annál súlyosabb érveléssel megszólaltak.

Ezek a lövések, ez a pártállami magyar főváros szívében kirobbant s előre nyilvánvalóan teljesen elképzelhetetlen tűzharc hatásában azonnali hatállyal fölébe szárnyalt a hivatalos műsorfüzet összes, nyomtatásban meghirdetett adása szürkeségének. Megrendülten, szívdobogva hallgattuk mindannyian, akik akkor az egri tanárképző főiskola hallgatói és tanárai közül véletlenszerűen éppen e fölerősített hangú rádiókészülék körül álltunk, a Gerő-féle, fenyegetésnek szánt szólamokra várva.

A beszédbe váratlanul behallatszó-beszűrődő lövések hangját tehát egyrészt meglepetéssel hallgattuk, másrészt alig titkolt megrendüléssel és szívdobogással is. Felujjongani vagy tapsolni akkor még nem lehetett, a mögöttes évek alaposan megtanítottak arra, hogy igazi érzéseinket és gondolatainkat a legmélyebben titkoljuk. Szinte senki sem bízott senkiben. Gyanakvással lesett mindenki mindenkire. A diktatúra sötét és nehéz évei mintegy merev jégpáncélt fagyasztottak mind arcunkra, mind gondolatainkra. S ez a jégszerű maszk csak nagyon lassan kezdett el megrepedezni, s belső aggodalmunk is csak lassacskán kezdett helyet engedni a reménynek és a várakozásnak, s még lassabban az ujjongó örömnek vagy éppen az eseményekben való tevőleges részvételnek. A gyanakvás és az egymástól való félelem béklyóiban éltünk tehát, amit a rádióból nem éppen szándékoltan felénk sugárzott puskalövések sem tudtak feloldani, legalábbis nem ott, helyben, ahol akkor még a leghalványabb ismeretekkel sem rendelkeztünk ahhoz, hogy megérthessük a lövöldözés igazi hátterét és történelmi jelentőségét. Az azonban rögtön nyilvánvalóvá lett talán mindannyiunk előtt, hogy valami nagyon fontos eseménynek vagyunk fültanúi, hiszen Budapest utcáin, legalábbis a Rádió környékén, már vér folyik. S ha ez a tudat bizonyos fokú ijedséggel töltött is el bennünket, ezt az ijedséget alighanem messze fölülmúlta Gerőék ijedtsége, sőt fejveszettsége.

Az én szerény életemre fordítva mindennek kapcsán a szót és az emlékezést: nem sejthettem ott, a főiskolai rádiókészülék előtt hallgatva és figyelve a beszédáradatot és a fegyverzajt, hogy számomra is milyen sorsfordító jelentőségű lesz hamarosan ez a „távoli" (hiszen hozzánk, Egerbe, Budapestről az éter hullámain érkezett) fegyverropogás. Nem túl sok órának és napnak kellett azonban már eltelnie ahhoz, hogy a történések passzív figyelőjéből és fültanújából magam is azok cselekvő részesévé váljak. A jégmaszkból óráról órára egyre több darabka vált le az én arcomról is. Az egyre átfogóbbakká váló forradalmi események, az általánossá váló forradalmi légkör és hangulat mindinkább magukkal ragadtak engem is. S mintha körülöttem ugyanúgy gondolkodott volna mindenki, ugyanazt akarta volna mindenki. (Egyetlen kivételre emlékszem csupán: az orosz tanszék vezetőjére, aki, véletlen találkozásunkkor az utcán aggodalmasan újjáéledő fasiszta veszélyről beszélt nekem, s óvott attól, hogy „belekeveredjem" az eseményekbe, amelyeket ő a moszkvai rádióval egyetértve ítélt meg.)

Óvása későn jött, mert akkorra már cselekvőleg vetettem bele magam a dolgok és események sűrűjébe. Már hetekkel korábban vezetőségi taggá választottak a MEFESZ-be, s innen szinte átmenet nélkül és „természetesen" kerültem be az egri Városvédelmi Bizottságba; onnan úgyszólván azonnal delegáltak Eger Városa Forradalmi Tanácsába, másnap pedig, a diákság képviselőjeként, Heves Megye Forradalmi Tanácsába. Ez utóbbi pedig első ülésén beültetett a megye napilapjának, a Népújságnak főszerkesztői székébe. Huszonnégy éves fejjel. (Ismerték valamennyire a nevem, mivel a lapban akkor már mintegy másfél éve gyakran közöltem, igaz, csak verseket.)

A lázas cselekvési vágynak, a változásoknak e gyönyörű napjaiban mindig mások vállához tudtam vetni a vállam, mindig szoríthattam mások kezét, mindig viszontláthattam mások szemében a remény biztató ragyogását. Nem tudnék ma már beszámolni arról, hogy aludtam-e egyáltalán azokban a napokban, s ha igen, akkor hol aludtam, mennyit aludtam. És hogy ki adott valamit ennem. Tettük csak, amit tudtunk, s amit lehetett. Eközben akadt néhány nehéz és veszélyes helyzet is, mi azonban mégis sikerrel vittük győzelemre a mi kis egri, hevesi forradalmunkat. És vértelenül.

© Copyright Mikes International 2001-2006

De november 4-ével beköszöntött hozzánk is a fekete vasárnap. A budapesti rossz híreket hallva a lap szerkesztőségébe siettem - volna, de a bejáratnál már ismeretlen egyenruhába öltözött és állig felfegyverzett őrök állták el az utamat, s a városba is visszatértek a szovjet katonai alakulatok. A kádári ellenforradalom órákon belül elért Egerig. Nyomában pedig azonnal kezdtek kiütközni az arcokra is a Rákosi-korszakból oly jól ismert jelei az elbizonytalanodásnak, félelemnek, eljegesedésnek. Akik közülünk távolabbi országrészekből valók voltunk, és most itt rekedtünk Egerben, némi habozás után a lányok diákszállójába húzódtunk. De az új katonai és polgári hatóságok tudtak rólunk, s néhány nappal később ott ért el bennünket a szovjet erők parancsnokának levele: november 13-ig mindannyiunknak, akik nem vagyunk egri illetőségűek, el kell hagynunk a várost. Izgalmas és nem éppen folyamatos vonatozgatások után értem el aztán az ország nyugati sarkában szülőfalumat, Ménfőcsanakot, s szüleim házából figyeltem az elkövetkező időben a dolgok alakulását s a Kádár-kormányzat által folyamatosan bevezetett változtatásokat. Szülőfalumon meg a szomszédos Győrön át is tízezrek menekültek azokban a hetekben Ausztria felé. Bécsbe akkoriban, úgy november végefeléig, nemcsak gyalogosan vagy kerékpáron, de vonattal, autóbusszal, sőt taxival is el lehetett jutni. De én nem tartottam a menekülési árral, mert a hazámban akartam maradni. Otthon - szülőhazámban. Abban reménykedtem, hogy idő múltán majd „normalizálódni" fognak a dolgok, s én visszatérhetek Egerben maradt könyveimhez, és ismét ottani íróasztalomhoz ülhetek le.

Ezek a remények azonban nem váltak be. Decembertől több névtelen levélben figyelmeztettek jóakarók, hogy veszélyben vagyok. Emiatt több ízben lakóhelyet cseréltem, s Ménfő mellett Győrött is laktam egy időre, meg egy bakonyi faluban, sőt egy hétig még Budapesten is! (Direkt az oroszlán barlangjában...) Ide professzorom, a magyar irodalmi tanszék vezetője invitált, mert össze akart hozni a Belügyminisztérium egy magas beosztású alkalmazottjával (akit a forradalom napjaiban ugyanabban a szobácskában bújtatott, amelyikbe januárban engem is beszállásolt), mert azt hitte, hogy viszontszolgálat-képpen az illető majd mellém áll, és meg tud védeni. Ez a reménykedés gyerekesen naivnak bizonyult, de én örök hálát érzek érte professzoromnak: emberségéért, hősies segíteni akarásáért!

Január 20-a táján levelet kaptam a főiskola igazgatójától, hogy februárral megindul a főiskolán is a munka, jöjjek Egerbe. Két nappal később azonban újabb levelet hozott a posta az igazgatótól, hogy engem - nem várnak vissza! Ha ekkor még mindig a novemberi napokban tapasztalt állapotoknál tartottunk volna, ebben a mostani kényszerhelyzetben már magam is elindultam volna a nyugati országhatár felé... De addigra lezárták az egész határszakaszt, az egykori magyar határőröket szovjet katonai erőkkel cserélték fel, s ezen az új katonai „függönyön" csak kevesen merték megkísérelni az áthatolást, s még kevesebben tudták azt véghezvinni.

Csapdahelyzetbe kerültem tehát, s tudtam, hogy bármikor letartóztathatnak. Ekkor ismét professzorom sietett segítségemre: megszervezte kimenekülésemet az országból. Virágnyelven írt táviratban magához hívott Budapestre 1957. február 6-án. Másnap levittek onnan Mélykútra, a jugoszláv-magyar határra, ahonnan többórás éjszakai gyaloglással a bokáig-térdig érő bácskai sárban értem át február 8-án hajnalban Jugoszláviába. Bekopogtam az első tanyára, ahol a bácskai magyar gazda és felesége fejedelmi reggelit tálalt elém. Később pedig lovas kocsijukkal bevittek Szabadkára. Eddig csak magyarokkal találkoztam Jugoszláviában, de az „én" gazdám azt állította: ötödik szomszédja egy szerb gazdálkodó, de magyarul jól beszél ő is, s egy kiadós reggelire ő is beinvitált volna magához, ha véletlenül éppen hozzá nyitottam volna be. Az első szerb, aki születésre nézve is az volt, a szabadkai rendőrség egy főtisztje volt, aki a kihallgatásomat vezette. De magyarul ő is hibátlanul beszélt.

Mintegy két órával azután, hogy a Budapestre hívó távirat utasítása nyomán elhagytam szüleim ménfői házát, már ott volt értem a belügyminsztériumi autó, hogy négy megtermett „munkatársa" magával vigyen egy kis beszélgetésre. Mindössze két-három órával előztem meg tehát letartóztatásomat.

Tevékeny részvételem az '56-os forradalomban azzal a rettenetes következménnyel járt tehát, hogy hazámat - bármennyire nem akartam - végül is elhagyni kényszerültem.

Jugoszláviában öt hónapnyi internálással felérő tartózkodás várt rám hat különböző lágerben (menekülttáborban), míg végre 1957. július 5-én Norvégiába kerülhettem. Éspedig saját kívánságom szerint, ámbár kezdetben inkább Svájcba, majd Németországba szerettem volna eljutni, ez azonban nem volt lehetséges, mert előirányzott kvótáik közben beteltek. A norvég világ már gimnazista korom óta vonzott, noha persze nem oly módon, mintha már akkor ott kívántam volna letelepedni és ott leélni életemet. De Knut Hamsuntól és Sigrid Undsettől mindent elolvastam, amihez csak hozzáférhettem magyarul, később Henrik Ibsentől és más norvég íróktól is, és Grieg zenéjéből is ismertem valamit, hasonlóképpen Edvard Munch festészetéből. Legizgalmasabb nem-szépirodalmi olvasmányaim közé tartoztak Fridtjof Nansen és Roald Amundsen írásai is, valamint a róluk írt beszámolók. Szellemileg-lelkileg tehát egyáltalán nem felkészületlenül indultam Norvégiába, mikor erre 1957 júniusának közepén váratlanul lehetőséget nyitott a sors: Écskán éltem éppen akkoriban menekültéletemet, e közép-bánsági színmagyar falu szélére telepített lágerban. Egy forró június közepi délben valamiért el kellett hagynom barakkomat, amely némi védelmet nyújtott a tűző nap ellen. Az egyébként néptelennek tűnő tábor közepén egy velem egykorúnak látszó fiatalembert láttam közeledni. Angolul szólított meg, de kérdésemre és kérésemre átváltottunk németre, amit sokkalta jobban beszéltem. A kék szemű, szőke, mosolygós, rendkívül rokonszenves idegenről kiderült ekkor, hogy Norvégiából érkezett le. Ekkor a tudatom felszínére törtek diákköri norvég olvasmányélményeim, amik láthatólag nagyon meglepték a látogatót, aki most elmondta, hogy azért jött ide, hogy az itt található magyar diákok közül kiválasszon tíz egyetemistát vagy egyetemen

© Copyright Mikes International 2001-2006

továbbtanulni akarót, s azokat - ha érdekli őket ez a lehetőség - magával vigye Norvégiába. A lágerekben töltött nyomasztó hónapokkal mögöttem úgy éreztem akkor hirtelen, mintha egy szebb, emberibb világba kerültem volna már attól is, hogy ezzel a norvég diákvezetővel elbeszélgethettem, hajdani könyvélményeimet is felidézve hazájáról. S amikor, beszélgetésünk vége felé, azt kérdezte tőlem, hogy most már a valóságban is lenne-e kedvem megismerni azt a Norvégiát, ami a könyvekből annyira megragadott, s lennék-e egyike azoknak, akiket oda magával vinne - nos, akkor nem volt egy szemernyi kétség sem bennem, hogy ott, helyben és köszönettel azonnal igent mondjak ajánlatára. Fel is írt mindjárt listája élére, ott állva egyre még a tűző napon. S én meg voltam győződve arról, s az azóta eltelt időben még erősebb lett ez a meggyőződésem, hogy a sors választása és jutalma volt ez a találkozás és lehetőség, s hogy ez volt a legjobb és legszerencsésebb, ami velem történhetett. Ma már gondolni sem merek arra, hogy esetleg miként alakult volna további életem, ha akkor nem találkozom össze ezzel a norvég egyetemistával, ha nem szólított volna meg engem ott, az écskai menekülttábor forró, piszkos poklában, s mintegy nem kínálta volna fel nekem Norvégiát - második hazámul...

A sors még abban is kedvembe járt, hogy kenyérkereső munkám, azaz egyetemi állásom, munkaköröm folytán is állandó és intenzív kapcsolatot tarthattam fenn a magyar szellemi és irodalmi élettel. Az oslói Egyetemi Könyvtár tudományos főmunkatársaként, majd főkönyvtárosaként gondoskodhattam arról, hogy az itteni hungarica-gyűjtemény jelentősen kibővüljön. Íróként-fordítóként pedig tucatnyi könyvvel járulhattam hozzá a magyar irodalom itteni alaposabb megismeréséhez. Külön jóleső érzéssel töltött el, hogy mintegy csekély viszonzásául annak a Norvégiának, amely az Écskán 1957. július 5-én kiválogatott további kilenc egyetemista társammal együtt menedéket adott nekem, és lehetőséget arra, hogy egyetemi tanulmányaimat itt befejezzem, állampolgárává fogadott, egyetemi álláshoz juttatott, jólétét megosztotta velem, emberi jogaim a legmesszebbmenőkig biztosította, hozzájárultam irodalma, szellemi értékei magyarországi megismertetéséhez. De még magánéletemben is nagymértékben magyar maradhattam, itt alapított családommal, magyarul is beszélő fiunkkal-lányunkkal.

Végső soron tehát mindazt, ami velem az utóbbi fél évszázadban történt, ahogyan életem alakult, ahogyan élek, mind 1956 októberének köszönhetem: eszméinek, szellemének, a vele kapcsolatos élményeknek. S (áttételesen) még a nagyvilágra is 1956 nyitotta a kaput, ha (egyfajta újkori Jónásként) kezdetben ellenkeztem is az ellen, hogy az általa kinyitott kapuk lehetőségével éljek, és szülőhazám határán át- és kilépjek, kimeneküljek. 1956 lett tehát a sorsom, 1956 lett az elém kitárult kapu, 1956 által jutottam olyan helyzetbe, olyan tevékenységhez, ami paradox módon azt is lehetővé tette, hogy a külvilágba kiszakadva, idegen földön is szülőhazámhoz kötődhessek. 1956 a sorsom!

A forradalom lázas napjaiban természetesen nem maradt sem időm, sem erőm arra, hogy a lapszerkesztés, újságcikkek és kiáltványok fogalmazása mellett verseket is írjak. 1956 novemberének közepén érkeztem vissza szülőfalum viszonylagos csendjébe és nyugalmába; és a tétlenségbe. Ekkor szinte nyomban újból írni kezdtem.

Az '56-os tematika azonban jelen maradt az elkövetkező évtizedek verseiben is, s várhatólag időről időre felszínre vetődik majd hátralevő éveim verseiben is. A skandináv (norvég, dán és svéd) költők 1956-os forradalomhoz kapcsolódó verseit saját magam gyűjtöttem össze, részben mások figyelmeztetésére. Fordításomban még annak idején mind közlésre kerültek nyugati magyar lapokban és antológiákban, elsősorban a Nemzetőrben és a Tollas Tibor által szerkesztett *Gloria Victis* című antológiában. Ezek a versfordítások azonban mindmáig is csak szórványosan jutottak be Magyarországra.

Néhány '56-os vers és versfordítás:

Fekete napok

Mikor már ésszerűbbet nem tehettem:
gyalog és vonatokra kapaszkodva
a forradalmas fél országon át
az óvó házba hazamenekedtem.

Újságot szerkesztettem, fegyverem
csőre töltöttem, jártam sorok élén.
Enyémnek vallottam a forradalmat,
s legtöbbünk együtt járt velem.

Az újságot most más írja. A fegyvert
elrejtettem. De éj és napon át
kínban csodálom, ahogy ellenáll
ez a kis ország, ez a megvert.

Napok születnek megfúló napokra.
Magamat marva mérem én az udvart
a konyhától a füstölgő ganéig,
S szétpattog a jég a lábam alatt darabokra.

Ménfőcsanak, 1956. november 20.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Menekülés

Egy ároknál megállt kísérőm,
s fojtottan súgta: „Ez itt a határ...
segítse Jézus!" - Kezem megragadta,
s csendesen ment is vissza már.

Háromnegyed kettő volt. Fénylett
a mutató, az óra zümmögött.
A hűvös köd derengve rettent egybe
imbolygó vállai mögött.

Magam maradtam. Átugortam.
A dobbanástól visszhangzott a táj,
s lihegve vártam, fuldokolva... higgyem,
hogy mögöttem van minden borzadály?

S mert rágondoltam: mint az ostor
az állatot, a szörnyű félelem
úgy végigvert, hogy futottam, rohantam!
S a Szabadság már ott futott velem...

Niška-Banja, Jugoszlávia, 1957. február 28.

Siratóének

Fekete sírás didereg bennem
fekete jaj minden estem
fekete átok kavarog bennem
rázza tehetetlen testem — —

Fekete selymek lobognak bennem
temetnek lobognak
fekete dobok zuhognak bennem
temetnek dübögnek

zuhogják
iszonyatát
a dadogó kínnak
jajrögeit
a gyötrelmes toroknak — —

Akasztófák s fejfák között
tegnapokból a holnapokba
így lépek át
így élesül szigorú tőrré
két szemem közt mely zöld pokol már
homlokomon a ránc

ennyi halál
ennyi halál
vér virágzik a holtakon
vér virágzik a számon is
halottaimba harapok
mint a megsült Dózsába a parasztok
és áldozom
megáldozom
húsukkal és vérükkel és
gondolataikkal — —

Lauffen am Neckar, 1958. június 17. (Nagy Imre kivégzésekor)

© Copyright Mikes International 2001-2006

HARALD SVERDRUP

Tükörképek a Dunán (Speilbilder i Donau)

Ó, mély folyam, mely az országot
végigfutod,
forrásaid megint fényre kerülnek,
letisztul most újból habod.
Kinek az arcát mutatja az idő?
Mi lobog fel a képeidben?
Ki a szent és ki az eretnek?
Tovasodródó vizeidben
ma milyen árnyak tükröződnek?

Elsőnek Dzsingisz kán tűnik fel.
Aztán a török hold ragyogása.
Aztán a császár. S német hordák
s háború lángol kékségedben.
Zsidó, cigány, magyar hull beléd
s föl-fölvetődik halott testük.
Folyó, te Dávid-csillag-rejtő,
ki vette át a kaszárnyákat?
Orosz a válasz, amit hallunk?

Nézd a gólyák őszi vándorútját,
nézd a szőlőprést, a gróf malmát,
amott a régi vár profilját.
Nézd a nyomor sötét csapatát!
S tükrözöd Budapestet is.
Egyazon gyász sújt ma mindenkit,
mind grófot, mind kopottruhást.
Kik ezek a csillagos katonák?
Vendégeid tán, dunai város?

Mily heves fény ez!
Szent, vagy eretnek?
Vetíti Kéthly Anna sorsát.
S ezek a Rembrandt-sziluettek?
Jön sorban a gyülekezet,
melyet a hercegérsek védett
ezer fáklyával a sötétben.
A bíboros, Mózesként, ketté-
választhatja-e a vizet?

Ó, mély folyam,
most éjfél órája lobog,
s háborút tükrözöl habodban,
törökre német, majd orosz,
a látóhatár így szűkül:
magyarok futnak a hazából,
egyként gróf és kopottruhás.
Kik e csillagos katonák?
S meddig akarnak még maradni?

(Norvégból)

© Copyright Mikes International 2001-2006

NILS LINDSTRÖM

Magyarországhoz (Till Ungern)

Nincs győzelem,
mondják a bölcsek.

Az idő múlásában
csak a viszály örök.

De van egy fajtája
a szükségszerűségnek ma és itt:

Hogy aki másokat állandóan
és mélyen megsért,
végül is megbüntettetik.

Hogy aki a végtelenségig
erőszakoskodik,
végül is megbüntettetik.

Hogy aki megnyomorítja
az ember legbensőbb szabadságát,
végül is megbüntettetik.

Hogy aki újból és újból
a gyengék ellen emeli kardját,
kard által pusztul végül el.

(Svédből)

HANS HARTVIG SEEDORF

Magyarország (Ungarn)

Égett a puszta...
És a rejtett tűzből,
a hamu alól észrevétlenül
előtört a láng, élőn és gyújtogatva,
s szállt háztól házig, tanyától tanyáig.
Lángtengerré vált a kihunyt parázs;
újból feléledt, mivel tudott várni.

Egy lányka szaladt át a lapos pusztán,
könnyedén, látta az egész határ.
Fürtjei szálltak örvénylőn a szélben,
láng volt az egész lányka, csupa láng.
Súgták nevét, a félig feledettet,
a néplélek mélyeibe beírtat.
S a szabadság régóta rejtett magja
kivirított a síkon mint pipacs.

Furcsa ital a vér - mar, mint a tűz,
s egészen soha ki nem alszik.
A csöndes bölcső ritmusára ring,
míg megszegik a remény kenyerét.
Erőben s gyengédségben lakozik,
trágyázza otthonok termékeny földjét.
Árad, apad, de el nem fogy egészen –
legszebb szóvá teszi a szabadságot.

Égett a puszta... Máglya lett a szikra,
messze látszódó, messzire melegítő.
Acélját az ellenállás próbálta,
s az alföld füve nedves lett a vértől.
Nem ismerjük a lét kanyargós útját,
de fordulóban a lap a nagy könyvben.
S a tűzben, mely lassan lecsendesül,
az iga széttört üszke marad vissza.

(Dánból)

© Copyright Mikes International 2001-2006

HALFDAN RASMUSSEN

A sötétben (I morket)

Hallod őket az éjben, a testvéreidet.
Vonulnak a sötétben, ahol a vörös falevelek hullnak.
Mennek csillagtalan szemedben.
A csepegő esőben, a lehulló gyümölcsben hallod őket.
Mindenben, ami óhatatlanul meghal.

Mennek az ősz viharaival karjaikban.
Nagyon fiatalok, sebezhetők és sebezhetetlenek.
S virágzás-közelben az élethez.
S a halál illat-közelében.

A tested utca Budapesten.
Lábak taposnak rajtad.
Szíved romhalommá lőtt ház.
Lábak menekülnek át rajtad.
Az éjjel képei belevesznek szemedbe.
S tehetetlen szavak hervadoznak a szádban.

De hallod őket az éjben, a testvéreidet.
A költőt, kinek verse nem állhat a halál útjába.
A diákot, aki a könyveivel nem hódíthatja meg az életet.
A munkásfiatalt, aki lapátjával nem áshatja elő a szabadságot.
Az óvónőt, aki géppuskáját
mint vásott kölyköt úgy korholta,
míg csak el nem esett a téren.

Álmatlanul heversz egy országgal ajkaidon.
Véred futásában emberek menekülnek.
Gyermek bújna bele szíved zugába.
Sötétségedben holtak vannak eltemetve.

S hallod őket, amint mennek az éjszakában.
Át hegyeken s át végtelen határokon.
Kapukon át, mik nagyobbak a félelemnél.
Erdőkön át, mik minden fájdalomnál sötétebbek.

S te hallgatózol bele a zuhogó esőbe.
S te hallgatod a vihar üvöltözéseit.
Csak a halottak mernek most aludni.
Csak a halottaknak ideje elég erre.

(Dánból)

An Autumn's Eternal Memory — 1956

The author participated actively in the Revolution and Independence War of 1956. Because of this he had to leave the country and could find refuge and a new home in Norway. There he was for decades with the Oslo University Library as librarian. Next to that he performed an extensive literary translation activity. Present writing, which is an excerpt from an up until now unpublished book, tells the story of Mr. Sulyok briefly. Mikes International intends to release this book electronically. The writing is accompanied by several poems of the author and translations of Scandinavian poetry on 1956. The author's poems were already published electronically by Mikes International, and the translations, found in the volume entitled *Gloria Victis* and published in 1966 in Munich, is set to be published electronically this year.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

ARDAY, Géza : „Angol az útlevelem, de magyar a büszkeségem”

Tisztelgés a 100 éve született Cs. Szabó László előtt

Ajánlom ezt a tanulmányt a Hollandiai Mikes Kelemen Kör lelkes és örökifjú tagjainak,
különös tekintettel a nyolcvanadik születésnapját ünneplő Tóth Miklósnak
— munkájuk iránti tiszteletem jeléül — Csanády Ágnesnek és Farkas Flóriánnak.

Elöljáró szavak

Idén lesz száz esztendeje annak, hogy Cs. Szabó László Budapesten meglátta a napvilágot. Negyvenhárom évesen hagyta el a hazáját és pár éves olaszországi tartózkodás után Angliában telepedett le, ahol több mint három évtizedet élt és alkotott, s vallotta a címben idézett mondatot, ami az utókor számára mottóértékűvé vált. Ha csak a lexikonokban és a köztudatban lévő száraz életrajzi adatokat vesszük alapul, akkor nem sok derül ki Cs. Szabó László életútjáról, hiszen 1905-ben Budapesten született és 1984-ben, szintén Budapesten halt meg. Ebből a két információból nem tudhatjuk meg, hogy szellemi és lelki fejlődésének az első tizenkét éve Kolozsvárhoz kötődik. Valamint az is rejtély marad, hogy az emigrációban eltöltött harmincnyolc évéből harmincnégyet Angliában, Londonban élt. Az 1965-ben kiadott Magyar Irodalmi Lexikon III. kötete sem nyújt nagyobb segítséget, ahol a 119-120. oldalon pontatlanul közlik nevét, születési helyét és idejét, sőt még az írói munkásságát is. Fontos volt számára Erdély, ahol gyerekkorát töltötte, de nem Kolozsváron született, mint ahogyan filológiailag pontatlan méltatói még halálát követően is állították róla, hanem Budapesten. Azonban a Magyar Irodalmi Lexikon szerint Rétságon és májusban látta meg a napvilágot, melyet később — kellő humorral — „palóc összeesküvésnek” nevezett. Egy írásában a lexikon tévedéseiről így írt, mely az Irodalmi Ujságban 1965-ben jelent meg: „Tékozlóan jóságos hozzám a népi demokrácia. Másoknak csak Kossuth- vagy József Attila-díjat osztogat, nekem egy szülőfalut adományozott. Nógrádban vagyon, járási székhely, ezerhatszáz lakossal. Adott hozzá vadonatúj születési dátumot is. Úgy gondolták a melegszívűek, hogy jobban illik rám a rózsatermő május, mint a zimankós november. El a Skorpióval! Több szerencsét hoznak az Ikrek. … Rétság az igazi ajándék. Fejedelmi — egy egész falu a kedves palócok közt! Szívesen elfogadom, már csak varázslatos hangtani alakjáért is. Se apám, se anyám, semmiféle boldog vagy boldogtalan ősöm a táján se járt. Én sem. Budapesten születtem. Ha még népi író lennék, érteném, hogy megfosztanak a romlott nagyvárostól.”[1] Humorral és iróniával válaszolt arra a mérhetetlen tájékozatlanságra és sértésre, amit a Magyar Irodalmi Lexikon apparátusa 1965-ben elkövetett ellene.

Cs. Szabó László jelentős szellemi missziós feladatot töltött be a rendszerváltás előtti évtizedekben. Az emigrációban a hazai irodalmi értékek egyik legfőbb hordozója volt, hiszen olyan témákat vetett fel, amelyek itthon az irodalmi tabuk körébe tartoztak. Londonból figyelte a magyarországi irodalmi életet, illetve annak változásait, azonban a földrajzi távolság nem eredményezett eltávolodást, hanem inkább távlatot jelentett. „Idegenben — írja — megszabadulunk rövidlátó, múlékony kollektív indulatoktól, nem bántanak sem zsarnoki hatóságok, sem fáradhatatlan irigyek, nincsenek védenivaló szerzett jogaink, nem kell törődni ingatag rangokkal sem… Tágul a látókör más népek gondja-baja által, javul az arányérzék … idegen ember szemmértékével lecsillapodva tisztábban látunk erényeket és hibákat.”[2] Cs. Szabó vállalta az emigráns alkotói létformát: egy olyan ország szellemi utóvédharcosaként, ahol több évtizedes fizikai és szellemi elnyomás alatt is ugyanúgy születtek szellemi termékek, mint máshol, csak az elnyomás mindenre rányomta a bélyegét. Ezt érezte erkölcsi kötelességének javító szándékú kritikával illetni az emigráció — pártállamtól — független sajtófórumain, hogy dokumentálja az utókor számára például a eltorzított magyar irodalomtörténetírás marxista csúsztatásait.

Vitacikkeiben, tanulmányaiban érzékelhető, hogy egy felkészült, mély kultúrával rendelkező értekezővel állunk szemben, aki helyes arányérzékkel adagolja az ismeretanyagát, melyet „látványos” képekbe tömörít. Megfogalmazásbeli pontossága, nyelvi bravúrjai és választékos stílusa minden olvasója előtt ismeretes, például ahogy a XV. századot jellemzi: „Mindig öldösték egymást a néprajok a nagy kaptárban, most azonban maga a kaptár hullt szét: a keresztény Impérium. Üresen kongtak a középkor nagy szózatai, kipergett az értelem a fennkölt szimbólumokkal”. Vagy Szenczi Molnár Albert munkásságának összegzését találóan eképpen fogalmazta meg: „az önkéntes számkivetést választotta, az örökké tartó ínséges bolyongást, de magyar nyelvű munkák védelmében; a nyugati világ tudós levegőjére volt szüksége, hogy honfitársainak dolgozzék. Külföldön

A Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International 2005. évi, 46. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG”; 2005. szeptember 8-11., Elspeet, Hollandia.).

[1] Cs. Szabó László: *Születtem Rétságon*. Irodalmi Ujság, 1965. dec. 15. 2. old.

[2] Cs. Szabó László: *Ország és irodalom.* Brüsszel, 1963. Nagy Imre Intézet, 7-8. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

élni, s haza gondolni mindennapos lelkigyakorlat neki." Ha végiggondoljuk Cs. Szabó sorsát, tulajdonképpen azt is gondolhatjuk e sorok olvasása után, hogy önmagáról írta ezt a pár mondatot, mert a Szenciről írottak szinte minden sora ráilleszthető Cs. Szabó élethelyzetére is.

Sajnos Cs. Szabó személye és munkássága is azokéhoz hasonló, akik nem véletlenül maradtak ki a tankönyvekből. Ezen nem lehet a kelleténél jobban csodálkoznunk, hiszen Londonban alkotott, tehát egy olyan felségterületen élt, amelyben az írók „bekapcsolódtak a hidegháborúba". Beszélnünk kell arról is, hogy minden háború utáni korszaknak megvolt a szellemi modulátora és a saját cenzúrája. Először a Révai-, később az Aczél-féle kultúrpolitika hivatalosan nem engedte a határon túli magyar irodalmi élet támogatását, de nem csak azt, hanem meg- és elismertetését sem. Az oktatásban (másfél évtizeddel a rendszerváltás után!) hangsúlyozni és tudatosítani kellene a felnövekvő nemzedékekkel a magyar irodalom sokszínűségét és többszólamúságát. Ez utóbbira mondta Illyés Gyula az ötágú-síp hasonlatát, ahol minden lyuk egyenkénti befogásával is meg tud szólalni, de összhangzásával válik dallammá és így egészében képes csak kiteljesedni. Ezt kellene megjeleníteni az irodalom tankönyvekben a következő nemzedékeknek, hiszen ennek kimutathatóan is lelkileg formáló ereje lehet az ifjúság számára.

Nagy ívű pályát írt le, s emigrációja meghatározó állomásainak és alkotásainak egy részét igyekszik — a századik születésnapja alkalmából — jelen írás felvillantani, mert példaértékű volt az élete az utókor, illetve az utódok számára is. Példaértékűnek nevezhetjük az életét, mert bebizonyítja mindannyiunknak azt, hogyan lehet valaki külföldön élve is hűséges alkotója a hazájának, képviselve egy idegen országban is olyan értékeket, amelyeket szülőföldjéről vitt magával. Londonból látta és figyelte Magyarország kulturális és irodalmi életét, amelyhez kritikai fenntartásokkal közelített. Ezeket a munkáit megismerve felfedezhetjük, hogy összefüggései, meglátásai mennyire újszerűek, legalábbis a hazai szemlélettel szemben. Ebbe a látásmódba való betekintésért is szükségszerű foglalkozni Cs. Szabóval, s az emigráns irodalommal, amely új dimenzióban láttatja az embereket, az alkotásokat, a kultúrát és ezáltal a világot is.

„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok."
Az esszéista „Csé"

Kazinczy Ferenc *A nagy titok* versének első sorát választottam: az esszéíró Cs. Szabóval foglalkozó rész címéül. Nem véletlenül! Tudniillik Czigány Lóránt „A mi Kazinczynk" címet adta annak a tanulmányának[3], amit Cs. Szabó László 75 születésnapja alkalmából írt. Így nevezték Cs. Szabót, akit az emigrációban élő írók fiatal és idős nemzedéke irányítójának, vezetőjének, vagy ahogy az akkori '56-os fiatal írók „osztályfőnök úrnak" tekintették. Tekintélye volt, tisztelték és kikérték a véleményét. Színes és érdekes személyisége, karakteres, megalkuvást nem tűrő egyénisége köztiszteletnek örvendett az emigráns költők és írók körében. Mindenki tudta róla, hogy még „otthon" az esszéista nemzedék tagjaként, a tragikusan elhunyt: Szerb Antal, Halász Gábor és Sárközi György írótársa volt, aki Babitscsal és a Nyugat folyóirattal állt kapcsolatban.

Ha bármelyik esszéjébe beleolvasunk, rögtön szembe ötlik, hogy az ismertetésre szánt téma feldolgozása tele van asszociációkkal. Szinte már az első szóval életre kelnek a betűk, s az olvasó egy középkori kisváros főterének a sarkán találja magát. Karátson Endre találó megfogalmazását nem lehet felülmúlni Cs. Szabó esszéiről: „Üssük fel bármelyik esszéjét, rögtön szemet szúr, hogy az ismertetésre szánt téma feldolgozása hemzseg a gondolattársításoktól, képektől, valósággal ezek burjánoztatásával zajlik, pontosabban azt is mondhatnám, bonyolódik. S bajos eldönteni, vajon nem a bővítmények képezik-e a lényegesebb mondanivalót. A mindent átható drámaiságot mindenesetre ezek tartják magasfeszültségben. S nem elég a cselekvő igék hang- és látomáserősítőjét említeni, s nem csupán arról van szó, hogy a tárgyalt fogalmat, személyt, s főleg magát a szerzőt ádáz tusa kimenetelének függvényeként érzékeljük — maguknak az összecsapó erőknek a kiléte szabja meg a Cs. Szabó-stílus jellegzetességét."[4]

Több ízben határozottan tiltakozott a ráaggatott „esszéista" jelző ellen, hangsúlyozva, hogy ő műfajokkal kísérletező író, és nem csupán az esszéírásban járatos. Azonban ha megvizsgáljuk az esszéit (nemcsak mennyiségileg), akkor írásművészetének a kiteljesedését ebben találhatjuk meg a leginkább, de ezen a műfajon belül is rendkívüli változatosságot tudott teremteni. Turnertől a késő reneszánsz Anglia kulturális viszonyáig, Poussintől Proustig mindenről mélyen és főleg élvezetesen tudott írni. „Ebben áll a nagy titok": vagyis az élvezetes elbeszélő tehetségében, ami egy vele született lényeglátással párosult. Pár mondattal össze tudta foglalni távoli korok eseményeit, művészetét, ízlését és furcsaságait. Maga mondta el, mi az esszéírás

[3] Czigány Lóránt: *A mi Kazinczynk.* Cs. Szabó László 75 éves. Irodalmi Ujság, 1980. 11-12. sz. Átdolgozott és kibővített változata a *Gyökértelen, mint a zászló nyele*. (Bp., 1994. Szabad Tér Kiadó, 26-35. old.) című tanulmánykötetben található. [Ezen írás megjelent elektronikusan a Mikes International gondozásában kiadott az »ANGOL AZ ÚTLEVELEM, DE MAGYAR A BÜSZKESÉGEM — A „Mikes" nevében Czigány Lóránt emlékezik a száz éve született Cs. Szabó Lászlóra« c. emlékkötetben; http://www.federatio.org/mikes_bibl.html — Mikes International Szerk.]

[4] Karátson Endre: *Adalékok egy felségterület megörökítéséhez*. Új Látóhatár, 1985. ápr. 1. 3. old. [Ezen írás megjelent elektronikusan a Mikes International folyóirat 2005. július-szeptemberi számának mellékletében, »IN MEMORIAM CS. SZABÓ LÁSZLÓ«; http://www.federatio.org/mikes_per.html — Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

lényege: „... órákra beosztható kitartás, széleskörű anyagismeret, jó memória, a tudáson átvilágító lírai vonzalom a témához, felismerhető személyes stílus". Ennek volt a mestere, s írásai révén már életében fogalommá vált. Kiválóan tudott szellemileg beleilleszkedni más korokba. Szépirodalmi lendületű esszéket írt, általában lábjegyzetek nélkül, amiben hű maradt nemzedéke munkamódszeréhez. Egyszer megvallotta, hogy igazából az őt megelőző nemzedék pozitivista lábjegyzetelése taszította el a „tudóskodó" esszéstílustól. Munkamódszere nem létezett, mert „*alkalom szüli az esszét*" — vallotta. Általában nem készített tervet az írás menetéről, nem állt tisztán előtte az alapváz, csak az „íráskényszer" hajtotta. Az első fogalmazás a munka végén szemétkosárba került. A logikus elrendezés a második szövegezésre hárult, ami szintén kézírással (ceruzával) a megsemmisítés tudatában készült. „Eltörlöm magam mögött a szégyen nyomait" — írta; „csak a harmadik műveletnél, a gyötrelmes soronkénti stiláris tisztogatás közben ülök írógéphez, mert a gépelt szöveg majdnem úgy eltávolít szavaimtól, mint a nyomtatott. Szembeszöknek az apróbb gondolati szakadások, szóismétlések, a suta vagy kétértelmű szórend, s a csupán félig találó alany, állítmány, jelző". Az öncenzúráján átengedett írás újabb tisztázásra szorul, és a negyedik vagy ötödik változat kerül az olvasó szeme elé. Hitt abban, hogy nincs végleges szöveg. "Amikor — Illyéssel — egy rögtönzött beszélgetésen arra terelődött a szó (a 60-as években), hogy kik tudnak prózát írni magyarul — ha kell, bal kézzel, akár —, a mesterek közt kitüntetett helyen őt is emlegette."[5]

Esszéírói tevékenysége igen széles területet fog át, esszéinek három, szinte állandó érdeklődési köre van: az olasz reneszánsz, a klasszikus angol festészet és Shakespeare munkássága. Az olasz reneszánsz iránti vonzalmát a nagyszabású Dante-, Michelangelo- és Leonardo-esszéi mutatják: *A megszabadított száműzött, Az öreg Michelangelo,* és *A barlangkutató*. A klasszikus angolt festészet és Turner iránt érzett tiszteletét két nagy összefoglaló tanulmánya: a *Száz arany esztendő 1760-1860, A természet én vagyok*, és több kisebb esszéje: *A legnagyobb, Három esszé a művészetről* bizonyítják. Shakespeare iránti figyelmét pedig egy vaskos kötetre való drámaelemzés (pl. a Hamlet, A velencei kalmár, a Szentivánéji álom, az Athéni Timon, a Lear király értő és aktualizált magyarázata) és több tanulmány: például a *Tévedések játéka*, az *Aranykor a vaskorban* igazolják. Ezek mellett jelentő irodalom- és művészettörténeti esszék sorakoznak: Aristophanesről (*Szép fáról még függni is szebb*), Vergiliusról (*A pásztorok királya*), Horatiusról (*A költő háza*), Byronról (*A veszett lord*), Victor Hugoról (*A száműzött sziklája*), Proustról (*Megváltás Szodomában*), T. S. Eliotról (*A négy vonósnégyes*), a XVIII. századi francia művészetről (*Gáláns ünnep, nyaktilóval*) és a XVII. századi holland művészetről (*Kis nemzet nagy becsülete*). Természetesen tanulmányainak és esszéinek sorát lehetne tovább bővíteni, hiszen ezek feldolgozásával és összegzésével még adósa Cs. Szabónak a magyar irodalomtörténetünk, de ennek a tanulmánynak nem ez a legfontosabb célja.

Esszéírói munkásságának külön fejezetét alkotják azok az írások, amelyek a magyar irodalom örökségét és kortársi eredményeit elemzik. Az erdélyi magyar kultúrával a *Pro és kontra*, Zrínyi Miklóssal *A félhold jegyében*, Petőfi Sándorral a *Petőfi Párizsban* és a *De látom amottan a téli világot*, Arany Jánossal pedig az *Arany a szabadságharc után* című esszéi foglalkoznak. A magyar költészettel kapcsolatos nézeteit három hosszabb tanulmányban fejtegette: az 1953-ban kiadott *Magyar versek Aranytól napjainkig* című antológia bevezető tanulmányában (erre később részletesen is kitérek), *A magyar költészet százada*iban, amelyet 1962-ben bevezetőnek szánt egy francia nyelvű antológia (Anthologie de la Poésie Hongroise) elé, valamint *Egy nép s a költészete* címet viselő írásában, amely 1972-ben keletkezett. Az *Ország és irodalom* című kötetében két tanulmányban is (*A koronatanú, Egy ország vérben áll*) foglalkozik a magyar irodalom és történelem kérdéseivel. Ezen kívül meg kell említeni azt a vitairatot is (*Torz magyar irodalomtörténet*), amelyben a Klaniczay Tibor, Szauder József és Szabolcsi Miklós által írt és összeállított *Kis magyar irodalomtörténet* megállapításaival száll vitába. Cs. Szabó László bizonyságot tesz esszéivel amellett, hogy jól ismeri a modern magyar irodalmat is: Illyés Gyuláról *Illyés Gyula új versei*, Németh Lászlóról *A mintadiák,* Szabó Lőrincről (*Szabó Lőrinc*), Tamási Áronról pedig a *Háztűznéző istenek* című tanulmányában ír.

A londoni rádió (BBC) munkatársaként interjúkat készített az Angliába látogató magyar írókkal: Illyés Gyulával, Weöres Sándorral és Pilinszky Jánossal. Ezeket a beszélgetéseket és a vele készülteket (amelyeket Peéry Rezső, Siklós István és Kabdebó Tamás rögzített) gyűjtötte egybe a *Két tükör közt* című kötetébe. Az interjúkban fontos irodalomtörténeti adalékok találhatók azokról az alkotókról, akiket megszólaltat, s az 1945 előtti és utáni magyar irodalomról. Így, rendszerbe szedetten válik láthatóvá, hogy Cs. Szabó az esszé műfaját a nyilvános tájékozódás lehetőségének tekintette. Műveiben elsősorban az európai civilizáció és ezen belül: a magyar társadalom elmélyülő válságára keresett magyarázatot: hagyományokat és eszméket kutatott. Az esszéírás valójában nem is munkásságának tárgyát, inkább alkotói felfogását és írói módszerét jelölte meg, ami legfőképpen gazdag műveltséganyagára, s személyes jellegű állásfoglalásaira épült. Az esszékben a távlatos érdeklődése — ami a múltból tanulságokat tudott levonni a jelen számára —, a modernitásra és a szellemi meghökkentésre való hajlama, a mélyebb összefüggéseket feltáró, ezzel együtt elemző módszerével egyformán érvényesült.

[5] Csoóri Sándor: *Cs. Szabó László halálára*. Alföld, 1985. 1. sz. 85. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Magyar versek Aranytól napjainkig

Ezzel a címmel 1953-ban jelent meg az az antológia, amelyet Cs. Szabó László gyűjtött egybe, s amelyhez a bevezetést írta, valamint részletes jegyzetapparátussal látta el az összeállítását. Miért jelentős ez a kötet ott és akkor, ahol és amikor megjelent? Először is azért, mert emigrációban kellett összeállítania, távol a hazai könyvtáraktól. Másodszor azért érdekes ez a munka, mert egy állapotot tükröz, pontosabban azt, hogy 1953-ban milyen forrásokhoz lehetett külhonban hozzájutni. Harmadszor pedig azért izgalmas ez a nagyszabású vállalkozás, mert választ ad a kötet arra is, hogy Cs. Szabó számára mely versek voltak akkor (az ötvenes évek elején) és ott (Rómában) fontosak, hogy bekerülhessenek e válogatásba. Negyedszer pedig azért egyedülálló ez a munka, mert a Békés Gellért bencés teológus vezetése alatt álló, Rómában székelő kiadó egy református emberre bízta ennek az antológiának az összeállítását. Cs. Szabó munkájának legnagyobb nehézségét az okozta, hogy az emigrációban nem állt rendelkezésére egy hazai könyvtár sem. Ezért elsőként a British Museum régi magyar anyaga szolgáltatott segítséget. Fő támaszát Cushing professzor jelentette, akinek használhatta a magánkönyvtárát. Támaszkodhatott Szabó Zoltán barátjára is, mert ő volt az egyetlen magyar író, aki kivitette a könyveit.

A szerkesztés fő szempontja száz év magyar költészetének szem előtt tartása volt. Az első verset Arany János írta 1847-ben, a szabadságharc előtt, az utolsók 1948-ból valók. A gyűjtés rendkívüli (1952-1953) körülményei miatt az emigrációban fontos szempont volt, hogy az öt világrészben szétszóródott magyaroknál a nyilvános és házi könyvtárat kellett pótolni ezzel a kiadvánnyal. Ahogy ez Cs. Szabó megfogalmazásában is szerepel: „gondoltam arra is — ez volt a másik rendkívüli szempont —, hogy egy meghamisított költészet valódi arcát kell helyreállítanunk az ördögi alapossággal véghezvitt átfestések, torzítások, csonkítások és elhallgatások ellen. Kettő célja a gyűjteménynek, hogy majd egykor a hazaiak is használhassák első útbaigazítóként addig is, amíg a felocsúdó, független irodalom új könyvekről gondoskodik." Ez a felismerés és történelmi szkepticizmus adja a kötet másik jelentőségét. Erről a megállapításról az *Előszó* (V-VII. három oldal) tesz említést. A *Bevezető (IX-LXIII; ötvenöt oldala; London, 1953. október 10*-i dátummal*)* igyekszik belehelyezni a magyar költészetet a korszak történelmébe és az európai lírába. A főrészben (1-459. old.) a versek keletkezési és a költők születési sorrendjében következnek. *A Jegyzetekben* (461-496. összesen: 36 oldalon keresztül) elsősorban könyvészeti és életrajzi adatokat közöl. Egyenként adja meg a versek történelmi és tárgyi adatait. *A Névmutatóban* 69 név szerepel.

Az emigrációban meglehetően sok kritika érte az antológiát. Legtöbbször a bevezető tanulmányt bírálták az „önkényes" mondatai miatt. Bikich Gábor is foglalkozik ezzel az írásában: „Aki egy költő művei helyett gondolatait és politikai nézeteit helyezi mérlegre, szükségképpen zsombékos talajra lép!"[6] Kétségtelenül igaz ez a megállapítás, de egyes alkotók egyéni fejlődésének a megértése, valamint egyénisége által betöltött szerepe és pályaíve enélkül nehezebben, vagy egyáltalán nem válna érthetővé. Bikich Gábor szemléletesen részletezi egyéni véleményét az erdélyi irodalomról, s nehezményezi a tanulmányban Reményik Sándor túlértékelését. Bikich, Dsida Jenővel kapcsolatosan megjegyzi, hogy „a Psalmus Hungaricust mi sem soroljuk a költő sikerültebb alkotásai közé". Az idő sem őt igazolta. Ugyanezt a degradáló értékelést teszi Sík Sándor költészetével kapcsolatban is. Hiányolja Lendvai István, Harsányi Kálmán és Somlyó Zoltán verseit a kötetből. Írása legvégén, zárásként feltesz egy közhelyes kérdést: „Vajon fontos-e tudnunk egy szerző életéből részleteket, személyiségét?" Sajnos, a maga korában akadt ilyen süket fül és vak szem Cs. Szabó antológiája és nagyívű bevezető tanulmánya kapcsán. A szűklátókörű kritika mellett érdemes figyelembe venni Cs. Szabó — egy interjúban megfogalmazott — nyilatkozatát az összeállításról: „nem hiszem azonban, hogy ha ma csinálnék egy ilyen kötetet, olyan érdekes volna, mint ez, mert kortörténeti szempontból — szerintem — az igazán érdekes, tükröz egy bizonyos pillanatot, egy bizonyos történelmi helyzetet". Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagynunk, hogy Cs. Szabó 1953-as lelkiállapota nem azonos a későbbivel. Azt is a szemére vetették, hogy túlzásba vitte a katolikus költők költészetének a megjelenítését, például Mécs Lászlóét, ami éppen a református vallású Cs. Szabó javára volna írandó. „Mécs László több versével való szerepeltetésében a hála is vezetett, hogy ehhez a munkához hozzásegítettek a katolikusok, akiknek sokat jelentett Mécs László költészete..., de ismétlem, a szívnek és a hálának ezt az enyhe korrupcióját vállalom". A londoni *Times* újság 1955. június 3-i irodalmi melléklete érdekes és tartalmas cikkben írt az antológiáról. Méltó ismertetésben részesült egy vezető angol lap hasábjain, amit sajnos a magyar sajtóban ilyenformán nem kapott meg. De nem veszítette el a kedvét az alkotástól emigrációja friss időszakának negyedik évében, mert meg volt győződve arról, hogy ez az összeállítás kortörténeti dokumentum lesz arról, hogyan állított össze egy magyar író magyar nyelvű vers-antológiát 1953-ban, külhonban, amikor nem juthatott hozzá magyar könyvekhez, csak az Angliában fellelhető anyagra hagyatkozhatott. Miután feltérképezte a hiányokat, jelentős gyűjtő levelezésbe kezdett, amit Czine Mihály úgy fogalmazott meg: „Két világrészre kiterjedő nyomozó levelezés árán"[7] tudta összegyűjteni a kötetbe szerepeltethető költeményeket. Ettől függetlenül is rendkívül gazdag és valóban színes az antológia anyaga. Cs. Szabó nagy ereje abban rejlik, ami a bevezető esszéből is kitűnik, hogy az olvasók számára ismert nyelvi adottsága birtokában, csupán néhány szóval képes volt megrajzolni évtizedek szellemi portréját. Mai szemmel nézve is tényleg kortörténeti dokumentum e kötet, mert a válogatást és a bevezető tanulmány megírását is, az akkori magyarországi helyzet politikai nyomásától függetlenül végezhette el.

[6] Bikich Gábor: *Versantológia az emigrációban*. Látóhatár, 1954. márc. 2. 108. old.

[7] Czine Mihály: *Cs. Szabó hűsége*. Sárospataki Kézirattár: Kt.d.12.795

© Copyright Mikes International 2001-2006

Hunok Nyugaton:
Illyés és Cs. Szabó barátsága

Ha szeretnénk megérteni a kettejük barátságát, akkor a *Hunok Nyugaton* című nyolcvannégy oldalas kis könyvecskével kell kezdenünk az ismerkedést, ami 1968-ban jelent meg az Aurora Kiskönyvek sorozat második darabjaként, s Molnár József müncheni nyomdájában készült. A kötet gerincét az 1962-ben hatvanadik születésnapját ünneplő Illyés Gyula tiszteletére írt tanulmány adja. Ez az írás két felfedező utazásról szól, melyet két jó barát, pontosabban két magyar író — Cs. Szabó László és Illyés Gyula — együtt tettek meg, 1946-47-ben. 1968-ban a korabeli emigráns sajtóban az alábbiak jelentek meg erről a műről: „A *Hunok Nyugaton* hősei a két útitárs: a Bárd (ahogyan a *Magyar költő Nyugaton* című 1964-es glosszájában nevezi Illyést Cs. Szabó) és az Osztályfőnök, azaz tisztelettudóbban: a nemzet sorsáért aggódó költő meg a javíthatatlan tanár, az osztály szemét állandóan magán érző felelős tartású pedagógus, a lesújtó műveltségű mindent tudó férfiú, akit barátja egyszer csúfondárosan elnevezett kis Larousse-nak, s akinek egy tragikus sorsú régi társ, Örley István azt jósolt, szép halál várja, könyvhalmaz alatt végzi életét".[8] Amikor Cs. Szabó és Illyés nekiindultak Európának, akkor még a második világháború borzalmai után nem tért magához az öreg kontinens. Talán ennek hatására könyve mottójául Cs. Szabó a *Franciaországi változatok* egyik mondatát választotta: „Arról beszélek, hogy ami egyszer szép volt, az nem múlik el soha". Ide illik Albert Pál hosszú és kitűnő mondata arról, ami éppen ezt árnyalja: „A *Hunok Nyugaton*, időként megindító őszinteséggel és emberi melegséggel az eltűnt idő, az idő kifogó, zsongó érzelemmel, hiánytalan békével teli ritka pillanatok után nyomoz; az időtlenné nemesedő az emlékezetbe örökre bevésődő perceket igyekszik megragadni, amikor a szemérmes férfibarátság mintha létnek, íróságnak, közéleti tartásnak és életstílusnak, a szem és a test gyönyörének meg a csendnek is maradandó értelmet adna".[9] Cs. Szabó később kibővítette az 1947-es útirajzát, a *Franciaországi változatok*at, mert a lassan felhalmozódott cédulákat is be kellett dolgoznia. Így jellemzi írását: „Szabadon mintázott önéletrajzi fejezet, melynek fő alakja Illyés Gyula". Témájával Cs. Szabó is ennek az 1946 őszétől 1947 tavaszáig nyúló közös nyugati útnak, melynek állomáshelyei: Svájc, Róma, Párizs — idézi az emlékét . Az első részt kiegészíti egy új fejezettel, az 1963 és 1967 közötti baráti találkozásokkal, vagyis az angliai menekült hun és a Nyugatra látogató költő „kézfogásainak" a történeteivel. A kötetben olvasható két útirajz (*Svájc-Olaszország* és *Franciaország* című fejezetek) anyaga fedi egymást, s illeszkedik egymáshoz.

Genfben a Reformáció Emlékműve előtt kezdődik a történet, amikor a nevezetes lépéseket megtette a költő, „lelépte" az emlékmű hosszát: „Tíz...húsz...harminc...Kálvin, Knox, Farel, Beza...ötven...hatvan...Coligny, Cromwell, Bocskai...száz...száztíz...százhúsz... Illyés mérte favágó lépteivel a hitújítók emlékfalát Genfben. Százharminc...száznegyven...száznegyvenhárom. Kiszámolta végig. Mint az ügyész, aki a főtárgyalás reggelén még egyszer számbaveszi a periratokat".[10] Cs. Szabó ebben a részben egyértelműn meg is fogalmazza, hogy mi foglalkoztatja kettőjüket, mi az, ami a kölcsönös és folyamatos évődésük mögött van: „Csak ajkunkon folyt az évődés, nem a szívben. Ott már ostromló kérdések förgetegében állt két torony, a keresztes és a kakasos, egymást faggatva: mi az egyetlen megoldás, amelyért milliók vesztek el buzgó kardélen, városok hamujában s vérhabos folyókban."[11] Vagyis vitatkozik egymással a református és a katolikus vallású gondolkodó, hogy a történelem kereke mit forgatott ki és mit nem. A hasonlóság közöttük az, hogy mindketten vegyes házasságból származtak, csak fordított felállásban, mert Illyés apja révén volt katolikus. Az útitársakat végig a vallási, felekezeti kérdésekből származó történelmi nézeteltérések és az ebből következő vérveszteségek foglalkoztatták: „Írók voltunk, örök szembesítők. Hadd valljanak egymás szemébe a tények, végkimerülésig tartó faggatáson. Hátha utólag, legalább utólag! kiderülnek a tettesek, akik elsikkasztották a történelem vértelen megoldásait". Ebben van a mondanivaló nem is kicsit irányított lényegi mondanivalója, ami kissé mesterkélten intellektuális üzenete a műnek, azonban mint kérdésfeltevés nagyon is egyéni. A mű további részeiben a történet helyszínei Svájc után változnak: a Lago Maggiorén, Brissagóban, Szilasi Vilmosék otthonában, majd Rómában folytatódik, a Via Giulián, azután pedig a magyar kultúrintézetben találhatjuk magunkat. Az olasz fővárost elhagyva Franciaország felé veszik az irányt, hogy a párizsi íróknál: Clara Malraux-nál, Francois Mauric-nál és Tzaránál tisztelegjenek, és anekdotázó vacsorákon vegyenek részt Aragonnal, Eluard-ral, Loys Massonnal, Raymond Queneau-val, Elsa Triolet-val. Közben rendületlenül járják a múzeumokat és kávéházakat. Két évvel a közös utazás, vagy ahogy ők mondták "az együtt portyázás" után, a hunokat áthatolhatatlan országhatárok választották el egymástól. Tizennégy esztendőt kellett várniuk, amíg a két barát ismét kezet szoríthatott egymással.

Érdekes és izgalmas téma, hogy Cs. Szabó Illyést mint költőt és közéleti szereplőt el tudta-e választani egymástól? Attól tartok, nem. Cs. Szabó három jelentős esszét írt barátjáról: egyet Illyésnek még életében, kettőt pedig Illyés halála után, azonban mindhárom végtelenül elfogult és egyoldalú a régi harcostárssal. A *Levél a márkinőhöz* című írását Illyés nyolcvanadik születésnapjára az Új Látóhatár 1982. évi számában közölte.[12] A *Király nélkül. Meghalt Illyés Gyula* gyásziratát

[8] Albert Pál (alias Sipos Gyula): *Téli utazás.* Új Látóhatár, 1968. szept-okt. 5. sz. 473. old.
[9] u. o. 470. old.
[10] Cs. Szabó László: *Hunok Nyugaton*. München, 1968. 9. old.
[11] u. o. 10. old.
[12] Cs. Szabó László: *Levél a márkinőhöz.* Nyolcvanadik születésnapján. Új Látóhatár, 1982. dec. 30. 281-284. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

1983. április 16-án írta Illyés halálától megrendülten: „Árvák lettünk mind. ... Király nélkül maradtunk. Veszedelmes érzés, most kell rettentőn vigyázni. ... Most aztán mi lesz velünk? — kopog a kérdés. Hiszen ő volt, aki megmondhatta, ő kimondhatta, ő megírhatta, ő vállalhatta, csak ő. Ő sem mindig. ... halálával egy nemzet nem csak gyászol — vizsgázik is. Magáért fog helytállni. Magáért kell hitevesztés nélkül mindent kibírnia. Király nélkül. Ha van túlvilág, onnan fogja figyelni, hogy érdemes volt-e elégnie a magyar népért." Harmadik írását: a *Hívogató, csalogató. Éjjeli beszélgetés egy kórházi ágyon* címűt, pedig már betegágyán a budapesti haematológiai kórházban, 1983. július 19-én vetette papírra. Megrázó sorait az Új Írás 1987. 7-i száma közölte, majd 1984-ben Flóra asszony (Illyés Gyuláné) is beválogatatta az *Illyés Emlékkönyv*be, amelyet a Szépirodalmi Könyvkiadó jelentetett meg. A fentiekben idézett mondatok túlzásait nagyvonalúan megbocsáthatjuk Cs. Szabó Lászlónak, hiszen több évtizedes barátság és kortársi bajtársiasság kötötte őket egymáshoz. Attól a kérdésfelvetéstől azonban nem tekinthetünk el, hogy vajon Cs. Szabó látta-e, s ha igen, akkor reálisan szemlélte-e a barátja közéleti tevékenységét?

Cs. Szabó hazatérése: *A mintadiák* című tanulmány hatása a *Dickens-tanulmány*ra és az irodalmi egységre

A magyar irodalom egysége már megvalósulni látszott azzal, amikor a hazai kultúrpolitika engedélyezte a Nagyvilágban Cs. Szabó Dickens-tanulmányának a megjelentetését, amit egy esszékötet kiadása követett volna. A „magyar irodalom egysége" elnevezésen — ahogy Szabó Zoltán fogalmazott — a külföldi magyar mű magyarországi publikációja értendő. Ugyancsak Szabó Zoltán mértéktartó becslések alapján megállapítja, hogy közel ötven kiváló költő és novellista alkot irodalmi értékű munkákat külföldön. „Ha a két irodalmi lapban megjelenő írókat vesszük számba: a magyar irodalomnak külföldön legalább kétszáz fizetetlen napszámosa ír értékes műveket. Ezek közül egynek a megszólaltatására történt egy lépés Magyarországon. Ezt 1970 folyamán körültekintő tapogatózások előzték meg."[13] Erről a „tapogatózásról" Szabó Zoltán írásaiban sincs semmi konkrétum, csak ez a homályos utalás. Az viszont tény, hogy „Aczél elvtárs" engedélyezte a megjelenést, sőt a Magvető Könyvkiadó igazgatója, az egykori véreskezű és szadista ávós alezredes, Kardos György programjába is vette egy Cs. Szabó tanulmánygyűjtemény kiadását. Ennek az lett volna a jelentősége, hogy más nyugati írók egyes műveinek magyarországi közlése is lehetségessé vált volna. Az emigráns írók és költők véleménye erősen megoszlott a hazatéréssel kapcsolatban, hiszen a hetvenes évek legelején még javában tombolt a Kádár-féle szocializmus. Azonban történt valami, ami egycsapásra minden tervet megváltoztatott. Ugyanis Németh László hetvenedik születésnapjára az Új Látóhatár kiadott egy különszámot, amelyben megjelent Cs. Szabónak *A mintadiák* című tanulmánya Németh Lászlóról.[14] A hazai ninivei hatalmak olvasták az írást, s hirtelen leállítódott minden Cs. Szabóval kapcsolatban, pedig ő már 1971. májusában elküldte a Dickens-tanulmányát. A kefelevonatot 1971 nyarára, s a kinyomtatásra engedélyezett kézirat közlését a Nagyvilág 1971 szeptemberi számára irányozták elő.

Mi volt a baj Cs. Szabó tanulmányával? Pár mondat. Már az a mondata sem tetszhetett, amikor azt írta az internacionalista időkben Németh Lászlóról: „Tiszta ember, nagy ember, jó magyar", akivel „ki-ki a maga módján pöröl". Ezután a nyitó mondat után következtek az orosz vonatkozásúak: „az író nem beszélhet nyíltan a helyszínen" témafelvetések: „Lenin hatalomátvétele a cári zsarnokság köves-szikes talaján csak elmélyítette ama rendszer jó néhány sötét hagyományát", majd azzal a gondolattal folytatta, hogy „Ha Oroszország a szocializmus hazája, oroszok helyett a lázadó ifjúság eszményképe miért Che Guevara"? Utána átevezett kultúrpolitikai vizekre: „A szovjet íróperek fájdalom — engem igazoltak. ... Az orosz élet színpadán Szolzsenyicin vergődik. ... Németh László mintája a *Kísérletező ember,* maga is az; 1917 és 1930 között kísérletező nép volt az orosz, egy világ tanulhatott tőlük. Leírhatatlan, mit fojtottak, tüntettek és pusztítottak el azóta a költészetben, festészetben, szobrászatban, építészetben, színházban, filmben és várostervezésben a csinovnyikok." Ez a mondat nem az oroszok felé sújt, hanem a csinovnyikok felé, akikkel az oroszokat egyáltalán nem mossa össze. De az egyértelműség kedvéért Cs. Szabó helyére is teszi ezt a témát: „Jó ismerőseink Gogol szatíráiból, csakhogy a maiak méregtömlője teltebb, fecskendője gyilkosabb". Ezeket a mondatokat magyar állampolgárként nem lehetett volna leírni, de ahogy többször nyilatkozta és írta is önmagával kapcsolatban „angol az útlevelem, de magyar a büszkeségem". Hasonló hisztérikus russzofóbiát váltott ki Németh László is, akinek kötelezően ki kellett utaznia Moszkvába, s hazatérve írnia kellett az útjáról. Azt a megalázást, hogy mit kellett írnia, két jelentéktelen pártállami „csinovnyik" írta elő Németh László számára, aminek a dokumentuma megjelent a kiadott levelezésében. Szabó Zoltán hozzáállása is hasonló volt, amit éppen ezzel a művel kapcsolatban fogalmazott meg 1962-ben, s rímel Cs. Szabó mondanivalójához: „ahogy elképzelem ezt a kisszerű, kicsinyes és kifejezésmódjában is visszataszító nyüzsgését az alantas, mellékes és merőben fölösleges cselekvéseknek és fait accompli-knak: részvevő csodálat fog el azok iránt, akik hajlott korukban nagy tisztességű élet és nagy értékű életmű után el tudják viselni ezt a lealázó, alacsonyrendű és

[13] Szabó Zoltán: *Ősök és társak.* Bern, 1984. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 298. old.
[14] Cs. Szabó László: *A mintadiák.* Németh László 70 éves. Új Látóhatár, 1971. ápr. 18. 105-130. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

színvonaltalan állapotot. Ez az állapot nem vérlázító. Gyomorforgató."[15] Majdnem egy évtizedes tisztítótűznek kellett eltelnie ahhoz, hogy Cs. Szabó *Dickens naplój*a megjelenhessen a Nagyvilág 1980. májusi és júniusi számaiban. Szabó Zoltán fogalmazta meg maliciózusan, mi volt az oka annak, hogy az irodalom egysége meghalt, s nem valósulhatott meg ideje és rendeltetése szerint: „A halálesetet egy koincidencia tette lehetővé. Németh László hetvenedik születésnapja s a Dickens-centenárium egybeesett."[16] Azt a nevet viszont Szabó Zoltán az emlékező írásában sem közölte, hogy harmadfél év múlva ki árulta el élőszóban a valódi érveket...

Eszmék és művek

Cs. Szabó Lászlónak volt bátorsága a Magyar Rádióból — egykori munkahelyéről — kilépéssel tiltakozni Budapest német megszállása ellen, ahhoz is volt bátorsága, hogy a zsidótörvények hatálybalépése után munkát biztosítson a barátainak, akiket származásuk miatt zártak ki a közéletből és az irodalomból: többek között Radnóti Miklósnak biztosított így munkát. Ha mindehhez volt bátorsága, akkor miért ne leplezhetné le a tőle megszokott határozottsággal valamint rideg tárgyilagossággal az ötvenes és az azt követő évek humánum és szellem ellen elkövetett ír(t)óhadjáratát. „Iszonyú volt látni — írta —, hogy pincebogarak némítanak el lángelméket". Ebben az időben készített politikai vitairatai és glosszái kordokumentumokként maradnak fenn az utókor számára.

Tanulmányában[17] sorra vette azokat a köteteket, amelyek az újbóli kiadás által, csak csonkításokkal jelenhettek meg. Egyrészről ő is belátja, örülnünk kell, hogy újból napvilágot láttak rég kiadott könyveink, „de vámja, olykor magas vámja is van annak, hogy a nemzet ismét hozzájut íróihoz. A cenzúra veti ki ezt a vámot". A Szépirodalmi Könyvkiadónál jelent meg újra, 1959-ben, Kosztolányi Dezső: *Bölcsőtől a koporsóig* című írásait tartalmazó könyve. Cs. Szabó megjegyzi: „örüljünk, azaz örülnénk, ha a szövegrendező cenzor nem tudatná sántító nyelvtannal a 456. lapon, hogy 'néhány esetben, a zömében művészi szöveg megmentése érdekében, a nyilvánvalóan rosszindulatú politikai megjegyzéseket, egy-két mondatot kihagytuk.' Cs. Szabó félig némi humorral eképpen folytatja: „Ki tudja, talán a szerző édes anyanyelvének sírontúli bosszúja, hogy a csonkítás közlésénél botlik egyet a magyar ragozásban". A sokáig — kiadás szempontjából — mellőzött Juhász Gyula összes versei és műfordításai is hasonló sorsra jutnak, ugyancsak 1959-ben, amikor bibliapapíron a Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelenhet. Már a cím sem igaz, mert „a minden eddiginél teljesebb és pontosabb kiadás"-sal kérkedő utószó elárulja az 1087. oldalon, hogy „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány versét, amely irredenta tartalmánál fogva sérthetné szomszédnépeink érzéseit. E versek, melyeket a költő többnyire nem is belső ihletésből, hanem külső ösztönzésre írt, művészi tekintetben sem érnek föl Juhász Gyula költői alkotásainak színvonalára, hiányuk nem szegényíti a nagy költő jellegzetes vonásait". Cs. Szabó mellékesen az alábbiakkal egészíti ki a közölt mondatokat: „Tartalmánál fogva! Gyatra magyarság, szemforgató cenzúra." Szörényi László *Delfinológiá*jában olvashatjuk: „különösen megindító ez az atyai hang, amellyel a kiskorúnak tekintett olvasót fölvilágosítja s egyúttal megnyugtatja Juhász műveinek kritikai kiadását illetően".[18] Valóban megdöbbentő ez a megfogalmazásmód, fontos Cs. Szabó figyelemfelkeltése, mert tényleg hihetetlen az a tény, ahogy a cenzor maga döntött a külső és belső ihletésről, az ösztönről és arról, mi mennyit ér Juhász Gyula költészetében. A következő tollvégre vett mű: Szerb Antal szikrázóan szellemes irodalomtörténete volt. Az amputációt az 518. oldalon található kiadói magyarázat igazolja: „A kötet utolsó részét a Kilencszáztizes évek című fejezettől kezdve elhagytuk, mert Szerb Antal maga is tervezte könyve befejezésének kibővítését és átdolgozását." Talán ez a csonkítás azzal magyarázható, hogy a szerző az utolsó, eredeti kiadás 502. oldalán egyáltalán nem bánt kíméletesen a proletárdiktatúrával, amivel kapcsolatban Cs. Szabó frappánsan megállapítja: „Nincs hát zavartalan öröm a holtakban, amíg a sírgondozó kegyelet cenzorokra van bízva s nem az olvasókra, akik személyes hagyománygyűjtéssel, ízlésük szerint válogatnak."

Babits Mihály az utolsó száműzött Cs. Szabó tanulmányában, akinek az összes versei helyett, az összegyűjtött verseit adják az olvasók kezébe. Ebben az óvatos fogalmazásbeli megközelítésben értelemszerűen benne van, — amit Cs. Szabó árnyaltan megjegyez — hogy az összegyűjtött mű a magyar nyelvhasználatban kevesebb, mint az összes. Cs. Szabó László szerint Babits versgyűjteményének utószavában is felbukkannak az érzékeny lelkű, titokzatos szomszédnépek: „Gyűjteményünk nem tartalmazza a költő néhány olyan versét, amely irredenta hangjával sérthetné szomszédnépeink nemzeti érzését". Babitsnál elhagyták: a *Vásár*; a *Szíttál-e lassú mérgeket?*; a *Csonka Magyarország*; az *Áldás a magyarra* és az *Erdély* című verseket. Csonkán jelent meg három: *Dal az esztergomi bazilikáról; Hazám!; Ezerkilencszáznegyven*. (Ezekből elhagytak egy-egy versszakot.) Cs. Szabó tanulmánya áttekinti mind a nyolc vers tartalmi lényegét, abból a szempontból megközelítve a mondanivalójukat, hogy mi lehetett az oka, a rendszer szűrőjén való fennakadásuknak. Az írás utolsó négy mondatában

[15] Szabó Zoltán: *Utas és külvilág*. Németh László: Utazás. Új Látóhatár, 1962. 303-320. old. Az idézet kiemelve: *Ősök és társak.* Bern, 1984. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 300. old.
[16] u. o. 301. old.
[17] Cs. Szabó László: *Eszmék és művek. A megcsonkított Babits*. Katolikus Szemle, 1962. 1. sz. 150-154. old.
[18] Szörényi László: *Szöveggondozás — magyar módra (Delfinológiai vázlat)*. In: *"Múltaddal valamit kezdeni"*. Bp., 1989. Magvető Könyvkiadó, 267. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Cs. Szabó replikázik az egyik kimaradt vers címére: „Szíttál-e lassú mérgeket? A cenzorok szíttak. Leszívták a mellükre. Azért jelentek meg kihagyásokkal és csonkításokkal Babits Mihály összegyűjtött versei." Kabdebó Lórántnak mondta el Cs. Szabó, ami lezárásképpen összegzi és alátámasztja az elmondottakat, hogy „Babits e humanista hazafiság késői, romlatlan megtestesítője, s néhány verse, amelyre 1950 után rásütötték a sovinizmust, több százados köznemesi önérzetből szakadt ki, csodálkozom tehát, hogy némelyikből még mindig kihagynak sorokat, szakaszokat a szomszéd népek érzékenységére tekintettel."[19]

Eltorzított magyar irodalomtörténet

Két művet vizsgál Cs. Szabó, az egyiket Bóka László és Pándi Pál szerkesztette: *A magyar irodalom története 1849-ig* címmel 1957-ben jelent meg. A másikat Klaniczay Tibor, Szauder József és Szabolcsi Miklós írták: Kis magyar irodalomtörténet a címe, az előzőhöz képest négy évvel később, 1961-ben látott napvilágot. Ezt a két kötetet veszi bonckés alá Cs. Szabó László a tanulmányában[20], amelyből egy korszak meghatározó szemlélete, illetve egy emigrációban élő szabad író megjegyzései derülnek ki.

Klaniczay felkészültségét nagyra tartja Cs. Szabó, de párhuzamba állítja Homaissal, a haladó szellemű patikussal a Bovarynéból, aki leereszkedően bánik a korral. „A mai olvasó — Cs. Szabó olvasatában idézi Klaniczayt — sokszor elmosolyodik a középkori írók naivságán, logikátlanságán, különös következtetésein." Nem tér ki a verstechnikai újításokra, mint ha ilyenek nem is léteznének. — Cs. Szabó hozzáteszi: „Furcsa, hogy a legszószaporítóbb irodalomtörténész is bezárkózik, mihelyt valamilyen formai kérdés merül föl. Holott az írók szemében felerészt ebből áll az irodalom." A mai magyar irodalomtörténet 1957-ben: tud a reformációról, de nem tud a barokkról, csak a katolikus ellenreformációról. Ezt a XVII. századról szóló részt Bán Imre írta, aki nyílván nem tehetett a cenzorok „bűnéről". A barokk korszak felértékelő fogalmát a polgári szellemtörténet dolgozta ki a két világháború között, tehát „fertőzött volt — írja Cs. Szabó —, ki kellett küszöbölni a marxista irodalomelméletből". Klaniczay ezzel a tanulmány gyűjteményében később is foglalkozott. Előszavában így fogalmaz: „Kutatásaim előrehaladása során és főként a régi magyar irodalom marxista történeti összefoglalásának előkészítése közben kellett felismernem, hogy megnyugtató szintézis a reneszánsz és a barokk kategóriáinak mellőzésével nem képzelhető el". Cs. Szabó így folytatja: „S a továbbiakban arról ír, hogy meg kell találni hol a helyük a marxista irodalomszemléletben a művelődéstörténeti és stíluskorszakoknak".

Nemcsak a mondanivalónak tulajdonít jelentőséget Cs. Szabó, hanem a stílusnak is: „Klaniczay szellemesen és olvashatóan ír, de az általános nyelvi-nyelvtani hanyatlás és gondatlanság az ő prózáján is elharapódzik. (…) S a dogmatikus gondolkodás kényszere alatt nála is jelentkezik a képzők elrákosodása, megnyúlnak a szavak, különösen hátsó izületük…". Például egybefonódás helyett egybefonódottság. Ezen kívül örökös fogdosási kényszere van: „témájánál, a Honfoglalásnál *fogva*", írja a Zalán futásáról, „a lélekrajzánál *fogva* remeklő szép Ilonka", „nemzeti témákhoz *nyúlt*" és így tovább. Szívesen osztogatja a pártélet protokoll jelzőit is, a magatartás mindig „harcos", az ellentmondás „gyilkos", a vita „szenvedélyes", a harc „kérlelhetetlen", a polgári ideológia „kiúttalan" és „talajvesztett", a tartalom „pozitív" vagy „negatív", a mű vonásai „visszahúzóak" vagy „előremutatóak". De a protokollnál is erősebben ragaszkodik a származási protokollhoz. Mindenkit besorol a könyv társszerzője, és címkét aggat legnagyobbjainkra. Cs. Szabó szerint: „Szüksége van erre a származási táblázatra Szaudernek, hogy elrendezze áldozatait az irodalmi értékítéletnek szánt osztályharcos helyükön. (…) Az új irodalomtörténetben az osztályelmélet ködösíti el a kort." Sajnos ugyanez Cs. Szabó barátjának, Illyés Gyulának az *Ebéd a kastélyban* című művében is ugyanúgy jelen van, amit senki sem várt el az írótól, ám a hatvanas években ő úgy érezte a leírtak alapján, hogy túl kell teljesítenie. Vajon Cs. Szabó olvasta-e barátja igazságtalan és rosszindulatú novelláját, amelyben az arisztokrácia és a volt úri osztály kigúnyolását teszi, mintegy bizonyságtételül a diktatúra felé, hogy ő a nép és főleg a Párt hű fia? Arany János művéről, a Toldi szerelméről Szauder József csak annyit állapít meg, hogy Arany — megírta. Szauder nyelvi rémtettei után Szabolcsi Miklós fejezetei következnek a XX. század irodalmáról. „Ő csak pongyolán ír, szürke eminenciás helyett excellenciásról beszél, osztódásszerűen szaporodnak azonos jelzői, az egyik író például nyolc sorban négyféleképpen sajátos." Cs. Szabó a tanulmányának lábjegyzetében közli : „kimaradt, csak úgy kapásból említve": Arany János egyik legkiválóbb követője Bárd Miklós, Bánffy Miklós, a Helikon szervező Kemény János és a meggyilkolt Karácsony Benő, nem említi a jugoszláviai magyar írók egyik toborzóját, Szenteleky Kornélt, nincs benne a falukutatók európai műveltségű előfutára és zengővárkonyi lelkész Fülep Lajos, sem Szabó Zoltán, de kimaradt Széchenyi Zsigmond és Bernáth Aurél is. Krúdy Gyula stílusát, „hangszerelését" és lírikus előadását — Szabolcsi — pusztán osztálytünetként kezeli, amit pedig Weöres Sándorról ír, az karikatúrának is gyenge. Cs. Szabónak részben ezek azok a megállapításai, amelyekért egyes marxista egyetemi tanárok, irodalomtörténészek és akadémikusok még ma sem hajlandóak tudomást venni az emigráció szellemi életéről.

[19] Kabdebó Lóránt: Cs. Szabó László — Emlékeim Babits Mihályról. In: Elveszett otthonok. Debrecen, 2003. Csokonai Kiadó, 23. old. Eredetileg az Új forrás, 1984. 1. számában jelent meg.

[20] Cs. Szabó László: *Torz magyar irodalomtörténet.* Katolikus Szemle, 1962. 2. sz. 177-196. old. Kötetben megjelent: *Ország és irodalom.* Brüsszel. Nagy Imre Intézet, 1963. 103-135. old.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Szabolcsi Miklós úgy látta, hogy a nyugati emigrációban élők kikiáltották magukat a magyar kultúra egyedüli, hiteles és valódi őrzőinek. „Hadd mondjam meg, — írja Szabolcsi — hogy a Cs. Szabó Lászlónak olyan írásában, amely nem barátságos, és amely a magamfajta ún. marxista elkötelezettségű kritikusokat személy szerint is támadja, azért mindig nagyon sok figyelmeztetőt láttam és látok. Cs. Szabó egyszer például egy rendkívül szigorú kritikát írt arról az ún. Kis magyar irodalomtörténetről, amelyet mások társaságában írtam. Egy sor dologban nem értek vele egyet, de másokban igazsággal figyelmeztetett. Szóval, ez a kívülről jövő, néha kegyetlen kritika is sok mindenben segít, ha a saját állapotunk világos, ha jól állunk a lábunkon, nem kell félnünk ettől a kritikától, meg tudjuk különböztetni, mi az ami benne helytelen és mi az, amit elfogadunk." Szabolcsi nem bírta a kritikát, ami álrugalmas válaszából is kiderül. Egyetlen kritikátlan marxista irodalomtörténész sem tudta elviselni a bírálatot, főleg ha nyugatról érkezett, s ráadásul, ha nagyvonalúan olyasvalakitől való, akiről köztudott, hogy felkészültségét tekintve megalapozott, fajsúlyos magyar alkotó. Cs. Szabó nem Budapestről, hanem Londonból figyelte a magyar irodalmat, illetve annak változásait, de a távolság nem eltávolodást eredményezett, „nehogy ki távol sír e nemzeten, megútálni is kénytelen legyen" — Tompa Mihályt idézve —, hanem távlatot. „Idegenben — írja sommásan Cs. Szabó — megszabadulunk a rövidlátó és múlékony kollektív indulatoktól, nem bántanak sem zsarnoki hatóságok, sem fáradhatatlan irigyek, nincsenek védenivaló szerzett jogaink, nem kell törődni ingatag rangokkal sem. (…) Tágul a látókör más népek gondja-baja által, javul az arányérzék (…) idegen ember szemmértékével lecsillapodva tisztábban látunk erényeket és hibákat." Ez a szemléletmód, amely Cs. Szabó kritikai elemzéseinek a legfőbb értéke. Összegezve megállapítja, hogy „nehéz megírni a közelmúlt irodalomtörténetét, még teljes szabadsággal is nagyon nehéz. Hát még ha folyton két évszámot: 1919-et és 1945-öt kell önigazolóan használni". 1956 óta a dialektika jóformán csak abból áll, hogy a beavatott olvasó tiszteletadásnak veszi a feddést és lebecsülésnek az elismerést. Erre a fordított irodalomszemléletre világít rá Cs. Szabó László.

Végezetül...

Természetesen a teljes életmű megismerése csak úgy lehetséges, ha kihasználva minden lehetőséget, beszélünk a munkásságáról, felfogásáról és személyéről, s műveit újból az olvasók kezébe adjuk. Ez annál is inkább fontos feladat, mert még közöttünk lehetnek annak a nemzedéknek a tagjai, akik számára valóság és élet volt Cs. Szabó személye és munkái. Azonban az életmű-kiadás még azért is elengedhetetlen, mert a háború előtti kötetei közül csak néhány jelenhetett meg a rendszerváltás utáni Magyarországon, az emigrációban kiadott kötetei pedig a kis példányszámuk miatt, jóformán hozzáférhetetlenek az érdeklődők számára. Ezt az űrt hivatott betölteni a Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, amely Cs. Szabó életműsorozatát folyamatos kiadásra vállalta fel. Eddig két kiadvány látott napvilágot: az önéletrajza után, az idei évben az elbeszélések második kötete következik. Az alábbi összefoglalás, amely ebben a tanulmányban olvasható, az egész életműnek csak egy részét taglalja . Azt igyekszik szolgálni, hogy az alkotó — a centenárium alkalmából — a hazai figyelem középpontjába is kerüljön, hiszen évfordulókban annyira gazdag az idei év. Idén — Cs. Szabó László mellett — a magyar irodalom számos nagy alkotóját és személyiségét köszönthetjük születésének századik évfordulója alkalmából: elsősorban József Attilát, majd Tamkó Sirató Károlyt, a magyar származású Arthur Koestlert és Rejtő Jenőt (Reich Jenőt vagyis közismert nevén P. Howardot). Mindannyiuk közül azonban Cs. Szabó élt a legtovább, s ezért duplán jogosnak érzem írásom végén — pestiesen szólva — „elsütni" azt a közhelyes patront, hogy „mindenki kortársa" volt. Befejezésül pedig idézem Tamási Áron nevezetes és sokak által idézett szentenciáját, amely szerint: „akármelyik dombon áll is a pásztor, ugyanazon a nyájon a szeme".[21] Cs. Szabó is így volt ezzel, akinek vigyázó és számonkérően szigorú tekintetét az évforduló alkalmával méginkább magunkon érezhetjük.

"My Passport Is English, But My Pride Is Hungarian" — Homage To László Cs. Szabó

Paper presented at the 46th Study Week conference organized jointly by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and Mikes International between 8 and 11 September 2005 in Elspeet, the Netherlands and entitled *Western Hungarian Spirituality*.

The paper is homage to the great literary personality László Cs. Szabó — the 'class-master' of many Hungarian writers and cultural organizations in the West — who was born 100 years ago. Mr. Arday provides an overview with significant depth of the rich and multi-faceted live and œuvre of Cs. Szabó. The paper introduces well the efforts started by the Mundus Magyar Egyetemi Kiadó publisher house in Budapest and Mikes International, which are both engaged in publishing the writings of Cs. Szabó. Both efforts are directed towards helping Cs. Szabó's œuvre (re-)occupy its well-deserved place within the universal Hungarian cultural heritage.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[21] Tamási Áron eredetileg Kovács Imrének írta ezeket a szavakat 1960-ban. Ezúton köszönöm meg Czigány Lórántnak a számomra írt kedves hangú kiigazítását a Kortárs májusi számában. Mégegyszer idézve a fentieket, mintegy vezekelve...

© Copyright Mikes International 2001-2006

RATZKY, Rita :

Petőfi és Jókai, a magyar irodalom XIX. századi nagykövetei[1]

A kis létszámú népeknek sokkal erőteljesebben kell küzdeniük azért, hogy az „európai szimfonikus zenekarban" hallassanak egy szólamot, hogy néhány képviselőjük helyet kapjon abban a Goethe által fikcionált valamiben, amit világirodalomnak nevezünk. Az ún. világnyelveket sokan beszélik, a kis nyelveket, mint például a magyart csak az országhatárokon és a történelmi országhatárokon belül, vagy a politikai fordulatok által létrehozott szórvány magyarság és leszármazottjai. Csak néhány olyan megszállott idegen ajkú ember született, aki kultúránk iránti érdeklődésből tanulta meg nyelvünket és lett a magyar irodalom közvetítője, terjesztője (mint a szicíliai olasz Giuseppe Cassone, a német Opitz…)

Az ország nemzetiségi összetétele miatt Magyarország népességének egy jelentős hányada német anyanyelvű volt, közülük kerültek ki az első Petőfi és Jókai fordítók, ez az oka annak, hogy a két alkotó életműve még mindig német nyelven a legismertebb.

Politikai indokok. Petőfi, de még talán Jókai életművének az egykori és a mostani határon túli viszonylagos ismertségének egyik magyarázata bizonyára az 1848-49-es első magyar polgári forradalommal és szabadságharccal való összefonódottsága. Ennek híre, eseményei bejárták Európát. A nagy nap, „Petőfi napjá"-nak gyújtózsinórja, amelynek nyomán lángra lobbant a főváros, nagy vidéki városaink is, a költő „Nemzeti dal"-a. A központi mű ismertségének oka a még aznap megtörténő és a forradalom első napját követő időszak német fordításai. A gyors reagálás megértéséhez tudnunk kell Pest-Buda népességének nemzetiségi megoszlását. A lakosság összlétszáma az 1851-es összeírás alkalmával 84 000 volt, ez nem sokkal kevesebb mint az 1848-as adat lehetett. Ebből, amint azt Palugyai *Magyarország legújabb leírása* című könyve I. kötetéből tudni lehet (Pest, 1852, 172-173. old.) 32 000 magyar, 34 000 német ajkú lakos volt, a többi héber anyanyelvű, de nagyrészt ők is németül beszéltek. Németül beszélő honfitársaink Hoffmann Károly révén már március 15-e délutánján megismerhették a nagy mű szövegét. Röplapon és a Pester Zeitung-ban egyaránt megjelent (PIM, fénymásolat – lásd a következő oldalon).

A XIX. század első fele a hazai sajtó felfejlődésének időszaka. A német nyelvű sajtóban (hogy csak a legismertebb orgánumokat említsük: Pester Zeitung, Pesther Tageblatt, Spiegel, Pressburger Zeitung, Ungar) szép számmal szerepelnek zsidó újságírók is, minthogy német anyanyelvűek vagy gyermekkoruktól ismerik ezt a nyelvet. Ők általában fogékonyak a liberális eszmék iránt és közvetítették az Ifjú Németország eszméit, kivéve az 1848 elején megindult Morgenröthe, amelynek főszerkesztője az aulikus érzelmű Petrichevich Horváth Lázár volt. A fiatal zsidó újságíró nemzedék egyes tagjai teljesen asszimilálódnak (hitben és nyelvben egyaránt): Szarvady Frigyes (ő egyébként a pozsonyi országgyűlési ifjúság egyik vezére), Zerffy Gusztáv, Diósy Márton, stb., mások a kulturális közeledés programját követik: Dux Adolf, Falk Miksa. Mindezeket szükséges volt elmondanom, hogy a hallgatóság a számos korabeli Petőfi- és később természetesen Jókai- (Jósika Miklós- és Eötvös József-)fordítás gyors elkészülését megértse.

A Hoffmann Károlyénál sokkal jobb fordítás a „Nemzeti dal"-ból Dux Adolfé, amely az Ungar 1848. március 17-i számában jelent meg és röplapon (FSZEK, Budapest-gyűjteménye 831/1/1848. sz.). Petőfi kapcsolatáról Dux Adolffal nem tudunk semmit, ugyan ő már 1846-ban Bécsben megjelentetett egy kötetet 55 Petőfi-költeménnyel. Erről Lenkei Henrik *Petőfi német fordítói* című tanulmányában (Petőfi a világirodalomban, Petőfi-könyvtár XVII. füzet, Budapest, 1911.) azt írja, hogy a költő egészen meg volt hatva az eseménytől, de hogy Lenkei ezt honnan vette nem említi meg. A harmadik Nemzeti dal fordító Zerffy Gusztáv, őt azonban határozottan nem kedvelte Petőfi, Jókai szerint Zerffy Petőfi tehetségének kihasználásával akart érvényesülni és egy alapos monográfia adatai szerint besúgó volt), tehát Petőfinek jó volt a szimata. Mindazonáltal Zerffy Petőfi és más haladó szellemű fiatal ellen elkövetett korábbi kritikai támadásait (például a *Tigris és hiéna* című Petőfi-dráma ellen) igyekszik jóvátenni 48-as működésével, amikor lefordítja Petőfi összefogást sugalló szabadság himnuszát és lelkes beszámolót ír március 15-e eseményeiről a Spiegel március 18-án megjelenő számába (OSZK Aprónyomtatvány tár).

Friedländer Náthán „pesti diák" a „Nemzeti dal" mellett, amelynek csak töredéke van meg, *A királyokhoz* című Petőfi-verset is lefordítja németre, és ez is megjelenik röplapon.

[1] *A Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International 2005. évi, 46. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG"; 2005. szeptember 8-11., Elspeet, Hollandia.).*

© Copyright Mikes International 2001-2006

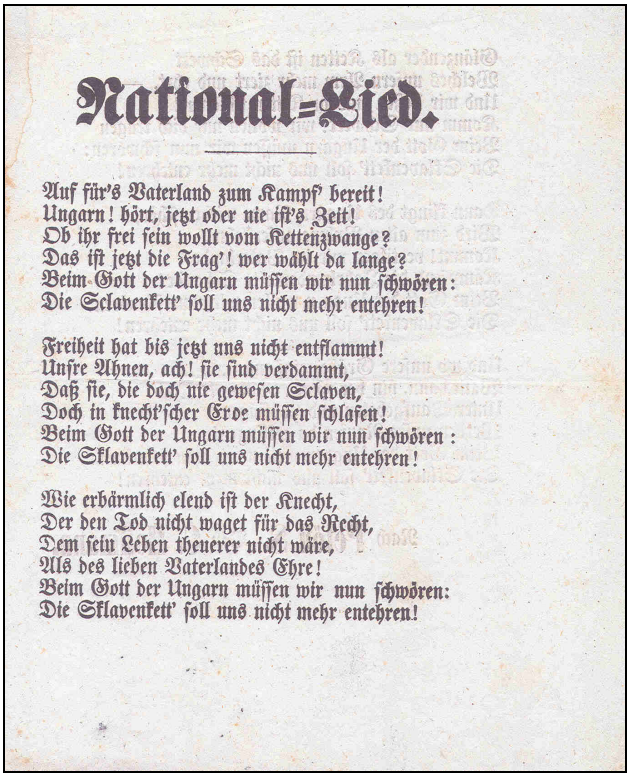

National=Lied.

Auf für's Vaterland zum Kampf' bereit!
Ungarn! hört, jetzt oder nie ist's Zeit!
Ob ihr frei sein wollt vom Kettenzwange?
Das ist jetzt die Frag'! wer wählt da lange?
Beim Gott der Ungarn müssen wir nun schwören:
Die Sclavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

Freiheit hat bis jetzt uns nicht entflammt!
Unsre Ahnen, ach! sie sind verdammt,
Daß sie, die doch nie gewesen Sclaven,
Doch in knecht'scher Erde müssen schlafen!
Beim Gott der Ungarn müssen wir nun schwören:
Die Sklavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

Wie erbärmlich elend ist der Knecht,
Der den Tod nicht waget für das Recht,
Dem sein Leben theuerer nicht wäre,
Als des lieben Vaterlandes Ehre!
Beim Gott der Ungarn müssen wir nun schwören:
Die Sklavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

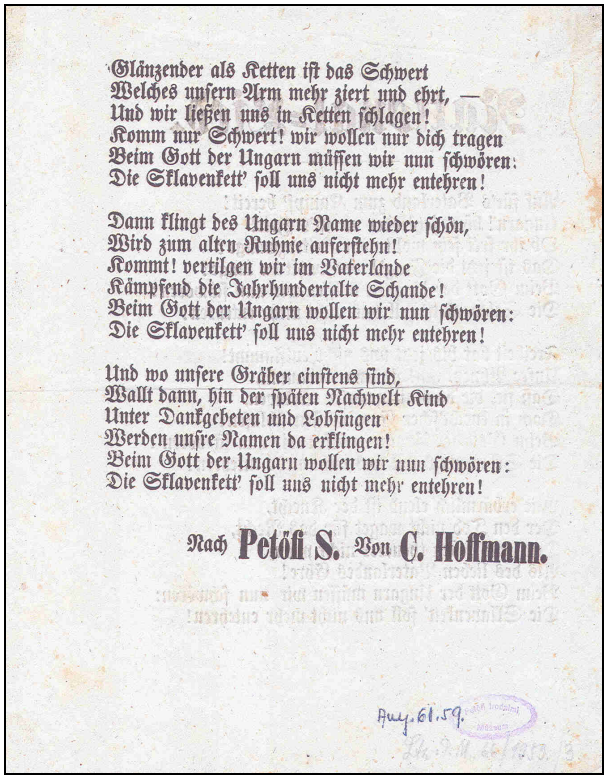

Glänzender als Ketten ist das Schwert
Welches unsern Arm mehr ziert und ehrt, —
Und wir ließen uns in Ketten schlagen!
Komm nur Schwert! wir wollen nur dich tragen
Beim Gott der Ungarn müssen wir nun schwören:
Die Sklavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

Dann klingt des Ungarn Name wieder schön,
Wird zum alten Ruhme auferstehn!
Kommt! vertilgen wir im Vaterlande
Kämpfend die Jahrhundertalte Schande!
Beim Gott der Ungarn wollen wir nun schwören:
Die Sklavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

Und wo unsere Gräber einstens sind,
Wallt dann, hin der späten Nachwelt Kind
Unter Dankgebeten und Lobsingen
Werden unsre Namen da erklingen!
Beim Gott der Ungarn wollen wir nun schwören:
Die Sklavenkett' soll uns nicht mehr entehren!

Nach **Petőfi S.** Von **C. Hoffmann.**

Esztétikai indokok. A romantika kétarcúsága. Az európai irodalom romantikának nevezett korszaka, amely durván a XVIII. század végétől (Németország, Anglia) a XIX. század végéig (Közép- és Kelet-Európa) tartott, egyaránt kiszolgálta az irodalomban ínyencséget kereső, arisztokratikus ízlésű olvasóközönséget és a nemzeti folklóron nevelkedett, abból egy populárisabb nyelvezetet szívesen olvasó, demokratikusabb ízlésű befogadókat. Minden európai romantika (talán az egy franciát kivéve) népdal, népmese gyűjtemények létrehozásával indul. Nálunk Petőfi költészete változtatta meg egy csapásra a közízlést. Nemcsak könyv az irodalom, hanem szinte életbeli viszony is az alkotó személyisége és a közösség között. Az is foglalkozik a költő, az író személyiségével, aki nem olvasó ember. Már a kortárs Vahot Imre, Petőfi első szerkesztője megállapítja, hogy Petőfi kettős hatásra törekszik: mind a művelt közönséget, mind a köznépet igyekszik meghódítani olvasójának (akár a szóbeliség útján is), Eötvös József pedig 1847-es kritikájában leírja, hogy a költő minden ízében és gondolatában magyar, olvasóközönsége, amely nemeseket és nem nemeseket egyaránt magában foglal, a magyarság megtestesülését látja benne. Petőfi 1848 előtt költészetében felfedezi az ország azon tájait, amelyeket eddig nem tartottak méltónak versben való megjelenítésre: a pusztát, a falu végét, az omladozó csárdát, a pusztai embert. Ez nem előzmény nélküli az európai, elsősorban a német és az osztrák irodalomban, vegyük az ún. Vormärzesek költészetét, ha esztétikai színvonalban nem is éri el Petőfi művészetét. Petőfinél egyrészt ez a világ nem egzotikumot, különlegességet jelent, hanem belülről jól ismert, belakott vidéket. Azok közé a magyar költők közé tartozik, akik jól ismerték az országot, rövid élete során egyes vidékeket többször is bejárt. Magyarország birtokbavételéről van szó, az 'otthon lenni benne' érzéséről, ami sok biedermeier vonást is mutat. A XIX. századi művészetben, mind a képzőművészetben, mind a költészetben nagyon elterjedt műfaj volt az életkép. A pillanatfelvételszerűség ezeknek a műveknek a lényege, a valóságnak egy pillanatát kimerevíteni, így alkalmas egy másik nép életének, szokásainak, ünnepeinek a bemutatására is. Ezért is lehetséges, hogy számos ilyen művét ezért találták érdekesnek egy ország, egy kultúra megjelenítésére. Ennek azonban megvoltak és vannak is a veszélyei: költészetének egy szegmensét helyezték az egész helyébe.

Petőfi külföldi eszmetársait a szétszakított nemzeti állapot, azaz a politikai helyzet, a fentebb ismertetett nemzetiségi okoknál és ezért a német nyelv magyarországi szélesebb körű ismertségénél fogva legkönnyebben a német és az osztrák irodalomban lelhetjük fel. Költői nagyságban, formátumban Heine, a közösen lakott tájak, a magyarországi születésű Lenau, a múlt erényeinek a törpe jelennel szembeni dicsőítésében az osztrák Grillparzer a párja, legalábbis a költészetben.

Karl Beck, bajai születésű német költő (1817-1879) 1846-ban személyesen is megismerkedett Petőfivel Pesten jártában, antológiát szeretett volna kiadni Petőfi műveiből: Ehhez kérte Petőfitől az alábbi, eredetileg német nyelven írott önéletrajzot, ami 1846 tavaszán keletkezhetett: »Petőfi Sándor szegény szülőktől született 1823. január elsején, a Nagyalföld közepén, a Mátra hegység alatt, a Duna-Tisza közén. — Rendkívüli ellenszenv mindenféle alárendeltséggel szemben; ezért hagyta ott az

© Copyright Mikes International 2001-2006

iskolát többször, 1839-ben pedig végleg. Egy ideig bolyongott. Végső inségében néhány hónap mulva beállt katonának. Katona két évig, semmi több, csupán közlegény. Amikor éppen szökni akart már, egy orvos közbenjárására elbocsátották. Miután visszatért a katonaságtól, ujra iskolába járt, de mivel állhatatosan ragaszkodott a függetlenséghez, csak egy évig tudott itt kitartani, aztán szinész lett egy vándortársulatnál. Két évig vándorszinész. Szinész-korában jelentette meg első versét. Mikor két év mulva Pestre jött, kinyomatta verseinek I. kötetét és segédje lett egy divatlap-szerkesztőnek, aki mellett egy évig maradt, akkor elhagyta hivatalát és azóta (1845 eleje) olyan függetlenül él, ahogy mindig óhajtott és szeretett élni. Jelszava: „Koldústarisznya és szabadság!" Verseinek első kötete után még ugyanez évben (1844) megjelent „A helység kalapácsa" (komikus hősköltemény); 1845-ben a „János vitéz" (népmese), „Cipruslombok Etelke sírjáról" (lírai költemények); 1846-ban: „Felhők" (lírai költemények) és „A hóhér kötele" (regény prózában).« Tehát Petőfi első és egyetlen önéletrajzát is egy német költőnek köszönhetjük.

Heine kétszer szólalt meg, helyesebben nyilvánult meg Petőfiről (minthogy másodjára írásos szövegről van szó), amint ezt egyik kortársi fordítójától és hírének közvetítőjétől, Karl Maria Kertbenytől tudjuk. Fordításainak minőségéről a magyar kortársak többnyire elmarasztaló véleménnyel voltak. Kultúraközvetítőként azonban rendkívül jelentős szerepet játszott. Mániákus szenvedéllyel ismerkedett híres személyiségekkel, nemcsak költőkkel, hanem tudósokkal, politikusokkal, művészekkel is. Rendkívül széles körű levelezést folytatott, irodalmi vállalkozásaihoz gyakorta keresett pártfogókat. Számos ismerősének megküldte fordításgyűjteményét, társaságokban mesélt, szavalt, fölolvasott. Kertbeny 1847 áprilisában Heinénél járt Párizsban, Dux Adolf fordításában és a saját rögtönzéseiben Petőfi-verseket mutatott be neki, amelyekből a nagy német költő megérezte magyar költőtársa zsenialitását és elismerését azonnal ki is fejezte látogatójának: „Ah! Ez nagy költő, mint Burns vagy Béranger." Másodjára már egy egész kötetnyi vers volt a kezében: Gedichte von Alexander Petőfy. Kertbeny fordításában jelent meg 1849-ben Frankfurt am Main-ban. Heine Kertbenyhez írott levelében így reflektál az egyébként neki dedikált kötetre: „Nagy örömet szerzett a könyvvel, amelyet nekem ajánlott […] olyan meghökkentő, egészséges és egyszerű (mármint Petőfi költészete), hogy Németországban nincs hozzá fogható. Magam is csak néhány hangot tudtam elkapni a természetből, amelyekben ez a pór fiú olyan gazdag, mint egy csalogány. Mi, a gondolatok emberei az efféle eredetiség mellett valóban sajnálatraméltók vagyunk… Szelleme mintha nem volna túl mély, s maga és nemzete szerencséjére teljességgel hiányzik belőle az a bizonyos hamleti vonás…" (Párizs, 1849. február 19.)

A kötet ajánlása egyébként magyarul így hangzik: „Heinrich Heine, Németország nagy és örökifjú költője, fogadja egy idegen géniusznak ezt a fordítását mint a magyar nemzet mély és forró hódolatát." Van a kötetnek egy másik ajánlása is, ami Petőfihez szól és nagyon magán viseli az időpontot, amelyben a kötet megjelent, továbbá eltúlozza azt a kapcsolatot, ami a fordító és a költő között volt:

»Petőfy Sándornak.

Fogad(d) tőlem, kit lelkembül szeretek, szellemed tükrözését, neked bár nem ösmeretlen, de még is idegen nyelvben; engedje a Mindenható, hogy e könyv téged életben mint győztöst(!), és egy oly orában találjon, melyben nagylelkü Nemzetünk szabaddá lett, és Téged, mint szabad Fiát magasztalhasson.

A sors talán úgy akarandja, hogy Téged kedves Cimborám, és szeretett, imádott hazám soha viszon(!) nem látom, akkor, ha e munkám, mellyel nevednek, és hírednek a külföldön pályát törni kivántam Kezedbe veszed, olykor, olykor emlékezz meg rólam szegényrül, elhagyatottról, és megvetettről, ki oly nyomorúlt, hogy Hazájáért mit sem tehet, mint pennáját forró szive vérében mártani, és a pir és tehetetlenség keserü könnyeit sirni.

Isten áldjon Téged, és imádott hazám.

Irám az ős Német városban Nürnbergben, Pünkösd hó (máj.) 26-án 1849.«

A kötethez egy terjedelmes bevezető is járul, amelyből csak egy kisebb részt idézünk, amelyben Kertbeny próbálja összefoglalni Petőfi költészetének lényegét, és amely magyarázatot is adhat arra, hogy miért Petőfi az, aki először világhírre tett szert a magyar irodalomból: „Petőfi a magyar nemzeti jellem legjobb vonásait egyesíti: a nagylelkűséget, forró érzelmet, a szellem rugalmasságát, a szilárd akaratot, s nemegyszer a kifejezésmód keleties pompáját; hol sajátosan ízes magyar humorát csillogtatja, hol a cigányzene bánatos hangulata vagy éppen búskomorsága ejti rabul; szívvel-lélekkel hazafi, de nem türelmetlen: az egész emberiség haladásáért lelkesedik, sőt néhány 1846. évi versének tanúsága szerint a történelem messzetekintő vátesze. Nem erőszakkal kikiáltott zseni, hanem univerzális jelentőségű tehetség, éppen azáltal, hogy – mint valódi magyar – a nemzeti karakter legszebb színárnyalatait tükrözi. Költeményeiben nem epedeznek Daphnisok, Dorisok és más sablonos figurák; a magyar puszta eredeti, természetes népi alakjai, vad lovakon száguldó pásztorlegényei kelnek életre bennük; az életerő diadalmaskodik a sápadt modorosságon. Petőfi révén a nép fontos szerephez jutott a magyar költészetben, ugyanakkor, amikor a nemzet az ellenzéki politika folytán politikai tényezővé nőtt., stb."

Jókai Mór regényíró művészete egykoron a magyar diákok nemzedékeinek olvasóvá nevelésében játszott vezető szerepet. Ez a helyzet mára megváltozott, de ez egy másik előadás témája lehetne. A XIX. század végétől a XX. század 50-60-as

© Copyright Mikes International 2001-2006

évtizedéig vitathatatlanul a legnépszerűbb magyar regényíró. Mi teszi azzá? Jókai nem annyira a magyar valóság közvetítője, mint inkább a magyar múlt, a valóságtól elmenekülő magyar képzelet mesés megjelenítésének mestere. És az életben gyakran erre van szükség. Menekülésre a valóság megoldhatatlannak látszó problémáitól egy boldog szigetre, de legalábbis egy regény fantáziavilágába. A német nyelvterületen sok Jókai-művet megjelentettek már az író életében is. Ezekről és a tervekről a legtöbbet Jókai Mór és Kertbeny Károly levelezéséből tudhatunk meg, néhány holland vonatkozásra is rábukkanhatunk. A levelezés német nyelven folyt, a kéziratok az Országos Széchényi Könyvtárban találhatóak, az író művei kritikai kiadása jegyzetanyagában magyarul is megvannak a levelek.

Kertbeny Károly írja Jókainak 1870. október 20-án: „Gondolhatnak rólam, amit akarnak. Egyet azonban el kell ismerni felőlem: hogy én Petőfit a világirodalomban meghonosítottam és világhírűvé tettem, ami így – nagy tehetsége ellenére – még őneki magának sem sikerült volna, a legkevésbé Opitznak és társainak segítségével. Életem második felét Önnek fogom szentelni, kedves Jókai, és remélem, hogy nem kisebb eredménnyel…"

Jókai levele Kertbeny Károlynak 1870. október 23-án: „Mindenesetre nagyon örülnék neki, ha műveimnek a német közönségnél polgárjogot szerezhetnék. Noha műveim szinte mind le lettek fordítva németre, de hogyan és hol? Először is förtelmes zagyvaléknyelven készült, borzasztó fordítások, másodszor pedig újságtárcákban … jelentek meg…"

Ugyanebből a leveléből: „Én a következő műveimet tartom fordításra legalkalmasabbaknak.

I. Regények. *Magyar nábob. Kárpáthy Zoltán. Szegény gazdagok.* Felfordult világ. *Új földesúr. Mire megvénülünk. Szerelem bolondjai. Kőszívű ember fiai.* Erdély aranykora.

II. Novellák. Nepean sziget (első novellám) Rézpataki lelkész. Erdők leánya. Halálítélet. *Vándoroljatok ki.* Valahány ház, anynyi szokás. Csong Nu. Perozes. Bárdi család. Két lángész. *A jó öregasszony.* Fortunataus. Akhtiári fogoly. Khánok utóda. Bajadére. Petki Farkas leányai. Hargita. Kétszarvú ember. Valdivia. Bolivar. Húsz év múlva. I love you. Caldaria. Árva fiú. Az én galambom. *Láthatatlan seb. Mi van a föld alatt.* Menynyei parittyakövek. Dúl Mihály. Kassai bíró. *Kénytelen mulatság.* Peregrinus. Halál után. Tündérpalota. Fulko. Mit tudnak a nők. A kurucz világ után. Az ördög menyasszonya. A debreceni kastély. Egy lengyel történet. A rabnő."

Kertbeny Károly Jókainak 1871. május 28. vagy 29-én: „És mivel 30 év óra azt akarom fordítások és eredeti munkák egész sorával nemzetközileg elismertetni, hogy a magyar fajnak nem csupán történelmi, állami és politikai, hanem *szellemi* létjoga is van […] ezért mindenkor óvakodtam attól, hogy olyan költőinket vigyem a külföld elé, akiknek hazafiúi becse nagyobb költői értéküknél, objektív költői természetüknél."

Jókai szintén 1871 májusában vallja Kertbenyhez írott levelében:

„Ne hagyja mégse figyelmen kívül azt, hogy összes műveim egy hosszantartó küzdelem folyamatos láncolatába illeszkednek.

A nemzetét, a szabadságot és az igazságot szolgáló költő küzdelme ez a hatalmat és a hazugságot szolgáló, megvásárolható történetírók ellen, – az önálló szellem küzdelme a szolgai utánzás ellen – az emberi érzések küzdelme a nemzeti előítéletek, a durva faji gyűlölség ellen; elvégre rajtam kívül egy lélek sem mert szót emelni Magyarországon a testvéri szeretetért valamennyi nemzetiség irányában és éppen az imént a német kultúra tiszteletéért. Mindent odaajándékoztak a németeknek, életünket és vérünket, csak a nemzeti megbecsülést nem, én változtattam meg a felfogást – az érzés harca ez a frivolitás ellen, a bölcselkedő költő harca a szent ostobaság és az állati nihilizmus ellen, a bölcselkedő költő harca a szent ostobaság és az állati nihilizmus ellen, minden elnyomott ügy harca az elnyomó ellen, a gondolat harca a frázis ellen.

Ez volt a célja irodalmi műveimnek.

A cél az, ami tudatos; a kivitel csak ihlet dolga.

Eltaláltam nemzetem tősgyökeres érzéseit. A magyar olyan, amilyennek én leírom – erényeivel és hibáival.

Aki Magyarországot meg akarja ismerni, műveimben kell azt tanulmányoznia – Magyarország 1825-36 (magyar Nábob) – 1832-42 (Kárpáthy Zoltán) – 1830-1840 (Szegény gazdagok) – 1848-49 (Politikai divatok) Kőszívű ember fiai – 1849 (Csataképek) – 1850 (Bujdosó naplója) – 1851-1860 (Új földesúr) – 1861-1865 (Szerelem bolondjai) – 1866-69 (Fekete gyémántok) – és végül 1820-1834 (Eppur si muove). Ez a magyar történelem ciklusa a legendák mellett. *Ezt* írtam meg én."

Petőfi and Jókai — Ambassadors of the 19th Century Hungarian Literature

Petőfi and Jókai are still among the best-known Hungarian literary authors outside Hungary. Ms Rita Ratzky — in this paper presented at the 46th Study Week conference organized jointly by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and Mikes International between 8 and 11 September 2005 in Elspeet, the Netherlands and entitled *Western Hungarian Spirituality* — examines the reasons of this success. She focuses mainly on the German-speaking cultural sphere, wherein for obvious historical reasons the penetration of these two outstanding Hungarian literary persons' œuvre was the deepest.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

FERDINANDY, György : Gondolatok a hűségről

Az alábbi laudatio a Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2005. évi Tanulmányi Napok konferencián hangzott el, ***2005. szeptember 10****-én, amikor Ferdinandy György az* ***András Sándor*** *írói álnéven publikáló* ***Sándor András****nak ítélte oda a Kör 2005. évi* ***Irodalmi Figyelő*** *díját.*

András Sándor életútját nem kell most itt bemutatnom. Azt ma már minden, szellemi életünk iránt érdeklődő magyar olvasó ismeri. Mint sok nemzedéktársa, ő is 1956-ban szedte a nyakába a világot. Élt Németországban, Angliában, több amerikai egyetemen tanított.

Angol, német és magyar nyelven publikált filozófiai, irodalomelméleti és művészettörténeti munkákat. Negyvenéves tanári pályafutás után tért haza Magyarországra, amint erre megnyílt számára a lehetőség.

Itt, az országban kezdődött, közel a hetvenedik életévhez, életének minden valószínűség szerint legfontosabb és legeredményesebb korszaka. András Sándor azok közé a kevesek közé tartozik, akik hűen az 56-os nemzedék céljaihoz, nemcsak kétvállra fektették ezt a gigászi vadnyugatot, hanem, utána, volt erejük és elszántságuk hazavinni az óhazába a madárlátta kenyeret, és annak a népnek adni vissza a szót, amelytől azt kapták.

Méghozzá több műfajban, a magyarországi szellemi élet szerves részeként, színvonalas környezetben , hatásosan és eredményesen.

A hosszú, negyvenéves nyugati tanulmányút alig két-három angol tanulmánya és magyar verseskötete után, a kilencvenes évek második felétől úgyszólván minden évben jelenik meg Budapesten kötete. A magyar szellemi életben elfoglalt helye a hazai Vajda Mihályhoz és a londoni Czigány Lóránthoz hasonlóan az új nemzedékek tanítómestere szerepét jelölte ki e keményen és pontosan fogalmazó írástudónak, aki így vall magáról:

> Olyan mindegy minek neveznek
> Krisztusnak szögnek vagy keresztnek —
> a három együtt vagyok.

Ennek az életútnak meggyőződésem szerint legfontosabb jellemzője a hűség. Hiszem, hogy a barátok és élettársak sokasága ebben is egyet fog velem érteni. Megismétlem, mert ez itten a lényeg: András Sándor azon kevesek közé tartozik, akik megvalósították az 1956-os nemzedék közös álmát: egy sikerekben gazdag életpálya után volt erejük arra, hogy hazatérjenek, és átadják tudásukat és tapasztalatukat.

Hadd folytassam ezt a laudációt az 1956 eszméihez való hűség illusztrálásával. *Az ASAK beadványa az ENSZ-hez*,[1] a XX. századi magyar költészet egyik alapverse, amely az 56-os fiatalok kiáltványából mára egy egész ország hitvallása lett, így szól:

> Én, András Sándor Autonóm Köztársaság
> kérem, hogy vegyenek fel a hatalmak körébe,
> mert megcsalt mind, ki eddig képviselt,
> s én magamat akarom képviselni végre.
> Faképnél hagytam minden hatalmi tömböt,
> mely harsogta, hogy életem érte boldogan adom,
> és most jelentkezem: tömegbázis és ember,
> vagyis a nagyok közt is legnagyobb hatalom.
> A föld üres sakktábla, s nélkülem nincsen játék,
> mert én vagyok mind a két támadó csapat:
> e kuncogó világban önmagam ellensége,
> aki elvetemülten a torkomon ragad.
> Nekem nincs repülőm, se bombám, se rakétám,
> se atomhajtott flottám, se távfegyverem:
> csak hagyományos vágyakat tárol köztársaságom,
> s tudom, ki nincs velem, nincs azért ellenem.

[1] A vers, a szerző több más versével egyetemben, megjelent a 'NYUGATI MAGYAR KÖLTŐK ANTOLÓGIÁJA, 1986' című versantológiában, amely megjelent elektronikusan a Mikes International kiadásában 2003-ban. http://www.federatio.org/mikes_bibl.html. [Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

Elég volt, dühig untam, ne magyarázza senki
szurony-komolyan, hogy én mit akarok,
ezt vagy azt; megvallom, többnyire mind a kettőt,
az én lelkem nem mosták tisztára angyalok.
Keresem magamat, így él köztársaságom,
tévedni bátor és találgatni szabad.
Kérem, hogy vegyenek fel a hatalmak körébe,
s ha nem, rám a jövőben ne számítsanak.

A kiáltás, úgy érzem, nem volt hiábavaló. Visszhangja — ugye, hallják ? — ma is él bennünk, valamennyiünkben, akik — híven 1956-hoz — ma is Nagy Imre, a Forradalom miniszterelnöke törött szemüvegén át nézzük ezt a repedt nagyvilágot, amelyben élnünk adatott.

A Mikes Kelemen Körnek a hősi idők óta tagja és résztvevője András Sándor, akit ma már senki se keres a sö-betű alatt az Irodalomtörténetek lexikonjaiban. Remélem, hogy a Magyar Irodalmi Figyelő díja ismét nyomatékosan fel fogja hívni rá a figyelmet.

Öröm és megtiszteltetés számomra, hogy az 2005-ös év díját András Sándor filozófus-költőnek adhatom.

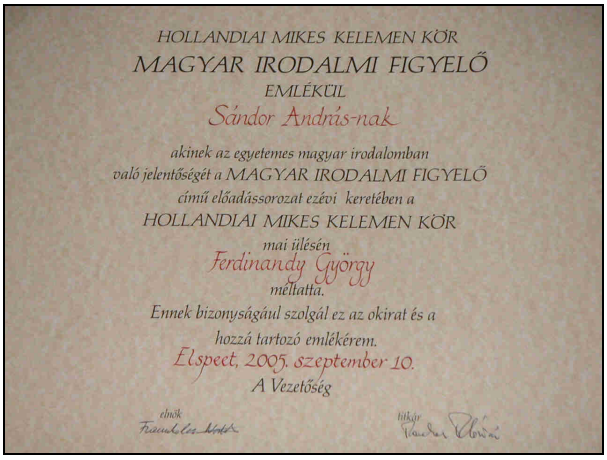

HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR
MAGYAR IRODALMI FIGYELŐ
EMLÉKÜL
Sándor András-nak
akinek az egyetemes magyar irodalomban
való jelentőségét a MAGYAR IRODALMI FIGYELŐ
című előadássorozat ezévi keretében a
HOLLANDIAI MIKES KELEMEN KÖR
mai ülésén
Ferdinandy György
méltatta.
Ennek bizonyságául szolgál ez az okirat és a
hozzá tartozó emlékérem.
Elspeet, 2005. szeptember 10.
A Vezetőség

A 2005. évi Magyar Irodalmi Figyelő díj — diploma.

A 2005. évi Magyar Irodalmi Figyelő díj — emlékérem.

Hungarian Literary Observer — Laudation 2005

The 2005 Hungarian Literary Observer prize was awarded to András Sándor (who publishes under the pseudonym Sándor András) by György Ferdinandy. The official and festive announcement took place on 10 September 2005 during the 46th Mikes Study Week conference organized jointly by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and Mikes International.

Mr. Ferdinandy highlighted the fidelity of András Sándor, who in his 40 years long exile remained a true warrior of the Hungarian Revolution of 1956. One of his most famous poems is also cited, which was already published electronically — with other poems of Mr. Sándor — by Mikes International in 2003 in the volume: *Anthology of Hungarian Poets in the West, 1986*.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

MÁLNÁSI BARTÓK, György :

Teendőink a magyar filozófia történelmének ügyében

A magyar filozófia története nagyjában véve ma is ismeretlen terület előttünk. Találkozunk ugyan idők folyamán itt-ott törekvésekkel, amelyek a magyar gondolkozás valamely kiemelkedő alakjának életét és gondolkozását igyekeznek velünk megismertetni, de öntudatos és tervszerű kutatásnak nyomait hiában keressük. Történelmünk iránt e téren semmi hálával nem viseltetünk és az sem ötlik eszünkbe, hogy *gondolkozásunk* multjának ismerete az egész magyar szellemi élet ismerete szempontjából nélkülözhetetlen. Nem nélkülözheti a magyar gondolkozás történelmének ismeretét senki, aki a magyar szellem bármely irányú megnyilatkozásával tisztába jönni s azt a maga lényege szerint megérteni akarja. Kétségtelen ugyanis, hogy a filozófiai kísérletek, bármily szerények lettek légyen is, az illető kor műveltségének kialakulására befolyással bírtak. Kimondhatjuk bátran, hogy az előttünk élt nemzedékek gondolkozására sokkal nagyobb és mélyebb hatással volt a filozófia, mint a frissebb nemzedékekére, amelyek többet beszélnek talán a filozófiáról, de a filozófiai éthosszal aligha bírnak.

A filozófiai iskolázottság régen nálunk is az általános műveltség alkotórészéül tekintetett s ennek megfelelően az iskolai tantervekben is komoly stúdium gyanánt szerepelt. A teológiai és a jogi tudományok integráns részéül tekintetett a filozófia, amelyet nemcsak felületesen érinteni, hanem amelybe alaposan elmélyedni kellett mindenkinek, aki a tudományos képzettségre és az azzal járó megbecsülésre igényt tartott. A reánk maradt, de természetesen alig ismert, régi tankönyveink ékes bizonyságot szolgáltatnak amellett, hogy a filozófia kedvelt és elterjedt tárgy volt iskoláinkban, ahonnan a történelem iránt nem sok érzékkel bíró elmék száműzték majdnem teljesen. Az a kis lélektan és száraz logika, ami még megmaradt kegyelemkenyérre, csak éppen arra jó, hogy megfélemlítse a filozófia iránt komolyan érdeklődő ifjút. A középiskolában némileg elriasztott tanuló azután az egyetemen is csak úgy félvállról veszi a filozófiai tanulmányokat s kilépve az életbe, a filozófia iránt sem érzéket, sem érdeklődést nem mutat. Talán ez az oka annak is, hogy a mai nemzedék filozófiánk multja iránt sem mutat érdeklődést. Hogy is érdeklődjék a filozófia multja iránt az, aki a filozófia jelene iránt sem érdeklődik? Ha filozófiai oktatásunk multjából nem csináltunk volna tabula rasat, filozófiai műveltségünk mai állapota bizonnyal más képet mutatna; de egészen bizonyosan más képet mutatna *egész* műveltségünk is: mélyebb, átfogóbb, lényegretörőbb lenne.

A magyar *szellemtörténet,* ha valóban célt akar érni, a magyar filozófiai gondolkozás történetét nem nélkülözheti. A magyar filozófia története nemcsak a magyar művelődéstörténetnek képezi egyik legbecsesebb fejezetét, hanem a magyar szellem lényegének, kifejlésének, jellemének ismerete szempontjából is nélkülözhetetlen. A magyarság társadalmának szellemi képe, egyházi, iskolai, állami életre vonatkozó felfogása, műveltségének a különböző korszakokban való különböző formálódása nagy részben hiányosan és felületesen ismert marad mindaddig, amíg tisztán nem látjuk azt, hogy melyek voltak azok a filozófiai eszmék és meggyőződések, amelyek az illető korszak iskoláiban szóvivőkre és terjesztőkre találtak. Mert hiszen az iskolázásnak akkori rendszere mellett a filozófiának előadó tanára a maga bölcseleti álláspontját és meggyőződését kifejezésre juttatta nemcsak szoros értelemben vett filozófiai előadásain, hanem mindazon tárgyak körében is, amelyeknek előadása reá bizatott. Egészen bizonyos például, hogy *Apáczai Cseri János* Cartesianismusa nemcsak kis logikácskájában jutott diadalra, hanem érvényesült mindazokban az előadásokban, amelyeknek tartását az iskola vezetősége reá bízta. Hasonlóképen *Marosvásárhelyi Teöke István,* nagyenyedi tanár, Descartes filozófiai rendszere alapján adta elő a természettant és fizikát is, még pedig kísérletekkel illusztrálva a magyarázott tételeket. Könyve, melyben a kísérleteket tanítványai által készített fametszetű ábrák szemléltetik, tudománytörténeti szempontból is figyelmet érdemel. Hogy korunkhoz közelebb eső időből is említsünk egy példát: *Köteles Sámuel,* a nagyenyedi Bethlen-kollégium híres tanára, hazánkban Kant filozófiájának egyik úttörője, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a maga erőteljes és határozott kantianizmusát éppen nem tartotta titokban akkor sem, amikor más, főleg jogi stúdiumok előadásával bízta meg a kollégium előljárósága. Mindebből pedig az következik, hogy egy-egy korszak intelligens középosztálya egy meghatározott filozófiai álláspont és világnézet szögéből tekintette a dolgokat, azaz életműködésében is bizonyos filozófiai szempontok irányították. Egységesen kialakult filozófiai álláspont kötötte össze egymással nemcsak a lelkészeket és a tanárokat, hanem ügyvédeket, bírákat, orvosokat, sőt igen sok esetben a fő- és középnemességet is. Innen van Erdély fejedelmi korszakának, de később e korszak örökségeként a későbbi korszakoknak is az az egységes és bámulatosan tömör szellemi konzisztenciája, amely Erdély művelődéstörténetének, kivált Bethlen Gábor óta, egyik legjellemzőbb vonása. *A magyar filozófia kritikai története megvilágosítja és öntudatosítja a magyar művelődés történetét.*

De a magyar filozófia tüzetes és kimerítő története becses adalékokat fog szolgáltatni a filozófia *egyetemes története* számára is. Meg fogja ugyanis ismertetni azokat a hatásokat, amelyeket Európa kiváló gondolkozói és a különböző filozófiai áramlatok a magyar gondolkozásra és a magyar tudományosságra gyakoroltak. Nemcsak a magyar kultúra szempontjából érdemes megvizsgálni, hogy pl. a felvilágosodás bölcselete mikor és hogyan hatott a magyar szellem fejlésére, hanem a felvilágosodás filozófiájának ismeretére is hasznos annak megállapítása, hogy a felvilágosodás melyik alakja, mely tana milyen

© Copyright Mikes International 2001-2006

irányban és mily mértékben hatott a magyar szellemi életben? És a scholastika története sem lesz teljes, hogyha a magyar scholastika története merőben hiányozni fog abból. A magyar Kantianismus története pedig a Kantianismus általános történetének integráns része. Nem lehet kétséges, hogy a filozófia egyetemes történetének tartozunk azzal, hogy a magyar filozófia történetét végre megírjuk és tervszerűen folytassuk ott a munkát, ahol Erdélyi János elhagyta.

Ha pedig az utilisták azt a kérdést vetik fel előttünk és ellenünk: mi haszon fog származni nemzetünkre és népünkre abból, hogy valaki majd a magyar filozófia történetét gondos, kritikai előmunkálatok után meg fogja írni? — e kérdésre is készek vagyunk megfelelni. Haszon mindenekelőtt már az, amit fennebb kifejtettünk: a magyar filozófia kritikai története megvilágosítja művelődéstörténetünknek nem egy korszakát és becses adalékokat szolgáltat az egyetemes filozófia történetéhez is. E kettős haszon mellett még egy előkelő haszon származik a magyar bölcselet történetének megírásából. E haszon abban nyilatkozik meg, hogy a magyar filozófia története a *magyar nép szellemi habitusának ismeretéhez* is hozzájárul sok becses jellemvonással.

A magyar filozófia története kézzelfogható bizonyossággal fogja megmutatni, hogy a magyar nép a maga szellemi diszpozíciójánál és reátermettségénél fogva már természettől azon népek közé tartozik, amelyek nem csupán a szellem alkotásainak gyarapítására igyekeznek, hanem maga az alkotó szellem iránt is érdeklődéssel viseltetnek, amikor bölcseletileg is törekednek megérteni magát az önértékű és ősvalójú szellemet. Hol jártak némely népek és mit cselekedtek a műveltség mezején akkor, amikor nálunk Apáczai Cseri János már Descartes rendszerén elmélkedett és a filozófiának nélkülözhetetlenségéről tartott előadásokat?

Valóban, a magyar filozófia története tanubizonyságot fog tenni arról, hogy az a nép, amelyet Széchenyi méltán nevezett a „Kelet népének", mihelyt hazát alapított Európában és itt gyökeret vert, azonnal szükségét érezte annak, hogy szoros kapcsolatba lépjen Nyugat szellemével és keresztény műveltségével. Ez a kapcsolat nem kis jelentőségű volt a magyar nép lelkiségének kialakulására és nem kevesebbet jelentett, mint hozzászokást a nyugati gondolkozás kategóriáihoz. Ezeket a kategóriákat elsősorban az egyházi és a jogi élet szolgáltatta, hogy azután a scholastica theologia egyenesen a filozófiai kategóriák iránt tegye fogékonnyá legalább azokat, akik az egyháznak vezetésére hivattak el. Már egészen korán lesz nevezetessé a *csanádi iskola,* amelynek filozófiai jelentősége is kétségtelen, de amelyről a magyar filozófia története eddig vajmi keveset tud. Jogos önérzettel állapíthatjuk meg, hogy a scholastika befolyásától le napjaink bölcseleti mozgalmaiig nincsen Európában egyetlen jelentős filozófiai áramlat, melynek többé-kevésbbé élénk hatása nemzetünk szellemi életében és tudományos munkásságában érezhető ne lett volna. Tény az, hogy minden európai bölcseleti mozgalomnak hullámverése aránylag korán eljutott iskoláinkhoz, és tény az is, hogy minden európai filozófiai mozgalomnak utolsó hulláma is itt ült el véglegesen, jeléül annak, hogy Kárpátok-koszorúzta földön túl kezdődik az a semleges kultúr-öv, amely nem rendelkezik sem Nyugatnak, sem Keletnek autochton műveltségével, mert népei többre soha sem vágyva, megelégednek a két kultúrának külsőségeivel. Brassó temploma, mely a gótikus művészetnek Európa Keletén legvégső alkotása, kifejezőén szimbolizálja azt, hogy itt véget ér az európai kultúra köre, amelyen túl, főleg a multban, csak szórványosan kultúrjelenségekkel, de nem szerves és lélekben gyökerező kultúrával találkozunk.

Mindezeket a tényeket azonban a magyar filozófia rendszeresen és az összes feltalálható okmányok alapján megírott történetének kell bizonyítania.

A magyar filozófia kritikai története nagy haszonnal jár a magyar nép szellemiségének ismeretére is. *Fichte* megjegyzése szerint, hogy miféle filozófiát választ valaki, az attól függ, hogy miféle ember az illető. Ez a megjegyzés illik és talál nemcsak az egyesekre, hanem a népekre és nemzetekre is. Egyetlen ponton sem nyilatkozik meg valamely nemzet lelkisége és szellemének belső alkata oly élesen s világosan, mint bölcseletében. A hindu nép lelki világa ott tükröződik vissza bámulatos tisztasággal és fénnyel az Upanishádok elmélkedéseiben s az Atmanról szóló tanból az egész hindu nép szelleme hangzik felénk. A Kong-cse, Lao-cse, Dsiad-cse stb. kínai bölcselők tanításai nem egyéb, mint a kínai nép szellemiségének ábrázolása. Vagy mit szóljunk arról a viszonyról, amely a görög nép szellemi alkata és a görög nép filozófiája között fenn áll? Sokrates, Platon, Aristoteles, Plotinos, egytől-egyig oly típikus megvalósítói a görög szellemnek, hogy nélkülük a görög szellem ismerete majdnem lehetetlen.

Ha már most ilyen szoros és vérbeli kapcsolat áll fenn a nemzetek s filozófiájuk között, ha a német, angol, francia, olasz nép szellemének leghívebb kifejezője: bölcselete — amire nézve olvasásraméltó *Wundt*nak „Die Nationen und íhre Philosophie" c. műve, amely ugyan sokban egyoldalú, de alapjában helyes koncepciót tartalmaz, — ha, ismételjük, ilyen szoros kapcsolat áll fenn a nemzetek szellemisége és a nemzetek bölcselete között, akkor természetszerűen lehet és kell valamely nemzet filozófiájából annak a nemzetnek szellemére következtetnünk. Ennek a szerves kapcsolatnak meg kell lennie a magyar nép szellemisége és a magyar nép filozófiai törekvései között is. Hogy ez a kapcsolat csakugyan megvan, azt a magyar filozófia történelmének kell kimutatnia, és ennek kell megállapítania azt a viszonyt is, amely a magyar szellem és a magyar filozófia között mutatkozik. Ha ez a kapcsolat gondos és részletekbe menő, de azokban el nem vesző kutatások által meg van állapítva, akkor a magyar szellem belső alkatának legmélyére sikerül talán hatolnunk, és a magyar szellem ismeretének fundamentumát leraknunk. Azaz: a magyar gondolkozás történelme alkalmas és nélkülözhetetlen eszköz arra, hogy a magyar szellemiség ismeretében előrehaladjunk, és megállapítsuk azt, hogy vajjon a magyar szellem a maga lényege és belső alkata szerint a reálizmusra, vagy az ideálizmusra, a racionálizmusra vagy az empirizmusra hajlik-e, vajjon az anyagot szereti-e vagy hisz az

© Copyright Mikes International 2001-2006

eszmék végtelen erejében? Mind olyan kérdések ezek, amelyeket a magyar gondolkozás történelmének ismerete nélkül aligha lehet eldönteni, mert a szellem a maga lényegét a történetben nyilvánítja meg.

A magyar gondolkozás történetének megírása a jövő feladata. De már eddigi adataink és ismereteink alapján is megállapíthatjuk, hogy minden alapot nélkülöző frázis az, amely szerint a magyar nem született filozófiára s a magyar józanság nem kedveli a bölcselet szőrszálhasogatásait. Aki ezt az üres szólamot tovább adogatja, annak fogalma sincs arról, hogy mi a filozófia? — de arról sincs fogalma, hogy milyen a magyar szellem ősi alkata. Amit ugyanis eddig a magyar filozófia történetéből megismertünk, az ennek a szólamnak nyomatékos cáfolata. Ha a scholasztika bölrseletétől kezdve nem volt az európai filozófiának egyetlen nagyjelentőségű alakja, akinek tana nálunk visszhangra ne talált volna, ez a tény semmiképen sem arra mutat, mint hogyha a magyar nép szellemi struktúrájából hiányoznék a *filozófia iránt való érzék.* Sőt ellenkezőleg, — a reánk maradt bölcseleti művek egyenként és összesen, amellett bizonyítanak, hogy élt mindig a vágy nemzetünkben a szellem lényegének és működésének megismerésére. A magyar filozófia tüzetes története véget fog vetni annak a babonának is, amely a magyar szellem *afilozófikus* jellegéről beszél hiszékeny lelkeknek.

Ami már most a magyar szellem *belső alkatára* vonatkozó ismeretünk bővítését illeti, ami eddig a magyar gondolkozás történelméből tisztán áll előttünk, az, úgy látszik, arról tesz tanubizonyságot, hogy a magyar szellem belső alkata egyfelől a *racionálizmus,* másfelől az *ideálizmus* iránya által határoztatik meg. Kétségtelen dolog ugyan, hogy a történelem folyamán felbukkantak olyan képviselői is a gondolkozásnak, akik a reálizmus és az empirizmus híveinek sorában foglaltak helyet és e két filozófiai irány mellett törtek lándzsát. Ámde bizonyos az is, hogy az ilyen férfiak fellépése, — mint pl. *Bayeré* a XVII. században *Bacon* mellett, — egészen szórványos volt, s hatásuk is csekély és jelentéktelen. A Descartes tanához csatlakozó Apácai Cseri János óta a magyar bölcseleti gondolkozás a racionálizmus irányában halad. Ezzel a racionálizmussal azután az ideálizmus jár karöltve. Igaz ugyan, hogy a XIX. század német-gyökerű materiálizmusa is lábrakap *Mentovich Ferenc* tanában, de csak rövid ideig tengeti életét és minden hatás nélkül, észrevétlenül múlik ki. A racionálizmus nagy alakjainak azonban megvan a maguk kisebb-nagyobb terjedelmű és tekintélyű tanítványi körük. Legyen elég itt csak Descartes, Wolff, Kant, Schelling, Fichte, Hegel hatására hivatkoznunk. Ez a racionálizmus felé hajló szellemi habitus magyarázza meg azt, hogy nem csupán a felvilágosodás magyar irodalma mutat fel gazdag változatosságot — pedig bizony nagyon töredékesen ismerjük még eddig, — hanem, hogy a magyar gondolkozás egészen korán kerül Kantnak és a német ideálizmusnak hatása alá. Amíg pl. a pozitivizmus nagyon rövid ideig és csak átmenetileg érvényesült hazánkban, addig a német ideálizmus nálunk állandó otthonra talált.

Ha a magyar gondolkozás kritikai, tüzetes történelme ilyen soknemű haszonnal jár a magyar művelődés és a magyar szellem belső alkatának ismerete szempontjából, akkor talán túlzás nélkül állíthatjuk azt, hogy a magyar filozófia történetének búvárlása, hiteles okmányok alapján való megírása, nemzeti tudományos szükséglet, melynek kielégítéséhez nagy érdek fűződik. Éppen ezért csodálkoznunk kell azon, hogy e téren *Erdélyi János* halála óta alig történt komoly és számbavehető kísérlet; sőt az a filozófiai bibliográfia is, amelyet ő állított össze nagy akribiával és nagy utánjárással, még mindig kéziratban várja jobb idők hajnalhasadását, amikor valamely szerencsés alkalom közkinccsé fogja tenni.

Ha ezek után áttérünk azoknak a teendőknek vázolására, amelyek a magyar filozófia történetének megírása terén reánk várnak, meg kell jegyeznünk, hogy az ide fordított munkának csak akkor lesz meg a kívánt eredménye, ha a munka *előre megállapított* és gondosan előkészített terv alapján történik. A Magyar T. Akadémia által kiküldendő bizottságnak kell az ügyet lelkiismeretesen kezébe vennie, s folytatnia a dolgot ott, ahol Erdélyi elhagyta, sőt revízió alá kell vennie Erdélyi munkáját is az előzetesen feltárt és közzétett filozófiai dokumentumok alapján. A munka sorrendje és programmja a következő lehetne.

1. Legelső teendő a *magyar filozófia bibliográfiájának* lehetőleg teljes összeállítása és közzététele. Egy alapos, szakértelemmel elkészített bibliográfia nélkül még azt sem tudjuk számbavenni, hogy mi is jelent meg már nyomtatásban a filozófiai irodalom terén; ilyen számbavétel nélkül pedig komoly történeti kutatás el sem kezdhető. Erdélyi János már említettem bibliográfiája, — mely ez idő szerint Erdélyi Pál birtokában van — emlékezetem szerint Erdélyi János életének utolsó évéig, tehát 1867-ig, nemcsak az önállóan megjelent műveket és tanulmányokat, hanem a különböző tudományos folyóiratokban, sőt napilapokban is megjelent értekezéseket, cikkeket, ismertetéseket, kritikákat, vitairatokat lelkiismeretesen számbaveszi és filológiai pontossággal közli. Ennek a munkálatnak kiadása, úgy véljük, a magyar tudományosságnak nagy nyeresége lenne, s talán csak itt-ott szorulna némi kiegészítésre. Az 1867. évtől kezdve azonban alig támaszkodhatunk előmunkálatokra, mert ami e legújabb korra vonatkozóan megjelent, az sem nem pontos, sem nem teljes. Hiszen a magyar Kant-irodalom könyvészete sincs még teljesen összeállítva, pedig jó alapul szolgál e tekintetben az a bibliográfia, amelyet Meltzl Hugó közölt az Acta Comparationis új sorozatának V. kötetében (1881), azonban ennek az összeállításnak nem egy adata szorul tisztázásra. Bármily sok és nagy nehézségbe ütközik is ennek a bibliográfiának kiadása, kétségtelen, hogy azt tovább halasztani nem lehet. Multunk megbecsülése és a filozófiai tudományosság egyformán sürgetik. Kétségtelen az is, hogy alapos, szakszerű és lelkiismeretes munkának kell lennie.

Ami ennek a bibliográfiának *elrendezését* illeti, nem szabad megelégednünk a szorosabb értelemben vett bibliográfiai adatok közlésével, hanem szükséges mintegy regestaszerűen az egyes filozófiai dokumentumok tartalmának feltüntetése is. A magyar filozófiai irodalom terén ugyanis az a helyzet, hogy az önálló alakban megjelent művek is igen korlátolt példányszámban jelentek mog, s az a néhány példány, amely reánk maradt, igen nehezen hozzáférhető. Ez a helyzet különösen

© Copyright Mikes International 2001-2006

a régi nyomtatványoknál. Így pl. *Laskói Csókás Péter „De Homine"* c. műve, amely 1585-ben jelent meg, s a renaissance bölcseletének hatását mutatja, ma már teljesen ismeretlen és ritkaságszámba megy. A XVII. század legelején működött *Szepsi Csombor Márton „Udvari Schola"* c. munkája is unikum, pedig tüzetes ismerete annál fontosabbnak látszik, mivel sejthetőleg, ez a nagyon becses mű a francia moralisták hatása alatt készült.

Az ilyenfajta munkákat természetesen ki kellene újból adatni. Ha azonban ez, — mint előrelátható, — lehetetlen lenne, szükséges tartalmukat röviden közölni, hogy a filozófia történetével foglalkozók legalább ez úton tájékozódhassanak a műről. Természetesen még inkább van szükség ilyen tartalmi közlésre azoknál a dolgozatoknál és értekezéseknél, amelyek folyóiratokban, értesítőkben, évkönyvekben jelentek meg, vagy mint pl. alkalmi vitairatok valamely kis városkában láttak napvilágot. Ezeknek ismerete nélkül minden munkánk nehezebb lesz, mert az ilyen eldugott dokumentumoknak autopsia alapján való megismerése minden kutatónak új fáradságot és időpazarlást okoz. Magától értetődik, hogy ezeknek a tartalmi kivonatoknak elkészítése csak filozófusokra bízható, laikus kezek, bármily tiszteletreméltók legyenek is egyébként, itt többet árthatnak, mint amennyit használnak.

2. A magyar filozófia történelmének előmunkálatai során legköltségesebb és legnehezebb feladat a magyar gondolkozás kéziratban maradt dokumentumainak felkutatása és kiadása. Aki ezzel a munkával megpróbálkozott, nagyon jól ismeri azokat az akadályokat, amelyeket csak nagy türelemmel és energiával lehet legyőzni. Megtörténik nem egyszer, hogy a könyvtár vagy gyűjtemény gondozója, kihez valamely filozófiai dokumentum ügyében fordulunk, feleletre sem érdemesíti levelünket, vagy olyan választ ad, amely egyelőre kedvünket szegi. Aki azonban ilyenfajta munkával megpróbálkozott, az tudja azt is, hogy könyvtáraink és levéltáraink még számtalan becses dokumentumát rejtik a magyar gondolkozásnak. Ezek a dokumentumok, elmondhatjuk, teljesen ismeretlenek. Egyházi, családi, kollégiumi könyvtárak kezelőinek érdeklődési körétől merőben távol esnek, s a könyvtár vagy kézirattár rendezése folyamán éppen ezért legtöbbször félretétetnek az ilyen tartalmú kéziratok, amelyek azután ott szunnyadoznak, amíg hozzáértő ember ismét napfényre nem hozza. A rendezetlen gyűjteményekben pedig egyenesen prehisztorikus mélységekből kell kiásnunk ama becses dokumentumokat. Állításunkat legyen szabad egy pár példával bizonyítanunk. A kolozsvári kollégium 1874-1875. évi Értesítőjében Fekete Mihály kollégiumi tanár említést tesz Apácainak egy kéziratban fennmaradt művéről, amely a kolozsvári kollégium kézirattárában őriztetik. Fekete Mihály utalása alapján sikerült Gyalui Farkasnak e kéziratra a kollégium gazdag kézirattárában reáakadni. Magam Fekete és Gyalui adatairól mit sem tudva, s nem tudva arról a kézirattár gondozója sem, egy egészen mászélú kutatásom közben reáakadtam szintén erre az ismeretlen Apácai-kéziratra. Egy XVII. századbeli, negyedrétalakú, bőrkötéses colligatumban Bisterfeld-kéziratban közlött *Aphorismata phisica* c. műve, Regiusnak egy nyomatott munkája és más kéziratok között ez a szintén kéziratos munka is ott van a következő címlap alatt: *Philosophia naturalis Cl. Joh. Cheri Apáci S : S. Th. doctoris, ejusdemque et philosophiae natualis in Collegio. Claudio Litano (sic!) reformatorum professoris ordinarii.* — In usus eiusdem *Collegii.* — Anno D.M. DC.LX. Ezt a kéziratos jegyzetet kétségkívül Apácai jegyzeteiből, vagy legalább is azok alapján készítette valamelyik tanítványa. Az a benyomásunk azonban, hogy egyenesen a kéziratból való másolással állunk szemben. Bármint álljon is a dolog, ez a kézirat nagy érdeklődésre tarthat számot, miután benne Apácai gondolkozása a legteljesebben jut kifejezésre és a Descartes szelleme tökéletesen nyilatkozik meg. A kézirat egyébként azért is figyelemreméltó, mert egy XVII. századbeli magyar főiskolai, mondhatjuk, egyetemi tanárának előadásáról ad hű képet. És erre a kéziratra egy csomó colligatum között kellett véletlenül reábukkanni egy csomó szintén ismeretlen kézirat közé beékelten. A kutatás közben reáakadtam arra, amit nem kerestem, de nem kaptam meg azt, amit kerestem, t.i. *Sipos Pál* filozófiai kéziratát, amelyről Kazinczy többször tesz említést a Sipossal folytatott levelezésében, s amelyről *Meltzl* az *Acta Comparationis* V. kötetében azt mondja, hogy a kolozsvári ref. kollégium kézirattárában őriztetik. Ennek a kéziratnak előkerítéséhez nagy érdek fűződik, mert azt Kazinczy maga akarta külföldön kiadatni s talán éppen ezért Sipos latinul is írta meg. Itt is íme egy nagy és nehezen megoldható feladat, amelynek megoldására törekednünk kell, mert Siposnak ez a kézirata, amely egész rendszert foglal magában, becses dokumentuma a magyar gondolkozásnak, közelebbről a magyar kriticizmusnak. (Sipos ugyanis Kant híve volt.) Sipos elveszett kéziratának keresése alkalmával láttam, hogy milyen sok és becses filozófiai dokumentum vár még felkutatásra s kiadásra. Hogy egy további példát említsek: a nagyenyedi Bethlen-kollégium kézirattárában a magyar ősrovás, a magyar Shakespeare-kultusz XVIII. századbeli emlékei, II. Apaffy Mihály kéziratos imádságos könyve, Bod Péter kiadatlan történelmi tárgyú kéziratai mellett és között a hozzáértő kutató lépten-nyomon filozófiai kéziratokra bukkan, amelyek a kollégium tanárainak bölcseleti kurzusait tartalmazzák, tehát nemcsak a gondolkozás, hanem az oktatás történetének szempontjából is nagy értékkel bírnak. Hiszen nem érdektelen tudnunk, hogy pl. Basire mit és hogyan tanított Bothlen Gábor főiskolájában vagy Köteles mily szempontból, mily terjedelemben adta elő a statisztikát? Végül még egy példát. A kolozsvári *Erdélyi Múzeum* kézirattára egy hatalmas, együtt gondozott kéziratköteg birtokában van, amelyet szintén egy egészen véletlen eset folytán volt alkalmunk tüzetesen megtekintenünk és megállapítanunk róla, hogy az a magyar gondolkozásnak egyik legbecsesebb s legérdekesebb emlékét rejti. Azt a vitát tartalmazza, amelyet, úgy látszik, *Aranka György* indítására folytattak Erdély tudósai és filozófusai, még pedig írásban akként, hogy kézről-kézre adatott Aranka véleménye az *akarat szabadságáról,* s mindenik vitázó megírta a maga véleményét mindenik előző véleményre, miközben a saját álláspontját is kifejtette. Ezen kézről-kézre járó, vándorló kéziratban az akkori Erdély minden számottevő tudósának filozófiai álláspontja visszatükröződik.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Nagyok tehát azok a nehézségek, amelyek a magyar gondolkozás dokumentumainak feltárásával járnak együtt, de minél inkább telik az idő, annál nagyobbak lesznek ezek az akadályok. A várakozás és halogatás veszélyt rejt magában s itt az utolsó pillanat, amikor már végleg körmünkre égett a gyertya. Lecsatolt területen lévő könyv- és kézirattárainkhoz most is csak nagynehezen férhetünk hozzá; kár lenne addig vesztegelnünk, míg a meglévő veszélyekhez újak is járulnak.

Ha a reánkmaradt dokumentumokat terv és rend szerint kutatjuk, kétségkívül rövid idő alatt nagy eredményeket fogunk elérni, mert elmondhatjuk, hogy számos gyűjteményünk e dokumentumok ismerete tekintetében teljesen terra incognita. Itt az első teendő a tervszerűen végrehajtott kutatás eredményeinek állandó közlése, hogy ezáltal megismerjük az egyes gyűjtemények anyagát, s tudomást szerezzünk arról, mit *hol* keressünk, de arról is, hogy hol *mit* kereshetünk. Az egyes dokumentumok publikálása természetesen értéküknek megfelelő sorrendben történik, szigorúan tudományos módszer segítségével. Dilettantizmus kizárandó s nem óhajtandó a zsurnalizmus sem.

3. Harmadik teendőnk, amelyet itt elég röviden jelezünk, gondoskodás arról, hogy megfelelő monografiák lássanak napvilágot, s szolgáltassanak alapot egy-egy korszak, majd az egész magyar gondolkozás történetének megírásához. E tekintetben rendelkezünk már bizonyos kezdeményezésekkel, amelyek talán például szolgálhatnak. Pályatételek kitűzése által az akadémián, egyetemeinken, tudományos társaságainkban serkenthetünk és kell is serkentenünk egyeseket ezen kezdeményezések folytatására. Doktori szigorlatok tételéül is bátran adhatók e körbe való témák, mert kidolgozásuk által a jelölt bizonyságot tehet úgy tartalmi tudásáról, mint gondolkozásának önállóságáról és methodikai készségéről. Minél több irányból és oldalról jövő indítást kell adnunk, hogy lássa különösen az ifjú nemzedék, e területen való munkásság szükségét s kedvet nyerjen a kitartó és türelmes munkára.

A magyar gondolkozás történetének előmunkálatait, a fent elmondottak szem előtt tartásával, minél előbb szerveznünk kell. Jól végrehajtott szervezés nélkül eredményt hiába várunk.

Forrás: *Athenæum*, 1928, pp. 153-162.
Az írás technikai előállításában közreműködött *Elter András*, az Országos Széchényi Könyvtár Magyar Elektronikus Könyvtár munkatársa. Ezért itt hálás köszönetet mondunk. — Mikes International Szerk.

Our Round of the Duties in the Case of the History of Hungarian Philosophy

The author presents in this paper — published in 1928 — the case for the work that has to be done to create a properly documented and systematically arranged history if Hungarian philosophy. He highlights three arguments why this should be done and what benefits would arise from this enterprise. First, the critical history if Hungarian philosophy sheds light on the Hungarian erudition in general. Second, it provides valuable information to the universal history of philosophy. Third, it provides helps understand the spiritual habit of the Hungarian nation.

Mr. Bartók concludes his writing with a program as well. He lists three areas where this work should be focused: 1. creation of a bibliography of the Hungarian philosophy; 2. gathering and publishing critical editions of the up until unknown or unpublished Hungarian philosophical works; 3. stimulating the writing of monographs on this subject at universities, academic centers, etc.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

MARISKA, Zoltán : In memoriam Apáthy István

I. A téma felé — bevezető

Kezdjük egy kis magyar belpolitikával! A mai politikai jobboldal szószólói időnként felemlegetik a nemzeti baloldal hiányát, mintha az ő privilégiumuk lenne új baloldali párt szervezésében eljárni. Érvelésük szerint a magyar társadalomnak nemzeti baloldalra lenne szüksége. Az érvelés aktuálpolitikai indíttatása nyilvánvaló, hiszen így a létező mindenkori baloldali párt automatikusan nem-nemzeti (nemzetellenes, sőt nemzetáruló), a baloldali szavazók — mert azért ilyenek is vannak — legfeljebb félrevezetett emberek. Immáron nem Kádárt nosztalgiázó panelprolik, de a szavazatukra azért szükség van. Ráadásul így mégis ébren lehet tartani 2004. december 5. minden normális embert nyomasztó emlékét. (A tulajdonképpeni politizálástól távol áll ez a cikk, egy gondolatmenet erejéig érdemes mégis belegondolni, milyen is lenne jelen körülmények között egy új, nemzeti baloldali párt. Ha népfrontos, akkor bizonyára Szűrös Mátyás vagy Pozsgay Imre lenne a potencionális pártelnök, egyazon lendülettel egy tengerjáró vezetésére is bejelentkezhetnének. Ha viszont nacionalista indíttatású programmal szerveződne, akkor talán kellene egy magyar Meciar, Milosevics vagy Ceausescu? — Biztató perspektívák!)

Erdélyi fülnek bizonyára ismerősek azok az idei (2005) tusnádfürdői mondatok, melyek szerint történelmi példák sokasága igazolja a mindenkori baloldal nemzetellenességét — „ha csak tehette, rárontott nemzetére". Maradjunk annyiban, hogy Petőfi igencsak forroghat barguzini (?) sírjában. Az *Akasszátok fel a királyokat!* nem egy jobboldali program. *Gondold el, ha most is élne, hányan támadnának haraggal reá!* Azóta bizonyos publicisták a 20. századi huzatos magyar történelemből vett ellenpéldák sokaságával igazolták e tézis tarthatatlanságát. Tényleg elképesztő, hogy milyen egyszerűen lehet azonosítani Kun Bélát, Rákosit stb. a 'nemzetrontó' (sic!) baloldallal, milyen történelmi zavarodottsággal nem tudunk mit kezdeni modern történelmünk kánonjaival. Egy egészséges pozitivista történelemszemlélet senkinek sem ártana. A mi nemzedékünk számára — eszmélésünk a hetvenes évekre esett — Európa status quója megváltoztathatatlannak látszott, talán csak a két német állam megosztottsága tűnt történelmi léptékkel tarthatatlannak. Ma nincs Szovjetunió, NDK, Jugoszlávia és nincs Csehszlovákia sem. Az átalakulások, szétesések véres eseményeihez a lengyel és a román történéseket nyugodtan hozzá lehet rendelni. Annál feltűnőbb, hogy a magyarországi rendszerváltás jószerivel egyetlen pofon nélkül ment végbe — ha végbement egyáltalán. Hisz épp ez a gond. Cipeljük tovább terheinket, könyveinktől remélhetnénk segítséget, ha nem kellene rögtön megnézni, hogy 1990 előtt vagy után jelent meg. Forradalom, népfelkelés vagy esetleg még mindig ellenforradalom volt-e 56? A második világháború végén felszabadítottak bennünket vagy egy új megszállás kezdeteként kell értékelnünk 1945-öt? S mit kezdjünk Trianonnal — három generációval később? A történelmi „visszaút" Trianon felé tart. A Trianon keltette viták történelmi felelősségről és felelőtlenségről, nemzetmentésről és nemzetrontásról, nemzetárulásról sohasem csitultak — erről tanúskodnak történelemkönyveink, és erről (is) szól a mai politikai közélet. Pedig meg lehetne akadályozni, hogy politikusaink tetszés szerint garázdálkodjanak történelmi példatárunkban, ha maga a történelemtudomány (eszmetörténet, ideológiakritika, politikatörténet stb.) megadná azon folyamatok történeti rekonstrukcióját, melyek révén átértelmeződtek a 19. század hagyományos politológiai fogalmai, megadná bizonyos fogalmak 20. századi — Trianon utáni — új tartalmait. A politikai, ideológiai fogalmaink sokasága kapott új, más értelmet 1920 után. Sokáig a liberalizmus nemhogy szitokszónak számított volna, hanem haladó és nemzeti *izmusként* egyszerűen országépítő eszme volt.

Eljött az ideje kimondani jelen cikk célkitűzését! Német minta alapján érdemes különbséget tenni két eszmetörténeti szituáció (Trianon előtt és után) között. Így a figyelem először is magára a trianoni összeomlásra irányul. Ezen időszak aktív közszereplőiről sajátos egyoldalúsággal íródtak tanulmányok. Aki Jászit védte, Horthyt utasította el (és fordítva), Károlyi kontra Apponyi, Kun Béla kontra Kunfi stb. A trianoni időszak egy olyan közszereplőjéről szól a cikk, kinek tevékenysége önmagában nem, csak ilyen leszármaztatással szerepelt különböző monográfiákban. Apáthy István egyetemi tanár politikai tevékenységéről, elképzeléseiről — és sorsáról lesz szó. Az erdélyi nemzeti tanács vezetője volt, közvetlen munkakapcsolatban állt Károlyival és Jászi Oszkárral, az ő szellemiségének idézésével csupán árnyalni szeretnénk a trianoni összeomlásról kialakult — és egyoldalúnak gondolt — megközelítéseket.

II. A professzor

„Amíg a nagy nemzetek fiaikat teszik naggyá, addig a kis népeket fiaik teszik naggyá." (Apáthy István)

Apáthy mindenekelőtt nemzetközi hírű tudós egyetemi tanár volt a kolozsvári egyetemen. Az első igazi kérdés tehát: hogyan került ő bele a politikába, hogyan alakulhattak úgy az erdélyi-kolozsvári történelmi események 1918 végén és 1919 legelején, hogy letartóztatása és pere egyáltalán megtörténjen?

Az alapítástól az utolsó tanévig (1918/19) több mint 160 nyilvános rendes tanári kinevezés történt az egyetemen. A végleges szám csak akkor adható meg, ha a szegedi kezdésig (1921) egyben vennénk az egyetem kolozsvári történetét. A

© Copyright Mikes International 2001-2006

kinevezettek, természetesen, nem egyenlő módon teljesítettek, néhány esetben a kinevezés merő formalitás maradt. Nagyon kevés időt töltött Kolozsváron Fodor József, Plósz Pál. Kérdéses, hogy kinevezett tanárként egyáltalán járt-e Kolozsváron Torma József vagy Helle Károly. Főleg az orvosok és a bölcsészek körében egyértelműen kimutatható azon tendencia, hogy a Kolozsváron megkezdett szakmai karrier Pesten teljesedett ki: orvosoknál Schulek Vilmos, Genersich Antal, Ajtai Kovács Sándor stb.; bölcsészeknél Pecz Vilmos, Némethy Géza, Pauler Ákos stb.; de megemlíthető a jogász Concha Győző, Plósz Sándor, esetleg a természettudományi karhoz tartozó Tangl Károly vagy a külföldi karriert befutó Schlesinger Alajos neve.

Szép számban vannak azonban olyan professzorok, akik teljes szakmai karrierjüket a kolozsvári egyetemhez kötötték. Álljon itt mutatóban karonként két-két név: Kiss Mór és Jenei Viktor jogász, Maizner János és Brandt József orvos, Ladányi Gedeon és Csengeri János bölcsész, Farkas Gyula és Kanitz Ágoston a természettudományi karról.

Értelemszerűen a tudományos teljesítmények is zavarba ejtően sokfélék. Ne említsünk példát arra a tézisre, hogy adott esetben alig lehet publikációs listát felmutatni!

A szakmai teljesítmények jelentő része — mai szemmel — kultúrtörténeti jelentőséggel, helyi értékkel bír. Csak jelzésszerűen említsük meg Brassai Sámuel, Finály Henrik vagy Martin Lajos nevét.

Végezetül pedig számos szakmai teljesítmény saját korában is országos (és esetleg nemzetközi) elismerést vívott ki magának, eredményeik máig használatosak az adott tudományterületen belül. A jogászoknál a református Kolosváry Sándor és a katolikus Óvári Kelemen közös szerkesztői tevékenységét (ők az erdélyi törvények első kiadói), az orvosoknál Hőgyes Endre és Davida Leó, a bölcsészeknél Schneller István pedagógus és Márki Sándor történész, valamint növénykutató Borbás Vince, a vegytanos Fabinyi Rudolf, a matematikus Riesz Frigyes vagy Haar Alfréd tudományos eredményeit érdemes példaként említeni.

Külön fejezet a társadalomelméleti, filozófiai vonulat, melytől joggal lehet szellemtörténeti eredményességet elvárni. Somló Bódog és Moór Gyula jogelméleti-jogfilozófiai munkássága, Böhm Károly és Bartók György filozófiai eredményei érdemelnek említést.

A professzorok megszámlálhatatlanul sok helyi-regionális és országos társadalmi, szakmai testület (társaságok, egyletek, egyesületek, szakmai bizottságok) tevékenységéhez járultak hozzá — az EMÉ-től a MTA-ig. Az akadémiai tagság mellett elismerésnek számított a nemesség, illetve az udvari tanácsosi cím adományozása.

Mindehhez képest közülük feltűnően kevesen folytattak aktív politikai tevékenységet. Concha Győző, Plósz Sándor vagy Bleyer Jakab politikai tevékenysége Pesthez kötődik, Réz Mihály vagy Boér Elek külföldi missziót teljesített. A felsőházi tagság nyugdíjas vagy a nyugdíjazáshoz közel álló delegáltaknak (pl. Lindner Gusztáv, Menyhárt Gáspár) járt. A képviselőséghez a helyi, városi közéletben betöltött vezető szerep vitt. Tradicionális családi kapcsolat fűzte a városhoz Groisz Gusztávot vagy a városépítő polgármestert, Haller Károlyt. Mindketten országgyűlési képviselők, éppúgy, mint Pisztóry Mór.

Íratlan szabály szerint mindig is szerepet vállaltak saját egyházuk vezető testületeiben. A katolikus Státusban pl. Farkas Lajos, Bochkor Mihály, a református vezető tanácsban pl. Kolosváry Bálint, Schilling Lajos, az unitáriusoknál pl. Berde Áron, Brassai Sámuel, az evangélikusoknál pl. Fabinyi Rudolf, Lindner Gusztáv. Görög katolikus volt Davida Leó. S végezetül pedig a város életét irányító törvényhatóság (ma: közgyűlés) tagjai között találni professzorokat.

Szándékosan nem volt szó Apáthy Istvánról (Pest, 1863. jan. 04. — Szeged, 1922. szept. 27.) ebben az erősen jelzésszerű bemutatásban. Noha ő pesti születésű, lélekben erdélyivé vált, az erdélyi katolicizmust erősítette. Teljes szakmai-tudományos karrierje a kolozsvári egyetemhez kötődik. A zoológiában maradandót alkotott. Itt lett nemzetközi hírű tudós, a MTA levelező tagja. Viszont ő volt az egyetlen, ki igencsak aktív politikai-pártpolitikai tevékenységével nagypolitikai tényezővé vált.

a. A pályakezdés

Értelmiségi családban született. Apja id. Apáthy István (1829-89) a kereskedelmi és váltójog pesti professzora volt. Pesten érettségizett és 1881-85 között az orvoskaron tanult, 1885-ben orvosdoktori oklevelet szerzett. Már diákévei alatt gyakornoki megbízást kapott a kórbonctan és kórszövettanra (1884) Scheuthauer Gusztáv (1832-94) mellett. 1885-86-ban a pesti egyetem állattan és összehasonlító bonctanán Margó Tivadar (1816-96) tanársegédjeként dolgozott. Margó valamikor a kolozsvári Orvos-sebészeti tanintézet tanára volt, akitől valószínűleg a darwinizmus szellemiségét is örökölte. 1886 novemberétől 1889 végéig kisebb-nagyobb megszakításokkal Nápolyban tanult és dolgozott a VKM küldöttjeként az ottani zoológiai megfigyelő szolgálatnál (Stazione Zoologica). Megjegyzendő, hogy nápolyi tudományos kapcsolatait a későbbiekben is fontosnak tudta, ha csak lehetett, folytatta ottani kutatásait. Magántanár 1888-ban lett Budapesten. Kolozsvári kinevezéséig magántanárként tanított a pesti bölcsészkaron. Elődje, Entz Géza (1842-1919) 1889-ben Pestre távozott, az így üressé vált állattani és összehasonlító bonctani tanszékre pályázat útján került 1890. január 28-án nyilvános rendkívüli tanári minőségben. (27 éves, komoly külföldi tudományos tapasztalattal rendelkező pesti magántanárként.)

© Copyright Mikes International 2001-2006

b. Egyetemi vezető és tudós

— Nyilvános rendkívüli tanári kinevezésben: 1890 jan. 28
— 1891 (Állattani tanszék, Matematika és Természettudományi Kar)
— Nyilvános rendes tanári kinevezésben: 1891. márc. 23 – 1919 (ugyanott)
— 1893 – 1919 nyilvános rendes tanár a Szövet- és fejlődéstanon (Orvosi Kar). Az Élet- és szövettant Udránszky László (1862-1914) érkezésének kapcsán választották ketté. A kettéválasztás tudományos szempontból az idetartozó szakágak (élettan, kórvegytan, kórszövettan) önállósodásának következménye, praktikus szempontból viszont Udránszky az élettan mellett a kórvegytan, Apáthy az állattan mellett a szövet és fejlődéstan állandó helyettese, a szaktárgyak jogosított előadója lett. Apáthy az 1892/93-as tanév II. felétől (1893 elejétől) vezette az önállósult szövettani intézetet. Ő volt az egyetlen professzor, aki egyszerre két kar tantárgyait tanította (állattan, szövet-és fejlődéstan), s mint ilyen, két (az EMÉ-hez tartozó gyűjteményt is ideszámítva – három) intézetet vezetett. Vezetői megbízásokat értelemszerűen a természettudományi karhoz kötődően kapott. A szokásoknak megfelelően az új tanárt érkezésétől számítva három-négy év múlva egészen biztosan dékánná választják, az első dékáni éve 1894/95, s szintén hagyomány szerint a következő (1895/96) a prodékáni év. A kar kétszer adott dékáni megbízást Farkas Gyulának (1897/98; 1898/99), mindkét tanévben Apáthy volt a választott prodékán. 1898-ban az MTA levelező tagja lett. Azután ő kapott két tanévnyi dékánságot a kartól (1900/01; 1901/02), az 1902/03-as tanévben pedig prodékánit. A következő tanév a rektori, az 1904/05-ös pedig a prorektori éve. 1894-től 1905-ig egy-egy tanév kihagyásával folyamatosan egyetemvezetői feladatokat teljesített. Még egy dékáni és prodékáni éve volt (1911/12; 1912/13), ám 1905-től inkább politikai feladatokat vállalt. Apáthy szerencsés időszakban lépett be az egyetem életébe. Elkapta ugyanis a közel ötven éves időszak valódi fejlesztési periódusát, a nagy építkezések időszakát. Az 1890-es évek és a századforduló utáni első tíz év az egyetem fejlesztésének legfontosabb időszaka. Az egyetemi építkezések látványos felgyorsulása az 1890-és években összefügg a nagypolitika egyetemi szempontból örvendetes alakulásával. 1895-ben gr. Bánffy Dezső személyében először (s a jelzett időszakban utoljára is) erdélyi, kolozsvári születésű miniszterelnöke lett az országnak. Egyetemtörténeti tény, hogy meglepően későn, 1898-ban adta át az uralkodó az egyetem alapító oklevelét. Ferencz József 1881-ben megengedte ugyan nevének használatát, de az építkezésekkel és az alapító oklevél átadásával dőlt el végleg az egyetem sorsa. A legfelső kormányzati körök feladták végre az egyetem (pozsonyi) áthelyezésének mindig is dédelgetett tervét. Az erdélyi elkötelezettségű miniszterelnök és a kolozsvári egyetem iránt nagy szimpátiát tanúsító kultuszminiszter (Wlassics Gyula) sokat lendített a kolozsvári egyetem ügyén. Apáthy Európa-hírű Állattani Intézete együtt épült az egyetemi klinikákkal, az új központi épülettel és az új könyvtárral. Kolozsváron az ő elképzelései szerint alakultak a szakmai megújhodás konkrét részletei is, bár intézetének átadása ennek a fejlesztési programnak nagyjából utolsó állomása volt (1909).

c. A közéleti ember

A közéletiség differenciálásra váró fogalom, Apáthy esetében feltétlenül az. Hagyatéka lényegében három témakört érint: a kolozsvári egyetemhez kötődő szakmai-tudományos közeg irodalmát, az erdélyi-kolozsvári közéletben egyre nagyobb szerepet betöltő közéleti ember kapcsolatait dokumentáló irodalmat, végül a tulajdonképpeni politikusi hagyatékot. A differenciálás nem öncélú, ő maga nagyon is ügyelt arra, hogy tevékenységének ez a három részterülete ne mosódjon egybe, legyenek világosak közöttük az elvi határok. A legkevesebb, amit el lehet mondani: a kortársak és az utókor nem méltányolta ilyen irányú, egyértelműen kimutatható törekvését. Sovinisztának gondolt és nevezett megnyilvánulásaiért a román nacionalizmus ellenségnek tudta életében is. Halála után a trianoni trauma egyik mártírjának számított állítólagos halálos ítélete és tényleges meghurcoltatása miatt. Az 1990 előtti magyar történetírás pedig legfeljebb jóindulatú baleknek titulálta akár nagytörténelemről (Magyarország története; Erdély története), akár bizonyos témákat feldolgozó monográfiákról, tanulmányokról legyen is szó (Lásd: Jászi-irodalom, vagy pl. Ady-irodalom).

Pesti diák korában is politizált, tényleges politikai affinitását azonban a Bánffy Dezső-féle politikai irányhoz érdemes közelíteni. Eleve nehéz örökséggel indult, hiszen Bánffy (a „dobokai pasa") a román és nem csak román nacionalizmus igazi ellenfelének számított. A történetírás sem tud elnéző lenni a Bánffy-kormány tevékenységének megítélésében, őt magát a „végzetes magyar nemzetiségi politika reprezentásának" nevezik, aki — jobb híján — uralkodói kompromisszummal lett kinevezve. Csakhogy Ferenc József jószerivel önmagával kötött kompromisszumot, hiszen az általa olyannyira kedvelt Khuen-Héderváry akkor nem kapott semmilyen politikai esélyt kormányalakításra. A Bánffy által bevezetett közigazgatási intézkedéssorozat joggal váltott ki ellenérzést, de látni kell, hogy a szilárd és következetes hatalmi rendszer iránti igény a Monarchiabeli magyar királyság egész történetében a mindenkori kormánnyal szemben állandósult igény, s a Bánffy-kormány ennek a maga sajátos módján, de eleget tett. A kiegyezéstől legalább az 1905-ös belpolitikai válságig a nemzetiségi ügy a mindenkori kormányprogramok így felfogott derivátumának számított, s lehet ugyan magyar nagybirodalmi gondolatnak titulálni, ám valójában államjogi felelősség kormányzati megfeleléséről vagy meg-nemfeleléséről lenne érdemes utólag nyilatkozni.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Apáthy az úgynevezett Új Pártba lépett be (1903), tehát nem sok politikai köze volt a Bánffy-kormány tényleges működéséhez (1895-99), viszont erdélyiként kötelességének érezte a Bánffy-vonal újrakezdésének támogatását. Nyilván nem egyszerűen a minden oldalról erőteljesen bírált Bánffy-féle politikai hagyaték vállalásaként, sokkal inkább a politikai irányvonal folytatásaként lehet értékelni Apáthy lépését. S mivel a legtöbb kritika ezen politika nacionalista-soviniszta jellegét érte — erőszakos magyarosítás a közigazgatásban —, s Apáthyt is sovinisztának tartotta a (román) ellenzék, érdemes egy kicsit közelebbről megvizsgálni a századelő magyar értelmiségének politikai viszonyulását a nemzetiségi kérdéshez — s ami azért nem ugyanaz, magát a nemzetiségi politikát. A századvégi- századeleji magyarosítási törekvések közvetlenül a Memorandum-per konklúzióiból adódnak. A per idején egyébként még nem Bánffy volt a miniszterelnök, sem a pert, sem pedig a Román Nemzeti Párt betiltását nem lehet az ő számlájára írni. Magát a nemzetiségi kérdést az Osztrák-Magyar Monarchia teljes történetét meghatározó sajátos közjogi helyzetben érdemes egyáltalán felvetni, melyet a szabadelvű hagyomány és a függetlenségi törekvések politikai harca határozott meg. Míg a szabadelvűség a kiegyezés közjogi hagyományának mindenkori őrizőjének számított, addig — különösen a századfordulótól — a függetlenségiek politikai törekvéseit már nem 1848 emlékéhez való merev ragaszkodás, hanem alapjában véve a kiútkereső reformpolitika, a kiegyezés közjogi alapjainak módosításával a Habsburgoktól való fokozatos elszakadás igényének megfogalmazása jellemezte — zömmel ellenzéki aspektusból. A „magyar birodalmi gondolat" valójában a magyar királyság államiságának mindkét politikai fél számára. Védeni hivatott magát a királyságot, a magyar birodalom egészét — tehát az összes egymást erősítő társadalmi-gazdasági problémát, a szociális kérdéstől a nemzetiségi kérdésig egyaránt kizárólag reformokkal lehet megoldani. Csak ebben a kontextusban érdemes felvetni, hogy Bánffy a maga működésében egyszerre volt következetes liberális és következetes nacionalista politikus. Nem először és főleg nem utoljára fordult elő, hogy a hatalom birtokosánál éles ellentétben kerülnek az általa vallott liberális elvek és eszmények a tényleges vezetői gyakorlattal: a liberális politikai vezetés igencsak képes antiliberális, erősen központosított, diktatórikus vezetői gyakorlatra. Azonban a magyar Bánffy és a román Sturdza egyszerre és ugyanabba bukott bele. Bánffy ellenőrizni, erős kézzel irányítani akarta a magyar-román kapcsolatok tényleges eseményeit, mindketten ellenőrizni és befolyásolni akarták a tényleges eseményeket az állami szubvenciók alakulásától, a nemzetiségi iskolák ellenőrzésén át a közigazgatási gyakorlat összes olyan megnyilvánulásáig, melyeknek nemzetiségi vonatkozásai voltak. Így politikai ellenfelei azzal vádolták Bánffyt, hogy felszámolta (ami nem egyenlő a felügyelettel) a nemzetiségek jogait, Sturdzát pedig azzal, hogy hallgatólagos beleegyezésével folyt Erdélyben az a magyarosítás, mely eredményességében (?) távol állt a vádakban felsoroltaktól. A magyar nacionalizmust nem egyszerűen a Millenneum erősítette a századforduló táján — az ezeréves magyar állam ünnepe Bánffy miniszterelnöksége időszakára esett —, hanem az etnikai arányok kedvezőtlen alakulásából adódó félelem a magyar királyságon belül. Még Bánffyt is sokkal inkább egyházpolitikája, illetve agrárpolitikája buktatta meg, a nemzetiségi kérdés csak ürügy volt. A magyarságvédő politika joggal számíthatott a magyar értelmiség szimpátiájára, sőt, a magyarságféltés egyetemes, igencsak heterogén csoportérdekek közös élménye volt. Egyáltalán nem biztos, hogy haladás vagy konzervativizmus kérdését ilyen alapon egyáltalán fel lehet vetni, hiszen kétségtelen, hogy a magyar arisztokrácia és a klérus saját nagybirtokosi érdekeinek megfelelően ki tudta használni a nemzeti érzés egységesítő erejét. A föld ugyanis egységet ad, a föld féltése az állam terrénumának féltése is egyúttal, a magyar királyság egységességébe vetett politikai-közéleti meggyőződés és hit önmagában egyszerűen nem számíthat retrográd erőnek. A konzervativizmussal végképp nem vádolható Ady Endre is „magyarkodott", támogatta Bánffy újrakezdési kísérletét, rövid ideig tagja volt az Új Pártnak, akárcsak Apáthy.

d. Elméleti reformpolitika: Huszadik Század (1900), Társadalomtudományi Társaság (1901), Társadalomtudományi Egyesület (1906)

Mind az egyetemi vezetői gyakorlat, mind a kapott politikai örökség erősítette Apáthyban azt a meggyőződést, hogy az egyetlen helyes liberális közéleti magatartás egy értelmiségi számára, ha részt vesz a szükséges társadalmi reformok előkészítésében és végrehajtásában. Ilyen alapon vett részt a Huszadik Századhoz kötődő Jászi-féle Társadalomtudományi Társaság alapításában és munkájában, egészen a szakításig, azaz a Társadalomtudományi Egyesület megalakításáig. A társaság 80-100 fős tagságában a kolozsvári professzorokat nem csak ő, hanem pl. Kolosváry Bálint vagy Somló Bódog is képviselte. A századfordulótól szerveződő polgári radikalizmus először is visszatérés a klasszikus (Eötvös és Mocsáry-féle) liberalizmushoz, másodszor pedig azt a tudományos-elméleti affinitást tanúsította a magyar társadalom akut problémáinak, válságjelenségeinek kezelésére, melyeket Apáthy fontosnak tudott. Az ő elméleti felkészültségéből azonban mindig is hiányzott maga a társadalomtudomány (-elmélet), ezt ő maga is tudta. A társadalomtudós és a természettudós politikai hajlandósága a társadalomelemzés fontosságának, és az elemzés tudományos módszereinek elfogadásában közös. Jászi társadalomelméleti kauzisztikája szerencsésen harmonizál Apáthy természettudományos nézeteivel. Így Jászival közös platformon volt mindaddig, amíg a nemzeti kérdés össztársadalmi jelentőségének elismeréséről volt szó, sőt az államiság legfontosabb feladatának mindketten a nemzeti kérdés megoldását tekintették. Azonban míg Jászi az ország demokratizálódásának, addig Apáthy az egységes magyar királyság fennmaradásának adott elvi-stratégiai jelentőséget, prioritást. Jászi elméleti, ő sokkal inkább

© Copyright Mikes International 2001-2006

praktikus szempontokat tartott fontosabbnak. Jászi érveléséből kezdettől hiányoztak az aktuálpolitikai elemek, Apáthy pedig az erdélyi politikai gyakorlatból indult ki, melyet igencsak nehezen lehet országos szinten közvetlenül érvényre juttatni. Nem a társadalmi igazságosság eszménye (Jászi) ütközött az öncélú hatalmi törekvésekkel (Apáthynak nem volt pl. védeni való földbirtoka). Apáthy tudta azt, amivel Jászi nem akart szembesülni: a társadalmi igazságosság önmagában elvont eszmény, a nemzeti öntudat állam után, új állam után kiált, s a Monarchia sajátos történelmi helyzetében csak a magyar állam rovására, területi integritásának sérelmére érvényesülhet a térség minden új államalapító törekvése. Megint nem tűnik szerencsésnek, ha a szakítást jobboldaliság és baloldaliság szakításának fogjuk fel. Apáthy egyszerűen a hazafiság hiányát kérte számon Jásziéktól. Kiválásuk legfőbb indoka az volt, hogy Jásziék nem voltak képesek semmilyen elvi jelentőségű primátust adni a direkt magyar érdekeknek, állásfoglalásaikban a nemzet, a nemzeti állam fogalmi általánossága elnyelte ezen fogalmak aktuálpolitikai vonatkozását, így a magyarság konkrét érdekei ellen szóltak. A Társaság válsága az 1906. májusában-augusztusában zajló vitában érte el a szakításig tartó csúcspontját. Történetírói hagyomány szerint a konzervatívok (Földes Béla, Gratz Ferenc, Farkas Pál, Hegedűs Loránd és ide tartozott Apáthy) szembe kerültek a radikálisokkal (Jászi Oszkár, Pikler Gyula). 37 konzervatív kilépett, köztük Apáthy is, s megalakították 1906. aug. 07-én a Magyar Társadalomtudományi Egyesületet, melynek folyóirata a Magyar Társadalomtudományi Szemle volt. Azzal, hogy Apáthy csatlakozott a századelején alakult Társadalomtudományi Társasághoz, politikailag csak látszólag váltott. A Huszadik Század körének polgári radikalizmusa ekkortájt igencsak differenciálatlan volt, irányzatként 1906-tól, politikai pártként 1914-től működött.

Figyelemre méltó tény viszont Apáthy egyértelmű csatlakozása az Általános Választójogi Ligához.

A liga 1905. augusztusában felhívás alapján szerveződött, melyhez Apáthy immáron független értelmiségiként csatlakozott. A kezdetben pártsemleges liga szemben állt a kormánykoalícióval, így a csatlakozás egyúttal a kormányzati politikától való elhatárolódást is jelentette. Számára a liga nem egyszerűen ellenzéki politikai összefogás volt a kormánypárt ellen, sokkal inkább lehetséges és keresztülvihető gyakorlati megoldás az összes társadalmi problémára. Ilyen alapon tudott politikailag is együttműködni a szociáldemokratákkal. Bár az általános választójog megmaradt a követelés szintjén, az igazi kérdés mégiscsak az, hogy akár a szociális, akár a nemzetségi kérdésre megoldást adott volna-e az általános választójog bevezetése. Apáthy szerint igen, amennyiben a választójog megújítását követelő mozgalommal párhuzamosan a magyarság is megújuló politikai támogatásban részesül, illetve Magyarország el tud szakadni Ausztriától. Minden későbbi szerepvállalása ennek a meggyőződésnek a nevében válik értelmezhetővé. Az általános választójog tényleges bevezetése — tekintettel a századforduló magyar királyságának etnikai összetételére — nagyon is radikális reform, nem véletlenül ódzkodott kezdetben maga Károlyi is a gondolattól.

Így a radikális reform bevezetésének követelésével párhuzamosan a magyarságféltés jegyében vállalt szerepet a Magyar Fajegészségügyi Társaságban, érdeklődést tanúsított továbbá a Turáni Társaság iránt. Mivel mindezen társaságok pártpolitika-mentesen fejtették ki tevékenységüket, a teljesség kedvéért társítsuk a kifejezetten politika- és vallásmentesen működő szabadkőműves mozgalommal, s tegyünk gyorsan rendet Apáthy közéleti tevékenységének egyesületi vonatkozásaiban. A Jászi-féle Társadalomtudományi Társaságból kivált Társadalomtudományi Egyesület alapjában véve tudományos ismeretterjesztő tevékenységet folytatott. Apáthy vezetésével számos kolozsvári professzor tartott itt előadást (Kenéz Béla statisztikus, Cholnoky Viktor földrajztudós, Filep Gyula orvos — az egyetem első sub auspiciis Regis doktora, Pósta Béla régész, Schneller István pedagógus, Kolosváry Bálint, Nagy Ernő és Kosutány Ignác jogászok, Márki Sándor történész, de jelen volt pl. Kenessey Béla református püspök is). 1909-től országos jelentőségű, szervezettebb egyesületté vált, tagsága gyarapodott, vezetőnek gr. Bánffy Miklós főispánt választották, de alaptevékenysége nem változott. Ez az egyesület feladatának tekintette a román értelmiséggel folytatott folyamatos konzultációt is — Apáthy szempontjából nyilván a választójog bevezetésére való közös felkészülés jegyében.

A Magyar Fajegészségtani és Népesedéspolitikai Társaság ma már gyanús hangzású nevének némileg ellentmondva, nem fajmagyarkodással, sokkal inkább népegészségüggyel foglalkozott, bár kizárólag a magyarság érdekében fejtette ki tevékenységét. Ismert vezetőjét, Laky Dezső közgazdászt azonban nehéz lenne sovénnek titulálni. A háborúig elsősorban kivándorlás-politikával foglalkozott: minél kevesebb magyar kivándorló legyen, s minél több nemkívánatos elem hagyja el az országot. Megfelelő társadalompolitikával pedig a korábban kivándoroltak hazatérését akarták segíteni. A gyakorlati fajegészségügyi intézkedések alapjában véve a magyarsághoz való tartozás tekintetében differenciáltak azzal, hogy letelepedési támogatást adtak az arra pályázó és a feltételeknek megfelelő családok számára. A társaság feladatának tekintette az egyke elleni harcot, később a háború népességpolitikai következményeinek feldolgozását. Itt is látni kell a felülről reformokkal és konkrét intézkedésekkel operáló, alapvetően értelmiségi attitűdöt. A Fajegészségügyi Egyesületben és a Társadalomtudományi Egyesületben betöltött szerep vitte a Turáni Társasághoz, melynek valóban voltak erősen nacionalista, kifejezetten antiszemita megnyilvánulásai. Csakhogy Apáthy valójában a három társaság összevonásán munkálkodott, s ez az összevonás a fajegészségügy és a történelmi hagyomány (turáni magyar ideológia) beolvasztását jelentette volna a lényegesen nagyobb egyesületbe. A Turáni Társaságnak ekkor Teleki volt az elnöke, rá biztosan vezető szerep várt volna az egyesült egyesületben, Apáthy viszont a szélsőségesen nacionalista megnyilvánulásokat így akarta megfékezni.

1914 óta levelezésben állt Heller Farkassal, aki akkor a földművelésügyi minisztérium közgazdasági osztályán dolgozott, s ugyanakkor a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesületének titkára volt.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Néhány kifejezetten közművelődéssel foglalkozó testület, melyek munkájában aktív szerepet vállalt: EMKE, Országos Gyermekvédő Liga Erdélyi Szakosztálya, Erdélyi Kárpát Egyesület, Magyar Védő Egyesület. Ezeken kívül ott volt még a kolozsvári törvényhatósági bizottság is.

S az utolsó számításba vehető nem pártpolitikai szervezet, melyhez komoly kapcsolat fűzte, a magyarországi szabadkőműves mozgalom és annak szervezetei, páholyai. Ismét, egy gyanús nevű szerveződés. Apáthy mindig is büszke volt arra, hogy az általa vezetett kolozsvári Unió páholy mindvégig megmaradt politikamentes és vallásfeletti szervezetnek, visszaemlékezésében is a szellemi fejlődés és a nemzeti ideálok templomának nevezte. S ezt a büszkeséget komolyan kell venni, elsősorban nem is annyira a politikamentességet, sokkal inkább a szervezet vallásosság-mentes jellegét. Nem szembehelyezkedésről, vallás- vagy egyházellenességről van szó. A professzori lét önmagában indokolja, hogy a professzorok egyszerre segítsék saját egyházukat és az egyházi kötöttségtől függetlenül közös szellemi tevékenységben találkozzanak, nem csak az egyetemen, hanem a város, a régió életében is. Talán a kolozsvári szabadkőműves páholy harmonikus működésének elismerése fejeződik ki abban a tényben, hogy főmesterét, Apáthyt az 1905. május 28-án alakult Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének elnökévé választották, s egészen 1919-ig vezető szerep jutott neki a magyar szabadkőműves mozgalomban, noha elnöki tisztségéről politikai okokból lemondott. A magyar királyság területi egységének oly fontosságot tulajdonított, hogy nem pártolta a szabadkőművesek fellépését a klérus ellen, azzal az érvvel, hogy inkább maradjanak meg a hatalmas egyházi földbirtokok, mintsem a háború előtt szétessen a magyar egység.

Ismételten utalni kell arra, hogy politikainak lehet tudni számos olyan megnyilvánulását, mely sokkal inkább a tekintélyes professzor, az elméleti ember közéleti megnyilvánulása, semmint direkt politikai-ideológiai gesztus. Említsünk csak két példát a sokból. Szabadgondolkodó tudósi mivoltában darwinista, ami önmagában is komoly ideológiai felhanggal bír, ugyanakkor feltűnő élességgel utasította el a freudizmust: „nemi dolgokban féktelenül érzékies, erotikus irányzatnak", „badar és tudománytalan bécsi iskolának" titulálta, mely iskola a psychoanalysis tudományos módszerének örve alatt rothasztó világfölfogást terjeszt. Ebből azonban antiszemitizmust kiolvasni reménytelen vállalkozás lenne, s ráadásul fel kellene adni a szabadgondolkodás általa is vallott eszméjét. Itt egyszerűen tudományos ellenérzésről van szó. A másik példa a román nacionalizmushoz kötődik. Egy 1913-as román újságcikk azzal vádolta, hogy meg akarta akadályozni egy végzős román diák pályakezdését, megtagadva tanári oklevelének kiadását. (Korai Horger-ügy?). Emlékirataiban nevetségesnek nevezi a cikk állításait, s arról ír, hogy amíg ő a dékán (1913-ban vagyunk), addig tanári oklevél nélkül nem lehet tanári állást kapni, még a naszódi román (alapítványi) gimnáziumban sem. Valójában nem az oklevél megszerzését, hanem az illető oklevél nélküli kinevezését akarta megakadályozni.

III. A politikus

a. A századfordulótól 1918-ig

A Bánffy-féle Új Párt után Károlyi Függetlenségi Pártjához kötötte politikai karrierjét. 1906-ban tagja, majd kolozsvári vezetője lett. A kolozsvári függetlenségi pártmozgalom egységes maradt, sem a Kossuth Ferenc, sem a Juszt Gyula, sem pedig az Apponyi-féle irányzat nem tudott szervezeti formát ölteni. Pártja 1905-től 1910-ig hatalmon volt Kolozsváron, majd 1913-ban sikerült visszaszereznie hatalmát. Ő maga egyre több pártfeladatot kapott, s egy idő után ő lett Károlyi legfontosabb embere Erdélyben. Két alapfeladata volt: egyrészt a kapcsolattartás a pesti központtal, másrészt pedig a pártszervezés Erdély nagyvárosaiban. Károlyi kellő rezignáltsággal vette tudomásul, hogy nem képes őt elvonni Erdélyből, azaz nem hajlandó Pesten politikai szerepet vállalni. S tudomásul kellett vennie, hogy Apáthynak esze ágában sincs feladni tudományos tevékenységét sem, ennek jegyében időnként hosszú időre eltűnt, elutazott Nápolyba. A párt 1916-os radikalizálódásának — ettől az időtől emlegetik a pártot Károlyi-pártnak — természetesen örült. Minden szempontból az Ausztriától való elszakadást tartotta fontosnak. Pártvezetői karrierjének csúcspontján alelnöki funkciót kapott. A pártpolitikus és a közéleti ember tevékenysége az Erdélyi Szövetségben folytatott munkája során érintkezett. Az EME és az Erdélyi Szövetség biztosította a Munkapártiakkal való együttműködést is. A valóságban rengeteg ilyen-olyan szervezet együttműködését kellett összehangolni, rengetegen fordultak hozzá a legkülönfélébb témákkal. A munkával telített évek hatalmas levelezéséből két ismert témát érdemes kiemelni: a Jászi-vitát és a híres Károlyi-levelet. Jászi 1912-ben az ő véleményét is kérte új könyvéről (Nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés). Apáthy válaszlevelében sok mindenben igazat adott neki, de sokkal nagyobb reálpolitikai érzékenységről tett tanúbizonyságot, mint Jászi. A háborúra készülődő térség politikai közhangulatában az eszményeknek nincs sok keresnivalójuk. Apáthy teljes joggal írta Jászinak: „Ön nagyon is megbízik a nemzetiségi vezetők jóhiszeműségében és a magyar államhoz való hűségében… Ön hisz olyan dolgokban, melyekben én, sajnos, megtanultam kételkedni." Megjegyzés: 1912-ben vagyunk.

A másik ominózus levelet Károlyihoz írta 1918. október 14-én. A levél apropója egyszerűen annyi, hogy éppen nem tud Pestre utazni, ám igényt tart arra, hogy az Erdélyi Szövetség vezetőinek álláspontját tolmácsolja, mely a kolozsvári törvényhatósággal október 12-én egyeztetett álláspont. Állást foglalt a teljes demokrácia és benne a nemzetiségi jólét elve

© Copyright Mikes International 2001-2006

mellett, azt hangoztatva, hogy a vereségükben ugyanazt kell képviselniük, mint amit győzelmük esetén mondtak volna. A teljes demokrácia nem jelentheti Magyarország belső egységének fölbomlását, ezt az egységet nem szabad feláldozni. Akár a gyűlés otthagyását is vállalni kell, ha úgy alakulnak az események. A tárgyalásokra szaktudósok kellenek, akik megbízható statisztikai adatokkal rendelkeznek. Szűnjék meg minden kapcsolat Ausztriával, a magyarok önmagukat képviseljék. Tézisek:

— A horvátokat sorsukra kell hagyni. Amennyiben lehetséges, 3 szlavón vármegyét vissza kellene követelni; az alkudozás irányelve a magyar lélekszám a térség városaiban. Amennyiben nem lehet semmit tenni, viszonosságot kell követelni. A horvátoknak ott, nekünk itt vannak kötelezettségeink a nemzetiségiekkel szemben.

— A korridor követelése felesleges. Ha erősek vagyunk, nem kell, ha gyengék, akkor felesleges.

— A románok és a csehek követeléseinek teljesítéséről (vármegyék átadása, illetve államszövetség kialakítása) szó sem lehet. Az autonómia követelése mögött hátsó szándék lapul, elszakadásban reménykednek tárgyalópartnereink.

— A nemzetiségi autonómia bevezetése szükséges. Egyházi, közművelődési autonómia, gazdasági önkormányzatok létrehozása — ez a legmesszebb, ameddig el lehet menni.

— A területi önkormányzat abszurditás. Akkor helyenként a magyaroknak kellene kisebbségi önkormányzatokat létrehozni.

— Felekezeti iskolák eddig is voltak, számuk bővíthető.

— Biztosítani lehet számukra az állami költségvetés ráeső hányada feletti szabad rendelkezést az adózási hányad alapján.

— Mivel a nemzetiségi értelmiség szívesen megszabadulna saját egyháza gyámkodásától, biztosítani kell, hogy mindenütt legyenek állami iskolák is.

— Az állam nyelve a magyar, az elemi iskolai oktatás népnyelven folyhat, igény szerint a középiskolában is. Jelenleg hét román középiskola működik, számuk bővíthető.

— Legyünk készek a népnyelv-használat bevezetésére a közigazgatásban és a törvénykezésben.

— Szükséges a Bizalmi tanácsok felállítása. A tanácsok az új gyakorlat ellenőrzési feladatait látják el. Szükséges továbbá a minisztériumban egy új ügyosztály felállítása — hasonló céllal.

Megjegyzés: minden bizonnyal a levél a maga részleteiben a leghívebben tükrözi Apáthy politikai elképzeléseit azon túl, hogy önmagában egy tárgyalássorozat taktikai elképzelése is volt.

b. A Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Bizottságának élén

Az 1918. október 23-24-én alakított Magyar Nemzeti Tanácsot másnap, 25-én jelentették be. Bár logikusnak látszott, hogy hasonló regionális szervezet alakuljon egy olyan térségben, ahol sokkal közvetlenebbek az országos szintű szervezet alakítását indokoló körülmények, az erdélyi tanács létrehozásával Apáthy nem értett egyet. Attól tartott, hogy így szervezeti formát kaphat és jelentősen felerősödhet az a bomlasztó, anarchikus és forradalmi szellemiség, amit veszélyes tendenciának tudott. Mégis vállalta az új politikai szerepet, hiszen elvben nélküle és a pártja nélkül is létrehozhatták volna magát a tanácsot, így csökkent volna befolyása az események alakulására. Nagy veszélynek tudta a kolozsvári polgárság és a munkásság nyílt konfrontációját, belülről igyekezett fékezni Vincze Sándor (szocdem) agilis megnyilvánulásait, tompítani azok politikai hatásait. Az alakulást legitimálni hivatott népgyűlés előtt, az előkészítő tárgyalásokon ennek jegyében új elnevezést javasolt: Magyar Nemzeti Tanács Erdélyi Osztálya. Bár nem volt tényleges kapcsolatuk Pesttel, legalább az elnevezés sejtesse a kapcsolat fontosságát, a szervezet országos függését. Vincze Sándor túlzásnak tartotta a pesti függés erősítését, megismételte a korábbi vádat ellene: nacionalistának titulálta Apáthyt. Az október 30-i népgyűlés rendben, minden túlzás nélkül teljesítette feladatát, megalakult a tanács. Apáthy (Károlyi-párt) sikert aratott, a tanács elnökévé választották, a két alelnök pedig Vincze Sándor (Szociáldemokrata Párt) és Janovics Jenő (Radikális Párt) lett. Az új szervezet a központ iránti bizalmát fejezte ki, és megfogalmazta egy új, erős kormány iránti igényét. Az új kormány legyen képes úrrá lenni a háború befejezésének nehézségein, ehhez politikai összefogásra van szükség, az új kormányban legyen ott Károlyi, Lovászy, Apponyi és Andrássy!

Nem valószínű, hogy a Hadik-kormány felállításának híre egyáltalán eljutott Kolozsvárra, de a pár nap múlva létrejött Károlyi-kormány összetétele sem tükrözte a politikai összefogás kolozsvári óhaját. Az október végi pesti eseményeket (őszirózsás forradalom) értetlenül és idegenkedve fogadta Apáthy. November elsején viszontlátogatást tett Sieglernél, majd beszédet intézett a kolozsváriakhoz. Beszédében arra szólított fel mindenkit, hogy ne kövessék a pesti csőcselék példáját, tartsák tiszteletben a hadsereg és a tisztek méltóságát — a sapkarózsa letépéséről van szó. Mind a lakosságtól, mind a katonaságtól tiszteletet követelt a királyság iránt. Ahogy mondta: Erdélyben csak a koronás magyar király iránti hűségtől várható boldogulás. Egyébként a frissen felállt kormány nevében akkor maga Károlyi is hűségnyilatkozatot tett az őt kinevező József főhercegnek. Az igazi gondot az országban és Erdélyben is a hadsereg felbomlása okozta. Erdélynek erős hadseregre nagyobb szüksége volt, mint valaha, nem a nemzetiségek, hanem a külső ellenség ellen.

Apáthy szerint egyáltalán nem örültek a Tanácsnál jelentkező katonáknak, sokkal inkább megdöbbentek a katonai morál devalválódásán, a jelentkezőket minden esetben Siegler János gyalogsági tábornokhoz utasították. Fennállt a zavargás veszélye, a Kolozsvár környéki falvakból román parasztok tódultak a városba. Bár a tiszteket Kolozsváron nem bántotta senki, a városban tartózkodó közel 200 tiszt nem tudott úrrá lenni a katonai morál látványos szétesésén. Vidéken voltak

© Copyright Mikes International 2001-2006

fosztogatások, Kolozsváron azonban a szervezett munkásság és a rendőrség összehangolt tevékenységének köszönhetően nem voltak zavargások. A tanács akkor sem változtatott saját módszerén, amikor megérkezett Pestről a hír, hogy a király Károlyit bízta meg a kormányalakítással. A hír felértékelte a Nemzeti Tanács és a Károlyi-párt jelentőségét, minden kolozsvári testület (városi tanács, vármegye a főispánnal, törvényszék, királyi tábla, helyi pénzügyi szervek, az erdélyi katolikus egyház) felajánlotta segítő támogatását, még a katonaság is (Siegler tábornok) tőlük várta a helyi irányítás feladatainak ellátását.

Apáthy számára nagy csalódást jelentett a hadsereg feloszlatásának híre, egyszerűen nem értett egyet Károlyival. Mindvégig érezte annak veszélyét, hogy Erdélyben nincs komoly magyar haderő, ő nem leszerelésben, hanem mozgósításban és fegyverkezésben gondolkodott — nem K und K, hanem nemzeti hadsereg alapon. A keleti front összeomlása következtében a Kolozsváron átözönlő és nyugatra tartó katonaság zömmel cseh származású volt, semmi közük nem volt Erdélyhez, viszont fegyelmezetlenségük következtében az igazgatás csődbe jutott. A nemzetőrség felállítására vonatkozó kormányrendelet végrehajtása kibővítette a tanács feladatkörét, viszont először konfrontálódott a magyar és a román nemzeti tanács. Apáthy ragaszkodott ahhoz a követeléshez, hogy az új nemzetőrség a magyar alkotmányra és államra tegyen esküt, a román elképzelés szerint román nemzetőrök csak a román nemzeti tanácsnak tehetnek esküt. A nemzetőrség szervezése külön folyt, helyileg is elkülönültek egymástól. Ugyancsak nagy értetlenséggel fogadták a helyzet „megoldására" érkezett kormányutasítást: fizessék ki a román katonaságot. A kifizetés révén (másfél millió, majd további kb. 800 000 korona) a magyar kormány hozta átmeneti független anyagi helyzetbe a román nemzetőrséget.

Apáthy másik gondját Vincze Sándornak hívták. A szociáldemokraták vezetője katonatanácsot akart — katonaság nélkül. Nemcsak ebből a szempontból tűnt erőltetettnek Vincze terve, hanem biztonságpolitikai szempontból is. Kolozsváron a munkásság nem tanúsított semmilyen ellenkezést a katonákkal szemben, a szerveződő magyar nemzetőrség román konkurense nem játszott bizottságosdit, hanem a katonai regula szerint szerveződött. Apáthy javaslatára a tanács egy munkás és egy katonai népbiztost választott, a népbiztosok feladata a kapcsolattartás volt előbb Sieglerrel, majd Kratochwill katonai parancsnokkal. Így Vincze átmenetileg megnyugodhatott.

November 9-én Apáthyt Pestre hívták. Pop Csicsó István a román Comité nevében szabályos ultimátumot nyújtott be a kormánynak. Fenyegetőző nyilatkozatuk szerint csak úgy tudják fenntartani a rendet, ha 24 vármegye és Csanád, illetve Ugocsa egy része hozzájuk kerül. Eszközeik ugyan nincsenek a rend fenntartására, de elutasítás esetén fellázítják az oláh parasztokat és megismétlődik '48 vérfürdője. Az aradi tárgyalások alaphangját Pop Csicsó ultimátuma adta meg. Apáthy nagy megdöbbenéssel konstatálta a pestiek tehetetlenségét, szerinte egy erős kormány azonnal lefogatta volna a Comité tagjait. Csüggedtséget tapasztalt, szerinte a pestiek önmaguknak sem tudnak segíteni, nemhogy az erdélyieknek. A küldöttség tehát nem osztotta azokat az optimista várakozásokat, melyeket a közvélemény táplált a tárgyalások előtt. Megjegyzés: az utazás előtt még semmi konkrétumot nem tudtak a belgrádi tárgyalásokról, ahol végül is az úgynevezett Diaz-féle békeszerződésnél kedvezőtlenebb körülmények alakultak ki. Az aradi tárgyalásokat megelőző megbeszéléseken Bethlen szerint mindenáron el kell kerülni az esetleges polgárháborút. Az elképzelések egyéni felvázolása során Apáthy megismételte az október 14-i levelében foglaltakat, tárgyalási javaslataival Jászi egyetértett. Kihasználva az alkalmat, arra is kérte Bartha Albertet (hadügy), hogy küldjön egy erőskezű tábornokot Kolozsvárra. Siegler aranyos, de nem erőskezű ember. Egyúttal egy 10 000 főből álló katonai egység odavezénylését is szorgalmazta. Bartha megígérte a Brassóban szolgáló Szabó Zoltán tábornok kolozsvári átirányítását. Siegler nyugdíjba vonulása után november 20. tájékán lett Kratochwill Károly az új városparancsnok, azonban a katonai erő sohasem érkezett meg a városba.

Aradra az előkészítők (Jászi Oszkár, Bethlen István, Bánffy Miklós, Barcsay Andor, Vincze Sándor, Somló Bódog és Apáthy István) és a pesti nemzeti tanács képviselői (Ábrahám Dezső és Bokányi Dezső) utaztak. Az első tárgyalási napon érdemi megbeszélésre nem került sor. Míg a románok Maniu érkezésére vártak, a Jósikafalván történt véres eseményekről volt szó. A második tárgyalási napon Maniu előállt a teljesen egyértelmű román követeléssel: a magyarok a jövendő román állam alapítása érdekében előkelő gesztussal mondjanak le 26 erdélyi vármegyéről. Apáthy saját szerepléséről azt írta, hogy többször is hozzászólt, bár a román küldöttség tárgyalási legitimációját többször is kétségbe vonta, ugyanis sem a kormánynak, sem a pesti nemzeti tanácsnak nem volt tagja. Emlékiratában hajdani hozzászólásainak azon mozzanatát tartotta fontosnak kiemelni, melyekben a belső rend helyreállításának és az együttműködés jelentőségének hangsúlyozásáról beszélt. A történetírás pedig személyének lelki zavarodottságáról beszél, sugallván, hogy anakronisztikus megnyilvánulás volt részéről a királyság alkotmányosságáról és államrendjéről mint közjogi tárgyalási alapról nyilatkozni. Megjegyzés: Nem volt az. Először is a tárgyalások napjaiban utazott a magyar felsőház küldöttsége Bécsbe, és ugyancsak ezekben a napokban mondott le Károly a magyar trónról. Másodszor pedig közvetlenül az eredménytelen aradi tárgyalások után kiáltották ki a Károlyi-féle köztársaságot. Arad idején a magyar királyság államformája még létezett, a királyságra való hivatkozás finoman szólva sem anakronizmus egy olyan politikus részéről, aki a királyság intézményében mindig is a magyar állam területi integritásának legfőbb és egyetlen legitim intézményét látta. Zavarodottságot elsősorban Jásznál lehetne konstatálni, hiszen már az előkészítő megbeszélésen kénytelen volt elfogadni Apáthy helyzetértékelését és tárgyalási elképzeléseit, látens módon elismerve egyúttal, hogy az 1912-és vitában nem volt igaza.

A magyar küldöttségnek be kellett látnia, hogy a román igényeket nem lehet kielégíteni, még a konföderatív állam létrehozásának tervével sem. Maniuék teljes elszakadást akartak — ahogyan Jászi csodálkozó kérdését megválaszolták. A

© Copyright Mikes International 2001-2006

válaszon csak az erdélyiek nem tudtak igazán csodálkozni. Az eredménytelen aradi tárgyalás egyetlen pozitívuma nem lebecsülendő: megértették, hogy a románoknak eszük ágában sincs Pop Csicsóék fenyegetését beváltani. Apáthy visszaemlékezése szerint a belgrádi szerződés tartalmát főkormánybiztosi kinevezése után, december 8-án ismerte meg. Keserű megállapítása szerint, ha az egyezményben engedélyezett 6 gyalogos és 2 lovas hadosztály a magyar kormány rendelkezésére állt volna, ma nem kellene Csonka-Magyarországban élni. A legnagyobb őrültségnek ezúttal is a hadsereg feloszlatását tartotta, véleményéhez két új mozzanat társult. Arad után partnerei (a radikálisok és a szociáldemokraták is) kezdték belátni, mennyire igaza volt ebben a kérdésben, továbbá a fegyveres erő hiányának betudhatóan nem lehetett a belgrádi szerződésnek érvényt szerezni. Mindenáron fegyveres erőt akart létrehozni Erdélyben, látván, hogy az erdélyi románság csak ott tagadta meg a (magyar) közigazgatást, ahol saját fegyveres erőiben bízni tudott. Tudta, hogy tartanak tőle, de szerinte tényleges hatalmát igencsak túlbecsülték. Következetesen nem tárgyalt a román nemzeti tanáccsal, Arad után egyszerűen árulóknak tudta őket. Határozott fellépésre és tekintélyre van szükség ebben az egyre feszültebb kapcsolatban — vallotta.

Közvetlenül a hazaérkezésekor tudta meg táviratból, hogy Pesten kikiáltották a köztársaságot. Hiába hívták a fővárosba, nem ment. Nem magával a köztársaság jogi intézményével volt gondja, hanem először is kikiáltásának időzítésével — lezáratlan békeszerződési folyamat kellős közepén vagyunk. Másodszor pedig a király lemondása nem hozta magával az új kormány királyi kinevezését, mely a nemzetiségiekkel folytatott tárgyalásokhoz nélkülönözhetetlen jogcím kellett hogy legyen. Tudta, miért fogadták el a magyar Nemzeti Tanácsot Aradon a románok kormányalakító tényezőnek, akkor ugyanis elvben a román nemzeti tanács is rendelkezhet kormányalakító jogosítvánnyal. A magyar királyi jogfolytonosságban viszont benne van az állami jogfolytonosság is. Az október 31. utáni helyzetben a románok tabula rasát láttak, neki viszont a király lemondása és a parlament önfeloszlatása után úgy kellett a törvényesség szellemében eljárni, hogy lélekben maga sem hitt saját új kormánya legitimitásában. Sem a parlament visszahívására (szerinte nem volt joga feloszlani), sem pedig új választások szervezésére nem volt lehetőség — főleg Erdélyben nem, ám a kialakult belpolitikai helyzet nagyban hozzájárult Magyarország földarabolásához. November második fele munkával telített hétköznapokat hozott, bár megfogalmazott jogköre nem volt a tanácsnak, így a társszervek tevékenységéhez kellet igazodnia. A főispáni székbe jó barátja, Papp József lemondása után az ő ajánlására Grandpierre Emil került. Értékelése szerint Pappnak nem bocsátotta meg a politikai közélet, hogy elhagyta a Károlyi-pártot és 48-as alkotmánypárti lett, Grandpierre ajánlását viszont sohasem bánta meg.

Kormányutasításra katonai mozgósításba kezdtek. 15 székely tisztet küldtek Székelyföldre, s a sovánka eredmény ellenére Kolozsváron megkezdődött a jövendő székely hadosztály újoncainak kiképzése.

Így érte őket 1918. december elseje, a gyulafehérvári határozat napja. A mai román nemzeti ünnep napjáról annyit ír, hogy a magyar állam nem ellenezte a rendezvényt, hanem különvonatokat is indított a résztvevők számára. Sok román tiltakozni ment Gyulafehérvárra, őket néhány napos fogság után engedték csak szabadon. A határozatot nem egyhangúan hozták, a csatlakozásnak számottevő ellenzéke volt. Apáthy a magyar kormányt tette felelőssé az elvben megakadályozhatónak nevezett gyulafehérvári gyűlésért és a gyűlés támogatásáért.

December 2-án Pestre utazott, mivel a megváltozott helyzetben vagy félreáll, vagy tényleges intézkedési jogkört kap a kormánytól. (Ezen a napon alakult Nagyszebenben a Consiliul Dirigent). Egyszerűen tiszta helyzetet akart teremteni, hiszen nem értette kormánya számos megnyilvánulását. Pestet Magyarország legnagyobb betegségének, bűnös lelkű városnak nevezte, s ide most ő is betegen érkezett, csak 4-én tudott kormányzati tényezőkkel találkozni. Hatodikán a Minisztertanács elfogadta Batthyány előterjesztését, azaz Apáthyt kinevezték Erdély főkormánybiztosává. A kinevezés a polgári közigazgatásban teljhatalmat biztosított számára, valamint tárgyalási jogosítványt adott a belgrádi szerződés és a Diaz-féle fegyverszünet betartásáról folytatott tárgyalásokra a megszálló katonai erők parancsnokságával. Kapott továbbá 1 millió koronát az új szervezet kialakítására, a személyi és a dologi kiadások fedezetére. A virtuális hivatal tervezetét hagyatékában meg lehet találni, 18 ügyosztályt tervezett. Megjegyzés: a történetírás 14-ről tud. Egyetlen személyi vonatkozást érdemes kiemelni. Nem a kormány kérésére, hanem saját elhatározásból tette meg helyettesének Vincze Sándort. December 7-i kinevezése után másnap tért haza Kolozsvárra, hogy azután letartóztatásáig egyetlen órára se hagyja el városát.

Még Pesten alapos tájékoztatást kapott a hadügyminisztertől (Bartha Albert) az erdélyi hadi helyzetről. A román hadsereg november 20. körül jelent meg Erdélyben, főleg a Tölgyesi és a Gyimesi szorosokon át jöttek. Elfoglalták Csíkszeredát és elérték a Maros vonalát. Létszámukat december 10. körül 15 000 főre becsülték. Még Bartha arról beszélt Apáthynak, hogy Vyx szerint a Marost nem léphetik át a románok, ám Apáthy addigra már olvasta a belgrádi egyezmény hiteles szövegét, s nem hitt Vyx szavainak. A belgrádi megállapodás III. szakasza az ország stratégiai pontjait (itt Erdély nagyvárosait) a szövetségesek által megszállhatóknak nevezi, s Apáthy tisztában volt azzal, hogy adott esetben nem csak a szövetségesek, hanem a románok is megmozdulnak — különösen megfelelő ürügy esetén.

Ebből következően Apáthy igencsak vigyázott arra, hogy ne szolgáltassanak ürügyet a román katonai intervenció folytatására, Kolozsvár megszállására. Kolozsváron feszült hangulat fogadta. Távolléte idején arra buzdították egymást a városban kiképzés alatt álló székelyek, hogy koncolják fel a román nemzeti tanács, a román nemzetőrség tagjait, de a hasonló magyar testületeket is hazaárulónak titulálták, így a magyarokat is veszély fenyegette. Sikerült lecsillapítani a valószínűleg provokátorok keltette indulatokat, később ugyanis kérdésessé vált, hogy valóban székelyek voltak-e a hangadók.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A pere idején gyakran emlegetett atrocitásokról annyit ír, hogy két halálos eset történt. Egy Zeyk József nevű magyar huszárkapitány és egy Popovics (sic!) nevű román ember halt meg, az utóbbi egy másik román ember másnak szánt lövésétől. Egyszerűen hazugságnak nevezte a román katonai parancsnokok azon híreszteléseit, miszerint a magyarok mészárolják és csonkítják a románokat. Megjegyzés: egyetlen ilyen esetet sem tudtak említeni, pedig bizonyára a vádanyag előkelő helyén szerepelhetett volna. A városvezetés mindenesetre megnyugvással és Kratochwill városparancsnok is helyesléssel fogadta a hadvezetőség azon utasítását, hogy a városban tartózkodó toborzott székely erők vonuljanak vissza Debrecenbe, illetve Nagykárolyba. A várost azonban nem a székely hadosztály hagyta el, ilyen egység még nem, legfeljebb a hadosztály magja létezett.

Egy másik legenda szerint Apáthyt felkereste a városon Arad irányába átvonuló, visszavonulásban levő német katonai erő vezetője (Mackensen), s felajánlotta neki, hogy megvédi a várost. Ajánlatát Apáthy — ki tudja, milyen okból? — állítólag visszautasította. Feljegyzéseiben arról ír, hogy az ügyben érintett katonai erőre a Diaz-féle fegyverszüneti megállapodás XI. szakasza vonatkozott, s ő ennek szellemében járt el. A szöveghelyen említett katonai erő átvonul a városon és 16 órán belül elhagyja az országot. Jóval később, 1920. szeptember 7-én, a Budapesti Hírlapból tudta meg, hogy annak idején maradtak katonák Kolozsváron és így internálandók lettek. Magával a parancsokkal nem is találkozott, néhány hadbiztossal tárgyalt. Semmilyen ajánlatról nem volt szó, így nem is volt mit visszautasítani. Egyszerűen néhány vonatot kértek, hiszen Brailától Tövisig gyalogoltak. A németeknek elegük volt a háborúból, mindenáron haza akartak menni, egy kis külön háború igazán nem lehetett kedvükre. Gondolkodó ember egyébként sem hiheti, hogy 3-4 ezer emberrel meg lehet védeni a Maros vonalát.

A németek átvonulása idején érkezett a városba a marosvásárhelyi nemzeti tanács elnöke (Antalffy) azzal a hírrel, hogy Neculcea tábornok Kolozsvár megszállására készül. A városban állomásozó székely erők addigra nagyjából elvonultak. Kratochwill parancsot kapott a magyar hadvezetéstől a visszavonulásra, kerülnie kellett az összeütközést. Csak a keret és a csendőrség maradhatott a városban. Apáthy vitatja visszaemlékezésében, hogy több pesti kormánybiztos is követelte volna a (nem létező) székely hadosztály bevetését. Kratochwillt józan, az erőviszonyokat reálisan ismerő katonának nevezi, s akkor is egyetértett a visszavonulással: „a diadalmas ellenség másként viselkedett volna, mint az alattomos hódító". Civilként is elfogadta a katonai realitást, ő is a csucsai frontot tartotta védhetőnek. Onnan meg lehetett volna védeni azt, ami maradt az országból. A románok egyébként egészen április közepéig nem is mertek megindulni, akkor viszont a királyhágói-csucsai front katonáit visszafordították — a vörösök ellen. Megjegyzés: Kratochwill katonáinak szereplését sokan vitatják, így érdemes még egyszer átgondolni Apáthy állásfoglalását! A Kolozsvárt elhagyó székelyeket még jogtalanul lehet hadosztálynak titulálni; a visszavonulás jogos volt; Csucsa térségében meg lehetett volna védeni az országot (addigra egyrészt megerősödött a katonai kontingens, s a királyhágói-csucsai vonal katonailag nagyon is védhető lett volna).

Kolozsváron elkezdődött Apáthy és Neculcea hosszú távirati alkudozása a város megszállásának hogyanjáról. Neculcea kilátásba helyezte — ellenállás esetén — a város lövetését. Apáthy garanciát kért a belgrádi szerződés III. szakaszának betartására a románok részéről. Mivel az ellenségeskedés a szövetségesek és Magyarország között megszűnt (XVIII. szakasz), így nem lehet lefegyverezni a rend fenntartására (csendőrség, nemzetőrség, rendőrség) szolgáló alakulatokat. Garancia esetén nem lesz ellenállás, tehát nem lesz vérontás sem. Egyúttal táviratilag kérte a magyar kormányt, érje el Vyxnél, hogy a szövetségesek közvetítő szerepet vállaljanak. Választ a szükségesnél jóval később, december 22-én kapott. Közben megérkezett Pestről Fényes László (a nemzetőrség kormánybiztosa) és Rónai Zoltán (érdeklődőként). Nem csak Apáthy, hanem a városlakók sem örültek Fényes érkezésének és főleg szereplésének. Nem ismerte a várost, beszédstílusa idegennek hatott, beszédeit lanyha érdeklődéssel fogadták az emberek. Megjegyzés: Apáthy semmi érdemlegeset nem ír a 22-i nagygyűlésről. „Rendben lefolyt". Elhatárolódott Fényestől. Ő fegyverkezésre, s nem pedig a nemzetőrség lefegyverzésére buzdított, mint Fényes. Ismét egy legenda, mely szerint ők ketten együtt ugyanazt akarták. A legenda alapja: Fényes és Rónai kocsival Marosvásárhelyre utaztak és Kocsárdnál egy maroknyi magyar csapattal találkoztak. A katonák a visszavonulási parancsuk ellenére támadni akartak, őket beszélték le az esztelennek tűnő vállalkozásról. (Apáthy ott sem volt). Fényes a városban tartózkodott még december 24-én, másnap utazott vissza Pestre.

Apáthy december 21-én Vyx válaszát várva, telefonon kapcsolatba lépett Károlyival és heves szópárbajba keveredtek. Apáthy számon kérte a kormány lanyhaságát, s kilátásba helyezte lemondását, amennyiben nem kap Vyxtől garanciát arra vonatkozóan, hogy a város megszállása a belgrádi szerződés III. szakasza alapján történik. Később sem tudta meg, hogy Neculcea kapott-e egy ugyanolyan táviratot, mint ő. Hozzá ugyanis megérkezett Vyx garanciát adó távirata. Neculcea korábban sem volt hajlandó lemondani a magyar rendfenntartó erők lefegyverzésének tervéről, mert állítása szerint katonái idegesek a románok lemészárlása (?) miatt. Utolsó táviratában közölte a december 24-i bevonulás tényét Apáthyval és ismételten hivatkozott a lefegyverzésre vonatkozó határozott parancsára.

December 24-én Gerescu dandártábornok csapatai megszállták Kolozsvárt. Aznap délután Neculcea hadseregtábornok is a városba érkezett. Apáthyval a városházán találkoztak, a találkozón részt vett a pesti francia misszió képviseletében Vierne százados is. A százados Vyx nevében elvi állást foglalt a belgrádi szerződés betartása mellett.

December 28-án Apáthy szempontjából érdekes kormányváltozás történt Pesten. Lovászy Márton közoktatási miniszter lemondott, s Károlyi felajánlotta az üressé vált miniszteri tárcát Apáthynak, aki két okból sem fogadta el. Egyrészt helytelenítette a Károlyi-kormány balratolódását (épp úgy, mint Lovászy és Batthyány), másrészt kinevezett

© Copyright Mikes International 2001-2006

főkormánybiztosként nem akarta magára hagyni az erdélyi magyarságot. Megjegyzés: Károlyiék valószínűleg a menekülés lehetőségét kínálták Apáthynak. Vincze Sándor december 30-án éjjel elhagyta Kolozsvárt. Apáthy szerint az utolsó napokban már feltűnően csendes volt, talán már bánta addigi tevékenységét.

December 31-én Berthelot átutazott Kolozsváron. Másfél órát beszélgetett Apáthyval a vasúti kocsijában, aki természetesen az erdélyi magyarság érdekében emelt szó a francia katonai vezetőnél. Berthelot — Neculcea egyetértését is tolmácsolva — továbbra is főkormánybiztosnak ismerte el Apáthyt, és a jövendő békekötést a wilsoni elvekhez igazodó szerződésnek nevezte. Apáthy jelezte, hogy szerinte ő lesz az első letartóztatott Kolozsváron, számít várható letartóztatására. Előrejelzését Berthelot képtelenségnek nevezte, és parlamenternek titulálta Apáthyt.

A két tárgyalásról szóló jelentését Apáthy a magyar kormány elé utalta, ám jelentésének elfogadását a kormány húzta-halasztotta. Közben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a románok nem akarják betartani a belgrádi egyezményt.

Január 8-án Neculcea parancsban tiltotta meg Mosoiu akkori főparancsnoknak, hogy kapcsolatot tartson Apáthyval, míg nem tisztázódik jogköre. Kiderült, hogy a magyar kormány mulasztást követett el, mikor kinevezésével egy időben nem tette közzé hivatalosan Apáthy hatósági jogkörét.

Pestről január 9-én válaszoltak sürgető táviratára, s közölték vele, hogy jogkörének leírását elküldték Vyxhez is.

Megjegyzés: Innentől kezdve teljesen egyértelmű, hogy a franciák és a románok kihasználták a magyar kormány bakiját. Apáthyval érdemben senki sem tárgyalt. Minden tárgyalási igényét azzal utasították el a helyi katonai vezetők, hogy bukaresti parancsra várnak. Hiába kért francia összekötő tisztet, hiába sürgette a választ. Maradt a passzív ellenállás, a tisztviselői kar passzív ellenállásának szervezése — letartóztatásáig. Utolsó hihetetlenül fontos vezetői cselekedete az volt, hogy garanciát kért és kapott a magyar kormánytól, hogy az állásukat vesztett köztisztviselőkről az állam gondoskodni fog. Álláspontja szerint elvben a magyar tisztviselők nem tehetnek hűségesküt Ferdinánd királynak, hiszen csak addig kellenek az új hatalomnak, míg meg nem tanítják az új román tisztviselői kart a közigazgatás gyakorlatára, azután földönfutóvá válnak.

A figyelmes olvasó észreveheti azokat a diszkrepanciákat, melyek az Apáthy-féle visszaemlékezés és a történetírás (Magyarország története; Erdély története) idevonatkozó tézisei között fennállnak. Néhányról menet közben már volt szó, de a fejezet végén érdemes még másokat is szóba hozni.

Ahol Apáthy királyságot említ, ott a történelemkönyvek impériumról szólnak — szóhasználati eltérések szép számban vannak, és felfogásbeli különbségről árulkodnak.

Többször is rektorként emlegetik az egyetem volt rektorát (1918/19-ben Schneller István volt az egyetem rektora). Úgy tűnhet tehát, mintha nem politikai vezetőként (Erdélyi Nemzeti Tanács elnöke vagy éppen Kelet-Magyarország főkormánybiztosa), hanem rektorként intézkedett volna. Különösen az október 30-31-i tüntetések állítólagos betiltásánál.

Nem derül ki, hogy a Károlyi-kormány elődeinél lényegesen demokratikusabban irányította az ország sorsát még a köztársaság kikiáltása előtt is, így teljesen értelmetlen „megkésett demokratikus engedményekről" nyilatkozni Apáthy október 14-i levele kapcsán is. Apáthy kezdettől az egyik legdemokratikusabb intézmény (általános választójog) eszméjének képviselője volt, de a háborús állapotok, különösen az 1916-os román betörés után, igencsak megnehezítették volna egy ilyen mérvű országos belpolitikai reform esetleges végrehajtását is.

Az aradi tárgyalásokhoz idézzünk egy mondatot az Erdély történetéből (1711 o.): „Az erősen nacionalista Apáthy István és Bethlen István gróf is hozzájárult Jászi miniszter tervezetének elfogadásához, aki a románokkal való tárgyalást javasolta és svájci típusú kantonális konföderáció megteremtésével kívánta megoldani az erdélyi kérdést." Apáthy szerint Bethlen és nem Jászi beszélt a tárgyalások elvi fontosságáról. Az „erősen nacionalista" kitétel helyi értékéről volt már szó: a választójog bevezetése és a magyar érdekek erőteljesebb képviselete két egymást kiegészítő elv gondolkodásában.

Apáthy szerint nem Jászi tervét fogadta el az előkészítő bizottság, hanem Jászi az ő korábbi tárgyalási javaslataival értett egyet. Valószínűleg mindkét változatban lehet igazság, bár az szinte kizárt, hogy Aradon Jászi előállt volna a svájci kantonizálás tervével. Ez legfeljebb távoli elképzelés lehetett, Aradon egyszerűen alkudozás folyt, előbb bizonyos területeken az önrendelkezés megadása, később pedig a kormányhatalom átadása volt az ajánlat – teljes összhangban a királyság alkotmányjogi intézményével.

Végezetül pedig teljesen kizárt, hogy 1918 december 31-én Berthelot bármilyen új demarkációs vonalban „megállapodhatott" volna Apáthyval. Először is Apáthy nem volt katona, másodszor pedig ehhez országos szintű vezető kellett volna, harmadszor a jogosítványa sem engedte. A letartóztatására számító Apáthy csak garanciát kérhetett a legfőbb francia katonai vezetőtől, hogy tevékenységét folytathassa. Megkapta, mégis letartóztatták.

IV. Az Apáthy-per

Állítólag Apáthyt letartóztatása után először halálra ítélték, később az erős nemzetközi tiltakozás hatására a halálos ítéletet börtönbüntetésre változtatták, majd felmentették. Akkor mindenekelőtt nézzük a dátumokhoz kötött tényeket — ahogyan az ő hagyatékában szerepel. Letartóztatása 1919. január 15-én történt, magát a letartóztatási parancsot február 24-én fogalmazták meg. A nagyszebeni börtönbe került. Innen vizsgálati okokból Désre szállították február 9-én, a dési vizsgálat április 14-én

© Copyright Mikes International 2001-2006

fejeződött be. Másnap (ápr. 15) Désről Zsibóra, onnan április 22-én Nagykárolyba vitték — minden bizonnyal egyszerűen el akarták dugni a közfigyelem elől. Nagykároly börtönében május 18-ig tartották, ekkor visszavitték Nagyszebenbe. Az elsőfokú tárgyalás június 15-én kezdődött, 21-én hirdettek ítéletet. Elsőfokon öt év kényszermunkára ítélték. A másodfokú tárgyaláson (1919. november 11) az elsőfokon megállni látszó három vádpont alól is felmentették. Szabadlábra december 22-én helyezték, az új határ átlépéséig Nagyszebenben maradt, útlevélre várt.

Maga a júniusi per az erdélyi román hadsereg parancsnokságának hadbírósága előtt folyt, az ötfős bíróság elnöke Moruzi Gheorghe ezredes, tagjai pedig két őrnagy és két kapitány voltak. A vád összesen 18 tanút szólított és lemondott 5 tanú meghallgatásáról. (Néhány név: Pop Gyula, Poritiu Bálint, Horváth Emil, Florian Gyula, Szatmári Ákos, Jovanovics Gyula — magyarok és románok vegyesen.) A védelem lemondott 12 tanú meghallgatásáról és megidézte tanúnak az alább felsoroltakat: Gelei Sándor (nem azonos munkatársával, a későbbi híres professzor Gelei Józseffel!), Farkas Béla, Ajtai Sándor, Schneller István, Krausz Antal ezredes, Sándor József, Pop József, Kratochwill Károly ezredes, br. Béldi Kálmán, br. Jósika János. A vád öt vádpont alapján felségsértés és összeesküvés vádjával illette Apáthyt. A védelem elsősorban a bíróság illetékességét vitatta, hiszen Ausztria-Magyarország és a Román Királyság között akkor még létező kiadatási egyezmény teljes figyelmen kívül hagyásával történt a letartóztatás és a vádemelés, hiszen időben még jóval a békeszerződés aláírása előtt vagyunk. Továbbá polgári, tehát nem katonai bíróság elvi illetékességét fogalmazta meg a védelem az ügy jogi természetének megfelelően. A vád ellenérve szerint a vádemelés alá vont cselekmény katonailag megszállt területen folyt, illetőleg nem fejeződött be a tényleges katonai megszállás után. A megszállást (ott és akkor) a „nemzeti terület meghosszabbításának" tekintették, ebből kifolyólag és a várható büntetés minimumára (3 hónap) való tekintettel katonai és nem polgári bíróságot tartottak illetékesnek.

A vádpontok szerint Apáthy István

— mint a kolozsvári Magyar Nemzeti Tanács elnöke a román kormány felhatalmazása nélkül a székely vármegyék székelyeit besorozta, ezeknek fegyvert és lőszert szerzett, mindezen tevékenységét olyan területen folytatta, mely a (román) hadsereg által meg volt szállva;

(A jegyzőkönyv szerint a bíróság 3 : 2 arányban (!) bűnösnek találta.)

— mint a kolozsvári Magyar Nemzeti Tanács elnöke az erdélyi román részekben százezrekbe menő számban nyilvánosan terjesztett kiáltványokban a román lakosságot a román hadsereg és a román állam ellen felizgatni kísérelte, mikor ezen területek a román hadsereg által megszállt területek voltak;

(A jegyzőkönyv szerint a bíróság 5 : 0 arányban bűnösnek találta.)

— ezekben a kiáltványokban I. Ferdinánd ellen a legaljasabb sértéseket követte el;

(A jegyzőkönyv szerint a bíróság 5 : 0 arányban bűnösnek találta.)

— mint Kelet-Magyarország kormánybiztosa — felsőbb parancsra — a magyar tábornoktól való parancsnak engedelmeskedve Zilah kiürítése kapcsán parancsot adott arra, hogy Czigány állomáson 1919. január 14-én támadják meg Cerbulescu főhadnagy különítményét, aki a kiürítés ellenőrzésére jött. A támadás következtében 6 katona meghalt, 12-en megsebesültek, néhányan fogságba estek és megcsonkították őket.

(A jegyzőkönyv szerint a bíróság 0 : 5 arányban nem találta bűnösnek.)

— Egy kérdésben megfogalmazott vádpont: Léteznek-e számára enyhítő körülmények?

(Erre a kérdésre a bíróság 4 : 1 arányban igennel válaszolt.)

A legkevesebb, amit el lehet mondani, hogy az ítélet nem azt sugallja, hogy vérbíróság ítélkezett Apáthy felett. Tekintetbe vették a feltárt enyhítő körülményeket, egy vádpontot elutasítottak és egy másik fontos vádpontban is erősen megoszlott az ítélkezők véleménye. Az egyértelműen kimondott bűnösség két összefüggő, ugyanarra az eseményre vonatkozó vádpontot érint.

Az erősen kérdéses egyik vád a fegyverkezés vádja volt. Védőbeszédében 150 embert említett, tehát szó sem lehetett semmilyen reguláris, fegyveres erő szervezéséről. 1918. november 1-jén a városban felbukkant a szétszóródott 2. brassói gyalogezred menekülő maradványa. A fegyelmezetlen, civileket is terrorizáló banda kordában tartására irányuló intézkedéseit minősítették utólag fegyveres ellenállás szervezésének. Megjegyzés: még ha nem is közbiztonsági, hanem katonai intézkedésekről lenne is szó, Kolozsvár akkor még nem állt a román hadsereg megszállása alatt, finoman szólva sem kellett volna a román kormány engedélyéért folyamodnia. A székely toborzás és kiképzés nem polgári, hanem a magyar kormány utasítására végrehajtott katonai feladat, neki ehhez semmi köze nem lehetett.

Ugyanez az időbeli csúsztatás jellemzi az izgatás vádját is. Perében vállalta bizonyos röpiratok készítésében és terjesztésében való részvételét és felelősségét. Minden általa is készített röpiratot aláírt, ezeket olvasva meggyőződhetünk arról, hogy mindegyik megnyugtató és felvilágosító jellegű volt. Felségsértő szavakat nem használt, ám a perben egyetlen bűnének számított, amit akkor legfőbb erényének tudott: saját nemzetének szolgálata. Ahogy mondta, bírája csak a mindenható és legfeljebb a majdani pártatlan történetírás lehet. Megjegyzés: nem tudhatjuk, hogyan intézte el a mindenhatóval ügyét, de a pártatlan történetírásra még várhat. Nyilatkozata szerint bármit is tett 1918. december 24. előtt, magyar alattvalóként, a belgrádi szerződésnek megfelelően, meg nem szállt területen cselekedte. A belgrádi szerződésben talán csak ketten hittünk — írja. Károlyi és ő. Neki meggyőződése volt, hogy a helyi vezetőket rendfenntartási kötelezettség terheli, a békeszerződéshez a magas diplomácia lehetőségei vezetnek. Így Apáthy 200 tételes tudományos életművére is hivatkozott, költői kérdésében ott a

© Copyright Mikes International 2001-2006

lehetséges válasz: elkövette-e az emberiség elleni bűnt az, aki életművét az emberiség fejlődésének szentelte? Valójában rendfenntartó intézkedései az anarchia megfékezésére és a bolsevizmus visszatartására irányultak. Megjegyzés: Apáthyt még bolseviknak is titulálta a román sajtó, ami — ismerve az ő szellemi habitusát — igencsak nevetséges vád.

Az 1919. január 14-i véres eseményekhez a bíróság szerint sem volt semmi köze. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy a katonai cenzúra ne bukkant volna annak az állítólagos táviratnak a nyomára, mely a vád legfőbb bizonyítéka lett volna ellene — ennek a támadási parancsnak a táviratát nem tudta a vád felmutatni. Így csak két cigány származású tanút volt képes a vád megidézni, akik hallottak valamit a parancsról. Ugyan hogyan kerülhettek abba a helyzetbe, hogy tudomásuk lehessen egy ilyen ügyintézésről? A vádpontot ejtették, ám Apáthy is tudta, hogy december 24. után figyelik minden lépését, és csak ürügyet keresnek a letartóztatására. Maga a gyanú ürügynek kiváló volt, vádként viszont nem állta meg a helyét. Maradt viszont a fegyveres ellenállás szervezésére és az izgatásra vonatkozó vád és az erre alapozott büntetés, az 5 éves kényszermunka.

Talán a román hatóságok sem vették komolyan, hogy a büntetés ténylegesen végrehajtható. Maga a per inkább demonstratív és kifejezetten figyelmeztető jellegű volt, s Apáthy félreállításával a magyarok ellenállását igyekeztek megtörni. A börtönben tisztelték a tudós professzort, még ha magyar is. Külön elhelyezést kapott, folytathatta a börtönviszonyok között realizálható tudományos tevékenységét, magyarul olvashatott szakkönyveket. Felesége beköltözhetett börtönszobájába, érkezése és távozása saját döntésén múlott. Megrendült egészségi állapota nem a börtönkörülményeknek, sokkal inkább az ítélethozatal előtti állandó utaztatásának köszönhető. A dési út még érthető, a nagykárolyi és a zsibói azonban már magyarázatra szorulna.

A másodfokú tárgyaláson született felmentő ítélet valójában korábbi védekezését igazolta. A bíróság elfogadta semmisségi kérelmét mindhárom vádpontban (székelyek felfegyverzése, kiáltványok készítése és felségsértés). A semmisségi kérelem közjogi alapját azon tézis szolgáltatta, hogy a vád alá vont cselekmények idején az elkövető nem lakott román területen (Megjegyzés: valójában nem román területen lakott), sőt, a román hadsereg által megszállt területen sem. Az új ítélet szerint Apáthy István mindvégig Kolozsváron lakott, és maga a város akkor nem tartozott a román államhoz. Ő maga is a magyar nemzethez, s nem a román államhoz tartozott, tevékenységében pedig saját országa javát szolgálta. (Ezt eddig is tudtuk, de most a román bíróság mondta ki.)

V. Epilógus

Szabadulása után Nagyszebenben Apáthy azonnal beadta útlevélkérelmét, az útlevél 1920. július 15-én meg is érkezett, augusztus 7-én átlépte a magyar határt. Pestre ment, és bekapcsolódott a Pesten működő kolozsvári egyetem munkájába. A meghurcolt, testben és lélekben megtört professzorra nem a pihenés, hanem újabb munka várt. Munkatársai átadták az intézeteinek átvételéről szóló jegyzőkönyveket. 1919. július 2-án vette át Farkas Béla adjunktustól és Boga Lajos múzeumi segédőrtől a Borza Sándor (Alexandru Borza, a kolozsvári botanikus kert mai névadója, akkor kormánybiztos) vezette küldöttség az egyetem Állattani Intézetét.

1919. augusztus 16-án pedig a Szövet- és fejlődéstani Intézetet adta át Gelei József magántanár szintén egy Borza-vezette bizottságnak. 1919. október 14-én pecsételték le az EME Állattár épületét, az eseménynél szintén Farkas Béla képviselte a magyarokat. Az utolsó jegyzőkönyv 1920. január 30-i dátummal a pecsét feltöréséről készült. Ekkor Gelei József és Boga Lajos voltak jelen. Ezen aktussorozat előkészítő eseménye 1919. május 13-án, az egyetem román megszállásának másnapján volt, amikor is Borza bejelentette Apáthy munkatársainak (az említetteken kívül Tompa Arthúr tudományos segédmunkatárs, Lőrinczy Eszter gyakornok és Magoss Irán mikrotechnikai segéderő), hogy a román Kormánytanács nevében átveszik az intézeteket formális kényszert alkalmazva s nem törődve azzal, hogy az EME Állattár nem állami, hanem magántulajdon.

A kolozsvári egyetem szegedi kezdéséig (1921) Apáthy számára (is) a legfontosabbnak maga az elhelyezés ügye — Szeged vagy Debrecen — bizonyult. A debreceni változatnak meglepően sok támogatója volt a professzorok között, komoly érveket sorakoztattak fel a város mellett. A Pesten tartózkodó „debreceniek” névsora: Dézsi Lajos, Kuncz Ignác, Rigler Gusztáv, Réz Mihály (Gombocz képviselte a külföldön tartózkodó Réz álláspontját), Schmidt Henrik, Boér Elek, Lukáts Adolf, Davida Leó, Gombocz Zoltán, Hornyánszky Gyula, Riesz Frigyes, Tóth Károly, Moór Gyula, Pogány Béla, Haar Alfréd és Ortvay Rudolf. Ők írták alá a debreceni változatot támogató és a miniszternek címzett memorandumot, de nyugodtan hozzájuk lehet kapcsolni a háttérbe vonuló Szádeczky Lajos nevét is.

A Pesten tartózkodó „szegediek” névsora (őket a menet közben érkezett debreceni ajánlat sem térítette el a szegedi megoldás támogatásától): Szandtner Pál, Menyhárt Gáspár, Lőte József, Lechner Károly, Imre József, Csengeri János, Schneller István, Győrffy István és főleg Apáthy István. A névsorból hiányzó professzorok vagy Kolozsváron tartózkodtak a jelzett időszakban, vagy különféle okok miatt hiányoznak a felsorolásból (pl. haláleset: Fabinyi Rudolf, vagy pl. távozóban voltak az egyetemről: Cholnoky Jenő stb.)

A szegedi elhelyezés mellett egyértelműen az egyetem akkori vezetői, a kormánymegbízott (Szandtner) és Apáthy állt ki. Ő egyszerűen kilátásba helyezte, hogy elhagyja az egyetemet, amennyiben nem Szeged mellett döntenek. Szeged ügyét res judicatanak nevezte, melynek megszegése esetén ő inkább Budán marad, és magángyűjteményével saját kutató intézetet nyit. (M-T Kar III. rendkívüli ülése, 1920. december 11.- Magyar Országos Levéltár K 636; 129. doboz, 1922 – 14 – 26371 tétel)

© Copyright Mikes International 2001-2006

Miután eldőlt a szegedi elhelyezés, szabadságot kért és Nápolyba utazott. Hazatérve nekilátott a szegedi oktatói és kutatói munka megszervezésének, az első szegedi tanév végén érte a halál.

Ezen írás nem annyira a tudós professzorról, sokkal inkább a politikusról szólt. S hogy politikai szereplésének mi az aktualitása? Mondja meg ő:

„Hogy főkormánybiztosságom utolsó napjaiban minő munkát végeztem, tudják, akik akkor körülöttem voltak. És tudja ma is Erdélyben minden magyar ember. Ha, Budapestre kerülvén, most el is felejtenek, majd eszükbe jut ismét később, a mainál jobb, vagy — ne adj Isten! — még rosszabb időben.” Apáthy István

Apáthy-szöveghelyek:

Magyarország története 1890-1918 főszerk. Ránki György (Akadémiai kiadó, Bp. 1976)
578, 718, 741, 776, 911, 938
Magyarország története 1918-1919; 1919-1945 főszerk. Hanák Péter (Akadémiai kiadó, Bp. 1978)
116-118, 170
Erdély története III. kötet főszerk. Köpeczi Béla (Akadémiai kiadó, Bp. 1987)
1687, 1702, 1703, 1711, 1713, 1719-1721, 1821-1823
Apáthy-hagyaték az Országos Széchényi Könyvtárban található:
Quart. Hung. 2452; 2454; 2455; 2456; 2457; Fol. Hung. 1673

A cikk elsősorban a hagyaték alapján készült. Nagyban támaszkodott a Quart. Hung. 2455-ben található *Erdély az összeomlás után* címet viselő anyagra, mely nyilvánvalóan egy leendő emlékirat első változata. Kisebb-nagyobb számozott szövegegységek ollóval körbenyírt papírlapokon — igencsak kezdeti állapotban maradt Apáthy még kéziratilag sem egységes visszaemlékezése. Mivel jóval több információt ad mind az eseményekről, mind pedig az ő személyiségéről és gondolkodásmódjáról, ezért ezt a szöveget, s nem pedig az 1920 decemberében, az *Új Magyar Szemlében* publikált írását (Erdély az összeomlás után) vettük alapul. Így a pontos, szövegszerű idézetek helyett inkább a szabadabb, ám Apáthy szellemiségét, cselekedeteit és gondolatait hívebben megjelenítő interpretációt választottuk.

In Memoriam István Apáthy

After 15 years of the collapse of communism, there are still heated debates in Hungary about the country’s and the nation’s recent history. One of the main causes of this situation is to be traced to the fact that the events of the WW I and its aftermath are still not yet processed by the Hungarian society. Oversimplifications and ideological dogmas still cloud a clear vision.

Present paper is an attempt to commence this process. The life, work and personality of István Apáthy are revealed with an objective, scientific apparatus. Mr. Mariska focuses mainly on the leading political role Mr. Apáthy played before, during and immediately after WW I, especially in the ‘capital’ of Transylvania, Kolozsvár/Cluj. Nevertheless, it does not lose sight of Mr. Apáthy’s prominent role that he played as a scientist, university professor and as a key figure in public life, either.

The reader is not only presented with a detailed encounter of Mr. Apáthy’s life as a political personality in a crucial moment in the history of Hungary but also with the ideas, acts and role of other key players.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

BEMUTATKOZÓ EST

2005. szeptember 9-én a Hollandiai Mikes Kelemen Kör — Mikes International 46. Tanulmányi Napok konferencián a BEMUTATKOZÓ EST folyamán elhangzott előadások.
(„NYUGATI MAGYAR SZELLEMVILÁG"; 2005. szeptember 8-11., Elspeet, Hollandia.).

ALBERT, Sándor : A komáromi Selye János Egyetem

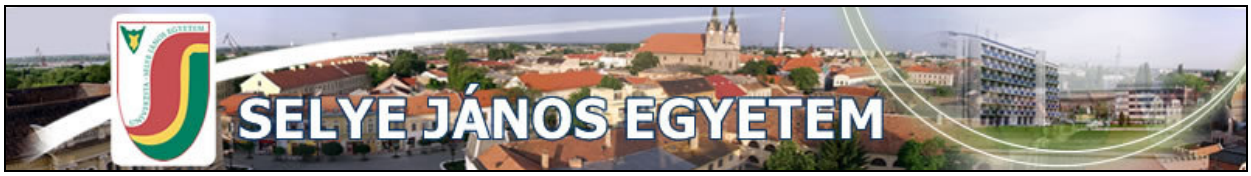

www.selye.sk

Mélyen tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Konferencia!

Márai Sándor fogalmazta meg, hogy
„A nép és az ország még nem nemzet.
A nemzet a nyelv.
Mert a nyelv tartja össze a nemzetet."

A nyelv megtanulásának, művelésének és fejlesztésének pedig a legfontosabb színhelye ugye az ***ISKOLA***. Ezért van szükség anyanyelvű iskolákra — az anyaország határain kívül is. Most arról szólnék, hogy hogyan is néz ki az anyanyelvű oktatás a Felvidéken. Mennyire lehetünk elégedettek és milyen kihívások várnak ránk a közeljövőben!

Elöljáróban elmondhatjuk, hogy a közoktatási hálózatunk jó. Van elég általános és középiskolánk — de rossz az iskolahálózat szerkezete. És ez a bajok egyik forrása. A középiskolás tanulók kb. 23%-a gimnáziumba jár; 27%-a szakközépiskolába és kb. 50%-a szakmunkásképző intézetekbe.

A nagy rohanásban pedig nem vettük észre, hogy időközben megváltozott az iskolák küldetése! Ma az iskolákat ugyanis **szolgáltató** intézetekként kezelik. A merev központi tantervek betartása helyett az iskolahasználók, a partnerek igényeit kellene kielégítenünk. A múltban a középiskolák, de mindenekelőtt a szakközépiskolák feladata egy-egy szakmára való felkészítés volt! Az Európa — tanács ún. fehér könyve viszont azt mondja, hogy a közoktatás feladata — megtanítani a diákot tanulni! Felkészíteni az élethosszig tartó tanulásra. **Tehát az elsődleges cél nem a szakmára való felkészítés!** A szakmára való felkészítés az **érettségi utáni** posztszekundáris képzés feladata kellene, hogy legyen.

Érdekes megnézni azt is, hogy ***Mit várnak el a munkaadók az iskolák végzőseitől ma?*** A leggyakoribb elvárás az idegen nyelvtudás, a számítástechnikai ismeretek, a jó kommunikációs készség, a rugalmasság, az alkalmazkodóképesség, a céghez való lojalitás, a továbbképzésekbe való bekapcsolódás. Az **IQ** helyett tehát az **EQ**-ra, az emocionális intelligencia kiművelésére kellene összpontosítanunk.

Az első feladat, tehát megváltoztatni a középiskolai hálózatunk szerkezetét. Elérni azt, hogy a jelenlegi, kb. 1200 diák helyett sokkal többen szerezzenek érettségi bizonyítványt, mert akkor a főiskolák, egyetemek merítési bázisa is nagyobb lesz.

Ez az egyik legfontosabb feladatunk, hiszen a Felvidéken ma csaknem 2,5x kevesebb magyar diák érettségizik, mint az országos átlag, és ennek következménye, hogy csaknem 2,5x kevesebb a magyar diplomások száma, mint az országos átlag.

A felvidéki magyarságról tehát elmondható, hogy ***alulképzett!***

Miért baj ez?

© Copyright Mikes International 2001-2006

Hát, többek között ugye azért is, mert azokban a régiókban, ahol alacsonyabb a lakosság képzettségi szintje — ott a munkanélküliség aránya magasabb. A nemzetiségek, köztük a magyarok által lakott régiókban ez az arány több helyen a 30%-ot is meghaladja. Ennek következménye a vidék elszegényedése, ami szociális feszültségekkel is együtt jár.

Ezzel kellett valamit kezdenünk! Erre kellett, **erre kell** keresni a megoldást! Érdekességként egy analógiával élnék. Hogyan kezeltek egy hasonló problémát néhány évtizeddel ezelőtt Hollandiában. **Enschede** városa az európai textilipar talán legnagyobb központja volt az 50–es, 60–as években. Aztán jött az említett ipar válsága. Több mint 50 ezer ember az utcára került. A város anyagi csődbe és morális válságba jutott. Enschedében megállt az élet. A gyárban, többségükben betanított munkások dolgoztak, akiknek esélyük sem volt a környéken munkahelyet találni. És ebben a nyomorúságos helyzetben született meg a ***bizarr ötlet!*** Alapítsunk egyetemet! Emeljük meg a város lakosainak képzettségi szintjét!

És létrehozták az Enschedei műszaki egyetemet — természetesen a kormány segítségével és pályázatokon nyert pénzekből. Kollégiumot és lakásokat építettek, hogy odacsalják a diákokat és tanárokat az ország más régióiból. Az egyetemet a legkorszerűbb technikával szerelték fel. És a vállalkozás sikeresnek bizonyult! 30 év elteltével a város virágzásnak indult – a fiatal lakosság többsége egyetemi végzettséggel rendelkezik és vállalkozik. Enschede ma Hollandia egyik legdinamikusabban fejlődő városa.

De térjünk vissza Komáromba. Eldöntöttük tehát, hogy egyetemet alapítunk! Már csak azért is, mert Csehszlovákia megalakulása után a Felvidéken működő felsőfokú oktatási intézményeket bezárták, vagy Magyarországra telepítették át. Az értelmiséget pedig hát finoman fogalmazva „lefejezték". **Elűzték, vagy kitelepítették**. És ezt a hiányt máig nem sikerült pótolni! Most először kaptunk esély arra, hogy kineveljük saját értelmiségi rétegünket.

Persze nem ment ez ilyen egyszerűen. Az első egyetemalapítási kísérlet 15 évvel ezelőtt történt még a prágai szövetségi parlamentben, de a javaslatot már a parlament bizottságai elvetették és így a plénum elé sem kerülhetett.

1992-ben immár a pozsonyi szlovák parlamentben egy magyar kar létrehozását szorgalmaztuk a nyitrai Pedagógiai Főiskolán. Ismét sikertelenül. Aztán 2001-ben volt még egy hasonló próbálkozás. A Magyar Koalíció Pártjának nyomására a kormány határozatban kérte egy magyar kar létrehozását, de a nyitrai Konstantin Egyetem tanácsa ezt is elutasította. Végül a negyedik próbálkozás járt sikerrel. A magyar egyetem alapításának igénye 2002-ben bekerült a kormányprogramba. A tervezet elfogadására 2003. október 23-án került sor.

A törvény értelmében az Egyetem 2004. január elsején alakult meg és 2004. szeptemberében fogadta első hallgatóit. Ez komoly sikernek számított, hiszen több, mint 650 fiatal kezdte el tanulmányait az első felvidéki magyar felsőoktatási intézményben.

Az oktatás három karon indult meg:

- tanárképző;
- gazdaságtudományi és
- református teológia karon.

Az egyetem névadója az a Selye János, aki kidolgozta a stresszelméletet és Nobel-díjra is javasolták. Komáromhoz pedig úgy kötődik, hogy itt töltötte gyerekkorát, itt járt iskolába.

A Selye János Egyetem közszolgálati intézményként működik és rá van kapcsolva az állami költségvetésre! Az oktatás nyelve pedig a magyar nyelv!

Hangsúlyoznom kell, hogy mi egyértelműen az anyanyelvi oktatás mellett tettük és tesszük le a voksot! Egyetértésben Márainak azzal a megállapításával, hogy „a nyelv tartja össze a nemzetet."

Az oktatás nyelvével kapcsolatban Comenius, a népek tanítója **is** úgy fogalmaz, hogy az anyanyelven megszerzett ismeretek értékesebbek és tartósabbak. Hogy hátrányba kerülnek azok a fiatalok, akiknek ez nem adatik meg. Akik az ismereteket idegen nyelven kénytelenek megszerezni. És arról sem feledkezhetünk meg, hogy anyanyelvű iskolák nélkül a nyelv konyhanyelvvé degradálódik, konzerválódik és végső soron elveszti „versenyképességét" más nyelvekkel szemben.

Érdekességként mondom el, mert nagyon tanulságos, hogy amióta Komáromban működik a magyarországi egyetemek székhelyen kívüli képzése, azóta az asszimilációs folyamat mintha lelassult volna. Az előző évekhez képest több gyerek iratkozik be magyar általános iskolákba az említett régióban. Valószínűleg annak a tudatában, hogy most már magyar nyelven is lehet egyetemi oklevelet szerezni Szlovákiában!

Persze tisztában vagyunk azzal is, hogy végzőseinket már az EU munkaerőpiacára kell felkészítenünk. Ezzel kapcsolatban pedig a már említett fehér könyv azt mondja, hogy a végzősnek legalább 3 nyelvet kell aktívan bírnia. Az anyanyelvén kívül egy világnyelvet és még egy másik világnyelvet, vagy a szomszédok nyelvét. A mi esetünkben ez a szlovák nyelvet, a többségi nyelvet jelenti.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A magyar, a szlovák és az angol vagy német nyelvet aktívan kell bírnia minden végzősnek. Elképzeléseink szerint e nélkül senki sem szerezhet diplomát a Selye János Egyetemen. A továbbtanulással kapcsolatban vizsgáltuk azt is, hogy mi az oka annak, hogy részarányukat tekintve sokkal kevesebb a magyar érettségizők és a magyar diplomások száma, mint az országos átlag. Azt nyugodtan leszögezhetjük, hogy a magyar tanítási nyelvű középiskolák színvonala nem marad el a hasonló szlovák tanítási nyelvű iskolákhoz képest. Ezt igazolják az országos tanulmányi versenyek és a tudásszintmérő tesztek eredményei is. Sőt a nemzetközi tanulmányi versenyeken szereplő szlovák csapatokban általában ott vannak a magyar iskolák diákjai is.

A baj forrása tehát nem itt van, hanem ott, hogy a magyar diák többnyire magyar környezetben él, többnyire magyarokkal társalog, ezért a szlovák nyelvű kommunikációs készségei nincsenek megfelelően kifejlődve. Az egyetemi felvételi vizsgák viszont szlovák nyelven történnek, és ez egy óriási hátrányt jelent mindjárt az induláskor és bizony sokan nem is merik felvállalni ezt a megpróbáltatást. Többen az első vizsgák előtt vagy a sikertelen vizsgák után futamodnak meg.

Az anyanyelvű felvételi vizsga és az anyanyelvű oktatás tulajdonképpen feloldja ezt a problémát és ez abban is tükröződik, hogy a most induló Selye János Egyetem nagyon sok olyan érettségizőt tudott megszólítani, akik magyarországi felsőfokú intézménybe készültek, vagy akik szlovák egyetemeken nem kívánták a tanulmányaikat folytatni.

Meggyőződésem tehát, hogy jó úton járunk!

Igaz, hogy a többnyelvűségre törekszünk, hiszen ez a munkaerőpiac elvárásait tükrözi, de **az anyanyelvű oktatás mellett tesszük le a voksot, mert ez számunkra létkérdés.**

Köszönöm a türelmüket és a megtisztelő figyelmüket!

~ ~ ~ ~ ~ ~

KÖLLŐ, Gábor : 15 éves az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság

www.emt.ro

Az EMMTT vagy, ahogy ma már mindenki nevezi az EMT 1990 januárjában alakult egy olyan társadalomban, ahol az 1989-es változások után a civil szervezetekről csak az idősebb generáció tudott valamit.

Nyugodtan mondhatom, hogy az EMT a semmiből jött létre. A műszaki értelmiségiek egy kis csoportja úgy gondolta (és most, a 15 éves működés bebizonyította), hogy szükség lesz egy olyan szervezetre, amely koordinálja, segíti a műszaki és természettudományokkal foglalkozó értelmiségieket, ápolja a magyar szaknyelvet.

Különösen a magyar szaknyelv ápolására, helyes elsajátítására volt nagy szükség egy olyan társadalomban, ahol a műszaki értelmiség képzése csak román nyelven történt és ugyanezen a nyelven folytatták az egyetem után a mérnökök a szakmai tevékenységüket is.

Az EMT nemes célkitűzéseivel indult útjára 1990-ben:

- a szervezet tagságát bevonni a nemzetközi tudományos életbe, annak képviselőivel szakmai együttműködéseket kialakítani;
- a Kárpát-medence szakemberei között élő kapcsolatrendszert teremteni;

© Copyright Mikes International 2001-2006

- elősegíteni a romániai magyar műszaki és természettudományos szakemberek tudományos ismereteinek bővítését, szakmai (át- és tovább-) képzését;
- támogatni a magyar nyelvű erdélyi műszaki és természettudományos oktatást;
- ápolni a magyar tudományos szaknyelvet;

Most, 15 éves távlatból visszatekintve nyugodtan elmondhatjuk, hogy a megfogalmazott célkitűzések megvalósultak.

Az EMT ma Erdély egyik legdinamikusabb civil, tudományos szervezete, melynek tevékenysége több síkon valósul meg: tudomány-szervezés, tudomány-népszerűsítés, oktatás, információs tevékenység, tudományos-kutatás támogatás, kiadói tevékenység stb.

Az EMT tevékenysége szakosztályokban (szakmai szerveződések) és területi szervezetekben folyik 10 szakosztály és 8 területi szervezet tömöríti és segíti a tagság tevékenységét.

Szervezetünk évente 10 nemzetközi konferenciát rendez, minden szakosztály egyet, ahol a régió elismert szaktekintélyei mutatják be eredményeiket a tudomány területén.

Rendezvényeink színvonalát legjobban a konferenciák kiadványain keresztül lehet észlelni, valamint onnan, hogy egyre több külföldi szakember lesz aktív résztvevője konferenciáinknak.

A jelenlévők főleg Magyarországról és Romániából jönnek, de egyre többen látogatnak el hozzánk az európai kontinens országaiból: Svájc, Ausztria, Németország, Hollandia, Anglia, Szlovákia, Jugoszlávia, Ukrajna és az Amerikai Egyesült Államokból is jönnek.

Tudománynépszerűsítő tevékenységünk másik vetülete az 1997-től évente négyszer megjelenő „Műszaki Szemle" című folyóiratunk. Ez az egyetlen műszaki tudományos folyóirat, amely magyar nyelven, Magyarország határain kívül jelenik meg, és amely publikálási lehetőséget biztosít az egész régió (Kárpát-medence) szakemberei számára.

A középiskolás diákság számára színvonalas fizika, kémia, informatika ismereteket népszerűsítő, tanévenként hatszor megjelenő FIRKA néven ismert lapot adunk ki.

A periodikák mellett egyedi kiadványaink is vannak:

- Elektrotechnikai kislexikon,
- Ötnyelvű Kémia Szótár,
- Fizika Példatár,
- Civil katalógus,
- Gaal György - Egyetem a Farkas utcában,
- Bolyai Emlékkönyv,
- Kiss Zoltán - Épületek tartószerkezeteinek tervezése.

Oktatási tevékenységünk a Kolozsvári Műszaki Egyetem hallgatói számára szervezett előadások (terminológia előadások) szervezésében, valamint a középiskolás diákság számára szervezett tantárgyversenyekben és kiadványok szerkesztésében merül ki.

A terminológia előadások anyagát évente karonként megjelentetjük. Ezek a diákság körében ismert és kedvelt kiadványok.

Infrastruktúránk 2004-től megújult székházban, megfelelő körülményeket biztosít a szervezet tevékenységeinek lebonyolítására.

Az EMT a Kárpát-medence országaiban és merem remélni, hogy már nemcsak itt, egy ismert és elismert civil tudományos szervezet, amelynek széleskörű tevékenysége önmagáért beszél.

Az EMT tág kapcsolatrendszerrel rendelkezik, úgy az országon belül, mint a határainkon túl, civil szervezetekkel, tudományos intézményekkel, egyetemekkel, kutató- és tervezőintézetekkel ápol és épít kapcsolatot.

Szeretnénk ezt a kapcsolatrendszert bővíteni és minél több nyugat-európai szervezettel kapcsolatot teremteni. Ebben a törekvésünkben segíthet a Hollandiai Mikes Kelemen Kör – Mikes International szervezete.

Egy szervezet nívós működéséhez az aktív tagság léte elengedhetetlen, ennek hozzájárulása nélkül nem tud megvalósulni. Minden megvalósítás mögött egyének és csoportok lelkes, hozzáértő tevékenysége húzódik meg.

© Copyright Mikes International 2001-2006

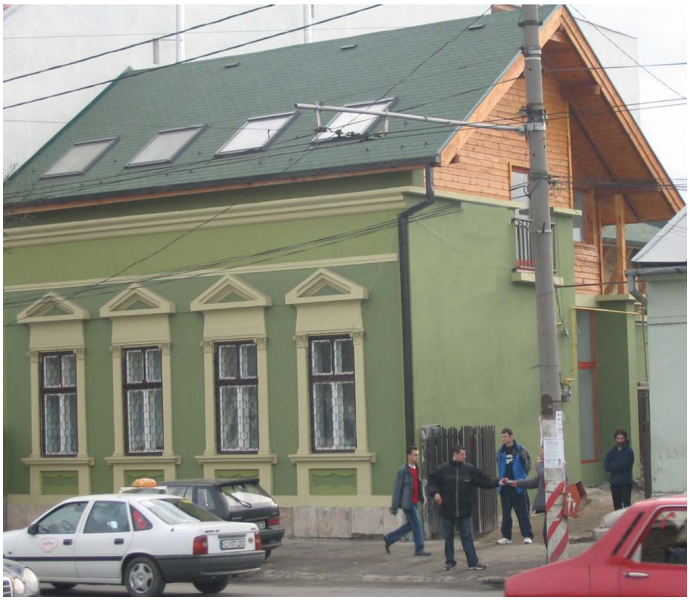

A felújított EMT-székház.

Debut Evening — Mikes Study Week 2005

Two debut presentations took place at the 46th Study Week conference organized jointly by the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) and Mikes International between 8 and 11 September 2005 in Elspeet, the Netherlands and entitled *Western Hungarian Spirituality*.

The first presentation was given by Sándor Albert, President of the recently created *Selye János University*. This Hungarian university is situated in Komárom in Slovakia and officially opened its doors in 2004. It provides academic-level education for the Hungarian minority of Slovakia — in Hungarian. The university's President provided an overview of the road that led to the establishment of this educational institution.

The second presentation was given by Gábor Köllő, Chairman of the *Hungarian Technical Scientific Society of Transylvania*. This civil organization was established in January 1990 and has its headquarters in Kolozsvár/Cluj, Romania. During its 15 years of existence it provided a wide range of programs and activities in the fields of engineering and natural sciences for the Hungarian minority in Romania.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

KULTURÁLIS KALEIDOSZKÓP

ARDAY, Géza : Cs. Szabó László születésnapi megemlékezései után
(Budapest, 2005. november 11-én, 22-én és 25-én)

Váci Mihály sorai juthattak azok eszébe, akik részt vettek a rendezvényen és személyesen is ismerték Cs. Szabó Lászlót: „Megfordulok, de merre menjek? / Hiszen te nem vagy már sehol! / Soha sehol már meg nem lellek, / S mindig itt leszel valahol." Megfordultak a látogatók Cs. Szabó születése estéjén, november 11-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban és visszanéztek a múltba, hiszen a száz évvel ezelőtt született íróról a kiállító kis helység tele volt relikviákkal, s valójában minden szegletben ő maga is jelen volt. Kelevéz Ágnesnek, a kiállítás létrehozójának köszönhető, az az igényesség, amely jellemezte a látottakat. *Hordozható Európa* a kiállítás címe, amely fizikailag is megjelenítődik, hiszen nem tárlókban láthatók a kiállított tárgyak, hanem régi, nyitott és üvegezett úti kofferekben. Cs. Szabó is csak egy kofferrel hagyta el a hazáját 1948-ban, hogy megkezdje több évtizedes emigrációját. De a másik jelentése a kiállítás címének az a kultúra, amit Cs. Szabó hozott magával európai útjai, portyázásai alkalmával, s amit megjelenített a műveiben. A *Hordozható Európa* című tárlat a Magyarság 1943. dec. 20-i számában megjelent novellájának a címét hordozza, amely az írónak, a kultúraszervezőnek, a barátai által „Csé"-nek nevezett jelenségnek, az enciklopédikus műveltségű nagy szellemi utazónak, a Nyugat második nemzedékéhez tartozó esszéistának, az európai műveltségű „londoni Kazinczynak" állít emléket. Az estet Sárközi Mátyás nyitotta meg, aki a szokásos humorát és lényeglátását magával hozva Londonból - megnyitó beszéd helyett - egy végnélkülinek tűnő felolvasást tartott a díszteremben. Ezután a kiállítás megtekintését egy állófogadás követte a vörös szalonban. Cs. Szabó azt állította, hogy „csak" egy kis szektával rendelkezik, azonban ha valaki a szalonban körülnézett, láthatta, hogy több nemzedék képviseltette magát. Megfogadtam, hogy visszatérek és megnézem még egyszer a tárlatot, hiszen a tömeg miatt alig volt látható egy-egy tárló, illetve koffer. December 29-e délelőttjén elindultam, hogy nyugodt körülmények között megnézhessem a kiállítást. Tudjuk, hogy nincsenek véletlenek: a ruhatárban összetalálkoztam Piazza-Hunyor Katalinnal és lányával, Piazza Barbarával, akinek a leghíresebb fotó köszönhető Cséről, ami a *Vérző fantomok* címlapján jelent meg először. A kiállítás egyik legérdekesebb eleme a fényképvetítő: kortársakkal, különböző élethelyzetben mutatja be Cs. Szabót. A Petőfi Irodalmi Múzeum második megemlékezése november 22-re esett. A Felolvasó Színpad két hangjátékot adott elő a szerzőtől, melyek egyúttal ősbemutatónak számítottak. A mű keletkezéstörténetének a körülményeit ismerve tudjuk, hogy egy hosszabb szentföldi utazása ihlette a hatvanas években. Ezek a hangjátékok a többivel együtt *A nyomozás* című kötetében láttak napvilágot 1966-ban. Mind a két hangjáték tulajdonképpen egy-egy példázatként fogható fel. A *Nagypéntek Rodostóban* főhőse Rákóczi fejedelem, aki száműzetésben él és már betegen, megtörten tengeti napjait. Pár illúziókat kergető bujdosó ismét csatasorba állna mögötte, de hamar kiderül, hogy az egykori szabadságharc hírét, s nevét politikai manipulációból és hatalmi céljaik eléréséhez használná fel egy-egy uralkodó. Rákóczi tisztában van azzal, hogy már idős kora és betegsége miatt már csak egy módon mutathat példát nemzetének és környezetének, ha sorsát tartással vállalva morálisan helyt áll, s ha kell, akkor ott meg is hal. Ebben a lélektani helyzetbe ágyazta bele Cs. Szabó műve mondanivalóját, amit a bujdosók követének válaszol. Ezt adja a szerző a Fejedelem szájába: „Majd, ha öreg leszel ... akkor belátod, milyen erejük van a holtaknak a földben. Néha ők mentenek meg egy országot, nem az élők." Óhatatlan az áthallás, vagyis a Fejedelem sorsa és Cs. Szabó vállalása között. Még akkor is elgondolkodtató a darab, ha nem épp a legsikerültebbek közül való. Az *Űrpásztorok játéka* pedig kifejezetten a nehezen elviselhető darabok közé tartozik. Egyértelmű, hogy a mű politikai célzattal íródott, mégpedig a mindenkori diktatúrák ellen, azonban a szerkezete, megoldása, párbeszédeinek az erőltetettsége roppant türelmet igényelt a közönségtől, ami nem a rendező, Sárosi Attila hibája volt, hiszen ő szemmel láthatólag igyekezett mindent kihozni a két darabból. Egész egyszerűen a művek nem vitték el önmagukat, vagyis jobb lett volna Csétől egy-egy csattanós írást és verset fölolvasni, s egy rendkívüli irodalmi estet tartani.

Az irodalmi múzeum utolsó rendezvényére november 25-én került sor, ami *Emlékező-est a 100 éve született Cs. Szabó László tiszteletére* címet viselte. Egy kerekasztal beszélgetésre kapott minden résztvevő meghívást, amelyet Kelevéz Ágnes lendületesen és stílusosan vezetett be és le. A meghívón Csoóri Sándor neve is szerepelt, aki nem vett részt az esten. Czigány Lóránt szórakoztató anekdotákat tett közkinccsé, Illyés Mária apja, Illyés Gyula és Cs. Szabó kapcsolatáról mesélt, Lengyel Balázs a többiekhez képest sajnos kevesebbszer jutott szóhoz, s nem állt módjában megfelelően kibontakoznia, Kodolányi Gyula azonban feltűnően önmagát helyezte történetei előterébe, így leginkább csak saját személyéről sikerült beszélnie, ami eléggé érdekes jelenségnek számít egy „emlékező"-est alkalmával. Hunyor Katalin és Sándor András történetei stílusosak voltak, melyek feledtették az előbbi történést, s igazi élményt jelentettek. Erre az estre megtelt a díszterem, ahol a késve jövők már-már alig találtak szabad helyet. Rendkívül zavaró és megdöbbentő volt az utolsó előtti sorban ülők számára Nagy Gáspár tudálékos és gátlástalan beszélgetése partnerével. Ez a bizonyíték arra, hogy nemcsak előadónak, hanem befogadónak is tudnia kell, legalábbis illik kulturáltan viselkednie.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Befejezésül külön kitérek a meghívók szépségére és igényességére, melyekért külön köszönet illeti a Petőfi Irodalmi Múzeumot, hiszen emelték a rendezvények színvonalát. Mindenki számára - akivel csak beszélhettem - élményt nyújtott, s méltó volt a századik születésnapját ünneplő Cs. Szabó számára. Meg vagyok győződve arról, hogy a kiállítási helység fantáziavilága és a tárlat minősége emlék marad a legtöbb látogató számára, mert lélek volt jelen a falak között. S ez a fiatal és idős látogatók bejegyzései alapján - dokumentálva - kiderül a vendégkönyvből is.

Végezetül álljon itt egy Ady-idézet, mely a Cs. Szabó rendezvények során búvt elő, hogy aktualizálódjon és Cs. Szabó személyére rímeljen:

Csak másért a másét
Sohasem akartam,
Csupán a viharért
Nem jártam viharban.
Becsületes szívem
Becsületes jussát
Kerestem a harcban.

Most már megállhatok:
Már-már minden emlék,
De mégis, ha újra,
Ha százszor születnék:
A jussáért küzdő
Lantos és parittyás,
Csak ugyanaz lennék.

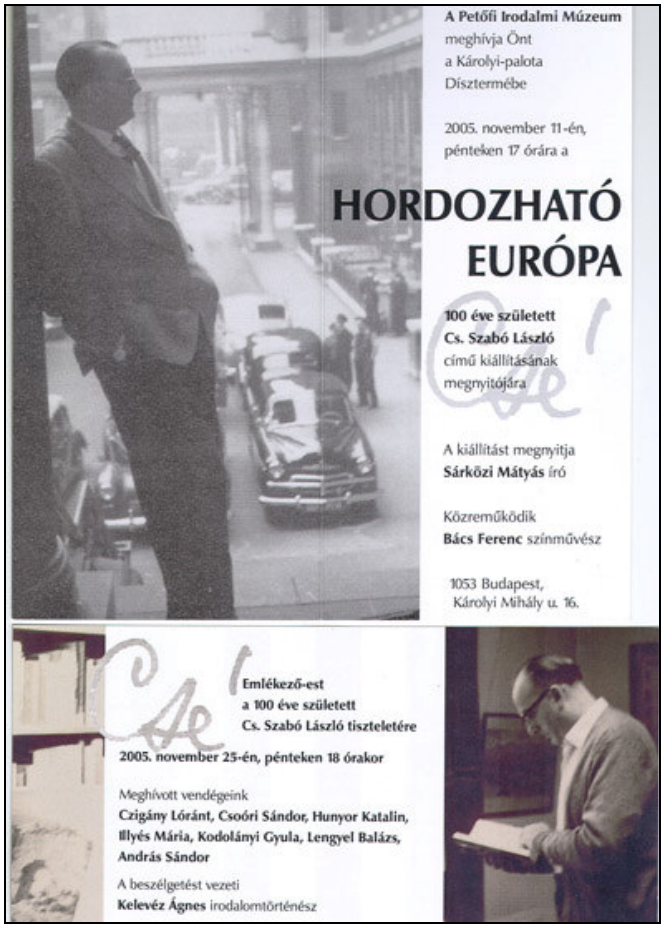

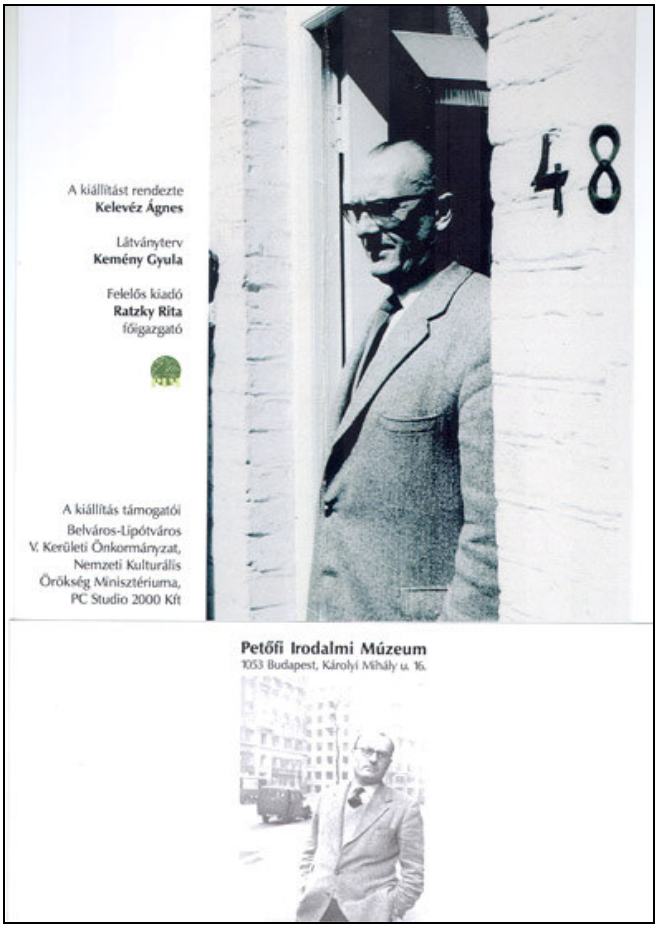

© Copyright Mikes International 2001-2006

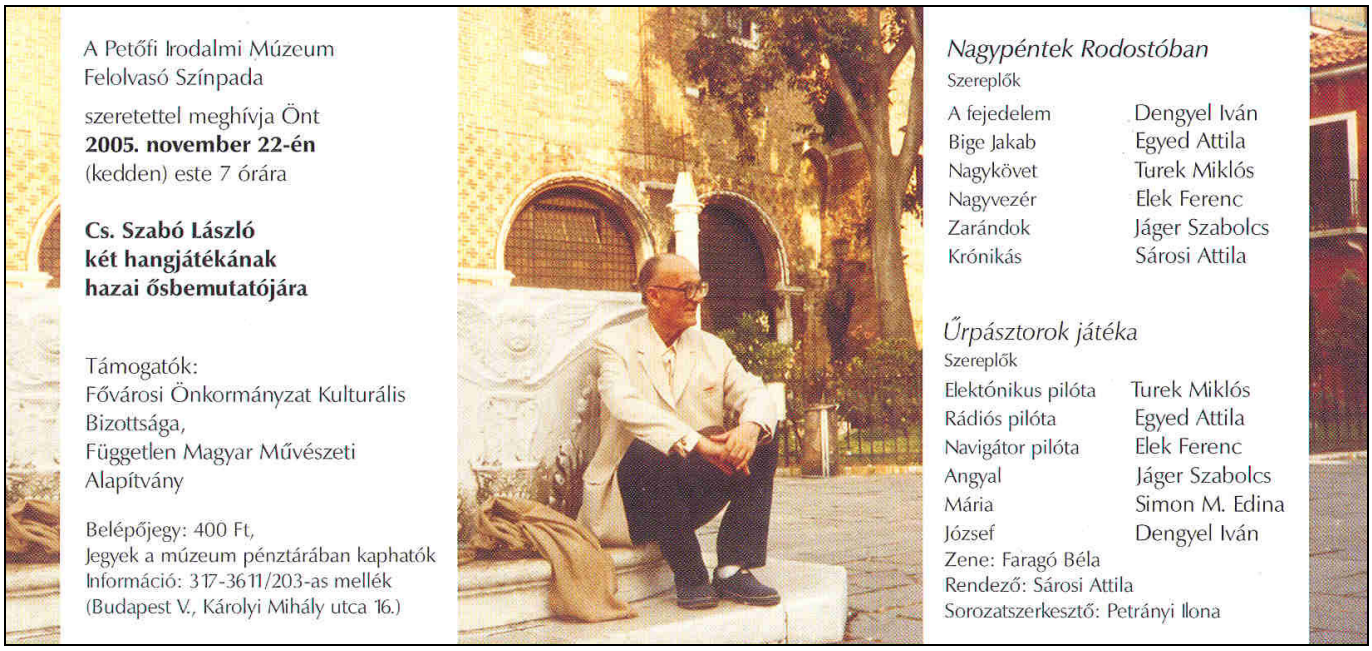

CULTURAL KALEIDOSCOPE

— Remembering Cs. Szabó: Festivities on 11, 22 and 25 November 2005 in Budapest —

In November 2005 three festive events took place in Budapest (hosted by the Petőfi Literary Museum), remembering the 100 years ago born László Cs. Szabó, one of the central figures of the leading periodical *Nyugat* (*West*), a born essayist with a rich European erudition, who left Hungary in 1948 with one luggage in order to escape the spiritual terror that was installed in his country by the communists. He finally ended up in London, where he lived until his death, being the undisputed spiritual leader of the Hungarian writers and literary people living in the West.

The first event started on 11 November: an unconventional exhibition was opened in the Petőfi Literary Museum, providing highlights from his rich life: the exhibits were placed in open (covered only by glass) luggages, symbolizing the luggage with which Cs. Szabó left his country in order to commence his decades-long exile.

The second event took place on 22 November: two dramas of Cs. Szabó were presented for the very first time.

The concluding event was held on 25 November, whereby well-known (literary) personalities shared their stories on Cs. Szabó.

It can be concluded that these festive events were organized and executed with great taste, professionalism and heart. Special appreciation can be given to its main organizer, Ms. Ágnes Kelevéz.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

SCIENTIA ET RATIO

FRAUNHOLCZ, Norbert : Hidrogénautó[1]

Bevezető

Sok szó esik manapság a hidrogénautóról, melyben sokan a jövő megoldását látják a gépjárművek által okozott levegőszennyezést illetően, míg mások inkább futurisztikus elképzelésnek tartják. Bár léteznek már hidrogénüzemű autók, ezek nagyrészt egyelőre kísérleti jellegűek. A hidrogénautók nagy előnye, hogy közvetlen károsanyag kibocsátásuk a ma alkalmazott belsőégésű motorokkal szemben gyakorlatilag nulla.

A hidrogénüzemű autó azonban nemcsak technikai érdekesség, hanem egy küszöbönálló világméretű energiatranzíció előfutára. Mivel hidrogén a természetben elemi formában nem fordul elő, nagyon fontos kérdés az, hogy a gépjáművek hajtására szánt hidrogént milyen forrásból nyerik.

Belsőégésű motorok

A közúti gépjárművek mindmáig szinte kizárólag a belsőégésű motorok elvén alapulnak, melyek szénhidrogén alapú üzemanyagokkal működnek. Az ilyenfajta járművek égéstermékei egyre nagyobb problémát okoznak az egész világon. Egyrészt a szénhidrogének elégetésekor szén-dioxid keletkezik, mely az üvegházhatást gerjeszti és ezért globális hatással bír. Másrészt az égéskor keletkező egyéb égéstermékek, pl. nitrogén oxidok, kén-dioxid, korom és ózon, növekvő egészségügyi problémákat okoznak. Bár a múlt század 80-as éveinek végétől a benzinüzemű autókba kötelezően beépített katalizátorok jelentősen csökkentették a benzines autók károsanyag kibocsátását, a katalizátorok állandó motorfordulatszámnál működnek csak optimálisan. Ez a kritérium azonban nem adott városi forgalomban, ahol a szennyezés a legnagyobb. Emellett dízelüzemű gépjárművekre a mai napig nem kötelező a katalizátor, miközben a dízelüzemű személyautók részesedése az európai piacon mára már elérte az 50 %-ot. Továbbá gyakorlatilag minden modernnek számító teherautó, illetve furgon és a buszok döntő többsége is dízelüzemű. Persze meg kell jegyezni, hogy dízelüzemű autókra technikailag lényegesen nehezebb megfelelő katalizátort konstruálni. A dízelautók legnagyobb hátránya környezetvédelmi szempontból a magas koromkibocsátásban keresendő. Egyre több adat arra enged következtetni, hogy a kipufogógázokban levő finom korom több egészségügyi problémát okoz, mint eddig hittük. Egy a Holland Közegészségügyi és Környezetvédelmi Hivatal (RIVM) ezévi tanulmánya szerint Hollandiában az autópályák mellett lakók várható életkora átlagosan két évvel rövidebb az országos átlagnál a belélegzett kipufogógázok és por következtében. Szakemberek egyetértenek abban, hogy a legnagyobb problémát a dízelautók által kibocsátott finom koromszemcsék okozzák.

Az aggasztó méretű levegőszennyezés visszaszorítására az Európai Unió szigorú rendelkezéseket irányzott elő a következő évekre a dízelüzemű gépjárművek károsanyag kibocsátásának drasztikus csökkentésére. Várható ezért, hogy néhány éven belül a katalizátor (a nitrogén oxidok semlegesítésére) és a koromszűrő dízelautókban éppoly megszokott lesz, mint a szabályzott katalizátor a benzinüzemű gépjárművekben. Néhány autógyártó cég, pl. a Peugeot, a dízel modelljeit ma már szériaszerűen felszereli koromszűrővel.

Mind a dízel-, mind a benzinüzemű gépjárművekre érvényes, hogy az autó öregedésével, illetve a motor belső falán felgyülemlő szennyeződés lerakódásának előrehaladtával, a károsanyag kibocsátás növekszik. Ezzel szemben a hidrogénautók károsanyag kibocsátása gyakorlatilag nulla.

Hidrogénnel hajtott elektromos autó

Bár az elektromos autó elve régóta ismert, közúti forgalomban mindeddig nem terjedt el széles körben. Ennek egyik legfontosabb oka az elektromos áram tárolásának problematikájában keresendő. A szükséges energiamennyiség tárolására még mindig az ólom akkumulátorok tűnnek a legalkalmasabbnak. Ezek komoly hátránya azonban a jelentős súly, mely több száz kilogrammot tesz ki elfogadható hatósugár (néhány száz kilométer) eléréséhez. Emellett a lemerült akkumulátorok feltöltése több órát vesz igénybe, míg a belsőégésű motorok üzemanyagtartályának feltöltése mindössze néhány percig tart.

[1] Elhangzott a *Mikes International Szalon* 2005. október 15. összejövetelén, Hágában.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A hidrogénautó az elektromos és a belsőégésű motorok előnyeit ötvözi: nagy hatósugár károsanyag kibocsátás nélkül, illetve gyors üzemanyagfeltöltés. A hidrogénautót elektromos motor hajtja, melyhez a szükséges áramot egy hidrogén tüzelésű generátor, az ún. üzemanyagcella szolgáltatja. Az 1. ábra a hidrogénautó elvét mutatja sematikusan.

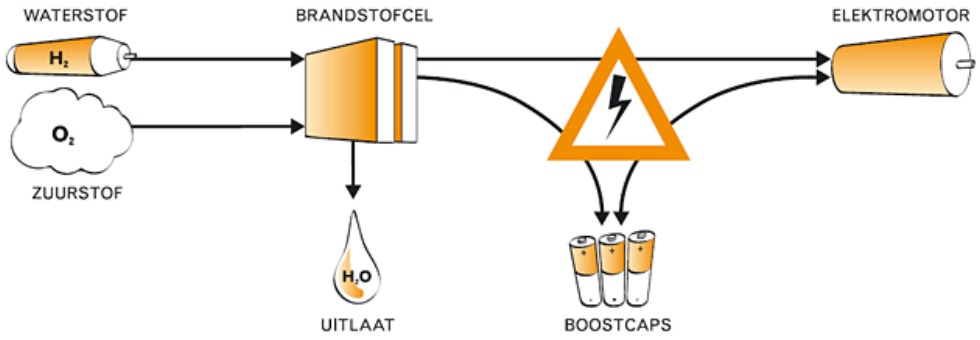

1. ábra: A hidrogénautó elve; waterstof: hidrogén, zuurstof: oxigén, brandstofcel: üzemanyagcella, uitlaat: égéstermék, boostcaps: akkumulátor

A hidrogénautó tehát nem más mint egy elektromos autó, melyben a szükséges elektromos energia nagy részét hidrogénből nyerik. Emellett a hidrogénautó működéséhez is szükség van egy jókora akkumulátorra, mely azonban lényegesen kisebb, mint egy hagyományos elektromos autóban, de jóval nagyobb, mint egy belsőégésű motor által hajtott autóban. Az akkumulátorra a hidrogénautóban azért van szükség, hogy kielégítse a gépjármű gyorsításakor hirtelen fellépő extra energiaigényt. A viszonylag nagyméretű akkumulátor egyik előnye, hogy lehetővé teszi a fékezési energia indukciós úton való visszanyerését elektromos energia formájában. Megjegyzendő, hogy a fékezési energia a hagyományos gépjárműveknél hő formájában elvész.

Üzemanyagcella

A üzemanyagcellában a hidrogén az oxigénnel elektrokémiai úton egyesül és a reakció során ideiglenesen felszabaduló elektronok elektromos áram formájában hasznosíthatók (2. ábra). A folyamat során melléktermékként vízpára és hő keletkezik. Tehát itt nem a hidrogén és oxigén klasszikus égési folyamatáról van szó, melynek során csak hő szabadul fel, hanem egy viszonylag alacsony hőmérsékleten végbemenő elektrokémiai reakcióról.

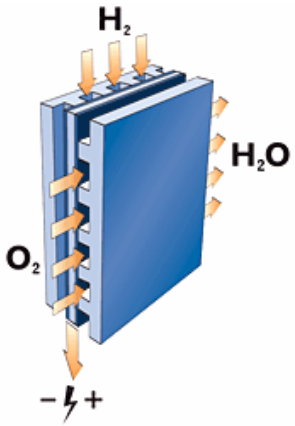

2. ábra: Az üzemanyagcella elve

© Copyright Mikes International 2001-2006

Hidrogénautó a gyakorlatban

Ha főképp kísérleti jelleggel is, de ma léteznek már hidrogénüzemű gépjárművek (3. ábra). A világ több nagyvárosában üzemelnek például hidrogénüzemű buszok. Ezenkívül a General Motors 2004-ben egy 11.000 km-es európai turnét hajtott végre sikeresen egy hidrogénüzeműre átalakított Opel Zafirával.

3. ábra: Hidrogénüzemű üzemanyagcellás autó prototípusa

A hidrogénautó széleskörű elterjedéséhez azonban néhány fontos problémát meg kell még oldani. Először is az üzemanyagcella árszintjének radikális csökkentésére van szükség. Komoly technológiai kihívást jelent továbbá a hidrogén tárolása. Míg a BMW mérnökei folyékony hidrogénnel kísérleteznek, addig a General Motors és a Daimler Chrysler szakemberei magasnyomású, gáz állapotú hidrogénnel (több száz atmoszféra nyomáson) dolgoznak. Ma még nem világos, melyik technológiáé lesz a jövő.

További komoly gondot jelent, hogy a hidrogénüzemű gépjárművek számára teljesen új infrastruktúra szükséges a tankoláshoz. Biztató, hogy Európa több nagyvárosában, Luxemburgban, Hamburgban, Reijkjavikben, Stockholmban és Amszterdamban, vannak már hidrogén töltőállomások, elsősorban buszok számára. Ezenkívül a Távol-Keleten és az Egyesült Államokban létezik még elszórtan megfelelő infrastruktúra. Becslések szerint a hidrogén töltőállomások száma világszerte 2004-ben elérte a 100-at.

Az üzemanyagcellás megoldás mellett a BMW mérnökei építettek egy prototípust, melyben a hidrogént közvetlenül egy hagyományos belsőégésű motorba fecskendezik. E megoldás előnye, hogy benzinnel és hidrogénnel is működtethető.

A hidrogén termelése

A hidrogén a Napban tüzelőanyagként szolgál és magfúzió által héliummá alakul, melynek eredményeként hatalmas mennyiségű energia szabadul fel. Hidrogén azonban a Földön elemi állapotban gyakorlatilag nem fordul elő. Ezért a hidrogén földi körülmények között nem tekinthető energiaforrásnak, viszont alkalmas lehet energia tárolására.

Talán kevésbé közismert, hogy hidrogén nagy mennyiségben keletkezik ipari melléktermékként. Különböznek a vélemények azonban a rendelkezésre álló mennyiséget illetően, de a szakemberek egyetértenek abban, hogy ez a mennyiség töredéke lenne az igénynek, ha a fogyasztók tömegesen áttérnének a hidrogénautóra.

Hidrogént többek között elektromos áram segítségével lehet előállítani vízből elektrolízis útján. Ökológiai szempontból azonban ez csak akkor elfogadható, ha az áram CO_2-semleges, de legalábbis CO_2-szegény forrásból származik, pl. víz-, szél-, geotermikus vagy nukleáris energiából.

Hidrogént ma nagyüzemileg elsősorban földgázból állítanak elő a kémiai ipar számára. Emellett kőszénből is lehet hidrogént előállítani vízgőz segítségével. Ebben a folyamatban szénport reagáltatnak magas hőmérsékleten vízgőzzel, melynek során szénmonoxid és hidrogén keletkezik. A folyamat végén a keletkezett szén-monoxidot tovább oxidálják szén-dioxiddá, melyet a tervek szerint földalatti depókba pumpálnának (4. ábra), így az nem kerülne a légkörbe. A szakemberek szerint szén-dioxid biztonságosan tárolható a föld mélyén emberi léptékkel mérve korlátlan ideig. A szén-dioxid föld alatti tárolására alkalmas geológiai formációk, például bizonyos szén-, illetve sórétegek, kiürült kőolaj- és földgázlelőhelyek. A szén-dioxid földalatti tárolásával elérhető, hogy fosszilis energiahordozókból CO_2-semleges úton energiát állítsunk elő. Az persze mindenki

© Copyright Mikes International 2001-2006

számára világos, hogy ez a módszer csak időleges megoldást nyújt, mely azonban az elkövetkező évtizedekben nagymértékben hozzájárulhat a világ növekvő energiaéhségének csillapításához a globális felmelegedés további gerjesztése nélkül.

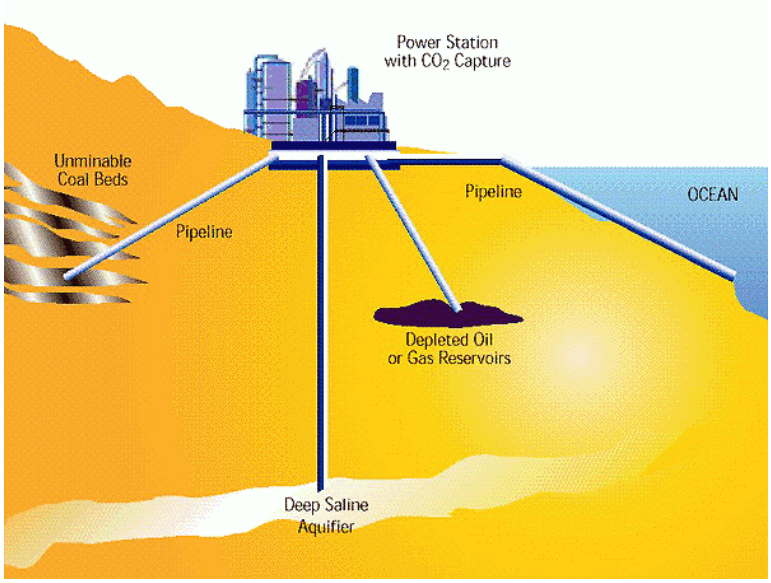

4. ábra: Szén-dioxid földalatti depókban való tárolásának sematikus ábrája

Energiaforrások

A Földünkön rendelkezésünkre álló energiaforrásokat a következőképp csoportosíthatjuk:

a. fosszilis energiahordozók (pl. kőolaj, földgáz, szén, stb.)
b. megújuló energiahordozók (pl. nap-, szél- és vízenergia, biomassza, és bizonyos szempontból ide sorolható a geotermikus energia is)
c. nukleáris energia

Az 5. ábrából kitűnik, hogy a 21. században még mindig nagyrészt fosszilis energiahordozókra fog támaszkodni a világ. Azonban várható, hogy a század 20-as, 30-as éveitől kezdve egyre nagyobb mértékben fogunk meríteni a megújuló energiaforrásokból, illetve nukleáris energiából, melyek együttes részesedése a század végére előreláthatólag eléri az 50 %-ot. Hidrogént gyakorlatilag bármely energiaforrásból elő lehet állítani, a kérdés a gazdaságosságban és a környezeti hatásokban rejlik.

A hidrogénautó a leglátványosabb példája az ún. hidrogénalapú gazdaság megteremtése felé tett törekvéseknek. Megjegyzendő azonban, hogy itt egy nagyon mélyreható változás előkészítéséről van szó a világgazdaság energiaellátásának infrastruktúrájában. A hidrogénüzemű üzemanyagcellákat ugyanis nemcsak gépjárművekben kívánják alkalmazni, hanem például elektromos áram fejlesztésére, elektromos készülékek (pl. mobil telefonok) áramellátására, stb.

A hidrogénalapú gazdaságra való esetleges áttérésnek nagy előnye, hogy mintegy szabványosítja az energia tárolását, így a felhasználó számára közömbössé válik, hogy a hidrogént milyen energiaforrásból nyerik, ameddig az gazdaságosan és környezetkímélő módon történik. Ezzel ellentétben egy dízelüzemű autót nem lehet például benzinnel vagy autógázzal működtetni.

További előnye egy hidrogénalapú gazdaságnak, hogy jelentős mértékben csökkentené a világgazdaság függőségét egyes energiahordozók (pl. kőolaj) világpiaci áringadozásaitól, illetve a meglevő nyersanyagkészletek nagyságától. Emellett a hidrogén az elektromos árammal szemben lényegesen hatékonyabban tárolható és nagy távolságokra szállítható, miáltal Földünk gyérebben lakott területein előforduló többletenergia (pl. víz- és geotermikus energia Kanadában és Izlandon) nagyobb hatékonysággal hasznosítható.

© Copyright Mikes International 2001-2006

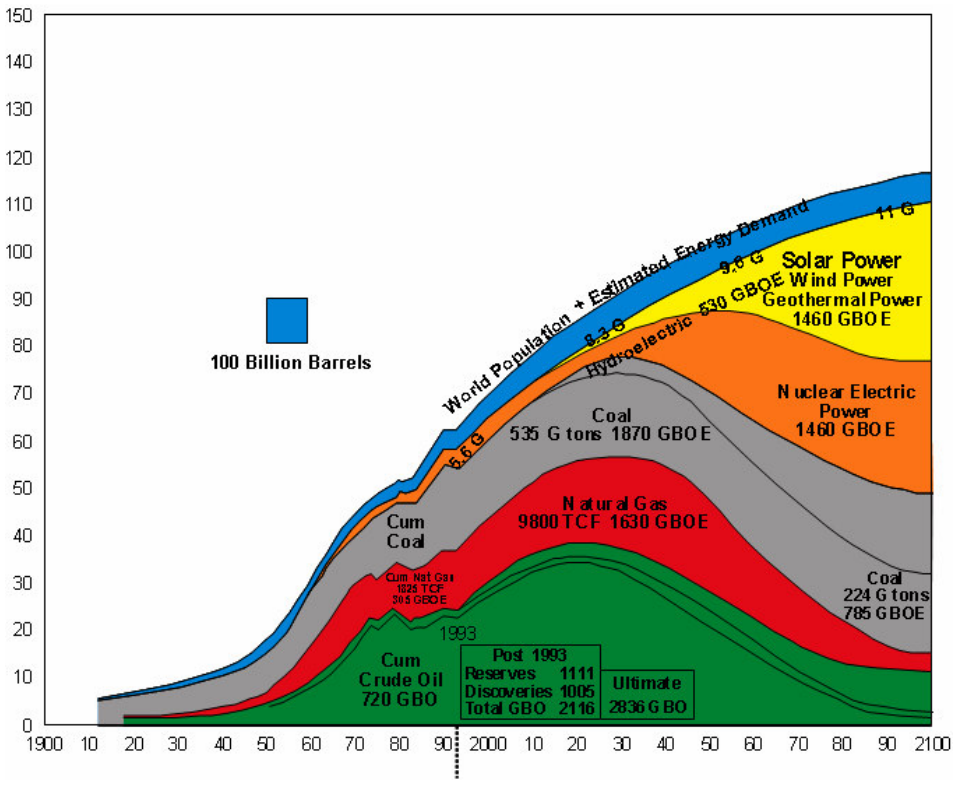

5. ábra: Előrejelzés a különböző energiahordozók részesedésére a világ energiaellátásában (Edwards, 1997)

Hydrogen Cars

This paper was presented at the *Mikes International Saloon* reunion held on October 15, 2005 in The Hague.

Hydrogen cars have been in the spotlight of current interest for some time now and trigger the imagination of most people. Some predict bright future for them to fight pollution; others regard them as science fiction. Admitted, only a handful hydrogen-driven vehicles run on the roads today, most of them, in addition, being prototypes. Nevertheless, a huge potential advantage of hydrogen cars is that, unlike common vehicles powered by an internal combustion engine, the direct emission of hydrogen cars is virtually zero.

But hydrogen cars can offer more. They can be regarded as fore frontiers in a world-wide energy transition. However, as pure hydrogen does not occur in quantity in nature, the central question is from what energy source to produce hydrogen to drive our cars and to power our economies in the future.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

KÖNYVAJÁNLÓ

ARDAY, Géza : Cs. Szabó László, Czigány Lóránt és a Mikes

„ANGOL AZ ÚTLEVELEM, DE MAGYAR A BÜSZKESÉGEM”

A „Mikes” nevében Czigány Lóránt emlékezik a száz éve született Cs. Szabó Lászlóra

2005. november 11.

MIKES INTERNATIONAL

Hága, 2005.

http://www.federatio.org/mikes_bibl.html

ISBN 90-8501-062-4

Elöljáró gondolatok a kötethez

Idén ünnepeljük Cs. Szabó László születésének századik évfordulóját. Ez alkalomból a Mikes International — az idei év 3. számának mellékleteként — kiadott egy válogatást: *In memoriam Cs. Szabó László* címmel, azokból az írásokból, amelyek Cs. Szabóról íródtak. Farkas Flóriánnal azonban megállapodtunk, hogy közvetlenül Cs. Szabó László születésnapjára egy különleges kötettel kívánunk tisztelegni az író emléke előtt. A „hágai Mikes-központ" dolgozószobájában, lelkes önfeledtséggel kezdtük el ennek a kötetnek a megtervezését. A téma adott volt: Cs. Szabó László századik születésnapja. A mottó magától Cs. Szabótól származik, ami a kötet címévé is vált. Az összeállításhoz vezető utat kellett csak megkeresnünk, pontosan azt a megoldást, ami kissé különössé, a másik kötettől eltérővé „varázsolja" ezt az ünnepi válogatást. Ez a megoldás Czigány Lóránt önmaga volt, vagyis az írásai, hiszen évekig, sőt évtizedekig tartó barátság fűzte őket egymáshoz, s ez az emberi kapcsolat tisztelettel is keveredve — eredményezték e kötetben található írásokat.

Cs. Szabó 1905-ben látta meg a napvilágot, Czigány Lóránt pedig 1935-ben született, vagyis éppen idén mind a két angliai — egykori emigráns — alkotónk kerek születésnapját ünnepelhetjük. Pontosan harminc esztendő a kettejük közötti korkülönbség. Ez a három évtized tulajdonképpen egy nemzedékváltásnyi idő, vagyis Czigány Lóránt az emigrációban kortársa, de nem nemzedéktársa Cs. Szabónak. Czigány Lóránt azt írja Cs. Szabóról: „van egy író velünk itt Nyugaton, aki bár tisztséget nem visel, de tanácsát, véleményét kikérik és meghallgatják." A közöttünk élő irodalomtörténészek közül ő az egyetlen, akinek a visszaemlékezései, tanulmányai a legmélyebb elemzését adják Cs. Szabó alkotói egyéniségének. A kötetben ezek az írások foglalják el a fő helyet. Czigány Lóránt alapgondolata Cs. Szabóval kapcsolatban, amit *A mi Kazinczynk*

© Copyright Mikes International 2001-2006

tanulmányában fogalmaz meg: „*Tételem ugyanis az, hogy az 1945 utáni magyar emigráns irodalomból soha nem jött volna létre a mai virágzó nyugati irodalom, ha egy Cs. Szabó László-szerű egyéniség nem áll az élére"*. A *Cs. Szabó Lászlóról két tételben* című írásában egy jelentős megállapítást is tesz a tanulmánya elején, ami ezt a tételt fejti ki: „Cs. Szabó László harmadik életműve... a jelenlét a nyugati magyar irodalomban. Cs. Szabó László ugyanis intézmény, a nyugati magyar irodalom legfontosabb intézménye. Igaz, közéleti stallumot sohasem vállalt, mert annak ódiumához túl finnyás az orra." A következő mondatokra hangsúlyozottan szeretném fölhívni az olvasó figyelmét: „Az irodalom természetesen művek összessége, de művek csak kongeniális irodalmi élet keretein belül sorjáznak, s ehhez, az irodalmi élethez, kell valami, amitől »összeáll«. Nevezhetjük ezt a valamit élesztőnek, kovásznak, mustármagnak, vagy éppen valami rejtélyes »fluidumnak«. Ezt a fluidumot a tapasztalt szakorvos hivatástudatával Cs. Szabó László oltogatja a nyugati magyar irodalom nem ritkán vérkeringési zavarokkal küszködő szervezetébe." Nem volt könnyű dolga ezzel a zavarokkal küszködő szervezettel. Ezt a megállapítást bizonyítják azok a helyzetrajzok a Mikes tanulmányi napjairól, amelyeket Cs. Szabó László és Czigány Lóránt tollaiból — mint kortörténeti dokumentumokat — megtalálhatunk e válogatásban. Ezek az írások, mintegy „feleselő" naplók és jegyzetek egészítik ki egymást.

Még vagyunk. Ezzel a címmel jelent meg Cs. Szabó 1975. szeptember 12-én, a Mikes Kelemen Kör találkozóján elhangzott előadásának anyaga, amely szintén az egyik lényeges írása e kötetnek. Harminc évvel ezelőtt adott Cs. Szabó helyzetértékelést arról, hogy „hogyan áll a külföldi magyar irodalom, részben arról, hogy van-e viszonya s ha van, milyen a hazaival". (Egyébként kifürkészhetetlen és megmagyarázhatatlan okból szeptember 12-én állítottuk össze ezt a Mikes International-kiadványt is!) Czigány Lóránt legfőbb írása Cs. Szabó Lászlóról *A mi Kazinczynk* címet viseli. Ez az esszé a legjobb azok közül az írások közül, amelyek „Csé"-vel foglakoznak. Ezt komolyan és őszintén, minden belső érdek és külső befolyásoló tényező nélkül állíthatom. Ezt a megállapításomat annak a figyelembevételével teszem, hogy módom van ismerni a Cs. Szabóról írt irodalmat. Czigány Lóránt írása nem elhanyagolható többlettel is rendelkezik: tudniillik lélek van benne jelen. Czigány Lóránt minden mondatából és kimondatlan gondolatából érződik, hogy ismeri alanyát. Az írás stílusa könnyed, azonban precízen kimunkált és átgondolt mondatokból áll. Igen, ki kell mondanunk: Czigány Lórántnak ez az esszéje telitalálat, mert sikerült Cs. Szabó lényét elkapnia és lényegét megfognia. S ez nem elegendő! Szépírói teljesítménnyel érzelmeket is ad át. Minden olvasó figyelmét szeretném fölhívni a három utolsó bekezdésre, amelyben leírja Cs. Szabó fizikai hazatérésének, vagyis az első hazalátogatásnak a történetét: „Lóránt! Olyan minden, mintha csak tegnap mentem volna el. — Igen, ez Csé volt. A hamisítatlan. Örültem. Igen, örültem, hogy Cs. Szabónak azzal az emberméltósággal sikerült hazatérnie, amit Angliában kapott vissza az olaszországi emigráció után. S örültem, hogy küldetését becsülettel elvégezte." Ugyanitt Czigány Lóránt kimondja a leglényegesebbet:„S gazdag életművéből nekünk is hagyott valamit ott, Londonban, Párizsban, Amszterdamban. Otthagyta nekünk az irodalmi tudat folytonosságát és a kritikai szellemet. Mert a magyar írónak legfontosabb fegyvere a kérdőjel. Érdekesebb, izgalmasabb, intellektuálisabb, mint a felkiáltójel." Czigány Lóránt külön ki is hangsúlyozza: „Szükség van arra, hogy ezeket a kérdőjeleket időnként külföldön leírt mondatok után lássuk. Más rálátással, más prioritások szerint megfogalmazva." Czigány azzal a trouvaille-jal fejezi be az írását, amit illetlen módon a bevezetőben idézek: „Cs. Szabó László sírja pedig itt, Sárospatakon jelképezze közös dolgaink rendezését, hiszen a sírkő felirata szerint semmi különös nem történt Cs. Szabó Lászlóval: megszületett Budapesten 1905-ben, és elhunyt ugyanott 1984-ben".

Ajánlom mindenki becses figyelmébe ezeket a színes írásokat, amelyek az évek előrehaladtával nemcsak emlékké, hanem történelemmé nemesedtek.

Budapesten, 2005. őszén

BOOK REVIEW

Mikes International published a book entitled »MY PASSPORT IS ENGLISH, BUT MY PRIDE IS HUNGARIAN« on 11 November 2005 — the 100th anniversary of László Cs. Szabó's birth, the prominent literary personality of the Hungarian community living in the West. Géza Arday wrote an introduction to the volume and that introduction is presented here as a book review. With this volume —— we payed tribute to László Cs. Szabó. In the same time we were also delighted that the main author of this memorial book — Lóránt Czigány — has turned 70 this year. We wished him a happy birthday!

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

ÚJ MAGYAR ÚT

NEW HUNGARIAN WAY - MAR.-APR.-MAY, 1956 - WASHINGTON, D. C.

TARTALOM

TÜSKI ISTVÁN	A magyar-holland kapcsolatok jelképe
ÁPRILY LAJOS	Tavasz a házsongárdi temetőben (Vers)
REMÉNYIK SÁNDOR	Benéz a havas (Vers)
Ifj. KIBÉDI VARGA SÁNDOR	Modern holland költészet
HOLLAND KÖLTŐK	Kisjókai Erzsébet és ifj. Kibédi Varga Sándor fordításai
ERDÉLYI ISTVÁN	Hogyan segítették a magyarok a holland hadifoglyokat a II. világháború alatt?
KÖVY ATTILA	Bethlen Gábor és Hollandia
(TÖBBEN)	A holland társadalom arca
TÓTH MIKLÓS	Általános öregségi biztosítás Hollandiában
KISJÓKAI ERZSÉBET	Beneluxi kaleidoszkóp
TÜSKI ISTVÁN	Hollandiai gyermeküdültetés az I. világháború után
VÍG BÉLA	A vágy halála; Jézus Pilátus előtt; Újesztendő; Barátom, a tanár (Versek)
BAKÓ ELEMÉR	A magyar nyelvtudomány sorsa a II. világháború befejezése óta, III.
NÉMETH SÁNDOR	Hét holland város
GÖNCZY PÁL	Nyírfák; Alkonybahajló uton... (Versek)

VASFÜGGÖNY:

A legújabb kommunista fogás: a visszacsábítási akció (Monitor)

*

VILÁGFÓRUM: A "mosolyháború" legújabb fejleményei (Marton András)

*

KÖNYVSZEMLE: Bakó Elemér, Három magyar antológia: Tizenhárom magyar remekmű (Occidental Press, Wash., D. C.) — Ungarns Geschichte und Kultur in Dokumenten (Julius von Farkas, Göttingen) — Hungarian Poetry (Egon F. Kunz, Sidney) — A Délamerikai Magyar Hírlap 1956. évi évkönyve (D. A.) — Horváth Béla új verseskötete (B. E.)

SUMMARY

VII. ÉVFOLYAM Ára egy dollár 3-4-5. SZÁM

A MAGYAR SZELLEMI MUNKAKÖZÖSSÉG LAPJA

Az ÚJ MAGYAR ÚT nyugati magyar lap az 1956. március-április-májusi számát Hollandiának, illetve a holland-magyar kapcsolatoknak szentelte. A lap e témájú írásait rovatunkban közöljük. [Mikes International Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2006

TÜSKI, István : A holland-magyar kapcsolatok jelképe

Az Új Magyar Út hollandiai száma nem jelenhetik meg anélkül, hogy legalább röviden ne emlékeznénk meg a két ország között évszázadokon át kialakult kulturális kapcsolatokról, illetve azok hordozóiról.

Nem véletlenül választottuk jelképünknek az előző oldalon közölt képet. Eredetije, a 80x120 cm. nagyságú bronz domború az utrechti állami egyetem "Groot Auditoriumának", nagy dísztermének bejáratánál látható. A 300 *éves alapítási évforduló alkalmával, 1936-ban ajándékozták ezt az egyetemnek hálásszívű magyarok, mint elismerésük, köszönetük maradandó kifejezését a hollandiai peregrináció felmérhetetlen áldásaiért. (A "peregrinatio" szószerint külföldi tartózkodást jelent, közelebbről pedig magyar diákjaink külföldi tanulmányútjait.)*

A XVII. századbeli diák jelképesen a debreceni református Nagytemplomtól elindulva rója Európa háborúktól, útonállóktól veszélyeztetett, poros útjait, legtöbbször így gyalogosan, furkós-bottal a kezében. Türelemmel tűri a majdnem kétezer kilométeres vándorlás viszontagságait, nehézségeit, hiszen tudja, hogy ott az Északitenger partján, a híres utrechti dómtorony tövében egy kis nép Európában párját ritkító, nagy szeretete várja. A kitűnő holland egyetemek: Leiden és Franeker, Utrecht és Groningen, Amszterdám és Harderwijk készséggel nyitják meg kapuikat a "világ másik sarkából" érkező hittestvéreik előtt. A városok, az egyházak és magánosok külön alapítványokat hoznak össze, hogy a fiatalok semmiben se lássanak szükséget tanulmányi éveik alatt. A hollandiai peregrináció első hallásra legtöbbünk előtt ismeretes nagy nevekre emlékeztet, mint pl. Apáczai Cseri Jánosra, az első "Magyar Encyclopédia" írójára; Misztótfalusi Kiss Miklósra[*] a XVII. század világhírű nyomdászára; Henczidai Mátyásra, a theológus-doktorra, II. Rákóczi Ferenc udvari orvosára; Komáromi Csipkés Györgyre, a híres biblia-fordítóra; Bod Péterre, a magyar irodalomtörténet művelőjére, a kitűnő egyháztörténészre.

Az azonban már nem mindenki előtt ismeretes, hogy a holland egyetemek látogatása a XVII. és XVIII. század folyamán valóságos "tömegmozgalom" volt. Csak Franekerben, a fríz egyetemen 1623 *és* 1789 *között, tehát* 166 *év alatt kb. 1,200 magyar diák tanult! Az utrechti egyetemen többször előfordult, hogy egyes esztendőkben több magyar iratkozott be a theológiai fakultásra, mint holland. A Németalföldön búvárkodó "ismeretlen ezrek" koruk legmodernebb szellemi-lelki kincseivel tértek haza és csendesen bár, de erőteljesen beépültek a magyar művelődéstörténet nagyszerű épületébe.*

A holland népnek a magyar diákok iránti, említett segítőkészsége nemcsak valamilyen megható történelmi emlék, hanem a mi időnknek, a II. világháború utáni kényszer-peregrinációnak a valósága is.

[*] Misztótfalusi Kiss Miklóst felesége, Aletta van der Maet is követte Magyarországra, amikor a híres nyomdász visszatért Kolozsvárra.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A történelmi kapocs múlt és a jelen között a példa nélkül álló utrechti ösztöndíj, a Stipendium Bernardinum, amely 1761-től, azaz közel 200 *esztendőn át megszakítás nélkül támogatja a magyar református theológusok magasabbfokú képesítésének elérését.*

Kívüle még három más ösztöndíj-lehetőség áll magyar diákjaink rendelkezésére. Alapításuk időrendje szerint: a szigorú-református theológiai ösztöndíj az amszterdámi Református Szabad-Egyetemen, vagy a kampeni Theológiai Főiskolán; az "Universitair Asyl Fonds", amely a II. világháború után hazájukból elmenekült diákokat segíti, hogy tanulmányaikat gondtalanul tudják befejezni; az elmúlt években pedig a Mindszenti-alapítvány nyitotta meg a tanulás kapuit egyre több fiatal magyar előtt.

E néhány sor és a mellékelt kép magyar diákja bizonyára mindenki számára megindokolja, miért hasznos és fontos a magyar-holland szellemi kapcsolatok ápolása, mely törekvésnek az Új Magyar Út jelen hollandiai száma újabb hangsúlyt akar adni.

ÁPRILY, Lajos : Tavasz a házsongárdi temetőben

A tavasz jött a parttalan időben
S megállt a házsongárdi temetőben.

Én tört kövön és porladó kereszten
Aletta van der Maet nevét kerestem.

Tudtam, hogy itt ringatja rég az álom,
S tudtam, elmúlt nevét már nem találom.

De a vasárnap délutáni csendben
Nagyon dalolt a név zenéje bennem.

S amíg dalolt, a századokba néztem,
S a holt professzor szellemét idéztem.

Akinek egyszer meleg lett a vére
Aletta van der Maet meleg nevére.

Ha jött a harcok lázadó sötétje,
Fénnyel dalolt a név, hogy féltve védje.

S a dallamot karra kisérve halkan,
Napsugaras Nyugat dalolt a dalban,

Hol a sötétség tengerárja ellen
Ragyogó gátat épített a szellem.

Aletta van der Maet nevét susogta,
Mikor a béke bús szemét lefogta.

S mikor a hálátlan világ temette,
Aletta búja jajgatott felette,

Míg dörgö fenséggel búgott le raja
A kálvinista templom orgonája.

Aztán a dal visszhangját vesztve, félve
Belenémult a hervadásba, télbe.

Gyámoltalan nő — szól a régi fáma —
Urát keresve, sírba ment utána . . .

A fényben, fenn a házsongárdi csendben
Tovább dalolt a név zenéje bennem.

S nagyon szeretném, hogyha volna könnyem,
Egyetlen könny, hogy azt a dallamot
Aletta van der Maet-nak megköszönjem.

© Copyright Mikes International 2001-2006

REMÉNYIK, Sándor : Benéz a havas

Benéz a havas kéken, Kolozsvárra.
A nagypiacról tisztán látható,
Amint a Monostor utat bezárja.
Most úgy érzem: ott vége a világnak.
Azokra, kik rám túl a hegyen várnak,
Úgy gondolok, mint mesés más-világra.

Benéz a havas kéken, Kolozsvárra.
Öreg fején már megmozdult a hó,
Tövében vadul árad a Szamos,
A Szamos, ez az egyetlen folyó.
A Szamos, ez a megfordított Léthe . . .
Mondják, ki belekóstolt a vizébe,
Az felejteni nem tud sohasem.

Túl a gyalui havas hegyeken
Hiszen — kékek a budai hegyek,
Kékek, s lilák is tán, ha jő az alkony,
De nincsen mégsem olyan alkonyat
Sehol a földön, mint a Szamosparton.

S ez nem elég, hogy idehaza tartson?!

Ifj. KIBÉDI VARGA, Sándor : Modern holland költészet*

Irodalomról nehéz, modern, élő irodalomról lehetetlen pártatlanul beszélni. Kérjük tehát az olvasót, ne tekintse az alábbi vázlatot egy lezárt per megfellebbezhetetlen ítéletmondásának, hanem inkább egy tárgyilagosságra törekvő, de valószínűleg gyakran személyes rövid bevezetésnek a modern holland költészet világába.

A holland irodalmi műfajok gazdagságát és egymáshoz való viszonyát vizsgálva, meglepő hasonlatot fedezünk fel saját irodalmunkkal: mint nálunk, itt is kevés a jó regényíró, a jó drámák száma egészen elenyésző és, akárcsak Magyarországon, a leggazdagabb műfaj itt is a lírai költészet. A magyar, ha irodalomról beszél, elsősorban költőire gondol, és büszke rájuk: fejből idézi Arany János, Petőfi, Ady jónéhány versét; ugyanezt nem állíthatjuk fenntartás nélkül a hollandról, ő joggal is büszkébb festőire vagy országa technikai és gazdasági vívmányaira. Statisztikák azonban kimutatták, hogy a holland közönség aránylag sok verseskötetet vásárol, mindenesetre viszonylagosan többet, mint sok más nyugateurópai ország közönsége. Érdekes jelenség ez; a józan holland polgár jobban szeretné költőit, több érdeklődést mutatna fiatal lírikusai iránt, mint például a francia? Franciaország nemcsak a parfüm és a női divat területén szabja meg a divatot, hanem igen gyakran az irodalomban is; és mégis, egy-két könnyen érthető, hazafias vagy politizáló költőtől (Aragon, Prévert) eltekintve, még a legjobb modern költők versei is nehezen kelnek. A magyarázat talán abban rejlik, hogy a holland többet van otthon, mint a francia, tehát több pénzt is ad ki arra, ami házatáját és az otthon töltött estéket kellemessé teszi. Szeret olvasni; kis falusi házakban sem ritkaság egy pár polcnyi könyvtár. És ha regényt gyakran angolul is olvas, verseket, mint mindenki, elsősorban anyanyelvén.

De ha a holland szereti költőit, ha versei képesek a "schemerlamp" (magyarul megközelítőleg: hangulatlámpa) fényében és a kályha melegében töltött estéit megszépíteni, annak kell, hogy legyenek lélektani okai is. E kérdés boncolgatása túl messze vezetne, hiszen nem az olvasóközönséggel, hanem a költészettel szeretnénk foglalkozni, de egy feltevést talán megkísérelhetünk: a józan holland polgárnak a hétköznapi életben — a vallást itt tehát figyelmen kívül hagyjuk — önnön racionalizmusával szemben egyetlen fegyvere az öngúny. Abban, ami személyes, érzelmi életét illeti, nagyon zárkózott, nem szívesen beszél róla; francia szerelmi filmeknek nem nagy itt a sikere, s a közönség, valószínűleg zavarában, a legszebb jeleneteknél sokszor nevetni kezd. De, ki tudja? — a líra talán éppen az a titkos kiút, melyre időnként szüksége van a hollandnak is, hogy egy pillanatra elfelejthesse józanságát, hátat fordíthasson minden kicsinyességnek és élvezhesse az érzelgősség talán gyerekes, talán zavaros, de kellemes és szép gyönyöreit. Ez persze így van másutt is; a versolvasás, éppúgy mint gyakran a versírás, kiút a mindennapi gondok közül, titkos vágyak kifejezése, megvalósulása, akár csak a rosszul

* E cikk összeállításánál nagy segítségemre volt P. Minnema holland irodalmár barátom.

© Copyright Mikes International 2001-2006

értelmezett vallás. (Ezért lesz a költészet, legalább is az olvasó szempontjából, egy szekularizált világban mindinkább a vallás vetélytársa és pótléka.)

Lehet, hogy Hollandiában erre a költői kiútra fokozottabb mértékben van szükség, mint másutt, mert a mindennapi élet és a romantika, az érzelgősség, a XIX. század óta elterjedt értelemben vett líra között nagy itt a távolság. Ne vonjunk azonban túl messzemenő következtetéseket; ne feledjük el, hogy csak egy hipotézisről van szó, s még az sem biztos, mennyire szereti a holland modern költőit s mennyiben veszi őket csupán rádió- és újságkritikákkal táplált sznobizmusból. Ha aránylag sokat is olvas, ő is, mint mindenki, elsősorban regényhez, újsághoz nyúl. S a kulturális életben — akármi légyen is az egyén szellemi élvezetének igazi oka — ez ország zenei műveltségének és érdeklődésének jóval nagyobb a szerepe, mint a költészetnek. Marad mint tény, a fentemlített statisztika, és az, hogy a holland irodalom leggazdagabb műfaja a lírai költészet.

Nem véletlenül beszéltünk romantikáról, érzelgősségről. Talán éppen ennek a hiánynak a pótlásában lelhető meg itt a költő szociális funkciója. Hogy ezt csupán a nagyközönség ízlése, vagy pedig egy száz év óta dívó költői hagyomány szabta meg így, azt nehéz volna megállapítani: mindenesetre feltűnő, hogy — természetesen a továbbiakban említendő, komolyabb költők kivételével — a másod- és harmadrendű holland költők, a kis epigónok serege, javarészt éppen ilyen sóhajtozó, melankólikus poétákból áll.

A költészetnek, a témai inspirációnak van azonban más, nemlélektani alapja, forrása is. A külföldit, ki nem érzéketlen a formák és színek iránt, azonnal megkapják Hollandia különösen tiszta pasztellszínei, a kék, a szürke és a zöld, a bordóvörös, mely itt a házak, a téglák színe — a városok, a vizek napsütésben, szélben, ködben állandóan változó színezete; a formák pedig egyszerűek és patétikusak: végtelen tenger és hatalmas égbolt zárja le a sík holland tájat. Felfigyel erre a külföldi, s hogyne lenne e színek és formák iránt fogékony elsősorban e nép költője?

A józanságból a romantikába, a barna, krém- és bútorszínű házakból a mezőre vagy a tenger mellé hívja a költő nemzetét; nem csoda tehát, ha az ő műfaja a leggazdagabb, nem csoda, hogy részben még a holland regény is költői színezetű, s bár a magyarnak a nevek nem mondanak sokat, hadd említsük meg itt Arthur van Sehendelt, Kosztolányi barátját, akinek minden regénye, nyelvileg és tartalmilag, egy külön kis zárt romantikus pasztellvilág. A költői regény, a költői dráma egy időben európai divat volt, de itt ennek a műfajkeverésnek sajátos helyi eredete és funkciója is van.

A modern holland költészet kezdetének 1880-at szokás tekinteni. — Ekkor lép fel az a költői iskola, melynek képviselőit a holland irodalomtörténet azóta a "80-asok"-nak nevezi. Fellépésük tudatos reakció az addig több mint száz éve hagyományos bombasztikus, kispolgári és moralisztikus költői irányzat ellen. A retorikával az őszinteség, a moralizmussal a formai szépség követelményét és pogány életörömet állítanak szembe, és ílymódon — legalább is elvi síkon — a naturalizmus és a "l'art pour l'art" esztéticizmus egy érdekes szintézisét valósítják meg. A külföldi, főleg francia és angol hatás sem hiányzik az új eszmék megalapozásánál és kidolgozásánál; a "80-asok" iskolája főleg Zolára, Keatsre és Shelleyre hivatkozik.

Ennek az új irányzatnak legjelentékenyebb képviselői: **Willem Kloos** (1859-1938) és **Herman Gorter** (1864-1927), s bár abból, amit írtak, ma már sok minden elavult és legfeljebb sápadt széplelkek tápláléka, van bennük maradandó szépség, erős új hang, különösen Gorter "Május" c. hosszú költeményében. Jelenleg, kivált 1950 óta, nem divat többé lelkesedni értük, s aki ezt mégis megteszi, azt a mai fiatal költőgárda javíthatatlan, régimódi öregúrnak bélyegezi. A költők népszerűsége nagyon szeszélyes dolog, az évtizedek során sok veszélyes hullámzásnak van kitéve, s apáink bálványai — Anatole France, Romain Rolland, Ibsen, sőt többé-kevésbbé még Nietzsche és Rilke is — pillanatnyilag majdnem mindenütt a tetszhalottak furcsa álmát alusszák. Így van ez holland földön is; a pártatlan szemlélő azonban el kell ismerje e mozgalomnak legalább egy nagy érdemét: ők tudatosították a nyelvhasználat, a nyelv kultiválásának értékét, ők ébresztették fel az érdeklődést és az érzéket a nyelv formai szépségei iránt.

A XX. század eleje, egészen az első világháború utánig, még egészen ennek a "80-as" irányzatnak és az azt továbbfejlesztő, különböző elméleteknek a jegyében áll. Itt kell megemlíteni Albert Verweyt, Stefan George barátját, akit a klasszifikációk szerelmesei neo-romantikusnak pecsételtek el, és aki főként elméleti írásaival, eszmei síkon gyakorolt befolyást kora fiataljaira; ide sorolják e korszak két minden iskolától távolálló nagy költőjét, a magányos, érzékeny **Leopold**ot (1865-1925) és a finom műveltségű, és a mai nemzedék szemében már majdnem modoros **Boutens**t (1870-1943). Paul Rodenko, a mai fiatal költőgárda legismertebb kritikusa és essayistája írja valahol, hogy a szimbolizmus volt Európa utolsó, mind formai mind tartalmi szempontból hierarchikus törvényekre épülő irodalmi megmozdulása; az utolsó ilyen értelemben vett klasszikusok Hollandiában 1880 költői voltak.

Az első világháború után valóban nem lehet beszélni költői iskoláról. **A. Roland Holst** (1888-) tengerparti elefántcsonttornyából szemléli a világot és érzéseit ködös germán legendákba burkolja. Mint Stefan George, kire többízben emlékeztet, ellenségeként kezeli a modern világot és ítéletet mond felette. **Nijhoff** (1894-1953) gazdag életműve sokoldalúságát, formailag a romantikától a klasszicizmus felé hajló fejlődését tükrözi. Klasszikus kultúrája révén még a régi gárdához tartozik, de mélyen átérzi a bálványyzúzó új kor problémáit, és így voltaképpen két nemzedék, azaz az átmenet költője. E kor két legnépszerűbb és igazán új költője Marsman és Slauerhoff. **Marsman**ra (1899-1940) hatással volt a német és flamand expresszionizmus, ő a vitalizmus nagy holland szószólója, annak a vitalizmusnak, mely az életet akarja, keresi és szereti, még ha belepusztul is. Erő, őszinteség és igazságszeretet jellemző mind magatartására, mind költészetére. A nyugtalan, sokat utazó és bolyongó **Slauerhoff** (1898-1936) szebb, jobb korokról, messzi időkről és messzi országokról álmodozik, de

© Copyright Mikes International 2001-2006

személyesebb, kevésbbé monumentális. Baudelaire szíve szerinti romantikus ő; életében átéli, verseiben érzékelteti a romantikus és mégis oly modern "spleen"-t, és a nirvánát, a megsemmisülést, az önmegsemmisítést keresi. Avatott kritikusok kettőjük közül ma Marsmant tartják nagyobbnak. Mi magyarok, abban a nyugtalan szellemben, mely őket fűti, mintha a távolban Ady árnyékát látnók.

Lehetetlen egy nevezőre hozni e négy költőt s bár a két világháború közötti időszak mozgalmas szellemi élete most már mint zárt egység tűnik fel előttünk, ezt az egységet elemeire bontani, analizálni (még) nem könnyű. Hollandia magasfeszültségű viták, világnézeti csaták színtere volt, melyeknek erjesztő elemei és egyben főmozzanatai az expresszionizmus, a Nietzsche-kultusz, a fasizmus és a nyárspolgár elleni harc voltak, s melyekhez képest a mai ellentétek és csatározások elég sápadtnak látszanak. Későbbi korok e kor szellemét talán a legjobban **ter Braak** munkáiból fogják megismerni. Ez az élestollú, racionalista holland essayista és kritikus, minden nagyképűsködés és álszenteskedés ádáz ellenfele, aki 1940-ben a német bevonulás napjaiban vetett véget életének, energikusan boncolgatta és hevesen támadta egyrészt népe polgáriasságát és vallásosságát, másrészt a német nácizmust. Különös a kívülálló számára e korszak nagy szellemeinek majdnem beteges nyárspolgár-gyűlölete; néha már-már oly szisztematikusan és komolyan támadják ezt az életformát és a vele járó lelkialkatot, hogy az ember őket is szeretné ebbe az általuk annyira megvetett kategóriába sorozni.

1945-ben, a háború után, nagy volt a csend. Marsman, Slauerhoff, ter Braak már nem éltek, a még élők hangja pedig egyre idegenebből csengett az új generáció fülébe. Ebben a kevéssé mozgalmas atmoszférában született meg 1950 körül a legújabb holland költői irányzat, a "kísérletezők" (experimentelen) csoportja. Ők maguk "50-esek"-nek nevezték magukat s ez a név hadüzenetet jelentett. Botrányt szerettek volna csinálni, de ez nem sikerült; komoly ellenfél nem igen lévén, egy rövidéletű, általános felháborodás után gyorsan elapadt az ellenállása, s ha gyakran nem is érti meg őket a közönség, jelentőségüket, kvalitásaikat nem vonja kétségbe senki. Nehéz már ma megmondani, mi lesz maradandó az alkotásaikból. A legtöbbet a sajtó révén **Lucebert**ről hall a nagyközönség, akinek verseiben a szójátékok, nyelvi kísérletezések és képasszociációk gyakran feketén vigyorgó, de néha egyszerűen mulatságos humorral párosulnak.

Ami nem sikerült elődeiknek, azt megvalósították ők: Rimbaudra, a szürrealistákra, Michauxra, Charra hivatkozva, megbontják a nyelv rendjét, költői hierarchiáját (szerintük bármiről lehet beszélni, bármilyen szavakat lehet használni egy versben), és a költői képet és a szó zenéjét kiáltják ki egyedül mérvadó kritériummá. A "kísérlet" szót természettani értelmében akarják használni; el kell tehát vetni minden formai és tartalmi "a priori"-t, kiindulópont a nullpont. Nevük után ítélve azt hihetnők, hogy a "kísérletezők" jelenlegi munkájukat csak átmeneti stádiumnak tekintik; egyelőre azonban nehéz ezt megállapítani, és e költők maguk e szempontból mindmáig még elvi felvilágosítással sem szolgáltak.

Csoportjukat, bár ez ellen ők hevesen tiltakoznak, talán legegyszerűbb a szürrealizmus holland válfajának tekinteni. Igaz, hogy a rokonságot nem könnyű száz százalékig kimutatni; az esetleges ellentéteket és különbségeket azonban mindezideíg senkinek sem sikerült világosan és kielégítő módon megfogalmazni.

Elveik, technikájuk tehát nem új, még Hollandiában sem egészen. Az irodalom genealógiakutatói már rámutatták a régebbi költők között megbújó "előfutárokra" és rokon lelkekre. Itt elsősorban Gerrit **Achterberg**et (1905-) kell megemlítenünk, ki verseibe font mértani és vegytani képletekkel, reklámszövegekkel eleve teljesítette a "kísérletezők" csoportjának egyik követelményét. Fontosabb azonban az ő munkásságában a modern költészet egy másik tétele, a szó mágikus ereje, mellyel csaknem minden versében a halott szeretőt akarja új életre kelteni.

Eddig csak a Hollandiából származó holland költőkről beszéltünk. Csekély változatokkal azonban a Belgium északi felében lakó flamandok és a délafrikai búrok ivadékai is hollandul beszélnek, sőt a flamand írott nyelv szabályai teljesen megegyeznek a holland helyesírás szabályaival. E két további nyelvterület közül irodalmi szempontból főleg a flamand fontos. A belgiumi holland irodalom bizonyos fokig kiegészíti a hollandiait, megadja azt, ami itt, északon egy kicsit hiányzik: több jó régényírója van. Ezt természetesen csak nagy általánosságban mondjuk: van Hollandiában is jó élő regényíró és Belgiumban is komoly hollandnyelvű költő. A kiegészítés egyébként sem teljesmértékű s ez rendjén is van így: a két ország szellemi élete úgyis sokban különbözik egymástól (Belgiumban az orientáció katholikus és francia vagy mindkettő, itt inkább protestáns és angolszász), és számos közös törekvés ellenére mindezideig még kulturális síkon sem sikerült teljesen egységet vagy legalább is szoros kapcsolatokat teremteni.

E rövid áttekintés végére érve, néhány sajátos jelenségre szeretnénk rámutatni, mely nagy általánosságban az egész elmúlt hetvenöt év holland költészetére érvényes:

1. Ellentétben a társadalmi élet alkatával (v.ö. "A holland társadalom arca", az Új Magyar Út ugyane számában), az irodalmi életben alig találkozunk a világnézeti, csoportképzés jelenségével. Ez iránt általában mindenütt kevésbbé fogékony a költő, az alkotó művész; bizonyos fokú individualizmus nála szükségszerűség. Volt azért egy-két kísérlet ilyen irányban, az évszázad kezdetén a szocializmus, később pedig a protestánsok részéről, de hatásuk jelentéktelen. Szociális vagy más világnézetű, a francia "littérature engagée" fogalmának megfelelő irodalom Hollandiában alig létezik; igazi "pártos" író még a kommunisták között sem igen akad.

2. A múlt századbeli édeskés erkölcsprédikátorok tollán a holland költészet aránylag önálló életet élt. A közlekedés és a nemzetközi együttműködés fejlődésével együtt jár az élet majdnem minden területén az idegen befolyás, a nemzetközi kölcsönhatás. Az elmúlt hetvenöt év holland költészete is több konkrét külföldi befolyást tükröz, mint azelőtti korszakoké. A

© Copyright Mikes International 2001-2006

legfontosabbakat már említettük; s ha e fejlődés a világ mai állapotában elkerülhetetlen és fennáll másutt is, Hollandiában, az ország földrajzi helyzeténél fogva, fokozottabb mértékben tapasztalható mint másutt.

3. A földrajzi és gazdasági adottságoknak, kapcsolatoknak még más következményei is vannak. Az az érzés, amely nálunk mindig olyan erős volt, hogy árvák vagyunk, magunkra szorulva, itt nem él. Jóllehet kis ország lakosa, a holland kifelé néz, a nagyvilágba. A nagyvilág pedig rendszerint nehezebb inspiráció, mint a haza, és könnyen elcsábítja a kis nemzet fiát. Van Gogh, a még élő van Dongen már legalább épannyira francia, mint holland festők. A külföld, a nagyvilág bomlasztó és csábító veszélye a költészetet is érinti: maradandóságát veszélyezteti. A modern holland költészet erre több példával szolgál.

Befejezésül néhány szó a magyar-holland kapcsolatokról e téren. A magyar-holland kulturális kapcsolatok eddig majdnem kizárólag a theológiai síkra szorítkoztak. Hollandia megihletett ugyan egy-két magyar költőt és írót, a holland olvasó előtt sem egészen ismeretlen a magyar táj, de nagy írók, költők között fennálló kölcsönhatásról, számottevő befolyásról nem tudunk.

Valamivel jobb a helyzet a fordítások terén. Esetleges magyarra fordított holland könyvekről nem állnak adatok rendelkezésünkre; a hollandra fordított magyar szépirodalmi művek száma azonban valószínűleg nagyobb. A lefordított könyvek listáján sok divatos, de középszerű munka mellett találunk néhány komolyabb nevet is:[*] Petőfi, Eötvös, Madách, Jókai, Mikszáth, Móra, Gárdonyi, Ady, Kosztolányi, Tamási, Nyírő. Végezetül megemlíthetjük, hogy 1955 során több holland irodalmi folyóirat megemlékezett József Attiláról.

Úgy hisszük, e téren vár a világ száz apró országába szétszórt magyarokra az egyik legszebb feladat: megismerkedni és megismertetni. Meggazdagodni az új nyelv szépségeivel, s meggazdagítani vendéglátóinkat nagy magyar íróinkkal, költőinkkel. A nyelvi nehézség következtében sem a holland, sem a magyar költészet nem lesz egyhamar a világ közkincse; ne szalasszuk el hát az alkalmat arra, hogy átvegyük, feligyuk a holland költészetből mindazt, amihez mi, magyarok hozzáférhetünk és ami benne szép és maradandó. Mert bár Rembrandt, Vermeer és van Gogh többet adtak a világnak ecsetükkel, minden bizonnyal érdemes kiaknázni a Leopold, Marsman vagy Achterberg költészetében rejlő kincseket is.

HOLLAND KÖLTŐK

NIJHOFF

JÁNOS

Nem volt magas keresztje: majd elértem
vállammal lábát s mégis, feltekintve
úgy láttam, nőtt és nőtt alakja, szinte
felnyúlt az égig, túl a földi léten.

S hogy kivették a szeget a sebekből,
merev teste karjaimban pihent,
tudtam, hogy elszállt tőlünk, messzi ment,
s ó, innom kell a keserű kehelyből.

Mária vonta hős fejét szívére,
Magdolna sírt — két keze égre tárva —
Péter a városfalnál állt leverten.

Szeretett engem, itt, a földön járva,
de úgy zuhant rám szent halála s vére,
hogy szólni majd csak évek múlva mertem.

[*] Ezeket a neveket Tüski István hollandiai református lelkész szíves engedélyével, az ő még kiadatlan adatgyűjteményéből vettem át.

© Copyright Mikes International 2001-2006

MARSMAN

HOLLANDIA

Szürke és mély az égbolt,
alatta széles alföld és tavak;
fák, malom, torony s üvegház állanak
csatornák között hosszú, szürke sort.

Én hazám s népem ez;
e térben zeng a szóm, a hangom,
ragyogjak csak egy estén ott, a parton:
s hulljak majd szét, mint felhő, ha permetez.

(Kisjókai Erzsébet fordításai)

MARSMAN

BÚCSÚ

Hálj a sötéttel, asszony,
hálj az éjszakával,

legmélyebb ölelésünk
az álmot kiölte,

kegyetlen és sötét
a vér és a vágy,

hálj a sötéttel, asszony,
hálj az éjszakával.

MARSMAN

AMSTERDAM

A hold veszélyt fest a vízre.
Minden este, éjfél után végigcsoszogok
a ferde égbolt mellett,
visszhangnélküli, elvesző léptekkel,
felfelé,
az elképedt űr csigalépcsőjén.

A. ROLAND HOLST

A VÁNDOR

Aranyukat, istenüket
mérlegelik
és elvetik
könnyebb, röpke sorsomat
mert én az ő
országukban
üres kézzel, üres szemmel
jártam, hordtam
életemet,
vakon — mert ezt így akarták
a szél és a csillagok.

© Copyright Mikes International 2001-2006

A. ROLAND HOLST

HOL MARADT AZ IDŐ . . .

Hol maradt az idő? régóta esik-e
már a hó? megűli a szobát
a tükörkép csendje, egyetlen életjel
se hatol át rajta.
És ő talán épp most,
épp olyan egyedül van, mint én,
és fekszik halálos ágyán.

A. ROLAND HOLST

SZÍNÉT VESZTETTE . . .

Színét vesztette a hús, számlálni lehet
az aranyt, venni a kéjt. Mi zavarja
a vért, mi viszi el a lelket, mi keseríti
a szót? A városok jajja kiapasztja a földet,
üres téli fény suhan át a magányosok arcán.

SLAUERHOFF

AZ ÉLETEM

Életemet mindig széttépik a szelek.
Szerelem, boldogság nem maradnak nálam:
Hajszolni fognak, míg csak meg nem halok;
És életemet mégis ellepi időnként
Egy-egy néma folt.
Ilyenkor mindig azt hiszem, hogy egy nagy
Mozdulatlan víz mélyén alszom,
Melyet egy alantas sodrás se
Fog már megzavarni.

ACHTERBERG

SZÁMŰZETÉS

Halálból halálba
szórlak el magamtól
célért és időért,
és te lángra lobbansz
újra meg újra.

A sötétség, mely alakoddá
sűrűsödött, menekül
mihelyt feléd nyúl kezem,
mintha még egy éjszakára
se akarnál ittmaradni,
ez országban, hová engem
hívattál.

(Ifj. Kibédi Varga Sándor fordításai)

© Copyright Mikes International 2001-2006

ERDÉLYI, István : Hogyan segítették a magyarok a holland hadifoglyokat a II. világháború alatt?

1940 május 10-én, a hajnali órákban váratlanul megtámadták a németek a napóleoni háborúk óta semleges Hollandiát. A korszerűtlenül felszerelt védők hősiesen védekeztek a határmenti 40-50 méter magas dombok között. A német hadvezetőség végül megsokallta a négy napos ellenállást is. Május 14-én, a déli órákban több száz nehéz-bombázót küldött Rotterdam fölé s a XVII-XVIII. században épült belvárost — kb. 260 hektárnyi területen 25,000 lakást — néhány perc alatt a földig lerombolták. (A rotterdami belvárost leginkább a budapestivel lehet összehasonlítani: folyómenti lakónegyedek — gyárak és kikötő nélkül.)

Ugyanazon a napon német ultimátum érkezett a holland hadvezetőséghez: ha még aznap le nem teszik a fegyvert, Utrecht városát éri a következő bombázás. S a hollandok meghódoltak a többszörös túlerő és az erőszak előtt.

A megszálló hatóságok az első időben szabadon engedték a Királyi Hadsereg tisztjeit. Azt remélték ugyanis, hogy a gesztusuk által könnyebben bírhatják őket az együttműködésre. Amikor azonban kiderült, hogy a remélt együttműködést nem tudják elérni, hamarosan hadifogságba hurcolták a teljes hívatásos tisztikart. Nagy részüket a hírhedt stanislaui táborban tartották fogva a háború alatt.

Közismert tény, hogy a németek által a hadifoglyoknak nyújtott élelmiszeradag nem volt elégséges. Az angol és amerikai foglyok azokból a csomagokból tartották fenn az életüket, amiket rendszeresen kaptak a nemzetközi Vöröskereszttől.

A holland hadifoglyok nem voltak ilyen szerencsések. Bár a londoni holland kormány az ő számukra is biztosította ugyanezt az élelmiszerpótlást, csomagjaik legnagyobb része eltűnt valahol a német adminisztrációban.

A várva-várt segítség azonban mégis megérkezett. Egyrészt semleges országokban élő hollandoktól, másrészt pedig Magyarországról. 1943 tavaszán egy csoport magyar vöröskeresztes nővér jelent meg a stanislaui tábor kapujánál és egy nagy küldemény szeretetcsomagot nyújtott át a tiszteknek, az első világháború után Hollandiában vendégül látott magyarok nevében. Képzelhető, mennyire meglepte és meghatotta a foglyokat a hálának ilyen kézzelfogható megnyilatkozása.

Mint minden táborban, ahol nyugati hadifoglyok voltak, Stanislauban is sokan próbálkoztak szökési kísérlettel. Több tisztnek és kadétnak sikerült a táborból kijutnia, de a legtöbbjüket még a környéken újra elfogták. A szöknivágyók nemsokára tisztán látták a helyzetet. A tábor elhagyása után a lehető leggyorsabban valamilyen semleges területet kell elérniök. Választhattak Románia és Magyarország között, mert bár mindkét ország megszakította a diplomáciai kapcsolatot Hollandiával, hadviselőfelek nem voltak. A Kárpátokon való átkelés előreláthatólag megnehezítette a további menekülést, mégis úgy látták, hogy Magyarországon nyílik nagyobb lehetőség nehezen megszerzett szabadságuk megtartására. Az első tervezgetések után már hevenyészett szótárt köröztek a szökési jelöltek között, amelyből nagy szorgalommal tanulták a legegyszerűbb magyar szavakat.

1943 nyarán sikerült az egyik tisztnek egy alagúton át kiszöknie a táborból, s rövidesen követte egy másik, egy nagy ládában elrejtőzve. Mindketten hamarosan átjutottak a magyar határon, ahol igen jól fogadták őket. Egyikőjüket sem szolgáltatták ki a németeknek, ami egyébként sem lett volna összeegyeztethető a genfi konvencióval.

Ez a két sikeres kísérlet újból felébresztette a reményt a többiekben, bár a kínálkozó alkalomra egyelőre még várakozniok kellett.

Az orosz haderők előnyomulása következtében, 1944 januárjában ki kellett üríteni a stanislaui tábort. Három szerelvényen, 30-40 embert szorítva egy-egy marhavagonba, indították útnak a fogoly tiszteket Észak-németország felé. Kb. 70 embernek sikerült megszöknie az utazás alatt, miután sajátgyártmányú szerszámokkal kifürészelték a vagonok oldalát és alját. Legtöbbjüket hamar elfogták, úgyszintén azt a 30 tisztet, akik a kiürített táborban rejtőztek el. Az újból elfogottak közül harmincan vesztették életüket német sortűz előtt vagy gázkamrákban.

Mindössze tíznek sikerült megőriznie a nehezen visszanyert szabadságot hosszú, életveszélyes kalandok után.

Miután kiugrottak a vonatból, egyedül vagy kettesben vágtak neki az útnak. Irány: Magyarország. Bujdosásuk közben hamarosan megismerkedtek ukrán partizánokkal, akik a merész vállalkozókat, az érdekeltek nagy meglepetésére, igen ügyesen egy csoportba hozták össze. Tized magukkal vándoroltak tehát a hóval és erdőkkel borított hegyeken át, legtöbbször éjszaka, a magyar határ felé.

Január 25-én, egy hóviharos éjszakán, újból kettes csoportokra oszolva lépték át a határt, ahol hamarosan le is tartóztatták mindnyájukat. A viszontlátásnak a toronyai határőrségen örvendezhettek. Miután igazolták magukat, az őrség parancsnoka, egy magyar főhadnagy igén barátságosan és udvariasan kezelte őket, ellátva mindnyájukat bőségesen enni-innivalóval. Ezután szigorú őrizet alatt gyalog indult el a kis csapat a kb. 20 km-rel távolabb fekvő Ökörmező felé, ahol már kevésbé barátságosan fogadták a hollandokat. A századparancsnok főhadnagy minden ok nélkül ott hagyta őket állani a hóviharban, alig néhány méterre a védett ereszaljától. A „szellős pihenés" után pedig az egész társaságot bezárták egy kis cellába. Ellátásuk olyan rossz volt, hogy a határőrség legénysége is megsajnálta őket és a maga porciójából toldotta meg a foglyok szűkös élelmiszeradagját. Néhány nap múlva sikerült összeköttetést teremteni a Hollandiát képviselő svéd követséggel és az ő közbenjárásukra autón indultak útnak Huszt felé, most már bőven ellátva élelmiszerrel.

A kísérő őrmester igen barátságos és megértő embernek mutatkozott és a következő lehetőségeket ecsetelte előttük: Balatonboglárra megyünk vonattal, ahol internálják önöket. Ha megígérik, hogy nem szöknek meg, akkor az út nem lesz

© Copyright Mikes International 2001-2006

kellemetlen. Ha ezt ellenben nem teszik meg, nekem is szigorúan kell eljárnom. A választás nem volt nehéz. A vonat minden megerőltetés nélkül jó pár száz kilométerre vitte közelebb a szökevényeket nyugat felé. Balatonbogláron még mindig ráérnek gondolkozni a következő lépésen.

A vonat egy vasárnap reggel futott be a budapesti Keleti-pályaudvarra. A kis csoport feltűnést keltett szedett-vetett, partizánoktól kapott öltözékében. Az állomás-parancsnok szívélyes fogadtatása után autón szállították át a társaságot a Déli-pályaudvarra.

Teljesen besötétedett, amikor kiszállottak a vonatból Balatonbogláron. Az elsötétített sétányon botorkálva minden pillanatban azt várták, hogy feltűnik az őrtornyok fényszóróinak fényében fürdő drótkerítés. Igen meglepődtek tehát, amikor megállottak a „Savoy Hotel" előtt s ahová az őrmester unszolására hamar be is léptek. Mintha magasrangú vendégek lettek volna, úgy sietett eléjük a portás és udvarias mozdulattal átvette szerfelett piszkos, szakadozott kabátjukat. Majd egy kitáruló ajtón keresztül, hosszú esztendők után először ragyogott feléjük egy ünnepélyesen megterített asztal, sok-sok üveggel megrakva. Felejthetetlen forró fürdő után került sor az ünnepi vacsorára, amellyel az internált francia tisztek és a magyar táborparancsnok várták a holland „újoncokat".

Másnap reggel a hófehér lepedőkkel vetett, igazi ágyban eltöltött éjszaka után, szemük elé tárult a Balaton kék vizével, a környező zöld dombok fehér házikóikkal — szemük nem tudott betelni a sok szépséggel!

Ez első benyomásukat nem rontotta le később sem semmi. Hamar megismerték az „internálás" életét. Az internáltak a községben és akörül három kilométeres körzetben szabadon mozoghattak. A lakáshoz és ellátáshoz napi 12 pengő zsebpénz is hozzátartozott!

Nemsokára sikerült érintkezésbe lépni a magyarországi holland kolóniával. Ezek a hollandok és magyar barátaik kezükbe vették az internáltak sorsát. Mindnyájan egy-egy öltözet ruhát kaptak, s rövidesen álláshoz jutottak. Jogukban állott ugyanis, hogy bárhol munkát vállaljanak, a hadiüzemek kivételével. Ebben az esetben teljes mozgási szabadságot élvezhettek s csak időnként kellett jelentkezniük a katonai hatóságoknál. Miután a mozgási lehetőség elősegítette az esetleges továbbszökési terveik előkészítését, nemsokára mindnyájan „elhelyezkedtek". Az állás, a magyar nyelv ismeretének hiánya miatt egyikőjüknek sem jelentett nagy megterheltetést, viszont a megélhetésüket sem biztosította teljesen. Erről még magyar barátaik gondoskodtak s a svéd követség is, amely a holland kormány nevében napi 16 pengőt juttatott a tiszteknek.

A helyzet teljesen megváltozott és sokkal nehezebb lett, amikor márciusban a németek megszállták az országot. A magyar hatóságok semmit sem tudtak tenni tovább hivatalosan a holland tisztekért, de szemet hunyva, nem keresték és nem szolgáltatták ki őket a németeknek. Egy házmester feljelentése alapján ketten kerültek később a nyilasok kezére, akik haladéktalanul átadták a szerencsétleneket az SS-nek. A többiek szíves otthonra és menedékre találtak magyar barátaiknál.

Még tavasz folyamán felvették a kapcsolatot a menekült angol és amerikai tisztekkel. A hollandok igen sokat segítették sorstársaikat, ugyanis a legtöbben jól beszéltek németül, s mint „németek" aránylag könnyen mozoghattak. Magyar barátaikkal együtt számtalanszor önmaguk biztonságának veszélyeztetésével rejtegették angol és amerikai barátaikat.

Egy magyar földalatti szervezet vállalkozott arra, hogy az illegálisan élő személyeket hivatalos nyomtatványokkal lássa el. Hathatós segítségének köszönhető, hogy számos holland, belga, angol és amerikai hadifogoly, és azonkívül lengyelek és zsidók biztonságban élhettek és megtarthatták életüket ezekben a nehéz hónapokban is.

Amikor 1944 őszén a nyilasok kerültek uralomra, a helyzet kritikussá vált. A magyarok önfeláldozó segítsége nélkül bizony meg lett volna pecsételve a szökött katonák sorsa. Mi történt a nyilas idők alatt a nyolc holland tiszttel?

Az egyik kapcsolatot talált egy magyar ellenállási csoporttal, amely repülővel akarta a megszállott országot elhagyni. Decemberben sikerült a vállalkozás. Egy dunántúli, németek által megszállott repülőtérről felszállva, az első minden baj nélkül elérte Olaszországot.

Egy másik Debrecenbe utazott, mielőtt az oroszok odaértek volna. Onnan pedig Belgrádon keresztül hamarosan elérte Londont.

A többiek Budapesten maradtak és a polgári lakossággal együtt élték át az ostrom minden borzalmát. Hűséges magyar barátjaik a legnagyobb önfeláldozással segítették őket a nehéz hetekben. Megosztották velük a mindjobban fogyó szűkös kenyerüket egészen addig, amikor üthetett a hazatérés órája és visszatérhettek hosszú évek óta nem látott hazájukba.

KÖVY, Attila : Bethlen Gábor és Hollandia

Erdély Zápolya János óta török hűbér. Zápolya maga mint magyar király és török hűbéres vesz részt 1529-ben Bécs ostromában. Azóta Erdélynek és a felvidéki és dunántúli részekre keskenyedett magyar királyságnak e két hatalom között kellett őrlődnie: a Habsburg-ház és a Magas Porta hatalma közt. Kulturális és vallási tekintetben a Domus Austriaca közelebb állhatott volna a magyarhoz, mint a vad, korrupt török fensőség, azonban a magyarság rétegeiben már régóta honos osztrák-ellenszenv tüzére csak még több olajat öntött a reformáció. Külföldi utazók jegyezték fél, hogy akkoriban még a végvári vitézek is vallási vitákat rendeztek. Valóban mint a futótűz terjedt el magyar földön Luther és Kálvin tanítása. A 16. század embere világnézetében vallásnak és politikumnak még nem voltak külön polcai. E kettő nem is volt egységben; e kettő egy

© Copyright Mikes International 2001-2006

volt. Példa rá a „cuius regio eius religio" elve. A vallásszabadság minden egyes hívő számára csak a saját vallása szabadságát jelentette és a másik elnyomását. Azonban a nagy katolikus restauráció, az ellenreformáció 1600 előtt és után mindinkább a spanyol-osztrák habsburgi hatalomra támaszkodik és így érthető, hogy a magyar és erdélyi protestánsok vallási és politikai harca egyre jobban Ausztria ellen irányul. És nemcsak a protestánsoké. A 16. század emberének még jelentősen középkori, politikát és vallást egy indulatba záró életérzése a 17. században egyre inkább fellazul. A reneszánsz-írók által „felfedezett" államraison gondolata egyre több hívőre és követőre talál. A politika, amely Ranke szerint „nem egyéb, mint egy kísérlet a saját érdekeknek megvédésére és elősegítésére, azon reális és ideális világerők konfliktusában, amelyek nálunknál hatalmasabbak", a politika az államérdek szabályai szerint kezd járni. Prevenire iis qui nocere possunt. (Előzd meg azokat, akik károdra lehetnek.) A kereszteshadjáratok nagy középkori gondolata csak megrögzött idealistában, vagy esetleg mint ravasz politikai sakkhúzás jelenik meg. A 16. század első felében Ferenc francia király, a „legkeresztyénibb király" a megvetett és félt pogány török hivatalos szövetségese. És azután egyre többen követik példáját. Különösen az ellenreformációtól szorongatott protestánsok, leginkább kálvinisták. Scultetus, a cseh „téli király" udvari papja, (különben Szenci Molnár Albert barátja) ótestámentomi példákkal igazolja, hogy a hívőnek szabad hitetlennel szövetségre lépnie. Ugyanígy Tschernembl, az osztrák kálvinisták feje, aki kijelenti: „Mindnyájunknak egy az Istene, mert az Isten a pogányoknak is Istene, mint Pál apostol a rómaiakhoz írt levélben mondja. Isten tartja a törököket is életben, hogy védekezhessünk általuk is a pápisták ellen." Nem mintha ez a hang általános lett volna a 17. század első felében. Nagy volt mindenütt az ellenszenv a pogány törökkel szemben. De nemcsak a „vallásszabadság", hanem az államérdek félelme is nagy volt az ellenreformáció és a Habsburg-hatalom szövetségétől. Mert a népek életét is ellentétes indulatok hordozzák, a történelem egymásnak rugaszkodó erők és eszmék csatája és az egység gyönyörűsége ritka tünemény.

Erdély a hűbéres fejedelemség sem ismert sok nyugodt napot. Egyik zivatar a másikat követte. A fejedelemség, indulatos nemeseivel, városaiba zárkózott szász polgáraival és román parasztjaival önmagában is nehezen volt kormányozható, a Habsburg császár, 1527 óta magyar király és a török pedig földjén viaskodtak birtokáért. Nehéz volt kettőjük közt választani.

Bethlen Gábor volt az első erdélyi, aki üldözői elől a törökhöz menekült. Ez valami egészen új volt az erdélyi történetben. Drinápolyban, a császári kéjlak kertjében fejedelemmé teszi a török császár és az új fejedelem Szkender basa seregével tér vissza Erdélybe. 1613. októberében az urak „féltökben libere eligálták" — legalább is így látták a marosvásárhelyi polgárok, és Bethlen erős kézzel hozzá látott rendet teremteni. Béke otthon és béke a császárral. Bethlen nagyjában egész életében hű maradt a törökhöz. Kivéve egyes, a német császárral folytatott tárgyalásait, amikor is nagy törökellenes haditervet vonultat fel, minden jelentős lépése előtt török engedelmet kér. Amit a török különben mindig megadott. „Mert te az örök portát a legnagyobb őszinteséggel szolgálod és számtalanszor tettél nagyon nagy szolgálatokat Fenségünk méltósága és jó híre emelésére ... és mert te bizonnyal őszinte szívvel szereted és keresed házamnak jóvoltát . . ." áll — és hányszor még — egy Bethlenhez írott török császári levélben. Bethlen politikája alapjává tette a török iránti barátságot és hűséget. Nem mintha ez sok jót tett volna hírének. De a fejedelem meg volt győződve a török — lomha ugyan de még mindig óriási — erejéről és több szabad mozgásra való lehetőséget látott egy török hűbérességben, mint a német császár szolgálatában, akár szövetségében. Mert éppen a szabad térre volt szüksége: tehetsége, ereje kifejtéséhez és a szabad Erdély megszervezéséhez. Erdély kicsi, magában sem gazdaságilag, sem társadalmilag nem volt elég erős és egységes ahhoz, hogy a maga szabad lábain megállhasson. Ezért van Bethlen minduntalan megújuló kísérlete, hogy a magyar részeket (magyar királyi koronát), a cseh királyi koronát, vagy utolsó éveiben a lengyel trónt szerezze meg. Hihetetlen, fáradhatatlan tetterő volt benne. Miután a cseh felkelés 1618-ban bevonja az európai politikába, egymásután és mind messzebbre és távolabbra veti ki politikai horgait, maga körmölve leveleit, politikai ágenseknek, követeknek, hadvezéreknek, királyoknak, politikájának hálóját egyre sűrűbbre — és a kívülállók számára mind kétszínűbbnek látszóra — és kiterjedtebbre fonva. 1620 januárjában köti meg szövetségét a csehekkel, 1621 elején lép Mansfelt, ez újkori condottiere az életébe, ez egész évben folyik levelezése a Hágába telepedett Frigyes cseh királlyal, mely „lomha zavaros folyóként cipel magával üres ígéreteket, nagyhangú nyilatkozatokat és a másik féltől számba sem vett kérelmeket, könyörgéseket" — ahogy Szekfű megjegyzi — 1621 tavaszán és őszén megjelennek követei Velencében, 1622 őszén Petendy Hágában van, hogy azután egyre sűrűbben járják küldöttjei a svéd, dán, német fejedelemségi, francia és angol udvarokat. De a nyugati nemzetekkel folytatott diplomáciai érintkezés központja mégis Konstantinápoly maradt, a porta székhelye, ahol a nyugati nemzetek állandó követeket tartottak. 1612 márciusában érkezett ide **Hága** Kornél, az első holland állandó követ.

Jellemző a török udvar viszonyaira, hogy **Hága** személyes meghívásra — Khalil pasáéra, ki felváltva mint admirális és nagyvezér szolgálta urát — került a török fővárosba. Fiatal, jogot végzett, külföldi követségekben otthonos, értelmes és agilis ember volt **Hága**. Évtizedeken keresztül képviselte országát a Fényes Portánál és különösen az első időben befolyása nagy volt. 1620 és 1624 között ő volt az egyedüli külföldi követ, aki minden erejéből Bethlen érdekében dolgozott a töröknél (azután főleg az angol és francia követek álltak segítségére). Szinte ritka az a jelentése, melyben Bethlen neve nem fordul elő. A portára érkező erdélyi követek rendszeresen kérték tanácsát és segítségét. Követi jelentéseiből szinte nyomon kísérhetjük Bethlen külpolitikai tevékenységét, terveit és reménységeit — és nem egyszer olvashatjuk a szerény, de öntudatos megjegyzést: „A fent megírt kérések (Bethlen követeé) érdekében megtettem azokat a lépéseket, melyek az ügyre hasznosak."

© Copyright Mikes International 2001-2006

A holland köztársaság úgy vallási, mint politikai; tekintetben a Habsburg-hatalom természetes ellensége volt. Ez a kálvinista ország 1568 óta szinte szünet nélkül harcban állott a Habsburg-ház spanyol ágával, a spanyol királlyal. Midőn a cseh felkelés vezetői mindenfelé segítség után néztek, a holland republika kormánya hamarosan pénzsegélyt küldött nekik. **Hága** Konstaninápolyból felhívta kormánya figyelmét Bethlenre. 1619 decemberében a holland kormány utasította is törökországi követét, hogy minden lehetségest megtegyen a török és a német császár közötti békekötés ellen. **Hágá**nak ki kellett jelentenie, hogy Habsburg Ferdinánd elvesztette a cseh és magyar koronát, Pfaltzi Frigyes a cseh király és mint ilyen, Hollandia szövetségese. **Hága** ez utasítás alapján felhatalmazva érezte magát arra, hogy Bethlen követeinek minden módon kezükre járjon. Valóban híven figyeli ezután a bethleni politika útját. Bethlen igen szívére vette, hogy a neki felajánlott cseh koronát másnak adták —-írja — és sikerül rábeszélnie a habsburgi vonalhoz húzó vezéreket, hogy az erdélyi és cseh ügyet képviseljék. A töröknek semmi kifogása sincs többé Bethlen magyar királlyá választása ellen, sőt a porta vezetői hivatalosan megkérik **Hágá**t arra, hogy a béke helyreállítását a császár és ellenfelei között igyekezzék meghiúsítani. „Ezeknek a határozatoknak a dicsősége egyedül a holland kormányt illeti" — teszi hozzá büszkén. A várt nagy cseh követség végre 1620 novemberében érkezik meg a portára. Későn. A fehérhegyi csata, október elején véget vetett a cseh szabadságnak. A szerencsétlen téli király Hágába fut, nyomában a bethleni levelek: tervek, utasítások, kérelmek. Ez az a vonal aztán, Pfaltzi Frigyesen keresztül, mely közvetlen kapcsolatba juttatja Bethlent a holland urakkal. Petendy György követe 1622 októberében jelenik meg Hágában, hogy urának az osztrák uralom szétrobbantására vonatkozó terveit Frigyessel közölje. Bethlennek mindenhez csak pénzre volna szüksége, amit azonban Frigyes sem tud adni. Azzal bátorítgatja Bethlent, hogy Mansfelt, Braunschweigi Krisztián, gróf Thurn és gróf Jaegerndorf a következő évre hadat készítenek. Valóban meg is indul Bethlen és ezek között egy sűrű levelezés a nagy offenzíva előkészítésére. Mert Bethlen ugyan jóideig — ha mindenkitől is, de a szerencsétől el nem hagyva — egyedül harcolva, békét kötött 1622 elején, szinte azzal egyidejűleg azonban újra harcra készült. Megmaradt ez év áprilisából Sticke Kristófnak, Hollandia egyik keleteurópai ágensének a jelentése, aki Bethlennek egy hozzá írt leveléről számol be. A fejedelem elmondja abban, hogy a császárral békét kötött ugyan, de a békefeltételeket oly „gondosan" szövegezte meg, hogy azokat alig tudja valaki teljesíteni. Főként a török nem fog beleegyezni a békébe. A császár erre a veszélyre tekintettel máris hadat kell gyűjtsön. Bethlen maga Jaegerndorf grófját küldi a portára tárgyalni és június elsejével, reméli, megkezdheti Bécs ostromát. Valóban jelenti **Hága** Jaegerndorf közeledtét, aki helyett azonban végül is Thurn jelentkezik a portán. Aki — **Hága** szerint — segítséget kér a császárral szemben és a cseh-magyar szövetség, valamint Frigyes trónjának a helyreállítására törekszik. A budai pasa már csak az utolsó parancsra vár. Az lenne a terv, hogy a dolog még a tél előtt meginduljon és azután Kassán keresztül Csehországba és Sziléziába akarnak törni és Bajorországban téli szállást tartani.

A törökén kívül azonban nem jön más segítség. Hiába ír maga a szultán Órániai Móricnak, a holland kormányzónak levelet, a holland józanság, Bethlen rossz híre nem készteti őket segítségre. Pár hónappal Petendy után, 1623 január 25-én, Berbisdorf, a volt cseh haditanács tagja, most Bethlen megbízottja jár holland földön. Föl is léphet a Nagyméltóságú Holland Tanács előtt. Útközben elvették tőle megbízólevelét (veszélyes volt abban az időben követekkel levelet küldeni). Elmondja ura — „'Bethlen Gábor király" áll az okiratban — helyzetét és terveit, hogy miért kellett békére lépnie a császárral, de „olyan feltételek mellett, melyeket a császár nem lesz képes teljesíteni, sőt nem is teljesített." (Ezt írta már Sticke is.) A holland kormány egy Bethlenhez írott levéllel válaszol — bátorítás csak — és a követet 600 forinttal jutalmazza. Az év október 11-én Órániai Móric tanácsát olvashatjuk a holland kormánytanács határozatainak iratai közt: Bethlen levelére az „advíz" nem nagyon bőséges. Tanácsos — mondja a kormányzó ;— „hogy Bethlent a legudvariasabb formában bátorítsuk a közös ügy előmozdítására", ami azonban a felajánlott szövetséget illeti, „arra a tanácsurak tudnak majd olyan választ adni, amely egyrészt ez ország (Hollandia) számára a leghasznosabbnak látszik, másrészt (Bethlen) jóindulatát számunkra megtartja." Ez a bölcsesség persze nem adott semmi mást, csak egy nagyon udvarias és bátorító választ.

Bethlen második támadása sem járt különös sikerrel. A Gödingbe zárt császáriakat (közöttük Wallensteint) a téli hideg, a rossz utánpótlás és a török csapatok lázongása miatt nem tudta megtörni. 1624 márciusában, még a fegyverzajlás alatt, érkezett meg újabb követe, Wizkow Ádám, Hágába. A megbízólevél január 8-áról való. Március 6-án mondta el beszédét németül a tanács előtt, amit aztán a következő napon írásban is benyújtott. „Az itt következő pontokat szóban adta át nekem a magyarok választott királya gróf Thurn úr jelenlétében" — kezdi beszédét (s talán ez az első magyar követi beszéd, mely írásban fennmaradt). „Ország-világ tudja jól, milyen szíves buzgalommal szerette volna a Királyi Fenség, Magyarország választott királya a közös ügyet szolgálni", miként nyújtott elsőnek segítség a cseheknek, míg a szerencsétlen fehérhegyi csata el nem következett. Védi az ott elsőként megfutott magyar könnyű lovasságot: „A nagy rendetlenségben nem mutattak nekik helyet." Különben az egész hosszú beszédnek ez az iránya — és melyik diplomáciai beszédnek nem — mestere céljait és tetteit a legjobb színben feltüntetni, fáradozását kiszínezni, „mert **a** magyar hadi nép szünet nélkül három éven át hadat kellett járjon, se asszonyát, se gyerekét, se házát, se kertjét azalatt nem látta, csak magát törte, nagy sanyarúságot szenvedett", míg a szövetségesek: Morvaország, Frigyes király, a braunschweigi herceg nem állták adott szavukat. Aztán pontokba foglalja ura kéréseit: Frigyes király személyesen jöjjön Sziléziába haddal, a nép ezrével fogja követni ott; Tilly ellen is sereget kell állítani, nehogy bajt okozzon; az angol király is készítsen hadat; pénzre is szüksége van Bethlennek. Végül is, ha Frigyes hajlandó rá, a következő feltételek mellett szövetséget köthet a fejedelemmel: 20,000 főnyi haddal induljon Szilézia felé, Bethlen azonnal segélyére jön, megmozdítja a törököt is Ausztria felé, ugyancsak a tatár kánt, „a Királyi Fenség (Bethlen) igen szeretett

© Copyright Mikes International 2001-2006

barátját", aki 20,000 dukátért hajlandó lesz a lengyelekre törni. Ha Frigyes nem képes minderre, úgy értesítse őt. A dolog veleje azonban az utolsó, hozzáfűzött pontban rejlik: mivel Bethlen 13-szor százezer tallért adott ki önzetlen háborúskodására, úgy véli, joggal kérhet most pénzsegélyt Hollandiától.

Újra egy udvarias, dicsérő és bátorító, széphangú levél volt a válasz. Hollandia maga is háborúban és adósságban, nem képes hadat fizetni. "A propozíció megbeszélésre kerülve — mondja az egykorú, cinikus Aitzema — úgy gondolták, hogy Magyarország messze van innen és a múltban több hírt, mint tettet hallottak Bethlen felől; ugyannyira, hogy Móric herceg (az Orániai, aki nem nagyon kedvelte a fejedelmet) azt mondta volna egyszer, hogy őmaga igazán kételkedik abban, vajjon egy Bethlen Gábor valójában létezik-e?"

Valóban, Magyarország messze volt onnan. Térben is: a török udvartól a levél két hónapig utazott Hágába és ugyanannyit utaztak Bethlen követei is. Mire Wizkow hazaért (március végén bocsátották útnak, „megbecsülvén egy arany lánccal és medaillonnal, hogy ne menjen egész üres kézzel"). Bethlen már békét is kötött. De nagy volt a távolság a politikai célkitűzésben is: közös hadi akciót csak pontosan körülírt közös célok szülhettek volna. Ilyen azonban alig volt Bethlen és a nyugati hatalmak között: Pfalzi Frigyes érdeke eredeti rajnai birtokának a visszafoglalása volt, a dán király az északnémetországi tengermelléki püspöki javak megszerzésén dolgozott, Hollandia megelégedett **Hága** munkájával és a közelben operáló hadvezérek támogatásával; Bethlen viszont a Tátráig terjedő magyar területeket akarta visszahódítani (a cseh rebellió leverése után nem remélt többé területet Magyarország határán túl). És Bethlennek rossz volt a híre. A török és a császár közt őrlődő kis Erdély helyzetét nem sokan értették. Messze volt. Vonulásai és gyors békekötései bántották a nyugatiakat. Elfogott levelei publikálása nyomán ország-világ bámult és bosszankodott „kétszínű" politikáján. A török nagy barátja, aki a katolikus császár lányát kéri feleségül, akiért talán katolikus is lenne? Bethlen óvatosságból és gondosságból mindig több vasat tartott a tűzben. És valójában több volt a csalafintaság és kétszínűség diplomáciájában, mint politikájában.

Végül is második házassága ismertette el őt a nagy politika kavaróinál. Brandenburgi Katalin volt a választott, és ezzel a házassággal Bethlen sógorságba került Gusztáv Adolffal. 1624 óta különben is megváltozott úgy az angol, mint a francia külpolitika iránya. A habsburgi országok sikerei felriasztották Nyugateurópát és mind az angol, mind pedig a francia udvar szövetségeseket keresett, akik jó pénzért vásárra vinnék a bőrüket. A dán király hajlandó volt a háborúskodásra. Bethlen „kreditje" is nagyon megnőtt 1625 végére. Quadt Mátyás (a jaegerndorfi őrgróf volt kapitánya) jelenik meg mint Bethlen megbízottja a hágai kongresszuson, ahol decemberben Anglia, Dánia és Hollandia szövetségre lép egymással. A traktátum 14. pontjában lehetőséget nyitnak Bethlen belépése számára is. Követét meghívják Hágába 1626 tavaszára a végleges tárgyalásokra. **Hága** leveleiből nyomon követhetjük Bethlen gondos felkészülését. Áprilisban jelenti, hogy a francia követ utasítást kapott kormányától, hogy Bethlennek pénzsegélyt ajánljon fel. Júliusban azt írja, hogy a francia követ visszatért Bethlentől, aki őt nagy örömmel fogadta és reméli, hogy a többi „érdekelt potentátok és republikák" sem maradnak majd hátra felajánlásaikkal. Követet is küldött, aki 400,000 tallért kér egy évre, aminek fejében Bethlen ígéri, hogy a szerződés megkötése után húsz napra már indul is. Ahogy a dán király ígérte, Mansfelt Szilézia felé vonul, így a hadjáratnak jó siker remélhető. A nyugati követek zavarba jönnek. Egyiküknek sincs utasítása valamit is ígérni, **Hága** azonban kedvező választ vár uraitól, „mert az ügy olyan igen fontos." Július 11-i jelentése szerint nyolc nappal azelőtt érkezett meg Bethlen követe, aki a porta engedelmét kéri, hogy Bethlen fegyvert foghasson szövetségesei mellett és Spanyolország és az osztrák ház ellen; hogy szövetségeseinek követeit a császár jól fogadja; ne békéljen a török a császárral; a budai pasa a határ védelmére és Bethlen megsegítésére küldessék, a tatár király pedig Lengyelország ellen. **Hága** és Roe (az angol követ) minden lehetőt megtesz az ügy érdekében. Jó reményben vannak. A boszniai pasa már egy hónappal ezelőtt Budára indult. Augusztus 8: a nagy tanács gyűlésezett. A tanácskozás után **Hága** és Roe felbuzdítja a kajmakámt (a nagyvezér helyettesét) Bethlen ügyéért; a kajmakám végül is beadja a derekát. Október 17-én közli **Hága** Bethlen és a basa üzenetét a drégelypalánki „csatározásokról". Október végén pedig, hogy a budai basa parancsot kapott a téli táborozásra. De erre már nem volt szükség. A hadjárat már kezdetében nem számíthatott sikerre. Áprilisban Mansfelt, akinek Sziléziában való megjelenésére épült a haditerv, elveszti seregét a desszaui hídnál. Bethlen állja a sarat a Felvidéken Wallensteinnal szemben, de többet ő sem tehet: december 20-án békét köt Pozsonyban. Pedig ezidőtájt hagyta el Quadt Londont a hiteles szerződéssel, amelyben Bethlen hivatalosan, 40,000 forint havi hadisegéllyel Dánia, Anglia és Hollandia szövetségese lett.

Quadt csak augusztusban jutott el Hollandiába (március helyett) ura esküvője miatt késedelmeskedett. Augusztus 21-én mondja el szép, hosszú latin beszédét a tanács előtt. Amióta Isten Bethlent királyságra hívta el — mondja — egyedüli célja az elnyomott keresztyénséget szolgálni. Már őseitől is a szabadság szeretetét örökölte. Így az az osztrák ház, mely csellel és haddal egy általános monarchiát akar felépíteni, csak szomorúság lehet számára. Németország már a császár hatalmában van, Franciaország, Dánia, Britannia fenyegetett helyzetben és különösen abban ez a szabad holland köztársaság. Csak egy szoros szövetkezés állhat ellent a császár hatalmának. Bethlen — bár neki nem szükséges a szövetség ahhoz, hogy nagy és boldog lehessen — szívesen áll a szövetkezők közé. Azzal a feltétellel azonban, hogy Franciaország, Szavoja és Velence szintén együttműködnek és hogy egy ünnepélyes követséget küldenek a szövetkezők a török portára. Egyetlen birodalom sem hatalmasabb ennél, hiszen egyedül a tatárok serege százezer fő. Ausztria mindent megtesz, hogy szövetségese lehessen, ugyanúgy Spanyolország, mely pedig bár mily büszkén is hirdette eddig megvetését a pogánnyal szemben, barátságát keresi most. Ha vallásos érvek súlya alatt vissza is riadnak a szövetségesek a pogánnyal való szövetkezéstől — pedig inkább más

© Copyright Mikes International 2001-2006

okok miatt — mégis nagyon szükséges ez a követség. Kéri még, hogy támadásában Szilézia felé most jobban segítség, mint annak idején Mansfelt és a szász-weimári herceg. Sziléziába induló seregén kívül még három más hadtestet kell felállítania országa védésére. Minderre nincs elég pénze, így kéri a szövetségeseket 40,000 tallér havi szubszidió fizetésére. Kéréseire szeretne gyors és minden kétséget kizáró választ kapni, mert Erdélyből nem jöhet át minduntalan egy követ. A válasz gyors volt, bátorító és dicsérő, mint mindig, de nem teljesen kielégítő: a holland köztársaság maga senkit sem vehet fel a szövetségbe, az angol királyé a vezetés. Quadt Londonba ment tehát és ott valóban (októberben) felvétetik a szövetségbe. Ezután újra Hágában van, ahol ellen jegyezteti a szerződést. A következő év februárjában hagyja el Hollandiát. Mire, majd egy teljes évi távollét után hazakerül, Bethlen, mint tudjuk, már régen újra békében él a császárral. Ez a pozsonyi béke nagy felindulást okozott a szövetségesek között. **Hága** maga is elkeseredett és savanyú, gyanusítgató hangokat hallat. Bethlent újra azzal vádolták fegyvertársai, amiben maguk voltak a hibásak. A diplomácia és hírvivés útjai nagyon is lassan járták, a távolságot Kelet és Nyugat közt még nem tudták áthidalni. Bethlen hadjárata után felvette — nyugodt lelkiismerettel — a Konstantinápolyba számára még 1626 nyarán a dán király jóvoltából átíratott 30,000 tallért. Ez volt minden, amit a nyugatiaktól valaha is kapott. Ezután nem keres többé komoly kapcsolatot a nyugattal. 1628-ból fennmaradt egy latin levele a velencei holland követhez, amelyben a régi barátságra hivatkozva felvilágosítást kér a politika állásáról. A követ kielégíti kíváncsiságát és említést tesz két francia nemes-kalandor Erdélybe indulásáról. 1629-ben halljuk **Hágá**t beszámolni új terveiről: Bethlen a lengyel koronát szeretné megszerezni. A porta elragadtatva fogadja e tervet. Hamarosan meg is jelenik a két francia, mint Bethlen megbízottjai a portán, hogy azután Moszkvába menjenek, a moszkovitákat is beavatni a lengyel tervbe és megindítani őket a lengyel király ellen. De **Hága** hiába várja a dolog további kibontakozását. Mielőtt tervét valóra válthatta volna, meghalt Bethlen Gábor. Valóban: fiatalon, szellemi és államformáló erejének teljében.

A HOLLAND TÁRSADALOM ARCA[*]

Egy népet jellemezni veszélyes és nehéz feladat. Aki megkísérli, sok szemrehányást zúdíthat önnön fejére. Általánosítania kell s ebben mindig van csalás és öncsalás. Ha mégis megkíséreljük, tesszük azért, mert úgy érezzük, néhány kiragadott pillanatfelvétel mellé illik egy vázlat, mely legalább valamelyes képet kísérel adni Hollandiáról.

Évszázadokra visszanyúló kapcsolatok folytán Hollandia általában különös rokonszenvnek örvendett magyar körökben. Már maga ez a rokonszenv elegendő ahhoz, hogy felkeltse érdeklődésünket e nép szelleme és társadalmi összetétele iránt. Van azonban még egy másik ok is, mely ezt az érdeklődést, ezt a vizsgálódást hasznossá, sőt a világ jelenlegi állapotában bizonyos fokig szükségessé teszi minden külföldi számára.

Az Egyesült Nemzetek és más hivatalos közegek jóindulatú elvi kijelentései ellenére is fennáll a szomorú tény, hogy a földkerekség országainak túlnyomó többségében nem létezik igazi demokrácia. Belső és sajnos sokszor külső faktorok következtében igen kevés országnak sikerült elérnie eddig a bölcsességnek, önfegyelemnek és szabadságszeretetnek azt a fokát, mely egy demokratikus elvekre épülő önkormányzat elengedhetetlen előfeltétele, szükségszerű szellemi éghajlata. Azon országok között azonban, melyek társadalmi alkatukban ezeket az ideálokat mindezideig talán a legjobban megközelítették — és itt elsősorban az angolszász országokra gondolunk — Hollandia előkelő helyet foglal el. Ha tehát a következő sorokban röviden foglalkozni akarunk ennek az országnak a társadalmi alkatával és szellemével, azt nem csupán magyar rokonszenvből tesszük, sem nem azért, mert ez a tanulmány jó bevezetésül szolgálhat az Új Magyar Út egy olyan számához, melyet szerkesztői nagyrészt Hollandiának és a holland-magyar kapcsolatoknak kívánnak szentelni, hanem azért is, mert úgy véljük, hogy ílymódon néhány magában véve is tanulságos kérdést és időszerű problémát vetünk fel.

Ahhoz, hogy megértsük a holland demokrácia mai alkatát és működését, sőt magának a holland szellemnek bizonyos sajátosságait, egy pillantást kell vetnünk a múltba. A mi szempontunkból a történelmi fejlődés mozzanatai és a történelmi fejlődés által meghatározott jelenségek közül legalább a következőket kell kiemelnünk:

1. Hollandia egysége a spanyolok ellen vívott szabadságharc, az ú.n. „80-éves háború" (1567-1648) során alakult ki, és szilárd formáját, a hét északi provincia szövetségét, 1579-ben kapta az Utrechti Unióban (Republiek der Verenigde Nederlanden). Igen nehéz megállapítani, hogy ez az egység és ez a szabadságharc pontosan milyen okok következménye. Bár nem egészen helytelen, de mégis veszélyes a nemzeti öntudat felébredéséről, már modern értelemben vett nacionalizmusról beszélni, annál is inkább, mert a politikát ezidőtájt nem a nemzet, hanem a vezető rétegek, elsősorban a befolyásos kereskedők és polgárok szabták meg. Ez utóbbiak hatalma folytán egyes tudósok úgy értelmezik a kérdést, hogy a későbbi holland háborúk is elsősorban gazdasági és kereskedelmi okokra vezethetők vissza. (Érdekellentét és vetélykedés Spanyolországgal, később Angliával, stb.) Bármilyen sok igazság rejlik is ebben az elméletben, kétségtelen, hogy e mellett igen fontos szerepet játszott egy nagyobb tömegeket megmozgató ok is, a vallás kérdése. A buzgó spanyol katholicizmussal szembehelyezkedik a holland kálvinizmus és mind e harcban, mind a további fejlődés folyamán igen fontos, sőt mondhatnók Hollandián belül a legfontosabb, államalkotó erőnek bizonyul, annak a különös és érdekes ténynek dacára, hogy a holland kálvinisták a látszat és

[*] Ez a cikk néhány Hollandiában dolgozó és tanuló magyar közös munkája. Csupán egy rövid áttekintést akar adni, teljességre nem törekszik.

© Copyright Mikes International 2001-2006

egy sokáig elterjedt tévhit ellenére, mindig kisebbségben voltak országukban, amint ezt nemrég folytatott kutatások kimutatták. Igen jelentős a későbbi fejlődés szempontjából a dordrechti zsinat (1618), ahol a kálvinizmust államvallássá nyilvánították. A kálvinizmus kétévszázados politikai hatalmának természetesen az is igen kedvezett, hogy a színtiszta katholikus délholland területek, Brabant és Limburg, 1811-ig a hét eredeti holland provinciának többé-kevésbbé gyarmatai voltak, s csak ezután lettek maguk is a többivel egyenrangú provinciává.

2. A holland demokrácia egyik sajátos vonása az erős decentralizáció. Decentralizáció a hatalom megosztását jelenti, felelősségérzetre neveli a helyi kérdésekben döntő polgárt, s mivel az egyén hatáskörét megszűkíti, megnehezíti mind a vakbuzgó nacionalizmus, mind a hatalmat központosító s vele visszaélő diktátor fellépését. Hollandiában ennek a tendenciának is történelmi alapjai vannak. Az ország eredetileg 7 provinciából állt, melyeket 1579 óta egy-egy provinciális parlament kormányoz. Ezeknek a provinciáknak a szövetsége volt a fentemlített „Republiek der Verenigde Nederlanden", amelynek központi tanácsa (Staten-Generaal) csak pénzügyi és hadügyi kérdésekben hozhatott minden provinciát megkötő határozatokat, s ezeket is csak egyhangúlag. Volt természetesen ellentét és feszültség a helyi és központi hatóságok között, de végeredményben még ezek a feszültségek is hasznosaknak bizonyultak demokratikus szempontból, mert megakadályozták, ellentétben például Franciaország történelmi fejlődésével, egy túl erős központi hatalom kifejlődését. Ezt a helyi önállóságot Hollandia valószínűleg öntudatos polgárságának köszönhette, mely ennek a kereskedőállamnak évszázadokon keresztül legfontosabb társadalmi rétege volt — s befolyásosabb, főleg az ország nyugati részében, mint maga az arisztokrácia — ezt táplálta részben a kálvinizmus szelleme is, mely egyházi alkatában demokratikus és nem ismer hierarchiát. A decentralizált hatalommegoszlás, a kisebb körben való önállóság e nép egyik legjellemzőbb vonása. Ez adja meg az ország kulturális életének is egyik kulcsát s ha Kuyper Ábrahámnak, a századforduló ismert szigorú-református állam-férfiának egyik vezérelve a „saját körben való szuverenitás" (souvereiniteit in eigen kring) gondolata volt, evvel ő e nép egyik alaptulajdonságát ragadta meg. Hollandia valóban kulturális és társadalmi egyesületek, egyházak és gazdasági szövetkezetek átláthatatlan, de mégis egybejátszó organizmusa.

3. A decentralizációnak részben oka, részben következménye Hollandia „provinciális" és polgári jellege. Huizinga, a világhírű holland történész és kultúrfilozófus „Nederland's geestesmerk" („A holland szellemiség jegyei") c. tanulmányában (1934) népe jellemét kutatva, első helyen éppen a polgári szellemet és erényeket említi, mellyel szerinte a hollandok sok más, szép és kevésbbé szép, tulajdonsága magyarázható. Ha meggondoljuk, hogy az európai polgárság a városok szabad kereskedő és iparos elemének kifejlődéseként állott elő, megértjük, hogy ez a tipikusan polgári társadalom egy kereskedőtársadalom volt s az ma is. Itt kell megjegyeznünk, hogy ez a polgári és voltaképen tehát városi szellem nem csak a városok és bizonyos körök előjoga, hanem átfogja az ország minden részét. A falu és a város közötti ellentét csekély és a különböző osztályok, néprétegek közötti feszültség ritkán robban ki oly élesen, mint másutt.

4. Bár Hollandia csak 1814-től kezdve királyság, az Orániai ház már a spanyol háborúk óta központi szerepet játszott a holland politikai életben. E ház tagja volt a „stadhouder", a respublika katonai főparancsnoka, ki egyúttal hivatva volt a provinciák és egyéb csoportok közötti ellentéteket elsimítani. Orániai Vilmost (1530-1584) nemcsak azért tisztelik a hollandok ma is mint nemzeti hősüket, mert ő szabadságharcuk vezére s szabadságuk szimbóluma, hanem azért is, mert egyben a türelem, a vallásszabadság bajnoka volt. Alig van ország, ahol a királyi család mindmáig olyan népszerű lenne, mint Hollandiában. Ugyanakkor azonban e nép igazságszeretetére vall, hogy az idők folyamán a történetírás az Orániai ház legádázabb ellenfeleit is rehabilitálta, még az iskolás történelemkönyvekben is.

E rövid történeti áttekintés után térjünk reá azokra a tényezőkre, melyek Hollandia társadalmi alkatát nemcsak befolyásolták vagy befolyásolják, hanem ma is majdnem teljes mértékben szabályozzák. Már említettük, hogy Hollandia az egyházak és egyesületek országa: minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy olyannyira az, hogy társadalma jóval inkább — főleg világnézeti alapon alakult — csoportokból, mint, mondjuk, marxista értelemben vett osztályokból tevődik össze. A holland politikai és társadalmi élet világnézeti berendezettségű, a politika és a vallás gyakran elválaszthatatlan fogalmak. Ez magyarázza meg e csoportok rendkívüli jelentőségét és befolyását.

Hollandia két legnagyobb egyháza a Holland Református és a Római Katholikus Egyház. A politikai-társadalmi életben komoly szerepet játszik még a szigorú református egyház. Ezek megemlítésével nem kívánjuk a többi — igen számos — egyház szerepét csökkenteni, de csak a legjellemzőbbeket említjük, melyekkel a továbbiakban is találkozni fogunk. Az utóbbi időben növekszik az egyházonkívüliek száma is. Ennek dacára sincs ország, ahol a theológiai viták az egész társadalmi életre olyan kihatással volnának, még nem-hívő körökben is.

Az orthodox protestántizmus évszázados igazi ellenfele nem annyira a sokáig mellőzött, csak megtűrt de félreszorított katholicizmus, hanem a kezdetben szabadelvű keresztyén, később mindinkább agnosztikus és atheista humánizmus volt. Hollandiában a humánizmusba még nem-keresztyén formáiban is vegyül valami vallásos vonás, s ez többek között megnyilvánul vezetőik ideológiai iskolázottságában és felelősségérzetében minden vallási szempontból közömbös embertársukkal szemben. Ennek az irányzatnak és különféle színezeteinek is a reneszánsz és a reformáció koráig nyúlnak vissza a gyökerei, és első nemes bajnokait, Erasmust, Spinozát holland földön találta. A vallási türelem fenntartása, a katholikus hierarchia helyreállítása a liberálisok műve. A liberalizmus és az orthodoxia közötti éles és állandó ellentét pedig mind a mai napig erjesztő elem a holland szellemi életben.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Mivel a katholikusok nem voltak többségben s fejlődésük sok küzdelemmel járt, a katholikus egyháznak erősen küzdő egyház jellege van s formái szigorúbbak, fegyelmezettebbek, mint másutt, már csak a protestáns „Nachbarkontrolle" hatása alatt is. A katholicizmus, mely a 7 provinciában hosszú időn át csak mint megtűrt vallás létezett, 1854-ben az egyházi hierarchia helyreállításával kezdte meg emancipációját, melynek erősen társadalmi jellege volt. A katholikus szervezeteknek emancipációs törekvéseikben segítségükre volt az egyház szervezete, mely a hitigazságokra épülő hierarchiájával hívei küzdelmét támogatja. A különböző foglalkozási ágakban működő katholikusok képviseletét katholikus szervezetek vették át. E képviselet egyben szociális és kulturális természetű, tehát nemcsak a szociális fejlődésért és jólétért, hanem a világnézeti nevelésért is felelős.

Amit itt a katholikus szerveskedésről mondtunk, fennáll a többi egyháznál is, elsősorban a szigorú reformátusoknál, ők is azt vallják, hogy a világnézetüknek befolyással kell lennie a társadalmi életre és ezért egyházi alapon szervezik meg képviseleteiket és egyesületeiket.

Ennek a speciális holland szerveskedésnek beszédes példáját látjuk a rádiónál. A két hilversumi adóállomás a következő rádióegyesületek között van felosztva: AVRO (neutrális, erősen a liberális irány felé hajló), VARA (szocialista), KRO (római katholikus), NCRV (orthodox hajlamú protestáns), VPRO (szabadelvű keresztyén) és IKOR (ökumenikus-keresztyén). Nemzeti rádióállomás, úgy mint más európai országban, nincs és nem is lehet. Úgy hisszük ez a példa világítja meg a legjobban azt, hogy mire célzunk, mikor azt mondjuk, hogy a holland ember konfesszionális beállítottságú — a szót egészen általános értelemben véve — s a társadalom világnézeti szerkezetű.

Ha a politikai képet vizsgáljuk, azt találjuk, hogy a két orthodox egyház a pártpolitika területén is kifejlesztette a maga formáját. A római-katholikus polgár a katholikus Néppártra szavaz (mely a legutóbbi szavazások alkalmával az összes mandátumok 30 százalékát kapta), a szigorú református az antirevolúcionáris pártra (12%). A holland református egyház, mely theológiájában nem orthodox, hanem különböző irányokat képvisel, egyik oldalon a másik protestáns-keresztyén párt, a Történelmi Keresztyén Unió (8%) vagy éppen az antirevolúcionáris párt felé orientálódik, míg a másik oldalon szocialista és liberális politikai színezetű csoportokat is magában foglal. A szabadelvű protestánsok és a humanisták a liberális vagy a szocialista pártra szavaznak. A kommunisták befolyása érezhető a két nagy kikötővárosban, Amsterdamban és Rotterdamban, de országos viszonylatban jelentéktelen.

A holland politikai és társadalmi élet tehát a következő négy kategóriába osztható be: római katholikus, szocialista, protestáns keresztyén és liberális. Ezt feltétlenül tudnia kell annak, aki ebben az országban orientálódni készül. Lehet, hogy valaki nem tagja egy egyháznak sem, de szinte bizonyos, hogy valamelyik csoportba tartozónak érzi magát.

Új gondolat, új elem ebben a konstellációban a 1945 utáni szocialista párt (32%). 1945-ig a holland szocialisták is orthodox szocialisták voltak. Azóta azonban a hivatalos pártirány feladta a materializmust, a kollektivizálás és a nemzetközi forradalom gondolatát. Új formája, a holland Munkapárt (Partij van de Arbeid) kifutja magát mint orthodox értelemben vett szocializmus és egy önmagát kiegyensúlyozó, nemzeti jellegű polgári társadalom kialakítására törekszik s ebben bizonyos fokig találkozik a többi pártok célkitűzéseivel. Ezt a történelmi fejlődést megtalálhatjuk más országokban is bizonyos fokig, az új elem holland viszonylatban is más: az állami centralizáció, mely nélkül a szocializmus elképzelhetetlen és főként a „doorbraak", az „áttörés" gondolata, mely a fentebb ecsetelt, tradicionális holland csoportképzéssel szemben új szín a holland politikai életben.

A „doorbraak" elve abban áll, hogy a politikumot el kell választani a vallási kérdésektől, hogy ílymódon különböző világnézetű emberek politikai vonalon együttműködhessenek. A Munkapárt keretén belül egy protestáns, egy katholikus és egy humanista munkaközösség működik. Erre az együttműködésre, s magára a „doorbraak" gondolatára a terepet egyébként a német hódítókkal szembeni közös ellenállási mozgalom készítette elő a háború alatt.

Az ez irányzat ellen tradicionális oldalról vezetett akció legjelentősebb mozzanata egy 1954-ben, a holland katholikus püspökök által kibocsátott pásztorlevél. Ebben felhívják a hívők figyelmét a „doorbraak" gondolatának veszélyére, amely szerintük a katholikus tömegeket a politikai életben világnézeti támasz nélkül hagyná. A római-katholikus egység a politikában az egyetlen út, mely a végső célhoz, a közélet kereszténnyé tételéhez vezet. A pásztorlevél tehát kevésbbé jelent új célt mint az említett alapformákhoz való visszatérést és érthető, hogy a protestáns felekezeti pártok egyetértenek a katholikus püspöki levél alapgondolatával.

Ezen a helyen kell szólnunk a gazdasági életről, a holland népről, mint kereskedőnépről. Igaza volt valószínűleg annak a bankigazgatónak, ki e sorok írójának egyszer azt mondotta, hogy Hollandia ereje abban rejlik, hogy itt mindenki, szegény éppúgy mint gazdag, üzletember a lelke mélyén.

A holland, aki évszázadok óta a tenger fuvarosa, ma is jelentős kereskedelmi flottát mondhat a magáénak. Rotterdam Európa egyik legnagyobb és fekvése folytán egyik legnagyobb perspektívájú kikötője. — Amsterdam Rotterdam mögött a második helyre szorul mint kikötőváros, de így is igen jelentős, különösen a keletázsiai forgalomban.

Fontos a belföldi hajózás is; szinte minden falú megközelíthető vízi-úton, elsősorban az ország nyugati és középső részében; és ez közismerten fontos gazdasági tényező.

A holland mezőgazdaság messze földön ismert; az ország gyáripara igen fejlett; útjai kiválóak, vasúti közlekedése teljesen villamosítva van. Amsterdam ma is Európa egyik legjelentősebb bank-városa, noha a második világháború óta ez is vesztett fényéből.

© Copyright Mikes International 2001-2006

1945 után négy kiemelkedő gazdasági eseményre kell figyelmet fordítanunk: a) a szigorú és jól átgondolt, gyors intézkedésekre, melyek közvetlenül a háború után az inflációt megakadályozták (s itt nem szabad elfelednünk Lieftinck volt pénzügyminiszter nevét); b) Indonézia elvesztésére, mely gazdasági szempontból óriási csapás volt Hollandia számára; c) a Marshall-segélyre, mely néhány esztendő nehézségein átsegítette az országot; d) az 1953-as februári árvízre.

Ugyanolyan joggal, mint ahogy beszélnek a „deutsches Wunder"-ról, lehet beszélni a „holland csodáról" is a háború után. Gazdasági szempontból nézve csapás csapást követett. Indonézia elvesztését piaca áthelyezésével és intenzívebb belföldi indusztrializációval védte ki ez az ország. Az árvizet négy hónap alatt nem csak visszaszorította, hanem azt is sikerült elérnie, hogy a megnövekedett szükségletek következtében ipara fellendült, és — hogy köznapian fejezzük ki magunkat — „még keresett is rajta." Ugyanez idő alatt folyik a Zuiderzee további lecsapolása, melyből múlt évben ismét nagy területet tettek megművelhetővé. A parlament most tárgyalja a zeelandi szigeteknek egy óriási tengeri gáttal való elzárását újabb árvíz megakadályozására.

Ha a történeti, vallási, politikai és gazdasági adottságok vázolása után befejezésül néhány szóban le akarjuk rögzíteni a holland jellemet, elsősorban néhány paradoxon, néhány egymásnak ellentmondó fogalom-pár tolul tollunkra: nyíltság és zárkózottság, kozmopolitánizmus és tradicionálizmus, vallási fanatizmus és tolerancia, racionálizmus és misztikum, individualizmus és uniformizmus.

A holland ember nyílt, a tenger kibővíti látóhatárát, a kereskedelmi kapcsolatok összehozzák a világ minden népével. Ezért kozmopolita, ezért tanulnak fiai három kötelező nyelvet (németet, franciát, angolt) a középiskolában; szívesen fogadja a külföldit — ezt mi, magyarok, már évszázadok óta tapasztaljuk — s nem tesz különbséget a fajok között. Befogadja a négert, az indonéziait, a zsidót — gondoljunk csak a portugál-zsidó hitközségre, mely olyan jelentős szerepet játszott az ország gazdasági fellendülésében — össze is házasodik velük. Tiszteli a másik meggyőződését, befogadja az üldözötteket, itt élt Descartes, ide menekültek, itt nyomtatták könyveiket a XVIII. század merész újítói. Ugyanakkor erősen ragaszkodik tradícióihoz, szokásaihoz. A szeles, esős éghajlat következtében élete nagyrészt a házakon belül folyik le, s bár lelkesedik a külföldről jövő emberek és szellem iránt, más világnézetű honfitársával gyakran alig van kapcsolata.

Erős a holland emberben a racionális hajlam. Ezzel a felismeréssel találkozunk Aldous Huxley „Along the Road" c. utijegyzeteiben is, midőn a holland legelők, a mezőket szegélyező, vízzel telt árkok és a csúcsos parasztházak mértani szabályosságáról elmélkedik, melyek ez ország képétől valóban elválaszthatlanok. A holland szereti a kérdéseket világosan, használhatóan, alapelvek szerint rögzíteni és áttekinteni. Vallásosságának formái latin eredetűek s bár nyelve legközelebb a némethez áll, szellemében, kultúrájában majdnem annyi a latin mint a germán elem. E racionalista vonások azonban egyáltalán nem zárják ki a metafizikai érzéket, sőt a misztika iránti fogékonyságot sem. Ezt bizonyítja e nép ritka vallásos hajlama, sok szektája: ebben az országban írta Kempis Tamás „Krisztus követését".

A legérdekesebb ellentétpár talán az individuálizmus és az uniformizmus fogalmai. A holland szereti maga megoldani a kérdéseket, de hiányzik belőle a fantázia, úgy hogy individuálizmusa nem vezet anarchiához vagy legalább különcködéshez, és a külön-külön talált megoldások végeredményben hasonlítanak egymásra. A holland idegenkedik minden titánizmustól, minden csörtető heroizmustól. Életmódjában is van gyakran valami egyhangúság, ami azonban őt magát nem igen zavarja. Az uniformizmust elviselhetővé teszi az erős önirónia; a fantázia, és a pátosz iránti érzéketlenség magában véve — s itt megint Huizingát idézzük — politikai erény lenne, ha áldásait nem ellensúlyozná a világnézeti, elvekhez való makacs ragaszkodás.

Összefoglalólag azt mondhatjuk, hogy a holland elvhű, polgári és józan, társadalmi vonatkozásban pedig talán a legérdekesebb jelenség világnézeti makacssága, mely politikai szervezkedésében is megnyilvánul, s az evvel merőlegesen ellentétes kozmopolita és lényegében nyílt liberális beállítottsága.

Mit tanulhatunk mindebből mi, magyarok? Más a holland természet, sok itten égető fontosságú kérdést sohasem leszünk képesek magunkévá tenni; nem függ azonban minden kizárólag a temperamentumtól és az éghajlattól, és ilyenformán mindenki számára szép példa ez az akaraterőt, humánizmust, és talán elsősorban erkölcsi egészséget sugárzó holland társadalom.

Másfél évvel ezelőtt egy nemzetközi tudományos kongresszus résztvevői bejárták Belgiumot, Franciaországot, Németországot és Hollandiát. Egy nagyon hallgatag amerikai a hollandiai látogatás után ezt kérdezte az egyetlen holland résztvevőtől: „Honnan veszik maguk azt az erkölcsi egészséget (moral health), amelyet hasonlóképpen egy európai országban sem éreztem?" Holland barátunk adós maradt a válasszal. Mi sem tudnánk mit felelni, de mindenki, aki itt él, tudja, hogy a kérdés találó, mert a holland valóban egészséges, szabadság- és vendégszerető, tiszta-szívű nép, mely évszázadok óta a mai napig a tengertől hódítja meg kicsiny országát s teremt abban egy világot, mely a céltudatos és odaadó munka termékeny melegágya.

© Copyright Mikes International 2001-2006

TÓTH, Miklós : Általános öregségi biztosítás Hollandiában

Szinte nincs hét, hogy ne találkoznék az ember a holland sajtóban cikkekkel, melyek az 1955. június 29.-én a parlamentben benyújtott törvényjavaslattal foglalkoznak. E törvényjavaslat az általános öregségi biztosítás tárgyában majdan törvénnyé szentesíttetvén egyik záróköve kíván lenni az utolsó fél évszázad fejlődésének a szociális törvényhozás területén. Ámbátor a törvényjavaslat, mint olyan, tisztán holland belügyi probléma, úgy hisszük, nem érdemtelen egy pillanatra figyelmet szentelnünk annak, miként igyekszik egy kis nemzet a szociális biztonság egyik fontos kérdését megoldani. Tudomásunk szerint Svájc, Anglia és Svédország ismernek már hasonló intézményeket, melyek ez országok egész népessége öregségi ellátását hivatottak biztosítani, míg egy újsághír nemrég arról értesített bennünket, hogy 1955 novemberében a dán parlament elé is hasonló törvényjavaslatot terjesztettek.[*]

A holland törvényhozás történetében a kötelező öregségi biztosítás gondolatával 1894-ben találkozunk először, mikor egy, e kérdések megvizsgálására kiküldött parlamenti bizottság a munkások kötelező baleseti és öregségi biztosítása törvényes szabályozását javasolta olyan formában, hogy ehhez a munkavállalók, a munkaadók és az állam járulnának hozzá. 1919-ig tartott míg e kérdés — mely törvényjavaslat formájában többször testet öltött — végleges rendezést nyert az ú.n. Baleseti törvény formájában. Mivel e rendezés nem volt kielégítő és csupán a munkásokra terjedt ki, azóta is szüntelenül foglalkoztatta ez a kérdés a nemzetet.[†] Mindazonáltal 1947-ig kellett várni — amely idő alatt újra különböző törvényjavaslatok születtek — míg az öregségi ellátásról szóló ú.n. szükség-törvény életbe léphetett. Ez a kifejezetten átmeneti jellegű törvény csupán előfutárja kívánt lenni a most benyújtott törvényjavaslatnak, melynek kiegészítéséül rövid időn belül elkészül az általános özvegységi és árvasági biztosításról szóló törvényjavaslat is. Nem lehet e rövid felsorolásból kihagynunk az 1954. január 1.-én hatályba lépett Nyugdíj- és Takarékalapokról szóló törvényt sem, mely a magánvállalatok munkavállalói nyugellátását szabályozta, formailag nem, de anyagilag gyakran a fejlemények mögött járván.

A fent említett törvényjavaslat alapgondolata röviden abban foglalható össze, hogy az ország minden lakosának 65 éves korától kezdve joga van egy bizonyos ú.n. bázis-nyugdíjra, mely az adott körülmények között a minimális életszükségletek kielégítését biztosítja.

Hollandiában a nyugdíjjogosult életkor a 65. esztendő. Ehhez a szokáshoz alkalmazkodik a törvényjavaslat is. Az öregségi nyugdíj szempontjából ez az életkor a határ mind a nők, mind a férfiak számára. Az özvegységi nyugdíj szempontjából azonban a kérdés — mint mondottuk — nincs még végérvényesen rendezve.

A biztosítottak köre azokra terjed ki, akik Hollandia lakosai, vagy ha nem az ország lakosai, az országon belül végzett munkájuk következtében bér-adó-kötelesek. Ezen kívül azok is biztosítottak e törvény alapján, akik az országon kívül laknak és dolgoznak, de a holland államtól fizetést élveznek, abban az esetben, ha holland állampolgárok. Az első kategória mellett egy pillanatra meg kell állnunk és figyelnünk kell arra, hogy a biztosítottak köre nem csupán a holland nemzetiségűeket foglalja magában, hanem mindazokat, akik az országban laknak. Ez tehát a külföldieket is felöleli tekintettel arra, hogy — mint a törvényindokolás említi — nemzetközi gyakorlat, hogy kiki abban az országban szerzi meg a nyugdíjjogosultságot, amelyben dolgozott.

A törvényjavaslat — mint mondottuk — csupán a minimumot kívánja biztosítani, melyre mind a gazdagnak, mind a szegénynek joga van. A nyugdíj összege a törvényben nincs egyszersmindenkorra megállapítva, noha a 8. szakasz kimondja, hogy a nős férfiak nyugdíja 1338 forint s a nőtlen férfiak, illetve a nem-férjes nők nyugdíja 804 forint évente.[‡] A 9. szakasz azonban ehhez hozzáfűzi, hogy ezek az összegek az államtanács meghallgatásával hozott királyi rendelettel emelhetők és csökkenthetők a bérek indexszáma alakulása szerint. A nyugdíjösszegek revideálására akkor kerül sor, ha ez az indexszám egy hat hónapi periódus alatt 3%-al eltér az azelőtti indexszámtól. A nyugdíjak összege ugyanannyi százalékkal emelkedik vagy csökken mint a bérek indexszáma. Itt még megemlítendő, hogy rendkívüli esetekben (pl. nagy gazdasági krízis idején) a hat hónapi időtartam figyelembevétele nem szükséges.

Ez a szabályozás nagy előnyöket rejt magában a biztosítottak szempontjából. A pénz vásárlóereje változásával a bázis-nyugdíj is változik, ámbátor hat hónapi késéssel, ami néha hosszú időnek tűnhet. (A kormány rendkívüli jogaihoz várhatóan csak a legvégső esetben fog nyúlni.) A nyugdíjak összegével kapcsolatos gazdasági kérdésekre még később visszatérünk.

A maximális bázis-nyugdíjat azok kapják, akik 15 éves koruktól 65 éves korukig biztosítottak voltak és — amennyiben erre kötelesek — prémiumot fizettek. A nőtlen férfiak és a nem-férjes nők nyugdíja 2%-al csökken minden olyan évvel, melyben az illető személyek nem voltak biztosítottak (pl. külföldi munka, külföldi lakással) vagy amelyben a biztosított személyek vétkesen elmulasztottak prémiumot fizetni. A nős férfiak nyugdíja ugyanezen okokból 1%-al csökken a férj és 1%-al a nő cselekményei eredményeképen.

[*] E felsorolás nem kíván kimerítő lenni.

[†] L. a hosszú felsorolást az indokolás 14-17. lapjain.

[‡] Egy holland forint kb. 22 U.S. cent; egy angol font kb. 10.50 holland forint.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Az öregségi nyugdíj azon hónap elsejétől kerül kiutalásra, melyben a biztosított személy 65. életévét eléri. A havi részletekben történő kiutalás és kifizetés a Szociális Biztosító Bank (az ebből a célból átszervezett Országos Biztosító Bank, amely a kötelező szociális biztosítás jelenlegi legfontosabb szerve) feladata lesz.

A törvényjavaslatnak biztosítás-technikai szempontból legérdekesebb része az anyagi eszközök előteremtésének kérdése.[*] Bevezetésül megemlíthetjük, hogy a nyugdíj-alapok általában az ú.n. tőke-fedezeti vagy az ú.n. életjáradék-fedezeti rendszerre vannak felépítve. Az első esetében eleve ki van számítva, mekkora összegre van szükség, hogy abból egy bizonyos nyugdíjjogosult nyugdíját rendszeresen kifizethessék. A tartalék-tőke mindenegyes biztosított személy számára a prémiumokból külön-külön épül ki úgy, hogy a nyugdíj-alap vagyona szüntelen legalább oly nagy kell hogy legyen, mint a mindenegyes biztosított személy számára meglévő tartaléktőkék együttvéve.[†]

A második esetben csupán a már nyugdíjjogosultak számára áll elő egy közös tartaléktőke. Ez utóbbi nyílván kisebb tőkekumulációt eredményez mint az előbbi. Mindkét esetben szükséges azonban az így előálló pénztömeg befektetése. Ez lehetséges egy nyugdíjalap vagy egy életbiztosító intézet keretei között, de egy egész ország lakosságát átölelő biztosítási rendszer esetében a pénz kötelező befektetése szinte megoldhatatlan feladatot jelentene, nem is szólva arról, hogy ez a legkárosabb következményeket vonhatná maga után gazdasági téren. Egy ilyen óriási nemzeti nyugdíjalap roppant nagy és drága szervezetet igényelne. Ez és még sok egyéb ok vezette Svájcot is, mikor ez az ország, mely általános öregségi biztosítását a nyugdíjalapok rendszere szerint építette fel, legalábbis részben, áttért egy másik formára, amelyet magyarul átalányrendszernek nevezhetnénk. Ez utóbbi lényege abból áll, hogy az egy bizonyos időpontban kiutalásra kerülő nyugdíj-összegeket az ugyanakkor biztosítottak teremtik elő. Úgy is leírhatnék ezt, hogy a dolgozó tömegek fizetik a nyugdíj jogosultak nyugdíjat. Más szempontból nézve, egyféle adórendszernek is nevezhetnők az öregségi biztosításnak e nemzeti formáját: az állam bizonyos kötelezettségeket vesz magára polgáraival szemben és ennek fejében adózó polgárai egy részétől bizonyos pénzbeli szolgáltatást követel. Ez utóbbi elnevezést azonban csupán bizonyos tartózkodással használhatjuk, mert fennebb láttuk, hogy a nyugdíj összege változik aszerint, hogy ki mennyi ideig volt biztosítottnak tekinthető és mennyi ideig fizetett prémiumot (és nem adót).

E prémium a biztosítottak jövedelmének egy bizonyos uniform százaléka. Az évi jövedelem prémium-köteles felső határa a törvényjavaslat szerint 6,000 forint, míg alsó határa nőtlenek számára 1,500 s nősek számára 2,100 forint. Ez azt jelenti, hogy a 6,000 forintnál nagyobb évi jövedelmeknek 6,000 forinton felül eső része prémium-fizetés szempontjából nem jön számításba, továbbá azt, hogy az 1,500 ill. 2,100 forintnál kisebb jövedelmek élvezői prémium fizetésre nem kötelesek. Világos, hogy az alsó határ megállapításában szociális indokok vezették a törvényjavaslat szerkesztőit. A felső határ megállapításában méltányossági indokok érvényesültek; az indokolás[‡] megemlíti u.i., hogy erős eltérés nem állhat fenn a fizetett prémium és a nyugdíjak között. Itt újra figyelnünk kell arra, hogy a nyugdíjat a szegény épúgy kapja mint a gazdag. Bár ez ellen az uniformizáló nyugellátás ellen sokan felszólalnak, van igazság a kormány azon megfontolásában, hogy egyrészt nem mindenki gondoskodik kellőképpen a maga és családja öreg napjairól, mikor ezt megtehetné és így könnyen a társadalom segítségére szorulhat annak ellenére, hogy munkaképes korában jobb napokat látott és másrészt az, aki ma biztosnak érzi maga alatt a talajt, holnap — ha elfordul tőle Fortuna kegye — elszegényedhetik. A fenti összegek a nyugdíjak és a prémiumok változása szerint emelhetők vagy csökkenthetők. Ezek a szabályok csak azokra érvényesek, akik nem vagyonadó-kötelesek. Megemlítendő még, hogy elvben csak a biztosítottak — tehát a 15-65. évesek — fizetnek prémiumot. A prémiumokat az állami adóhivatalok hajtják be. Így sem a prémium-fizetés, sem a nyugdíjak kiutalása és kifizetése területén nincs szükség a jelenlegi apparátus nagyobbfokú, kibővítésére, ami mind gazdasági mind adminisztratív szempontból jelentős.

Az átmeneti intézkedések különös figyelemreméltóak. A 43-49. szakaszok foglalkoznak a legidőszerűbb kérdéssel, t.i. azokkal akik — annak következtében,, hogy idősebbek 15 évesnél — a következő 50 esztendő alatt nyugdíjazásra kerülnek. Azok, akik a törvény életbeléptetése után 59. évük betöltése óta, 6 évig Hollandiában éltek, nyugdíj jogosultak e törvény alapján. E határozmányok csupán holland állampolgárokra vonatkoznak. A 45. ill. a 48. szakasz azonban kimondja, hogy „Az államtanács meghallgatásával hozott királyi rendelet megállapíthatja, hogy bizonyos feltételek mellett a) a 44-47. szakasz alkalmazása szempontjából nem-hollandok hollandokkal egyenjoguaknak nyilváníttatnak; b) a 43. és 44-46. és 47. szakaszok alkalmazása szempontjából az országon kívül való lakás ugyanolyan jogkövetkezményeket von maga után mint az országon belül való lakás." (Az itt említett szakaszok az ezen bekezdés harmadik mondatában röviden összefoglalt határozmányokat tartalmazzák.) Az indokolás külön kimondja, hogy az egyenjogúsításnak ez „a lehetősége különösen nagyjelentőségű az állampolgárság nélküliek számára.", Ez azt jelenti, hogy magyarok, akik legalább hat éve Hollandiában élnek, a jelzett királyi rendelet kibocsátása után jogot nyernek erre a bázis-nyugdíjra. Tekintettel azonban arra, hogy a törvény a kibocsátandó királyi rendeletben megállapítandó **feltételekről** beszél, amelyek most még nem ismertek, konkrét következtetéseket vonni etekintetben korai lenne.

[*] E sorok írója nem ismeri a magyar biztosítási szakkifejezéseket és így legjobb tudása szerint igyekezett a holland kifejezések magyar aequivalenseit megkeresni.

[†] L. indokolás 41. l.

[‡] 37. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006

E hézagos, csupán nagy vonalakban való ismertetést nem szeretnénk lezárni anélkül, hogy legalább pár szóval ne emlékeznénk meg néhány megjegyzésről, mely e törvényjavaslat kapcsán a holland sajtóban napvilágot látott. E sorok írója csupán két cikkre szeretne utalni a kiterjedt irodalomból.

Campagne professzor, a Biztosítási Kamara elnöke néhány kritikai cikket szentelt e törvényjavaslatnak.[*] Első cikkében[†] felhívja a figyelmet arra, hogy krízis-időszakokban az adóköteles jövedelem egésze jelentős arányban csökken, ami a prémium-bevételek csökkenését idézi elő, míg ugyanekkor az árak és bérek nem csökkennek ennek megfelelő mértékben. Ennek eredménye a prémiumok felemelése lesz, ami gazdasági depresszió idején — mikor nagy a munkanélküliség — a még dolgozó népcsoport aránytalan megterhelését jelenti. Ő azt javasolja, hogy a nyugdíjak összegét ne csak az árak és a bérek indexszámához kössék, hanem a munkaalkalom indexszámához is. Emellett felveti a kérdést, vajjon nem lenne-e jobb a prémiumot megállapítani és a prémiumokhoz illeszteni a nyugdíjakat. Világos, hogy itt a kérdés az, hogy — legalábbis ami az általános nyugdíj-ellátást illeti — relatíve melyik társadalmi csoport viselje a gazdasági depresszió terhét, a dolgozók csoportja-é vagy a nyugdíjasok csoportja. E helyen nem feladatunk, hogy e kérdésre választ adjunk.

Talán ebben az esetben is jelenthetne bizonyos könnyítést a van Rooyen professzor által felvetett terv, mely elsősorban demográfiai motívumokból indul ki.[‡] Ő különös figyelmet szentel a népesség fokozatos elöregedése kérdésének és arra a következtetésre jut, hogy jövendő generációk számára a törvény súlyos megterhelést jelent, mert a nyugdíjjogosultak számának fokozatos növekedése a prémiumok százalékszámának fokozatos emelkedését hozza magával.[§] Ő ennek a tehernek a kiküszöbölésére a törvény rendszere mellett egyféle szerény nyugdíj-alap felállítását javasolja, amelyben lassan felhalmozódó tőke felhasználásával jövendő generációk mentesülnének a társadalom fokozatos „elöregedése" következtében előálló magasabb prémiumok fizetésétől.

E sorokban csupán futó pillantást kívántunk vetni néhány kérdésre, melyek egy ilyen átfogó törvényes rendezésben szabályozást követelnek. E törvényjavaslat (s a most készülő, az általános özvegységi és árvasági nyugdíjra vonatkozó törvényjavaslat) tiszteletre méltó próbálkozás a szociális biztonság megszilárdítására.

A törvényjavaslat — a parlamentben történő elfogadása esetén, amely biztosra vehető — törvényerőre emelkedvén, 1957. január elsején lép hatályba.

KISJÓKAI, Erzsébet : Beneluxi kaleidoszkóp

Belgium, Nederland (Hollandia) és Luxemburg képezik a Benelux-államok egyesülését; az országnevek kezdetéből formálták a Benelux-szót. A három kis ország erősebbnek, biztosabbnak érzi magát ilyen triumvirátus keretében, mert a közös érdek egybetömörítette és tekintélyesebbé tette őket. A második világháború befejezése után friss szellem és újult erő ébresztette fel e három népben a felelősségérzetet és a közös munka eredménye megmutatkozik gazdasági és kulturális életükben egyaránt.

A Benelux-államokban közel tízezer magyar él, ezeknek 60%-a belgiumi lakos. Csoda, hogy épen Belgium és Hollandia, a legsűrűbben lakott országok fogadtak be ennyi magyart, de csoda az is, hogy ez a jelentős magyar csoport így bele tudott illeszkedni ebbe a merőben idegen és szokatlan környezetbe. Ha csak Hollandiát vesszük, látjuk, hogy a holland nép erős cselekvő hajlama, kitartó józansága, semmit „mellre nem szívó" derűje, olykor megszokásnak látszó vallásossága óriási ellentétben áll a magyar gyors észjárás és sziporkázó szellem állandó tervezgetésével, a magyar erős fantáziájával, érzelmességével, hősi, bátor, sokszor virtusos kiállásával, a dolgokat a szívéből és szívére vonatkoztatott szemlélésével. És mégis megvetette itt lábát a magyar.

Miért?

Talán épen azért, mert két külön síkon mozognak: a hollandus és ő. A hollandus évszázadok óta harcol a tengerrel és a világpiac többi kereskedőjével; nemzeti vagyonára, jó nevére, becsületes múltjára nem büszke, ezt elkönyveli, természetesnek veszi, sikereit magától értetődőnek tartja. A magyar nem állja meg, hogy olykor vissza-vissza ne tekintsen, mert dicső és hősi múltjából úgy táplálkozik ma is, mint forrásból a szomjas szarvas nyer felfrissülést. A hollandus alig emlegeti történelmi nagyjait s ha beszél is róluk, mint például középiskolában a tanár, ezt józanul, teljes tárgyilagossággal teszi, tényeket, emberi erényeket és gyarlóságokat egyaránt sorol fel a történelmi órán. Múlt, név, származás jelentéktelen előtte, csupán a Ma eredményeit értékeli.

Ezzel szemben tradíció, név, történelmi események, dátumok, a hősök tisztelete úgy belenőtt a magyar nép életébe, mint az örökzöld a tölgyébe, mely már nem csak törzsére, de gyökerére is ráfonódott. A hollandus nem emlegeti hazáját, népét beszélgetések során, de honfitársaihoz mindig barátságos, segíteni kész, elnéző. A magyar kész meghalni hazájáért bármely

[*] Economisch-Statistische Berichten, 1955., július 27.,. augusztus 10., és szeptember 7.-i számai.
[†] Július 27., 670. l.
[‡] Het Verzekerings-Archief, 1955., 200 sk. ll.
[§] Ugyanez a kérdés Angliában is gondot okoz. L. The Post Magazine, 1955., szeptember, 1122. l.

© Copyright Mikes International 2001-2006

pillanatban, de honfitársaival szemben kritikus, kötözködő, néha ellenséges. Tehát ha a hollandus számára a haza egyben nemzetet is jelent, a magyar ezt elhatárolja élesen, mint két, külön fogalmat, és mintha minden magyar egy-egy külön kis Magyarországban hinne, amelyért élni s halni képes, de még nem ébredt rá, hogy a közösség az egyének összeolvadásából képződik, vagyis a nemzet nem más, mint honfitársaink egysége. S hogy az értelemnek le kell győznie az ösztönt, a haza és nemzet iránti szeretetnek le kell győznie az egyéni ellenszenvet, torzsalkodó hajlamot.

Magyarnak születtünk és ez nem véletlen, ez nem világnézet, ragadmány, megszokás, politikai, vagy néprajzi meghatározás, hanem állapot. Valóság. Élet.

Ezt pedig élni kell. Sem múltbamerengés, sem meddő tervezgetés ezt fel nem válthatja, nem helyettesítheti. Ez gyakorlati folyamat, amely tetteket vár tőlünk. Nemzeti vagyonunk megőrzését, népünk talpraállítását, amit elsősorban saját talpraállásunkkal segíthetünk elő. A lelkiismeret és felelősségérzet tudatos uralmát.

Ezek gyakorlásában nagyszerű példaadás a hollandus nép magatartása. Az alant következő apró képek főképpen a hollandus nemzet keresztmetszetét tárják elénk.

* * *

KARÁCSONYI AJÁNDÉKOT VITTEM Juliána királynőhöz.

A belgiumi magyarok ajándéka ez, buzsáki hímzésű, lenvászon asztalterítő, amit a hontalan magyar asszonyok és lányok hímeztek és rajta minden öltés a magyar nők háláját fejezi ki az uralkodónő iránt, aki a menekültek érdekében mindig felemeli védő szavát. Juliána volt az, aki annak idején felhívta Amerika figyelmét is a menekült-ügy súlyos problémájára és hatékony, kézzelfogható segítséget kért Truman elnöktől a hontalanok részére. Tudjuk, hogy azóta sok, komoly intézkedés történt épen erre a felszólításra.

A brüsszeli magyar lelkész, Dr. Déri Béla a karácsonyelőtti nagy elfoglaltsága miatt engem kért meg, hogy helyette ezt a szép, értékes ajándékot a királynőnek elvigyem.

A soestdijki palotában ki akarom bontani a nagy dobozt, amelybe a térítőt csomagoltuk, de az udvarhölgy rámszól:

— Inkább ne ... Hadd bontsa ki Őfelsége.

Ebben a pillanatban megnyílik az ajtó és belép egy bronzhajú, kékruhás asszony. Első pillanatban csak azon lepődöm meg, milyen természetes minden mozdulata, mennyire hiányzik a póz, az előírt fenséges tartás, a mesterkélt, leereszkedő kedvesség nála, amit uralkodóknál eddig tapasztaltunk. Csak egy asszony lép be, őszinte mosolyú, komolyszemű asszony, aki várakozva fordul felém.

Elfelejtkezem az udvarnál szokásos térdhajtásról, mert közeledik felém és kezet nyújt. Meleg, finomfogású kezét meg kellene csókolnom, ha ez a királynő magyar volna. Vagy osztrák, francia, olasz. De Hollandiában nem ismerik a kézcsókot, mint a tisztelet kifejezőjét. Elmondom hát, egyszerű szavakkal, hogy ez a kézimunka a hontalan magyar nők ajándéka, a beneluxi magyaroké, akik hálájukat akarják kifejezni hathatós segítségéért.

Komoly figyelemmel hallgat rám. Kiemeli a térítőt a dobozból és elragadtatással nézi.

— Nagyon szép! Óriási munka. Szép a színösszeállítása. Nagyon örülök ennek az értékes és ízléses ajándéknak, kérem, közölje ezt honfitársaival.

Hangja meleg, zengő, mély, asszonyi hang.

— Kérem, jöjjön át a dolgozószobámba és igyék meg velem egy csésze kávét.

Szobája nem hatalmas, impozáns terem, nem elkápráztatni akaró „királyi" szoba, hanem egy dolgozó, elfoglalt asszony munkaszobája. Iratokkal teli íróasztal, a kis hercegnők bekeretezett képei, a trónörökösnő mellszobra, a nyitott kandallóban vidáman lobogó tűz. Meghitt, ízléses, barátságos szoba, amelyen látszik, hogy használják. Hogy szívesen tartózkodnak benne.

Most arra várok, mikor szemben ülök vele, hogy csenget a lakájnak, esetleg a titkárnőnek, kávéért. De nem csenget. Az alacsony asztalkán álló kávéskannából két csészébe kávét önt, megkínál süteménnyel és cigarettával. Rágyújt, sőt ő ad tüzet nekem is. Az asszonykirály, a menekült magyarok küldöttjének. Megnézi a magyar újságokat, amelyeket elébe tettem. Elmosolyodik:

— Olvasson fel belőle. Hogyan ejti ki ezt a szót itt? És ezeket a vesszőket, pontokat a betűk felett?

Elismétli utánam a szavakat. Kérdéseket tesz fel, sok mindenre kíváncsi népemmel, hazámmal kapcsolatban. Érdeklődve hallgatja, amit elmondok, nem udvarias fegyelmezettséggel, hanem együttérzéssel, mikor a menekültekről van szó. Negyedóra, félóra telik el és nem szakítja meg az audienciát. Nem is kihallgatás ez, hanem meghitt beszélgetés, kérdés és válasz, érdeklődés és tájékoztatás.

Népe irányításában aktív részt vesz, alattvalói körében népszerű, munkabírása, lelkiismeretessége, széleskörű tájékozottsága közismert. Egyszerű, közvetlen, melegszívű és igazságos. Lánykorában Leidenben volt joghallgató. Gyermekeit általános iskolába íratta be, nem különórákat adat nekik. Istenhívő, templombajáró. Az államügyek intézése mellett családja számára mindig van ideje. Soha jobban nem illett még valakire ez a mondás, mint ő reá: „élete zsoltár".

* * *

© Copyright Mikes International 2001-2006

CSONTKERETES SZEMÜVEGÉN ÁT szelíden néz rám a kis, sovány, fekete ember, a brüsszeli fodrászom. Fésűit fehér kabátjának zsebébe süllyeszti és meglepő kijelentéseket tesz.

— A háborúk magva az emberi lélekben szunnyad, s három tulajdonságból táplálkozik: irigységből, hamis szégyenérzetből és önsajnálatból. Az ember nem bírja elviselni, hogy a másiknak többje van, mint neki. Vagyont, hatalmat, sikert, örömet akar belepréselni a saját életébe úgy, hogy a szomszédjának minél kevesebb jusson. A helytelen, hamis szégyenérzet okozza, hogy titkolja az ember a nincstelenségét, az egyszerű otthont épen úgy röstelli, mint az olcsó anyagból készült ruháját, meg a kidolgozott kezét. Pedig az mind nem szégyen. Ha bátran merne szegény lenni a szegény, akkor a keserűség és elégedetlenség nem fűtenék lázadásra.

Leemeli a meleg burát a fejemről és megnézi a hajamat.

— Még nem száradt meg egészen. Hogy visszatérjek az előbbiekre: a harmadik tulajdonság az önsajnálat, az első kettőből fakad. Az ember sajnálkozik a saját, nehéz sorsán, meghatódik lemondásán, fáradságos munkáján és összehasonlítja, persze elfogultan, helyzetét a másokéval. Épen úgy, mint egy államfő az országa helyzetét a szomszéd államával. Adott pillanatban kirobban a megdagadt keserűség és elönti epével az egész környezetét.

A függöny mögül beszól egyik alkalmazottja:

— A hármas fülkében vízhullám, főnök úr.

Nico, a belga fodrász közismert szocialista. Politikai vitába kezd fésülés közben a vendégeivel. De ez nem gátolja őt abban, hogy lelkes hódolattal rekedtre ne kiabálja magát, ha a király az éljenző tömeg között kocsijával áthajt.

* * *

KOPOG A FACIPŐ a kövezett kerti uton, amint a csavargyári munkás felesége végigsiet rajta a ház felé. Vígan lengeti a szél a kiteregetett nagymosást, úgy, hogy egy-egy lepedő elől félre kell kapnom a fejemet, nehogy arcomba csapódjék. Az asszony megáll az ajtóban és leteszi az üres kosarat, melyben a kimosott ruhát hozta ki teregetni.

— Ide tessék ülni, a kályhához — mondja kedvesen, mikor belépünk *és* leoldja nedves kötényét. Leül ő is az asztalhoz.

Antje takarítani jár hozzám, de egyik kislánya beteg, most nem hagyhatja magára, már hetek óta. Ez a gyerek a legkisebb, a többi iskolában van. Nyolc gyermeke van ennek az asszonynak.

— Mi van a halakkal? — kérdezi. Mert az akváriumot nagy érdeklődéssel nézi mindig, ha nálunk van. El is határozom, azt veszek neki karácsonyra. Teát hoz és vizesborogatást tesz a kislány torkára, örül, hogy meglátogatom őket, de szeme a kályhára pillog, amit meg kellene tölteni, meg a konyhaajtó felé, ahol bizonyára sok munka várja, mert az éhes gyerekhad nemsokára megjön az iskolából.

— Hogy viselik magukat a kicsik? — kérdem, mert tudom, nagy a nyüzsgés náluk, ha nyolc gyermek tanul, játszik, birkózik, kiabál a szobában.

Legyint a kezével, a szeme csupa derű:

— Mint aféle gyermekek.

Egész életbölcselete benne van ebben a válaszban. A gyermek nem csak játékszer, nem csak öröm, nem csak engedelmes, hallgatag szobadísz, mint a díványon üldögélő játékbaba, hanem a gyermek tud rakoncátlan, engedetlen, sírós, neveletlen is lenni. Aféle gyermek. Az élet nem csupa ünnepnap, hanem robot is, kemény lemondás, szigorú takarékosság, hogy elég legyen a jövedelem, az élet néha keservesen nehéz. De szép. Aféle ember-sors.

Nincs ennek az asszonynak a szívében egy parányi lázadás sem, nem ismeri az elégedetlenséget, irigységet. Úgy kell venni mindent, ahogy van. Minden nap újra kezdeni. Egyik nap esik az ólmos eső, másik nap ragyogó kék az ég.

— Antje, nem félted a szép lepedőidet?

Csodálkozva néz rám.

— Nem ér oda a kerítéshez!

A mosást az utca felől teregette ki, a járdától csak az alacsony kerítés választja el. Eszébe se ötlik, amire én gondolok. Hogy valaki ellopná? Nem szoktak itt lopni. Igaza van: mindenki tudja, hogy este a lábas alá teszik a pénzt, az ajtó elé, a tejesember számára. Éjszaka elvehetné bárki. De nem teszi.

* * *

MAGYAR GYERMEKAKCIÓT szerveztem néhány évvel ezelőtt. Bizonyos engedélyek miatt az igazságügyminiszterhez kellett mennem, Hágába. Előtte való nap telefonon kértem kihallgatást.

Mikor a minisztérium elé érek, akkor ugrik le a kapu előtt biciklijéről egy idősebb úr. A portás odasiet, elveszi a kerékpárt. Mosolyogva üdvözlik egymást. Megállapítják, hogy keményre fordult az idő, szinte szokatlan ez itt, Hollandiában.

— Maga mennyi tüzelőt használ el egy télen? — kérdi a kerékpáros férfi. — Hány kályhája van?

— Bizony, három. Mert a fiam vizsgára készül, annak a szobájában is állandóan ég most a tűz

— Hű, az pedig sok ám, három kályha! -— felel a másik.

Várom a beszélgetés végét, mert a portástól kell megérdeklődnöm, merre kell mennem, nem ismerem az épületet. Az idős úr már otthagyott minket, de a portás elneveti magát, kérdésemre:

© Copyright Mikes International 2001-2006

— Épen ez volt az, akit keres!
— A miniszter?
— A miniszter.

Fent, az igazságügyminiszter szobájában én is majdnem elmosolyodom. Itt ül ez a jovális, rózsásarcú férfi, olyan kék, tiszta tekintettel, mint egy gyermek. És nem luxusautón érkezik hivatalába, hanem korát meghazudtoló fürgeséggel ugrik le a kapunál kerékpárjáról. A magyar gyermekekért mindent meg akar tenni. Kiderül, hogy el kell mennem az idegeneket ellenőrző hivatalba is. Oda nehéz bejutni, legalább is a vezetőhöz. Pedig ahhoz kell mennem, az akció ügyében.

Rámnéz, gondolkozik.

— Várjon, majd én megpróbálom.

Feltárcsázza a számot és megkéri a vezetőt, fogadjon engem, soron kívül.

* * *

DOLGOZÓSZOBÁMBAN A VILLANYT SZERELIK. A kopaszodó, köpcös szerelő megáll egy kép előtt:

— Nem Martzy Johanna ez?

Igenlő válaszomra elmondja, hogy ő is hegedűl ám, van egy kvartettjük, az öccse brácsás, a fia zongorázik, barátja is hegedűs. Ha csak lehet, eljárnak hangversenyre Amszterdamba. Ott hallották Martzy Johannát is.

— Mesterien hegedűl ez az asszony, kérem. Zseni. Soha életemben nem hallottam még ilyet. Úgy hallom, magyar a hegedűművésznő. Igaz?

Egyszerű ember, aki ipariskolát végzett, de mint a legtöbb hollandus, zenekedvelő, sőt zeneértő. Nem korcsmába ül be, ha munkájából hazatér, hanem Haydnt és Mozartot hegedűl, családi kvartettben.

* * *

A TAVALYI NAGY ÁRVÍZ után órák alatt milliók folytak be a rádión bemondott kérelemre. De nem csak pénzadománnyal fejezték ki a hollandusok áldozatkészségüket. Más módon is bebizonyították ezt. Az egyik falu lakossága homokzsákokat hordott a gátra, mert már zúgva, bömbölve tépték ezt is a hullámok. Vagy százfőnyi csapat, izmos, erős férfiak, hordták a zsákokat, de mikor látták, hogy a víz ereje mozgatja a feltornyozott homokzsákokat a gát oldalában, nekivetették a hátukat, láncot képeztek, szorosan fogták egymás kezét és hátukat nekifeszítették a gátnak, hogy be ne szakadjon. Így álltak a vízben egész éjszaka, alvás, pihenés nélkül, étlen-szomjan, az éles, jeges északi szélben, mely havat kavart előttük és könnyeztette szemüket. Itt-ott lecsúszott egy-egy zsák, véresre horzsolódott a kezük, ruhájuk összeszakadt az áradó, bősz hullámokban, de ők nem mozdultak, hanem álltak átfagyva, elcsigázva, de keményen, rendületlenül. Védték a gátat, reggelig.

Juliána királynő azt mondta akkor rádiószózatában: „Isten próbára tette lelki rugalmasságunkat és Benne vetett hitünket."

Akár csak a mienket, magyarokét.

TÜSKI, István : Hollandiai gyermeküdültetés az I. világháború után

Ha a két világháború között élt magyar embert megkérdezzük, mondja meg egyszóval, hogy mit tud Hollandiáról, a legtöbb esetben azt a választ kapjuk: gyermeknyaraltatás.

Igen, Hollandia és a gyermekakciók egymástól elválaszthatatlan fogalmak! Érdekes tehát közelebbről megismernünk a gyermeküdültetés keletkezésének hátterét és lefolyásának történetét, különösen azért is; mert erről az egész holland társadalmat megmozgató karitatív munkáról eddig még —- tudomásunk szerint — nem jelent meg összefoglaló ismertetés.

A magyar gyermekakciók „Édesanyja"

Ilyen címmel írt Sebestyén Jenő budapesti theológiai professzor egy rövid, de igen fontos emlékezést a „De Standaard" c. református napilap 1927. május 7.-i számában. Sebestyén többek között a következőket írta: (Az érthetőség kedvéért az egyes pontokat más forrásokból kiegészítettem)

1. Egy pillanatig sem kételkedhetünk abban, hogy a magyar gyermekakciókat Hollandiában református részről tervezték és kezdték el.

2. A két ország reformátusainak kapcsolatát a közelmúltban Kuyper Johanna és Kuyper Henriette kisasszonyok újították fel és erősítették meg. A háború alatt — 1916-ban — mindketten a Holland Vöröskereszt budapesti ambulanciájának voltak vezetői.

3. Még szorosabb lett a kapcsolat, amikor az 1918-as októberi forradalom után egy protestáns magyar delegáció utazott Hágába. Tagjai egyrészt szoros kapcsolatba kerültek a holland egyházak vezetőivel, másrészt a holland közvéleményt tájékoztatták a magyarországi helyzetről.

© Copyright Mikes International 2001-2006

4. Amint 1919 közepén újra megindult Magyarországról a rendszeres postaforgalom, mégjobban megnövekedett a holland protestánsok érdeklődése Magyarország iránt. Hamarosan elindultak az első szeretetadományszállítmányok; elsősorban a református magyarok részére.

5. Ebben az időben, 1919 őszén, a hágai ú.n. Kuyper-házban kezdte meg tárgyalásait Kuyper Johanna egy nagyobb szabású magyar gyermekakció megindítása céljából Fledderus holland főkonzullal, akit még 1916-ból Budapestről jól ismert.

„Hogy miként született meg a Bizottság és a gyermekakció, azt innen Magyarországról teljes bizonyossággal nem tudjuk megállapítani. Afelől azonban feltétlenül meg vagyunk győződve, hogy a holland-magyar gyermekakció édesanyja nem más, mint Kuyper Johanna kisasszony."

A holland társadalom áldozatkészsége

Az 1919-es holland újságok rendszeresen beszámolnak a háborút vesztett népek egyre növekvő ínségéről. Pl. „Nyomorúság Bécsben" címmel, állandó rovatukban foglalják össze az egész Középeurópából (!) beérkező híreket: a nagyvárosok éhező lakosságáról, az otthonukból elűzött tízezres tömegekről, a hadiárvák nyomoráról stb. . . .

De nem azért hollandok a hollandok, hogy a kandalójuk mellett kényelmes karosszékben üldögélve csak olvassanak mások szükségéről!

1919 tavaszán megindulnak az osztrák gyermekvonatok Hollandiába. A szervezés — figyelmen kívül hagyva a helyi csoportokat — főleg két országos intézmény kezében van.

Az egyik, a „Németalföldi Római Katolikus Szállástadó" 1914-ben, a háború elől Hollandiába menekült belga családok, főként gyermekek elhelyezésével kezdte meg széleskörű munkásságát. A háború után figyelme hamarosan Németország felé irányul, Magyarországgal azonban 1919-ben még nem tart fenn kapcsolatot.

A másik, az „Általános Németalföldi Bizottság Ausztriáért", kérő szavaival a nem-katolikus holland társadalomhoz fordul. 1919 őszén engedélyt kap Hágában, hogy a bécsi és a budapesti gyermekek üdültetésére utcai perselyezést tarthasson.

Magyar gyermekeket segélyező Központi Bizottság

Hágában 1919. novemberében megalakul a „Centraal Comité voor Hongaarse Kinderen." A Bizottság elnöke dr. F. van Gheel Gildemeester, aki 1920 nyarán nagy elfoglaltsága miatt lemond tisztségéről. Az új elnök, van Vredenburch báró, példátadó lelkesedéssel vezeti tovább a munkát egészen 1926-ig, a gyermekakciók hivatalos befejezéséig. 1919 végén az aktívan dolgozó és adakozó magyar barátok egész táborára számíthat a Központi Bizottság. Tagjai az első érdeklődés minden lelkesedésével fejtik ki tevékenységüket. Cikkeket írnak, pénzt gyűjtenek, felkérik és bevonják a különböző városok helyi szervezeteit a magyar munkába stb.

Érthető okokból különösen a „De Standaard" c. református napilap, Kuyper Ábrahám lapja áll a mozgalom mögé. Hasábjain szinte naponta olvashatunk valamilyen magyar vonatkozású hírt, beszámolót vagy felhívást.

Kuyper Johanna döntően fontos szerepére éppen a „De Standaard"-dal kapcsolatosan kell kitérnünk. Fledderus konzullal folytatott tárgyalásai nyomán elévülhetetlen érdeme a Központi Bizottság felállítása.

Mint a Bizottság egyik tagja olyan alapvető szolgálatot végzett a Magyarország iránti érdeklődés felkeltésével, amihez hasonlót sehol sem találunk. A „De Standaard"-ban megjelent cikkei közül legfontosabb talán az „Ínség Magyarországon" című 1920 január 24-én. Itt találjuk a segélyakciókkal kapcsolatos első részletes figyelmeztetést, hogy a nagyközönség ne tévessze össze a volt Monarchia államait.

„Állandóan olvasunk az újságokban az Ausztria-Magyarországnak gyűjtött adományokról. De ez ugyanazt jelenti, mintha Belgiumot és Hollandiát akarnók egyszerre segíteni!

Magyarország a háború előtt Ausztriával volt egybekötve.

A magyar egy teljesen különálló, rendkívüli nép (amely nem germán, nem latin és nem szláv), önálló nyelvvel, saját szokásaival és erkölcseivel, saját történelmével és művészetével.

A háború befejezése után Magyarország és Ausztria két különálló ország lett. S ha a két ország közötti kapcsolat már a jó viszonyok mellett sem volt kielégítő, amikor pedig egyek voltak, most az ínséges időben Magyarország Ausztriától semmit sem várhat!"

Cikke végén ismerteti a legfontosabb segítséget: a legyengült magyar gyerekek hollandiai üdültetését.

„Két dologra van itt szükségünk: 1. pénzre, 2. családokra, amelyek a gyerekeket legalább két hónapra ingyen vendégül látják. A családok jelentsék be pontosan, hogy milyen gyerekeket vennének legszívesebben (nem, életkor, vallás stb.)."

Világos és határozott felhívása nagy visszhangra talált a „De Standaard" olvasóinál. Több mint hét esztendő múlva joggal írhatta tehát Sebestyén professzor, hogy Kuyper Johannát tekinthetjük a magyar gyermekakciók édesanyjának.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Országos Gyermekvédő Liga

Nemcsak a Rajnán, de a Dunán is sok víznek kellett lefolynia, amíg az első publikáció megjelenhetett a legelső magyar gyermekvonatról. A nagy kérdés ugyanis az volt, hogy milyen szervezet gondoskodik Budapesten a gyermekek kiválogatásáról, hogyan fogják az egyes csoportokat összeállítani, kik lesznek a gyermekek kísérői stb.

A Liga, amely a később megkezdett r.k. gyermekakció hazai partnere is lett, olyan példaadóan látta el feladatát, hogy mindenütt csak a legnagyobb dicséret hangján tesznek róla említést.

A Gyermekvédő Ligára hárul a helyi munkán kívül a gyermekek utazási problémájának megoldása. A bizonytalan szállítási körülmények között számítani kellett arra, hogy a gyerekek több napig is úton lesznek, így tehát az étkezésről, az alvási lehetőségről s feladatuk magaslatán álló kísérőkről való gondoskodás szinte lehetetlen lett volna a kormány rendkívüli segítsége nélkül. A honvédelmi minisztérium egy ágyakkal és konyhával felszerelt kórházvonatot bocsájt rendelkezésre, a kultuszminisztérium pedig lehetővé teszi, hogy a Liga állandó alkalmazottain kívül tanítónők is elkísérjék a gyerekeket hosszú útjukra.

Az első gyermekvonat megérkezését Zevenaar holland határállomáson egész életükben sohasem felejtik el azok, akik ott voltak a fogadtatáson 1920. február 12-én, emlékezik vissza van Vredenburch báró.

A római katolikus gyermekakciók megindulása

Budapesten már megkezdték az első gyermekcsoport összeállítását, amikor 1920 elején Huszár Károly, a magyar miniszterelnök, hollandiai útja alkalmával felkeresi a r.k. Szállástadó Bizottságot s kéri, hogy terjessze ki működését Magyarországra is.

A Bizottságnak még nincsenek magyar kapcsolatai. Bécsi megbízottját, Metternich grófot küldi Budapestre, hogy személyes tapasztalati alapján tegyen jelentést az ottani állapotokról. A beszámoló nem hagy kétséget a helyzet súlyossága felől: „Jól ismerjük a bécsi szociális ínséget és mégis arra az eredményre kellett jutnunk, hogy a budapesti sokkal nagyobb."

A várható segítés reményében nagyszabású „Magyar-Holland Katolikus Gyermeksegélybizottságot" szerveznek Budapesten Csernoch hercegprímás és Huszár Károly elnöksége alatt. Az első öt vagon élelmiszert rövidesen átküldik Bécsből Budapestre. A Szállástadó Bizottság megkéri és megkapja a Belügyminisztérium engedélyét, hogy hazánkra is kiterjessze segélyezését és május 26.-án megérkezik az első r.k. gyermekvonat dr. Tóth Tihamér vezetésével.

Az általános és katolikus szervezet további munkássága

A vélemények megoszolhatnak afelől, hogy helyes volt-e vagy sem a gyermeküdültetés hollandiai szervezésének megoszlása. Aki a holland társadalom belső felépítését ismeri, az előtt ez természetes jelenség. Általános magyar szempontból nézve pedig csak örülhetünk a „szent vetélkedésnek", mert ha két forrásból is, de a holland felebaráti szeretet és keresztyén segítőkészség ugyanazon üdítő itala mentette meg az életnek legyengült gyermekeink ezreit.

A Központi Bizottság eredeti terveihez híven mindvégig családoknál helyezi el a gyerekeket. A Szállástadó Bizottság azonban az első csoport után — mivel nem akad elég család, amely magyar gyerekeket kérne — új módszerekkel próbálkozik. Kibérelnek egy jóformán üresen álló kolostort s ott helyeznek el 400 gyereket.

Dr. Knebel Miklós pápai kamarás, a csoport vezetője így számol be tapasztalatairól. „Amikor december 20-án megérkeztünk Hollandiába, kegyetlen hideg volt. Szimpla ablakok vannak ott. A hálószobákat nem fűtik s ennek eredménye az lett, hogy 48 gyermek tüdőgyulladásban megbetegedett. Négy apáca nem tett mást, mint foltozgatta a gyerekek ruházatát, amely úgyis rossz volt. Ezekkel a szegény gyerekekkel csak a legnagyobb nehézségek között tudtuk keresztülküzdeni az első pár hónapot — amíg voltaképpen megindult az igazi gyermekakció. Engedélyt kaptam a püspöki kartól, hogy egész Hollandiában prédikálhassak és minden vásárnap négy szentmisén beszéltem hollandusoknak; így kaptam 140-150 helyet egy-egy vasárnap a gyermekek részére."

A kolostori csoportot három hónap múlva családoknál lehet elhelyezni. Utánok még csak nem is gondolnak többet más megoldásra, hiszen dr. Knebel felhívása nyomán mindig elégséges hely áll a rendelkezésre.

Amint a r.k. bizottság Knebel Miklóst, úgy a Központi Bizottság — amely a különállóság miatt főleg a protestáns kapcsolatokra kényszerül támaszkodni mind a két országban — dr. Kállay Kálmán ref. lelkészt, volt utrechti diákot alkalmazta a propaganda munkájánál. Mindketten szószékről, előadásokkal és személyes látogatásokkal ezer és ezer családot nyernek meg az osztrák és német konkurrenciával szemben, hogy éppen magyar gyermekeket kérjenek. Méltán emlegetik a két lelkészt, mint a magyar gyermeküdültetés apostolait!

© Copyright Mikes International 2001-2006

A gyermekek élete Hollandiában

A kezdeti, főleg adminisztratív nehézségek és a tapasztalatlanságból származó hibák kb. az első esztendőben kísértenek még visszatérően.

Ilyen hiba még pl., hogy először idősebb, 14-17 éves gyermekeket visznek ki. Olyan korban tehát, amikor leginkább rászorulnak a szülői nevelésre és felügyeletre. Ezenkívül otthon legtöbbször nagyon megszokták a háború-utáni kötetlen életet, s így különösen nehezen tudnak alkalmazkodni az új környezet idegenségeihez és rendszeres életmódjához. Fiatalabbak kiválogatásával ez a kérdés önmagától megoldódik.

Hogy az első nyelvi aggodalmak mennyire alaptalanok voltak, kitűnik a nagy ijedtségből, amiről már 1920-21 telén hallunk. Nem az a probléma, hogy a gyerekek megértik-e a holland szót, hanem hogy elfelejtik az anyanyelvüket. Sietve keresik az eszközöket a veszély elhárítására. Az első eszköz a magyar gyermekkönyvtárak felállítása egy városban vagy egy körzetben, ahol éppen egy nagyobb csoport tartózkodik.

A másik eszköz, az iskola, gondoskodik a nyelv kérdésén túl arról is, hogy a gyerekek lehetőleg ne maradjanak el tanulásukban a külföldi tartózkodás alatt. 1920-26 között — arányosan elosztva — több mint 200 magyar tanítónő vagy tanításra alkalmas más személy vezet „magyar iskolát" a két bizottság támogatásával. Egy időben, pl. amikor többszáz gyerek tartózkodik Rotterdamban, a híres kikötőváros partjain három iskola működik egyszerre. A tanítónők rendszeresen látogatják szabad idejükben tanítványaikat, s főleg a szülők és nevelőszülők közötti levelezésnél segédkeznek fordítói munkájukkal.

A magyarok hálája

Kedvesen tudósítanak az egykorú híradások, hogy a hollandok szeretetteljes fogadtatásáért, amivel családi körükbe felvették az ismeretlen és „érthetetlen" kis magyarokat, az első hála éppen e gyerekek részéről érkezik. Még a kisebbek is hamar megérzik, mivel tartoznak nevelőszüleiknek: a szeretet — szeretetet és hálát szül! Ez az érzés biztosan befolyásolja példás mindennapi életüket!

Ezentúl alkalom nyílt arra, hogy közösen és szervezett formában is kifejezhessék hálájukat. Az egész országban, főleg a magyar iskolák városaiban előadásokat rendeznek a tanítónők vezetésével s bemutatják tudásuk színe-javát énekkel, szavalatokkal és szép táncokkal.

1923. szeptemberében, Vilhelmina királynő 25 éves uralkodása alkalmával a magyar gyermekek is megjelenhetnek az uralkodónő előtt. A kihallgatásra a két bizottság 6-6 gyermeket választ ki egy-egy tanítónő vezetésével. Mindnyájan a legszebb magyar ruháikat öltik fel s úgy adják át a nagy kosár fehér rózsát. Az egyik kislány hollandul köszönti a királynőt: „Messzi országból jövünk, hogy sokezer magyar gyermek nevében fejezzük ki jókívánságainkat. Nem tudunk átnyújtani szép ajándékokat; amit adhatunk, az a magyar gyermekek szívének egyik főhelye."

Természetesen a hazai kormány sem feledkezett meg a hivatalos köszönetnyilvánításról. A királynőnek, mint a gyermekakciók legfőbb védnökének és a két bizottságnak felajánlják a Magyar Vöröskereszt nagy csillagát, a legmagasabb fokú érdemrendet. Az országos és a provinciális bizottságok vezetői pedig megkapják a Vöröskereszt különböző osztályú érmeit. Még a II. világháború után is találkozhatunk hollandokkal, akik büszkén hordják kabátuk gomblyukában kitüntetésük piros-fehér-zöld kis jelvényét.

De mindezeken túl, a magyarok hálájának talán legszebb megnyilatkozásai azok a kedves jelenetek, amelyeket a hollandusok újság és egyéb beszámolóikban igyekeztek egybegyűjteni magyarországi utazásaik után. A nevelőszülők ugyanis legtöbbször annyira megszerették magyar fiaikat és leányaikat, hogy — leginkább társas-utazás keretében — hamarosan visszaadják a látogatást volt kis vendégeiknél. Felejthetetlen pl. a Keleti-pályaudvar környékén egybegyűlt legalább 15,000 ember kitörő lelkesedése, ahogyan 1924. júniusában 300 holland nevelőszülőt fogadtak. S hogy a tömeg lelkesedése valóban az egyesek érzelmein épült fel, bizonyítékul ilyen kis epizódokról olvashatunk: a magyar vámőrök, amint meglátják a holland útlevelet, rögtönzött beszédekben fejezik ki hálájukat; Budapesten a fiákeresek ingyen szállítják holland utasaikat; múzeumok, kirándulások idegenvezetői nem fogadnak el borravalót; a vonaton utazó hollandokat gyümölccsel, élelemmel halmozzák el az ismeretlen utasok, stb.

Így lett tehát valóság az, amit a cikk elején említettünk, hogy Hollandia és a gyermekakciók egymástól elválaszthatatlan fogalmak a magyar ember előtt!

A gyermekakciók befejezése

A nevelőszülők és a gyerekek között kialakult jó viszonyt, a sokszor majdnem igazi „családi köteléket", mindig kettészakította a hazaindulás napja. Egy ilyen pályaudvari indulásról így számol be egy kisvárosi újság, az „Arnhemsche Courant" riportere.

© Copyright Mikes International 2001-2006

„Látni lehet, hogy milyen nehezükre esik a búcsúzás. Legtöbbjüknek a könnye is kicsordul, amikor a beszállásra és az utolsó búcsúintésre kerül a sor. Ez az igazi bizonyítéka annak, hogy milyen otthon érezték magukat a vendégszerető Hollandiában."

„Ha nem is volt hiány könnyekben, mégis milyen más képet mutattak a vonat fiatal utasai, mennyire kedvezőbb volt az, mint amit szombaton láthattunk, amikor a budapesti vonat a következő csoporttal megérkezett.

A szombati látvány igazán tragikus volt. Sápadt, kiéhezett arcocskák. Sokszor még ruhának sem lehetett nevezni azokat a rongyokat, amik a kis testeken lógtak. A legtöbbükön hiába kerestük az alsófehérneműt . . .

Szerdán, a búcsúzásnál friss, pufók arcokat láttunk, s míg a könnyek meg nem jelentek, vidám, csillogó szemeket. Mindnyájan szépen fel voltak öltözve. A magukkal vitt kis, nagy és igen-nagy csomagok pedig beszédes bizonyítékai a nevelőszülők rokonszenvének a magyar szülők iránt."

Mindkét holland bizottság 1926-ban befejezi munkáját. Működésükről — egyéb források hiányában — teljesen pontos statisztikát nem sikerült összeállítani. A r.k. szervezet 1924 végén kiadott emlékkönyve szerint addig összesen 10,578 gyermeket hozattak Hollandiába. A Központi Bizottság hasonló adata 1925 közepéről 10,800. Mivel mindkettő még folytatta munkáját 1926 elejéig, figyelembe véve ezt az időszakot, kerek számban 24,000-re tehetjük azoknak a gyerekeknek a számát, akik 1920 elejétől 6 éven át, kb. 55 csoportban élvezték a holland nép vendégszeretetét.

A hivatalos befejezés azonban még nem jelentette azt, hogy a magyar gyermekek ne jöttek volna tovább Hollandiába. A rendszeres látogatások irányítását két újonnan felállított szerv vállalta el: a Központi Bizottság utódja, az ú.n. leideni, s az új r.k. amszterdami bizottság.

S amikor a látogatások hullámai is lecsendesedtek, a „magyar gyerekek" még sem tűnnek el véglegesen Hollandiából. Több százra tehető azoknak a száma, akik a „tenger melletti sík földeken" — ahogyan a hollandok szeretik nevezni országukat — új megélhetési lehetőséget, sokszor élettársat s végül új hazát találtak.

Szomorú összehasonlítás és egy nyílt kérdés

A magyarok Világkongresszusának 1929-es budapesti tárgyalásain Knebel Miklós számolt be a gyermeknyaraltatás ügyéről. Előadása után Széll Sándor, Hollandiából, a következő kérdést tette fel: „Szeretném meghallani, mi az oka annak a gyermekakcióval kapcsolatban, hogy pl. Magyarországon, ahol földbirtokosok vannak, közép- és nagybirtokosok, hogy azok nem vesznek részt a gyermeknyaraltatásokban?"

Knebel Miklós felelete:

„Ez nagyon nehéz és kényes kérdés. Sajnos, itt azt kell mondanunk, hogy a szociális megértés nem mindenütt van meg. A nagybirtokosok mindig arra hivatkoznak, hogy ma nekik olyan nagyok a terheik, hogy nagyobb terheket már nem bírnak elviselni. Hollandiában 10-13 gyermekes család is tudott még magához venni egy-egy gyermeket."

A rögtönzött válasz sejteti, hogy megértette, miről van szó. Sajnos, a részletekre már nem tér ki bővebben.

A gyermekakciók Hollandiában sem a közép- vagy nagybirtokosok ügye elsősorban; vagy mivel ez az osztály ott hazai értelemben ismeretlen, inkább mondhatnánk: nem a dúsgazdag gyárosok vagy kereskedők kedvtelése. Igaz, ezek sem hiányoznak; de nagy többségében az ú.n. kisemberek: iparosok és gyárimunkások, parasztok és tisztviselők tömegmozgalomként kell elkönyvelnünk mind a magyar, mind a több mint 100,000 német és osztrák gyermeket befogadó segélyakciókat.

Hogy a kérdés mennyire nem volt alaptalan, elég arra emlékeznünk, hogy, ha összehasonlítanánk a holland kispolgár évi jövedelmét az említett birtokosok évi bevételével, az utóbbiak biztosan sokkal magasabbak lennének — a „nagy terhek" ellenére.

A húszas évek megcsonkított, leszegényedett, ipar-nélküli Magyarországának leggazdagabb társadalmi rétege nem gondolt egy hazai nagyvonalú gyermekakcióra! Ezért kellett 1920-26 között több mint 56 ezer magyar gyereknek Belgium, Hollandia és Svájc keresztyéneinek vendégszeretetét élveznie. A sokat emlegetett vérségi kapocs gyengébbnek bizonyult, mint a keresztyén szeretet ezer kilométereket és ismeretlenséget áthidaló ereje!

Nem csak történelmi példák, mint pl. Széchenyié, aki éppen 100 esztendővel azelőtt ajánlja fel évi jövedelmét a nagy nemzeti terv, a Tudományos Akadémia megvalósítására; — s nem csak a történelem vihara, az 1945-ös földosztás ítéli meg ezt a társadalmi osztályt, hanem mindezek előtt és felett magának Istennek a kijelentése. „Aki azért tudna jót cselekedni és még sem cselekszi, bűne az annak." (Jakab levele 4:17.) S akit előbb Isten ítél meg, annál ez az ítélet később megjelenik a személyes életében is — a történelemben.

De nem csak a „gazdagnak" szól Isten kijelentése, hanem nekünk is „szegényeknek", s nem csak 30 évvel ezelőtt, hanem most 1956-ban is. Vajjon mi minden jót megcselekszünk, amit megtehetnénk — talán éppen a sokszor magyarságukat és hitüket elveszítő és elfelejtő gyerekeinkért — vagy megint külföldi keresztyéneknek kell azt elvégezniök, amire pedig a mi szegénységünkből is telne?

© Copyright Mikes International 2001-2006

Irodalom

H. S. S. Kuyper, Hongarije. (Herrinneringen van een Hollandsche vrouw.) Baarn, 1919. — Helpt Hongarije! (Indrukken van vijf Nederlanders gedurende een 14-daagsche verblijf in Hongarije), 1920. — Gedenkboek. Ned. R. K. Huisvestingscomité (Uitgegeven ter gelegenheid van het 10 jarig bestaan: .1914-1924.) — Dr. „W. C. A. baron van Vredenburch, Een en ander over de Hongaarsche Kinderactie in Nederland. 's-Gravenhage, 1927. — A Magyarok Világszövetségének tárgyalásai. Budapest, 1930. — De Tijd. (R. k. napilap.) — De Standaard. (Ref. napilap.) — De Heraut. (Hetilap.) — De Hongaarsche Heraut. (Havilap.)

NÉMETH, Sándor : Hét holland város

Gyermekkorom óta térképes ember vagyok. Nem a tudásszomj, inkább a romantika adta kezembe az első, narancssárga földrajzi atlaszt. Akkortájt különösen a hegyek, a folyók érdekeltek, minden, ami természet volt, s minél kevesebb ember, annál jobb. Az idegenes zord nevek kábítószer gyanánt hatottak rám, kedvenc hegységem volt a Magura és a Krasznai havasok, kedvenc folyóm az Ondava és a Tapoly. A városok piros pontjait elkerültem, a közigazgatási térkép a 63 vármegyével nem érdekelt.

Csak később lettem urbánus ember, akkor is Mikszáth és Krúdy hatására. De Lublót és Podolint már alig volt időm megkeresni a térképen: az emigráció — vagy inkább a disszidáció? — Hollandiába sodort. Ezzel a város és a természet, a naivitás és az urbánizmus küzdelme is eldőlt. Városokat láttam és polgárokat, akik lassan-lassan beszámoltak nekem arról, ami egyre jobban érdekelt: a nyugat városairól. Az érdekelt, amit historikusan egy tényező alakított ki: a polgárság talpraesettsége és életereje. A város, amelyek köré falakat, vizesárkokat húztak, ahol harangtornyot, templomot emeltek, egyetemet létesítettek és háborúztak az önállóságért és a jólétért. Egyre többet láttam a holland városokból, s városnéző kedvem csak nőtt — vele együtt a térképek, a modernek, utcajegyzékkel, régi metszetek, madártávlatból, ahol a város nevét két nemtő hordozza és a felírások még latinul vannak. Hallottam polgármestereket beszélni helyi városszépítő egyesületek összejövetelén, múzeumokban jártam, ahol a fácános-kappanos vacsora-tabló mellett a korabeli rézüstök és cinkannák is kiállításra kerültek, s mi több, hallgattam egymás városát böcsmérlő lokálpatriótákat sörözés közben. Történelemkönyveket olvastam, s így lassacskán kialakult bennem valami, ami a történelmi levegőt és az időszerű tudnivalókat képpé sűrítette. A magam magyar látószöge megmaradt; a tárgyat, a színeket és a keverés módját holland barátaimtól tanultam. Rájuk hivatkozom, amikor a bennem élő holland városok képét igyekszem megrögzíteni.

Maastricht

A legdélibb holland város, a szó jelképes értelmében is — latinos élénkség és szeretetreméltóság van benne, nem hazudtolja meg a római légiókat, akik a várost a Maas partján, mint átkelőhelyet alapították. Innen a név: Traiectum Mosae — Maastricht, s az élő történelem a terméskőből rakott, boltíves híd. A korai keresztény évszázadokban a művelődés középpontja volt; monumentális román temploma, amelyet erődítménynek is nézhetnek egyesek, sok vihart látott. Pontosan ezer éve, hogy az épülő templomot, s a gazdagodó várost meglátogatták dicső őseink is. Én, késői utódjuk, nem beszélek erről, csak a „Miasszonyunk" lőrés-ablakait kérdezgetem a régi haditényről.

A maastrichtiek ismerik a múltat, és magukat. Büszkeségük egyenlő arányban van a folklorisztikus ismeretekkel. „Nálunk igazi szárazföldi kultúrát láthat, mikor Utrechtnél még csak mocsár és láp volt." Nem veszem rossz néven ezt a büszkélkedést. Legalább is, míg Maastrichtban vagyok. Ellentmondani ugyanis nem ajánlatos.

Utrecht

Az utrechti Willibrord-templom oldalához úgy csimpaszkodnak az apró házak, mint a pendelyes gyermek a jóanyja kötőjébe. Mindig meghatódom, ha elmegyek mellettük. A világos ablakok mögött hallgatnak a templom árnyai: némák, de a házak nekivetik hátukat, mint lakóik tették oly sokszor a történelemben.

Az egyetem falán fekete tábla. Kálvinista teológusaink emlékét őrzi. Ha egy sötét sikátorban erre igyekszem, egy elsiető árnyban a régi Apáczait vélem látni, sápadt arcán Erdély művelődési reformjainak gondjával. Rokonom ő, nékem és a többi magyar diáknak, akik szintén holland alapítvány pénzéből tanulunk, s késő éjszakáinkon a magyar kultúra kérdései viaskodnak bennünk, formát és kifejezést keresve. Apáczai Csere János nekünk több, mint példa: ő bizonyosság.

© Copyright Mikes International 2001-2006

Leiden

A két szomszédvár: Utrecht és Leiden. Egyenlő múltú, egyenlő hátterű egyetemi közösségek. Talán ezért nem állhatják egymást. Szuverenitás és autárkia; egy sem enged, más sem hagyja. A leideni diákokat előregőrbülő, hanyag járásukról, lagymatag kézszorításukról ismerem meg. Ez nem holmi egyéni modorosság, inkább tradícióvá vált szokás, „mos", melynek mi csak a többesszámát ismerjük, enyhén eltérő jelentéssel. Nos, a moresre a diák-klubban tanítják meg a „gólyákat", s mivel a mores emberileg nézve halhatatlan, nem csoda, ha néhány csodabogárral találkozunk. Mores az is, hogy a klubb berendezésén nem szabad változtatni, fotőlyök, asztalok, kupák és zászlók nem mozdítandók el helyükről. Egy jellemző eset: egy harmincéves évfolyamtalálkozón az elnök különösen abban leli kedvét, hogy eltávozásuk óta semmi sem változott a teremben, a fal újrafestését kivéve. Viharos tiltakozás utasítja rendre: a csillárt ugyanis, valami tizenöt éve, mégis kicserélték!

Groningen

Makacs, erősgerincű polgárok. Szófukar nagygazdák. Itt, északon, sohasem érvényesült a hűbériség, önálló volt a város, a Martini-toronnyal, klasszikus stílusú városházával, s a piros-fehértáblás máriaüveges megyeházával. Önállóak voltak a parasztok is, csak néha egyenlítették ki a hibás számadást a várossal, természetszerűleg fegyverrel a kézben. Földjük zsíros agyag, virágzik a mezőgazdaság. Van olyan falú, ahol három milliomos gazda is lakik. A fapapucsot megvetik, csizmában járnak. Szótlanok és számítók. Egy adoma: A vasútvonal mellett emberi kart talál két arrahaladó paraszt. Később egy lábszár, majd egy fej is előkerül. „Ez a Klaassen lesz" — mondja egyikük. „Nocsak" — feleli kisvártatva a másik — „csak nem történt vele valami?"

Hága

A közigazgatási központ. Városiasságért soha nem törte magát: plebejusi gőggel Európa legszebb falujának nevezi magát, noha a „Binnenhof" várkastélyára, ahol a királynő olvassa fel évi üzenetét, s múzeumára bármely más város büszke lehetne. Itt van a tornyos, szélkakasos Béke-palota, számtalan diplomáciai megbeszélés székhelye. A diplomatákat leszámítva, Hága lakossága túlnyomórészt hivatalnokokból áll, akik igen művelt és finom emberek, a burgonyát hegedűtokban viszik haza, nyújtott, ingadozó felsőtesttel, mint a boldogtalan művészek.

Rotterdam

Innen indult Erasmus türelmes individualizmusával, akit a polgárság határozatban rótt meg, hogy nem elég rotterdami. A konjunktúra és a humanizmus akkor még hadilábon álltak egymással, csak később olvadtak össze, gyakorlati és segítő emberszeretetté.

A Maas torkolatánál fekvő kikötőváros az átmenő kereskedelemből él — a folyó uszályainak tartalmát itt rakják át a nagy teherhajókra. Dokkok, raktárak, hajóstársaságok irodái töltik meg a kikötőnegyedet. A sétahajó két óra alatt végigfuvaroz a kikötő látnivalói között. Hajókat látunk, köztük a világ minden nemzete képviselve van, finn hajó az izraeli mellett, török félhold, francia trikolor és az angol Union Jack váltakoznak. A szénrakodóknál hegyeket látunk, melyeket vájárok és csillések csapatai szabadítottak ki a föld alól. A lebukó nap veressé teszi az öböl hullámait, a füstölgő hajókéményeket, a szénhegyeket. Sós levegő csap az arcunkba. Előttünk a végtelen óceán, a gőzhajós, az orkános, a fehér városoktól övezett. A nagyvilág kapujában állunk. A hajó inog. Lassan fordulunk visszafelé.

Amsterdam

A XVII., az arany évszázad gyermeke. Akkor épültek kapúi, patricius-házai, akkor kezdődött meg a kereskedelmi társulatok és gyémántcsiszoló műhelyek aranykora, mikor Bocskai hajdúi csákányt forgatva űzték a plundrás németet sanyargatott, felperzselt, árva hazánkból. Itt csak szaporodtak a csatornák gyűrűi, gyűjtöttek a patríciusok, Rembrandt festett, s Vondel, a holland Shakespeare drámáin dolgozott. A város azóta is kettős képet mutat: füstölögnek a teherhajók, daruk százai markolnak belsejükbe, nyüzsögnek a raktárházak a csatornák mentén, a börze feketélik az emberektől. De a múzeumban Rembrandt Éjjeli Őrsége, Vermeer Delftje, Breughel, Jan Steen, Frans Hals. Flamandok és hollandusok, kísérteties reálizmus, misztikus egyszerűség, kristályos melankólia. Két egyeteme van Amsterdamnak: a városi és a szigorú kálvinista egyetem. — Koncertterem, ahova a világ első zenészei járnak vendégszerepelni. A belváros utcái szűkek, a kirakatok éppoly öntudattal

© Copyright Mikes International 2001-2006

kínálják tolakodóan ízléses tartalmukat, mint a Váci-utcában. Az este itt is ezer fénytől világos, tele kávéházakkal, mozikkal, zenés kabarékkal.

Utoljára hagytam Amsterdamot, talán mert a legjobban a szívünkhöz nőtt. Ő pótolja nekünk Budapestet.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

This issue of the NEW HUNGARIAN WAY has been devoted to The Netherlands and the history of Dutch-Hungarian relations. It contains eight articles dealing with this subject. They were written by Hungarians living in The Netherlands, and edited by the Washington staff of our magazine. In addition to the eight articles we also present samples of Dutch poetry, translated into Hungarian by Erzsébet Kisjókai and Sándor Varga de Kibéd. Another poem by the Hungarian Lajos Áprily recalls the memory of a Dutch woman whose husband was centuries ago a leading personality of Hungarian cultural life in Transylvania. Mrs. János Csere de Apácza, née Aletta van der Meet, had been for a long time an important symbol of Dutch-Hungarian relations.

The Rev. ISTVÁN TÜSKI (The Netherlands) introduces this issue with a description of another symbol of Dutch-Hungarian relations, a large bronze plaque at the State University of Utrecht. The plaque was given by grateful Hungarians, commemorating the thousands of Hungarian students who were studying at Dutch universities during the last four dents who studied at Dutch universities during the last four centuries.

SÁNDOR VARGA de KIBÉD (The Netherlands) appraises the Dutch poetry of the last 75 years. The Lyric poetry is the richest field of Dutch literature and its most outstanding representatives include A. Roland Holst, Nijhoff, Marsman, Slauerhoff and Achterberg.

ISTVÁN ERDÉLYI (The Netherlands) relates "How the Dutch Prisoners of War of World War II Were Aided by the Hungarians." During the last war several captured Dutch officers succeeded in escaping from German PW camps and made their way to: Hungary. There they were "interned" at one of the most luxurious resort hotels and, together with the escapees of the other Western allies, received substantial assistance from the Hungarian government and society.

ATTILA KÖVY (The Netherlands) is the author of a historical essay on "Gábor Bethlen and The Netherlands." This great ruler of Transylvania in the 17th century was a champion of religious liberty. He also managed to secure the goodwill of the Turkish Empire and maintained extensive diplomatic relations with the Western powers, particularly The Netherlands. His magnificent plans for the consolidation of Central-Eastern Europe were interrupted by his early death.

Our next article, "The Profile of Dutch Society," is the result of collaboration between the authors of our other Dutch articles. The roots of modern Dutch democracy go far back into the past. The country was unified from the seven independent provinces during the war against Spain. The development of democracy was aided by decentralization, the influence of Calvinism and the merchant-bourgeois structure of the society. These influences were well balanced by the central power of the House of Oran. The modern Dutch society has no classes in the accepted sense of the word. Instead, it can be divided into four ideological groups: Orthodox-Protestant, Liberal, Roman Catholic and Socialist. In spite of the heavy losses inflicted upon the country by the loss of her colonies and the 1953 floods, The Netherlands is today among the leading economic powers of Europe.

MIKLÓS TÓTH (The Netherlands) surveys the Dutch old age insurance system. The new Dutch social security legislation calls for a basic old age pension for every resident of the country. The amount of this pension will be determined by a price and wage index. The author also quotes two critical remarks concerning this system. According to Professor Campagne, at times of depression the premiums, which are based on a certain percentage of individual income, decrease, while the price and wage index remains on the same level. This would mean an extra burden for the workers. He suggests that the pensions should be tied to the premiums. Professor van Rooyen thinks that the increasing age of the population may increase the premiums to be paid by future generations, thus causing them special hardship.

ERZSÉBET KISJÓKAI (The Netherlands) presents a series of portraits, titled "Benelux Kaleidoscope." These brief sketches show the life and way of the thinking of people in the Benelux countries, ranging from Queen Juliana to a Belgian socialist beautician.

The Rev. ISTVÁN TÜSKI (The Netherlands) relates the history of the Dutch relief actions in Hungary after the conclusion of World War I. At that time thousands of Hungarian children were invited by Dutch families and were thus saved from starvation during the extremely difficult post-war years. Beside the already existing historical relations, these relief actions greatly contributed to the deep friendship and sympathy felt by all Hungarians toward the Dutch people.

SÁNDOR NÉMETH (The Netherlands) portrays seven Dutch cities on the basis of his personal experiences and observations. The cities are: Maastricht, Utrecht, Leiden, The Hague, Rotterdam and Amsterdam.

Our literary selections include poems by LAJOS ÁPRILY, SÁNDOR REMÉNYIK, BÉLA VÍG and PÁL GÖNCZY, in addition to Hungarian translations of several Dutch poems.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2006